Bilim ve Ütopya

Mayıs 1995 Sayı: 11 — Aylık bilim, kültür ve politika dergisi — 40.000 TL

18. yüzyıl aydınlanmacılarından ve ütopik komünistlerinden papaz Jean Meslier'nin, dinleri ve Allah'ı reddiyesi

FRANSA'NIN TURAN DURSUN'U

Atatürk'ün emriyle yayımlanan kitap

- 1664-1729 yılları arasında yaşayan Fransız papaz Jean Meslier'nin "Sağduyu" adlı kitabı, dönemin aydınlanmacıları tarafından "Tanrısızlığın İlmihali" olarak adlandırıldı.
- Meslier'nin kitabı, 1928 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "Aklıselim" başlığıyla yayımlanmıştı.
- Kitaptan bazı başlıklar: "Bir Allah'a inanmak gereksizdir, en doğrusu onu hiç düşünmemektir", "Her din tahakküm isteğinden doğmuştur", "Din ahlakı felce uğratır", "İnsanın varlığı ve evrenin düzeni Allah'ı kanıtlamaz".
- Doğu Perinçek, Fransız Aydınlanmasının ve Materyalizminin Kemalistler üzerindeki etkilerini yazdı.

İÇİNDEKİLER

KAPAK
FRANSA'NIN TURAN DURSUN'U 6

- 1664-1729 yılları arasında yaşayan Fransız papaz Jean Meslier'nin 'Sağduyu" adlı kitabı, dönemin aydınlanmacıları tarafından "Tanrısızlığın İlmihali" olarak adlandırıldı.
- Meslier'nin kitabı, 1928 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından "Aklıselim" başlığıyla yayımlanmıştı.
- Kitaptan bazı başlıklar: "Bir Allah'a inanmak gereksizdir, en doğrusu onu hiç düşünmemektir", "Her din tahakküm isteğinden doğmuştur", "Din ahlakı felce uğratır", "İnsanın varlığı ve evrenin düzeni Allah'ı kanıtlamaz".
- Doğu Perinçek, Fransız Aydınlanmasının ve Materyalizminin Kemalistler üzerindeki etkilerini yazdı.

Doç. Dr. Gürbüz Erginer
Kutsal kitaplarda kurban konusu 20
Albert Einstein
Neden sosyalizm? 24
Dr. İrfan Erdoğan
Süpermen kim ve yaptığı iş ne? 26
Peter Jarret
Amansız düşmanımız: Virüsler 28
Prof. Dr. Eren Omay
İlk atomcular: Leukippos ve Demokritos 31
R. Levins / R. C. Lewontin
Lisenko sorunu 34
Prof. Dr. A. Nihat Bozcuk
Lisenko tartışması üzerine 37
Prof. Dr. Cemal Yıldırım
Bilim ve eğitim 40
Prof. Dr. Ahmet İnam
Bilim, sanat ve felsefe 41
Prof. Dr. Şenel Ergin
Aile kurumuna yeni bir bakış 42
Dr. Şükrü Günbulut
Devletler düşünceden korkar 43
Prof. Dr. Ali Nesin
Matematik sohbetleri ve bulmacalar 44
Prof. Dr. Şafak Alpay
Rönesans ve matematik 46
Doç. Dr. Yücel Çağlar
Hey gidi koca çınarlar hey! 48

Hitler ile Stalin'i aynı kefeye koymak, bilimsel değil

Bilim ve Ütopya'nın 10. sayısında Hüseyin Batuhan imzalı "Kafa sağlığı ve şarlatanlık" başlıklı bir makale yayımlandı. Makale, bilimin yol göstericiliğini rehber edinen, akıl ve mantık dışı, bilimsel olmayan yaklaşımları eleştiren bir içerik taşıyordu. Fakat makalenin "Düşünme bozukluğu düzeyleri" arabaşlıklı bölümünde şöyle bir cümle vardı: "Ancak kanımca en tehlikeli şarlatanlar gene de insanları toplu bir halde olmayacak bir hayal peşinde arkalarından sürükleyen Hitler, Mussolini ve Stalin gibi ideologlar..." Aynı yazının 11. dipnotunda da yine Hitler Almanyası ile Stalin önderliğindeki sosyalist Sovyetler aynı biçimde eleştiriliyordu. Hitler ve Mussolini gibi faşistler ve onların rejimleriyle, dünyadaki ilk sosyalist devletin önderlerinden biri olan Stalin'i aynı kefeye koymanın bilimsel bir tutum olmadığını düşünüyoruz. Biraz tarihe bakmak yeter. Bunlar aynı safta mıydılar yoksa birbirlerinin amansız düşmanı mıydılar?

Sayın Batuhan makalesinde Stalin'e şarlatan diye küfrederken, "insanları toplu bir şekilde olmayacak bir hayal peşinde sürüklediği"nden sözediyor. Oysa gerçekler ne? Stalin'in insanları peşinden sürüklediği olmayacak hayal ne? Stalin, dünyanın ilk sosyalist devletinin Lenin'den sonraki önderiydi. Emekçilerin iktidara gelmelerinin ve ülkeyi yönetme pratiklerinin lideriydi. Ezilenlerin iktidarının temsilcisiydi. Sayın Batuhan, emekçi iktidarı fikrine mi olmayacak hayal diyor? Stalin bu hayali ilk kez gerçekleştiren bir pratiğin liderlerinden biri. Yüzyılımızda yüzmilyonlarca insan bu hayali gerçekleştirmek için mücadele etti ve hâlâ ediyor. Hatta Sayın Batuhan'ın makalesini yayımladığı derginin birçok yöneticisi ve yazarı da bu "olmayacak hayali" taşıyanların perspektifine sahip.

İkincisi, olmayacak hayalden insanlığın faşizmi altetmesi kastediliyorsa, tarih bunu çürüttü. Stalin'in başında bulunduğu sosyalist Sovyetler Birliği ve dünyanın anti-faşist güçleri, faşizmi ve nazizmi milyonlarca şehit vererek tarihin çöplüğüne attılar. Bu nedenle Stalin'e küfredip, onu insanları gerçekleşmeyecek hayallerin peşinde koşturmakla itham edip şarlatanlıkla suçlamadan önce, gerçekleri görmek gerekir. Tarihsel gerçekleri es geçip, desteksiz sözler söylemek bilimsel bir tutum olmasa gerek.

Derya Çağlar / İSTANBUL

Bilim ve ütopya diyalektiği

Derginizi takdirle karşılıyor ve sevinçle okuyorum. Türk basınında böyle bir dergi çıkmadı. Behice Boran'ın Yurt ve Dünya'sı bile böyle değildi. Bilim ve Ütopya'yı olsa olsa İtalya'nın "Europio" veya Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi'nin sosyal bilimler dergileri ile kıyaslayabiliriz.

Bilim ve ütopya sözcükleri kültür dünyasının, yani neosferin ana problemidir. Diyalektiğin konusunu teşkil ederler. Campanella nerede biter, Galileo nerede başlar; Thomas Morus nerede biter, Marx nerede başlar? İnsanoğlunun dünyayı değiştirme çabasının temel noktası bilim ve ütopya diyalektiğindedir. Kanımca derginiz bu yoldaki gelişmeyi bilmiş görünüyor. Başarılar dilerim.

Prof. Dr. Hikmet Gökalp
PARİS

Akrep ısırtarak felç tedavisi şarlatanlığı

7 Nisan 1995 Cuma akşamı İnterstar'da Sadettin Teksoy'un programında, akrep ısırtarak felç tedavisi yapmak gösterildi! Tıp bilimine, tıp ahlakına ve insanlığa büyük bir hakaret... Bilim düşmanlığı ve şarlatanlık...

Hemipleji; beyni besleyen arterlerden herhangi birinin, travma, hipertansiyon, zehirlenme vb. nedenler sonucu çatlaması ve çatlayan damarlardan beyine kan sızması, akabinde beynin kanlanması sonucu nekroz gelişimi, o bölgenin ölümü sonucu olaydan 3 gün-1 hafta sonra veya birkaç saat içinde travmatik bölgenin karşı taraf üst ve alt extremitelerde ve yüzün karşı tarafındaki duyu-basınç-hareket kaybı ve kaslarda kasılma oluşmaması sonucu hareketin ortadan kalkması olayıdır.

Şayet hemiplejik hasta uygun bilimsel yöntemlerle tedavi edilmezse, felçlilik durumu yerleşir ve hasta sakat kalır. Bu durumdaki hasta hemen nörolog denetimine alınmalı ve ilk acil müdahale yapılıp, ölüm tehlikesi atlatıldıktan sonra hiç zaman kaybetmeden fizyoterapist tarafından tedavisine başlanmalıdır.

Hemiplejik hastanın tedavisi ne hacı hocaya üfletilerek, ne Sadettin Teksoy'un yaptığı gibi akrebe ısırtılarak yapılabilir. Bunlar saf insanlarımıza hakarettir. Türkiye'de ne zaman toplumsal bir muhalefet yükselse, emekçiler haklarına sahip olmaya çalışsa, düzenin çürümüşlüğü ortaya çıkmaya başlasa, hemen bir şarlatanlık çıkarılıp kamuoyu yönlendirilmeye çalışılıyor.

İbrahim Mayda
(fizyoterapist) / İSTANBUL

Bilim ve Ütopya

Gökyüzü Sanat Ürünleri Ltd. Şti. adına sahibi: Ferit İlsever
Yayın Yönetmeni: Ender Helvacıoğlu,
Sorumlu Müdür: Metin Aktaş
Reklam Sorumlusu: Nalan Mahsereci
Yönetim Yeri: Yol Sok. Polat Celil Ağa İşhanı K.5 Mecidiyeköy / İstanbul
Tel: (0212) 212 10 66
Fax: (0212) 288 48 05

Ankara Temsilcisi:
M. Serhat Özyar
Tel: (0312) 232 24 80 (3 Hat)
Fax: (0312) 232 24 79

Ankara Ekibi:
Çağatay Keskinok,
Zübeyde Pekin

İzmir Temsilcisi:
Y. Savaş Emek
Tel: (0232) 463 90 54 - 422 52 40

Avrupa Temsilcisi: Celal Aydemir
Postfach 31 01 21
45297 Essen - Almanya
Tel / Fax : (0049) 201 59 55 91
Teknik Sorumlu: Erdem Fırat
Basıldığı Yer: Serler Matbaası
Dağıtım: Birleşik Basın Dağıtım

ABONE KOŞULLARI
6 Aylık: 200.000 TL. 1 Yıllık: 400.000 TL.
Yurtdışı Yıllık: 60 DM.
Abone olmak isteyenler, abone tutarını aşağıdaki hesap numaralarına yatırarak, yatırdıklarına dair belgeyi merkezimize postalayabilir veya fakslayabilirler.
Ender Helvacıoğlu:
Posta Çeki Hesabı: 673654
Banka Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi, Hesap No: 1071 343539.
DM Hesabı: Türkiye İş Bankası İstanbul-Kızıltoprak Şubesi Hesap No: 1071 364536.

BASINDA BİLİM VE ÜTOPYA

Milliyet gazetesi köşe yazarlarından Sayın Ahmet Oktay, 20 Nisan 1995 Perşembe tarihli köşesini bilim ve ütopya kavramlarının tartışılmasına ve dergimize ayırmış. Kendisine teşekkür ediyor, makalenin Bilim ve Ütopya ile ilgili bölümünü okurlarımıza sunuyoruz.

"Onuncu sayısına ulaşmış bir dergi çıkıyor: Bilim ve Ütopya. Dilerim ömrü uzun olur derginin. Magazine boğulduğumuz bir zamanda, bu tür dergiler gerçekten önemli bir işlev yerine getiriyor.

"Bilim ve Ütopya çok ilginç sorunların tartışıldığı sayılar çıkardı. Örneğin ikinci sayısında 'Evren modellerinde din-bilim çatışması' ele alındı, üçüncü sayıda ortaya atılan soru şu: 'İletişim devrimi mi, medya diktatörlüğü mü?'. Altıncı sayı 'Son kanıtlarıyla Evrim Teorisi'ni işliyor. Derginin sekizinci sayısı 'Tıp ahlakı' sorununu tartışmaya açıyor. Bu ay çıkan onuncu sayısında ise Bilim ve Ütopya 'Tarihten günümüze sahte bilimler ve şarlatanlık' konusuna el atıyor.

"Bilim ve Ütopya'da Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde görevli çok değerli akademisyenler yazıyor. Dünyadaki gelişmeleri ele alıyor, tarihsel mirası değerlendiriyorlar. Gelecek sayılarda genetik, elektronik, iletişim, bilgisayar teknolojisi, ekoloji gibi sorunlar üzerinde daha geniş biçimde durulacağı da müjdeleniyor.

"Herkese okumayı öneririm Bilim ve Ütopya'yı. Vakit öldürmemiş olurlar."

Kahraman Maganda uygarlaşmaya karşı

Çoğu bilim adamının dediği gibi, toplumbilimci için, yaşayan, zengin bir labaratuvar günümüz Türk toplumu -değişik tarihsel dönemleri aynı anda yaşadığı için. Bir yanda Eski Yunan'daki ilkel demokratikleşmeyi yansıtan toplum kesimleri, kasabalar, mahalleler; bir yanda yüzyıllar öncesinin sınanmış, sonra da tarihin çöplüğündeki yerini almış toplumlaşma modellerini ya bilimin yepyeni bir buluşu gibi ya da gökten inmiş kutsal doğrular olarak sunanlar; bir yanda en azından günümüz akımlarının gereklerine uyup sermayecileşme ile demokratikleşmeyi sağlamaya çalışanlar; bir yanda gelişmiş ülkelerin zengin kesimlerine özenip oralarda görülenleri bile aşan lüks yaşam, 'markamanyaklık', şımarıklık, görgüsüzlük... Bunların sonucu olarak da liberal olmayan 'liboşlar', Arap kültürünü tanımayan 'arabeskçiler', dinin kurallarında çağdaş bir toplum olmanın temellerini bulmaya çalışan dinciler; bütün bu kargaşanın ürünü de, insan toplumunda görülen yeni bir yaratık: maganda!

Evrimin vardığı yeni türlerden biri sanki, maganda. Yozlaşan uygarlığın yoz ürünlerinden biri. İnsan toplumunun günümüzdeki gelişmesinin 'çağdaş' bir sonucu. Türlü olumsuz gelişmeleri kısa bir zamana sığdırmaya çabalayan Türkiye'de adım başı görülen 'Maganda Manzaraları' çok çarpıcı.

17 Nisan 1993. Sınavdayız. Öteki dersliklerde verilecek bir sonraki sınava gelen öğrenciler koridorda gürültüye başladı. Dışarı çıktım: "Arkadaşlar, sınavdakiler rahatsız oluyor, lütfen gürültü yapmayın" dedim. "Affedersiniz, farkında değildik" dediler ve gürültü hemen kesildi.

Ardından, koridordaki gürültü yine arttı. Karşılıklı çığrışmalar: "Neediyong, Memmedaa? Hele bir cigara ver de içek. Ulan, ne'tti bu Fener be!" gibisinden tam bir 'kahve muhabbeti'. ODTÜ'deki yeni uygulamayla, temizlik işlerinin verildiği yüklenicinin getirdiği işçiler bunlar. Beş altı kişiler. Bu gürültü sırasında koridordaki bütün dersliklerde de sınav var. kapıdan baktım. "Arkadaşlar, dersliklerde sınav var; lütfen gürültü yapmayın." Kimisi öylece bakakaldı, sanki Latince ya da Urduca konuşmuşum gibi. Bir ikisi "Yaa bu herif de ne diyor be..." gibisinden elini salladı. İletişimsizlik. Benim sözümün düzleminde bir tepkileri yok. "Tamam gidiyoruz be!" deseler razıyım. Sanki iki ayrı biyolojik türüz. Onların ayrı dilleri var, bizim ayrı.

Maganda kim? Diplomasız adam mı maganda? bence değil; üniversite çıkışlı maganda adım başı karşımızda. Yüzyıllar boyu yaratılan 'maço' kültürün ürünü olan, erkek cinsine özgü bir tip mi maganda? Bence değil; büyük mağazalardaki satıcıdan TV'deki hava raporu sunucusuna, üniversite sınıflarındaki süslü püslü, boyaya batmış öğrenciye kadar, ortalık dişi maganda dolu. Köylü mü maganda? Çok yazıldı, ama hâlâ yanlış anlaşılıyor: Maganda, kente gelmiş köylü değil. Kentte yaşayan ama kentlileşememiş kişidir, maganda.

Toros dağlarından inmiş ve gönlü hâlâ oralarda olan biri olarak, köyü yanlız filmlerde görmüş olanların duygusallığına kapılmadan söylüyorum: Köylünün kuralları, ölçüleri, görenekleri, inançları, aile anlayışı vardır. Bunlar, aynı çevrede yaşayanlarca benimsendiği için, özgürlük orada haytalığa, zorbalığa dönüşmez; kuralların var olmasının da zorbalığa dönüşmeyeceği gibi. Köy ortamındaki yaşama biçimi kusursuz değilse de, uyumlu olarak işler, çünkü orada herkesin benimsediği ölçüler geçerlidir.

Maganda ise arada kalmış kişidir. Köyün genel olarak uyumlu bir topluluk olmasını sağlayan kuralları sırtından attıktan sonra, çok daha büyük bir toplumsal örgütlenmenin içine girmiş, ama bu düzeni ya hâlâ anlayamamış ya da benimseyememiştir. Yerine göre anlamsız (görgü kuralları gibi), yerine göre görece (trafiğin sağdan işlemesi gibi), yerine göre rastlantısal (tek boş masaya ilk gelenin oturması gibi), yerine göre de kaçınılmaz (kuyruğa girmek gibi) kurallar olmasa, milyonlarca insanın bir arada yaşadığı büyük kentler, pazusu kuvvetli, cüzdanı şişkin, otomobili çok beygirli ya da arkası sağlam olanların egemen olduğu bir yabanıl ormana dönüşür (Birçok kişinin "zaten öyle ya" dediğini duyar gibiyim). Maganda bunu göremez.

Oktay Akbal bir yazısında sevgiyi "iki kişilik özel bir dünyanın bencilliği" olarak tanımlar. Magandanınki, tek kişilik bir dünyanın bencilliğidir. Neden tek kişi olsun, ailesini düşünür maganda, diyebilirsiniz. Bence değil. O, sokakta laf attığı kızın, otobüste sulandığı kadının, kuyrukta önüne geçtiği yaşlı adamın da bir başkasının kızı, karısı ya da babası olduğunu düşünmez. Kendi bu insanlara bu davranışta bulunmayı sürdürdükçe, bir başka magandanın da onun aile bireylerine aynı davranışta bulunacağını aklına getirmez. Işık içinde yatan Asım Bezirci ne güzel söylemişti bir yazısında: "Cezayir'de ölen her yurtseverle biz de biraz ölürüz." Ne güzel duygu, başkalarının acılarını kendi içinde duyumsamak, başkalarının sorunlarını sahiplenmek, kadınlar, kızlar, yaşlılar, özürlüler, tek sözcükle insanlar, toplumda, geceli gündüzlü, otobüste, sokakta güvence altındaysa, ben de güvence altındayım diye düşünmek.

Başkalarının özgürlüklerine saygısız maganda, kendi özgürlüklerinin de tehlike içinde olduğunu bilmiyor. Aşırı bir genelleme sayılmaz sanıyorum: Maganda, bilgisizliğiyle, kural tanımazlığıyla, sorumsuzluğuyla, yazgıcılığıyla, boşvermişliğiyle, otoriter topluma giden yolun yapıtaşlarından biridir.

Bir film senaryosu yazmayı düşünüyorum: "Kahraman Maganda Uygarlaşmaya Karşı". Gittikçe 'magoş'laşan toplumumuzda ne iş yapar, bir düşünün.

Dr. Hüseyin İçen
(Modern Diller Bölümü-ODTÜ) / ANKARA

Parantez

Taşra gezilerimiz ve sonuçları

Ender HELVACIOĞLU

Mart ve Nisan aylarında Denizli, Uşak, Çivril, Sivaslı, İzmir, Söke, Edirne ve Isparta'yı ziyaret etme olanağı buldum. Bilim ve Ütopya'nın o yörelerdeki gönüllü temsilcileri ve okurlarıyla geniş sohbetler yaptık. Isparta'daki toplantımıza Burdurlu temsilci akradaşlarımız, Edirne'deki toplantıya da Çerkezköylü ve Çorlulu bazı okurlarımız da katıldı.

İstanbul'da ve Ankara'da, kısmen de İzmir'de dergimizin okurlarıyla ve yazarlarıyla daha yakın ve sürekli bir iletişim sağlayabiliyoruz. Eleştirilerini ve önerilerini alabiliyoruz. Fakat taşradaki okurlarımızla bu tür yüzyüze iletişim fırsatını her zaman bulamıyoruz. Bu nedenle yaptığım geziler benim için son derece faydalı ve ufuk açıcı oldu. Çıkardığım bazı sonuçları tüm Bilim ve Ütopya okurlarıyla paylaşmak isterim.

Birincisi; Bilim ve Ütopya halen esas satışını üç büyük ilde yapmasına karşın, taşra illerinde de azımsanmayacak bir okur kitlesine sahip. Sadece Denizli, Uşak, Edirne gibi kent merkezlerinde değil, Çivril, Söke, Çerkezköy gibi kalburüstü kasabalarda da bir Bilim ve Ütopya kitlesi var. Dergimiz bu kasabalarda bayi ve elden satış toplamı olarak 40-50 civarında düzenli bir satışa ulaşmış durumda. Yazarlarının çoğu üç büyük ildeki akademisyenlerden oluşan bir bilim dergisi için çok önemli bir gelişmedir bu. Ülkemiz bilimi için de sevindirici bir gelişme.

İkincisi; temas edebildiğim kadarıyla bu taşra illerindeki Bilim ve Ütopya okurlarının iki ana kesimden geldiğini farkettim. Okurlarımızın önemli bir bölümü yörenin üniversite ve lise öğrencileri içinden geliyor. Esas olarak da üniversite öğrencileri. Okur kitlemizin ikinci ana bölümünü ise yörenin aydınları (okumuşları) oluşturuyor. Öğretmenler, doktorlar, mühendisler, avukatlar vb. Yani yüksek öğrenim almış (veya halen alan), oldukça düzeyli, konulara eleştirel bir gözle yaklaşabilen bir okur kitlemiz var taşra illerinde. Kolay bir okur değil; kül yutmayan, dergi yönetimini ve yazarlarını zorlayan, sorgulayan bir okur kitlesi.

Üçüncüsü; Bilim ve Ütopya'nın taşra okurlarımız için çok önemli olduğunu farkettim. Derginin yayın yönetmeni olarak böyle bir cümleyi sarfetmek belki garip gelecektir ama, bir Isparta'dan, Denizli'den, Edirne'den baktığınızda Bilim ve Ütopya'nın can alıcı bir önemi olduğunu anlıyorsunuz. Bunu İstanbul veya Ankara'dan kavramak zor; Bilim ve Ütopya taşraya, deyim yerindeyse, gece karanlığını aniden yırtan bir şimşek, bir yıldırım gibi düşüyor. Taşrada son derece sağlam, dergiye yapışmış, onunla bütünleşmiş, doymak bilmeyen bir okur kitlemiz var. Bilim ve Ütopya onlar için büyük bir ihtiyaç, aydınlanmaya ve sınıfsız toplum ütopyasına uzanan güçlü bir bağ. Bu durumu sezinleyebiliyordum, ama bu berraklıkta görmek yine de sarsıcı oldu benim için.

Dördüncüsü; son derece özverili bir kitle taşradaki Bilim ve Ütopya okurları. Büyük şehirlerdeki okurlarımızdan çok daha zor koşullarda dergiyi alıyor ve okuyorlar. Gericiliğin özellikle öğretim kurumlarındaki baskısı, büyük kentlerle karşılaştırılmayacak kadar güçlü. Bir ODTÜ'nün, İTÜ'nün, Boğaziçi'nin bizim yakındığımız (haklı olarak tabii) koşulları, Isparta'da, Edirne'de, Uşak'ta okuyan bir üniversite öğrencisine cennet gibi gelebilir. Çok ağır koşullarda yaşıyorlar ve bu koşullarda Bilim ve Ütopya gibi her sayısıyla gericiliğe, aydınlanma düşmanlarına darbeler indiren bir dergiyi okumak, tanıtmak büyük özveri istiyor. Deyim yerindeyse onlar mücadelenin ön cephesindeler. Mücadelenin sıcaklığı içinde olan da silaha gereksinim duyuyor, bu nedenle tutkuyla bağlılar Bilim ve Ütopya'ya.

Beşincisi; büyük çoğunluğuyla ilerici ve *sosyalist* bir kitle taşradaki Bilim ve Ütopya okurları. Bu tespit önemli, çünkü ülkemizdeki aydınlanma mücadelesinin kimler tarafından yürütüldüğünü ve üstlenildiğini gösteriyor. Bu tespitin bir diğer yönü de şu: Okurlarımız genel bir aydınlanma mücadelesiyle de yetinmiyorlar. Varolan sistemin derinlemesine eleştirisini, çok yönlü seçenekler oluşturulmasını, bilimsel-teknolojik gelişmelerin toplumsal boyutunu, insanlığa ne getirip ne götürdüğünün sorgulanmasını talep ediyorlar dergiden.

Sonuç olarak oldukça faydalı geziler yapmış olduk, okurlarımızla ve temsilcilerimizle tanıştık, bol bol öneri topladık. Taşra gezilerini sürdüreceğiz. Önümüzdeki aylarda geniş bir okur kitlesine sahip olduğumuzu bildiğimiz Adana, Mersin, Konya, Eskişehir, Çanakkale, Trabzon, Samsun, Malatya, Elazığ, Zonguldak, Manisa, Bursa, Antalya gibi illere de gitmek, sohbet toplantıları yapmak amacındayız.

Bilim ve Ütopya; bilimin aydınlığını ve ütopyanın geleceğe uzanan ışığını Anadolu'nun köylerine kadar sokmaya devam edecek.

Türkiye'nin tüm kol ve kafa emekçilerinin 1 Mayıs bayramlarını kutluyoruz.

Gelecek ay buluşmak üzere dostlukla...

Duyurular... Duyurular... Duyurular... Duyurular... Duyurular... Duyurular... Duyurular...

2. Ütopyalar Toplantısı

(10-14 Mayıs 1995 / Datça)

Geçen yıl ütopyalar toplantısına katılan yaklaşık yüz kişi, bu toplantıların gelenekselleştirilmesini istediler. Yaklaşık yüz kişi, bir hafta boyunca, farklı konularda, farklı anlayışlarla, saygıyla, sevgiyle tartıştılar. Yeni bir dünyayı konuştular. Geçtiğimiz yıl ilk ütopyalar toplantısını yaparken hazırladığımız çağrıda yazdıklarımız bugün de geçerli: "Niçin ütopyalar toplantısı yapıyoruz? Çünkü ütopyasızlaştırılma tehlikesine karşın, beynimize, yüreğimize, ruhumuza sahip çıkmak istiyoruz. Endüstriyalizmin en önemli tahribatı, beyinlerimizi esaret altına alması ve güzel bir geleceğe duyduğumuz özlemi yok etmesidir. Endüstriyalist sistem, bizleri kendi ufkuyla sınırlamak ve başka türlüsünün mümkün olmadığına ikna etmek için var gücüyle çabalıyor. Endüstriyalist sistem, ütopyalarımıza saldırdıkça, bizler de birer Donkişot şovalyeliğiyle mızraklarımıza sarılıyoruz. Onların en büyük korkusu bu güzel düşlerimizdir."

Ekolojist, anti-endüstriyalist, sosyalist, anarşist, yeşil, feminist, çevreci, anti-militarist ütopyaları konuşacağız. Endüstriyalizm, bilim, teknoloji, geleceğin enerji biçimleri, kent, kadınlar, sanayi sonrası ütopyalar, cinsel kimlik ütopyaları, toplumsal ekoloji, derin ekoloji konularını tartışacağız. Herkesi bekliyoruz.

Ütopyalar toplantısına katılım için: İzmir: Tel ve fax: 0232-422 52 40; Ankara: Tel ve fax: 0312-380 89 79 / 0312-432 39 66 (Nesrin Timur, Aslı Delikara); İstanbul: Tel ve fax: 0212-562 90 94 (Suat Pınar); Antalya: Tel ve fax: 0242-248 74 42 (İsmail Duygulu); Datça: Tel ve fax: 0252-712 29 54 (Cem Avşar).

1. Ulusal Amatör Astronomlar Toplantısı

(1-2 Temmuz 1995
Ankara Üniversitesi Gözlemevi)

TÜBİTAK, Türk Astronomlar Derneği, A.Ü. Fen Fakültesi, A.Ü. Gözlemevi, İ.Ü. Fen Fakültesi ve E.Ü. Fen Fakültesi'nin girişimiyle 1. Ulusal Amatör Astronomlar Toplantısı düzenleniyor. Toplantı 1-2 Temmuz 1995 tarihinde Ankara Üniversitesi Gözlemevi'nde gerçekleştirilecek. Toplantıya katılmak isteyenler için son başvuru tarihi 29 Mayıs 1995.

Ülkemizde ilk kez planlanan Ulusal Amatör Astronomlar Toplantısı'nın amacı; birbirinden habersiz çalışan amatör astronomları bir araya getirmek, bu alandaki potansiyeli ortaya çıkarmak, bir organizasyon oluşturmalarına önayak olmak ve ülkemizde astronominin (ve genel kültürün) daha hızlı gelişmesi için amatör ve profesyonel astronomlar arasında iyi bir iletişim kurmaktır.

Başvuru adresleri: 1) İ.Ü. Gözlemevi, 34452 Üniversite-İst. Tel: 0212-522 35 97. Fax: 0212-519 08 34. 2) A.Ü. Gözlemevi, Fen Fakültesi, 06100 Tandoğan, Ankara. Tel: 0312-212 67 20. Fax: 0312-223 23 95. 3) E.Ü. Gözlemevi, Fen Fakültesi, 35100 Bornova, İzmir. Tel: 0232-388 01 10. Fax: 0232-388 10 36. 4) Akdeniz Ünv. Fizik Böl. 07200 Topçular, Antalya. Tel: 0242-323 39 93. Fax: 0242-223 06 88. 5) ODTÜ Fizik Böl. Ankara. Tel: 0312-223 71 00. Fax; 0312-210 12 81.

Academia çağırıyor

Sanatın, felsefenin, bilimsel düşünüşün ekoloji ile buluştuğu bir "düşünce çiftliği"nin gerekliliğine inanarak Gümüşlük Academia projesini başlattık. Academia, kütüphane, müze, amfitiyatro, atölyeler, açık ve kapalı sergi, toplantı, konferans, eğitim, araştırma ve benzeri çalışma faaliyetleri ile konaklama tesislerini içeren mekanlardan oluşacaktır. Bu projenin gerçekleşebilmesi için Academia'ya onbeşbin metrekare alanında bir arazi tahsis edilmiş ve bazı düzenlemeler başlatılmıştır. Arazide ayrıca gölet, botanik bahçe, seralar, açık hava heykel ve doğa müzesi, gezme ve dinlenme yerleri gibi çevre düzenlemeleri düşünülmüştür.

Bu yıl içinde vakıf kuruluşunu gerçekleştirerek tüzel kişilik kazanacak olan Academia'da mayıs ve ekim ayları arasında kurulacak bir kamp ile gençler alt yapı çalışmalarını sürdüreceklerdir. Academia bu amaçla gençlere şu çağrıyı yapıyor: "Academia'nın gerçekleşmesine katkıda bulunmayı düşünüyorsan, yaz tatilini Gümüşlük'de geçirmek istiyorsan, biraz kazma kürek sallamaya itirazın yoksa, ara sıra devleti, adaleti, ahlakı tartışırız gibi ideallerin de varsa, malzeme ve kamp yeri bizden, kolları sıvamak senden."

Düşünen, araştıran, üreten, toplumsal yanılgıları sorgulayanların buluşmaları ve Academia'yı gelecek kuşakları taşımaları dileğiyle.

Academia projesi ve kurulmayı düşünülen vakıf ile ilgili daha geniş bilgi için şu adrese başvurulabilir: Ahmet Filmer, Gümüşlük-Bodrum, Muğla. Tel:0252-394 31 78.

Biyoetik Günleri

(25-26 Mayıs 1995 / Ankara)

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi ile Biyoetik Derneği, ortak bir etkinlik düzenlediler: Biyoetik Günleri. 25-26 Mayıs günlerinde yapılacak olan etkinlik, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Morfoloji Binası Mavi Salon'da gerçekleştirilecek.

İki günlük etkinlikte tartışma konuları ve tartışmacılar şöyle:

25 Mayıs Perşembe: Hukuk ve etik (Yekta Güngör Özden). Biyomedikal etik (Prof. Dr. Fuat Aziz Göksel, Prof. Dr İlter Uzel, Dr. Nermin Ersoy, Dr. Filiz Çay). Yönetim etiği (Prof. Dr. Semih Başkan, Prof. Dr. Adnan Güriz, Prof. Dr. İoanna Kuçuradi, Prof. Dr. İnal Cem Aşkun).

26 Mayıs Cuma: İletişim etiği (Mustafa Balbay, Prof. Dr. Korkmaz Alemdar, Nur Batur, Mahmut Tali Öngören). Çevre etiği (Prof. Dr. Ferruh Dinçer, Prof. Dr. Recep Akdur, Prof. Dr. Ruşen Keleş, Prof. Dr. Leziz Onaran).

Öğretmen dünyası

Başyazı: İnsan Hakları Dersi - Gölge Etme Başka İhsan İstemez
Ali Türkseven'in hazırladığı Özel Dosya: Öğretmen- Öğrenci Aşkları
Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu: Hoşgörüyle, Olgunlukla Karşılanmalı
Yıldız Altındaş: Eyvah!. Öğrencim Bana Aşık Oldu
Sevim (Gündüz) Raşa: ABD Fulbright Okulu'ndan Gözlemler
Dr. Kasım Karakütük: Eğitimci Kimdir?
Savaş Yalçın: Benim Hikayem (Rehberlik)
Abdulkadir Paksoy: Özlemin Çağrısı
Musa Şen: Ayın Aynası
Süleyman Aytekin: Meslek Dergilerinde
Şiirler:
Şemsettin Murat, Ali Yüce,
Recep Bulut, Ahmet İnce, Ahmet Akgül

Yıllığı: 400.000, Altı aylığı: 200.000
PÇ.No. Zeki Sanhan 524189
Yönetim ve yazışma adresi: Selanik Cad. SSK İşhanı.
A Blok 8. Kat. No: 512 Kızılay-Ankara
Telefonlar: (0312) 433 12 83, 433 34 52, Faks: 433 12 83

Aydınlık
HAFTALIK HABER YORUM DERGİSİ

- Doğu Perinçek başyazılarıyla Aydınlık'ta.
- Gerçek gündem: Türkiye tarihinde görülmemiş ölçüde bir işçi-memur hareketi.
- Emekçiler sahnede... Aydın hareketi istim alıyor.
- Faşist ve şeriatçı tırmanışa karşı sol ne yapacak? Sol güçbirliğine adım adım...
- Bu gündemi en doğru ve en erken Aydınlık'tan izleyebilirsiniz.

HER CUMARTESİ BAYİLERDE

Tıpta ahlak yoktur, bilimsellik vardır

Son günlerde tıpta ahlak sorununa ilişkin tartışmalar yapılmakta. Oysa tıp bilimsel bir çalışma alanıdır, bu alandaki tartışmalar da doğası gereği bilimsel olmak durumundadır. Bilimsel bir veriyi, toplumsal-sosyolojik bir veri olan ahlaksal kategoride tartışmak hem bilimsel olmaz hem de doğanın diyalektiğine aykırıdır. Çünkü bilimin temel yasaları vardır, oysa ahlak toplumlara ve kişilere göre değişebilen normlar bütünüdür. Bu iki farklı kategorideki olguyu aynı potada algılayıp tartışmak tıp bilimine saygısızlık olacaktır.

Kapitalizmde metalaşan sağlık, hastanın para getiren bir meta görünümüne girmesi, hekimin de para kazanan tüccar kimliğine bürünmesine yol açar. Diğer taraftan, şahsın cebindeki paranın satın alabildiği kadar sağlık satın alabilmesi veya bağlı olduğu sosyal güvenlik sisteminin belirlediği maliyet kadar sağlık hizmeti alabilmesi, tıbbın ahlak anlayışını değil, ekonomik sistemin ahlaksızlığını ifade eder.

Tıpta ahlak yok, bilimsellik vardır. Tıbbın ahlakiliği yerine, toplumsal yararlılığı tartışılmalıdır. Yoksa ahlakın, bilimin önüne geçmesi yanılgısına düşeriz. Müspet bilimleri, soyut, göreceli, felsefi ve de sosyolojik bir olgu olan ahlakla birlikte tartışmak, bilimi geliştirmek yerine onu geriletir.

Dr. Yavuz İren
ESENYURT-İSTANBUL

İşkence konusuna eğilmeniz çok olumlu

Nisan sayınızda işkenceyle ilgili çalışmalara yer vermenizi çok olumlu buldum. İnsanlığın yüz karası olarak gördüğüm işkencenin önlenmesi ve rehabilitasyonu konusunda Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışmalardan (üniversite araştırmaları, vakıflar vs.) haberdar olmak isteyen benim gibi çok kişi vardır, eminim.

Bu konuya daha çok eğilmeniz dileğiyle, derginizi tümüyle çok beğendiğimi belirtiyorum.

Dr. Sevinç İlkuçan
KAŞ-ANTALYA

Dergide şiir sayfası açın

Balıkesir Üniversitesi'nde okuyorum. Derginizi ablam sayesinde keşfettim. Düşünmeye çalışan bir insan olarak Bilim ve Ütopya'nın birçok yazısını zevkle okuyorum. Düşünmeye çalışan dedim, çünkü gerçek anlamda düşünmek yaratmaktır. Biz genç kuşakların ne kadar düşündüğü/yarattığı ortada.

Bulunduğum yerlerde derginizin gönüllü temsilcisi olmak istiyorum. Bilim ve Ütopya'yı üniversiteye götürdüğümde demokrat dostlar derginin sayfalarını ilgiyle karıştırıyorlar. Ayrıca sizden bir isteğim olacak. Dergiye şiir sayfası koyabilir misiniz? Şiirle ilgilenen, şiir yazan dostlar bunu sevinçle karşılayacaklardır.

Ali Akış
BALIKESİR

Saygılar bizden, sevgiler sizden Sayın Doğramacı

Yaman ÖRS

Zaman nasıl da hızla akıyor Sayın Doğramacı. Son günlerde, (80.) yaş gününüz dolayısıyla adınız yeniden toplumsal yaşamımızın gündemine girince, benim bu mutlu günümüzü ilk kutlamamın (İyi ki Doğdunuz Sayın Doğramacı", *Cumhuriyet*, 3 Mayıs 1990) üzerinden beş yıl geçtiğini gördüm. Daha sonra Hacettepe'deki heykelinizin açılışını kutlama olanağını bulmuştum ("Heykeliniz Kutlu Olsun Sayın Doğramacı", *Cumhuriyet*, 17 Ekim 1992). Son olarak da sizin sağlığınızla ilgilenmiştim ("Gecinden Versin Sayın Doğramacı", *Bilim ve Ütopya*, Sayı:49, 27 Mart 1994). Neredeyse dün gibi...

Ne zaman sizinle ilgili bir yazı yazsam, sonunda hep birtakım noktaları eksik bıraktığım duygusuna kapılıyorum. Bir yandan gazete ve dergi sayfalarının yer darlığı nedeniyle ülke olarak "güncel" konulara ayrılıyor oluşu, ancak bunun ötesinde size ilişkin konuların, kafamızda canlanan çağrışımların bolluğu, sanırım bu duyguyu bende hep yaşatacak. Sizinle ilgili son yazımdan sonra, ilk büyük ürününüz olan Hacettepe Üniversitesi'nde görevli ve çok yakınım olan bir öğretim üyesi, o sırada günlük yaşamımızda adınız pek geçmezken sizi topluma anımsatmamdaki amacımı sormuştu. Bu konuda yine yakın çevremden başka sorular da geliyor: "Bunları yazmaktaki amacın ne? Sayın Doğramacı yazdıklarını okur mu, okusa da dikkate alır mı sanıyorsun? Bunları onun yakın çevresinden okuyanlar olsa da, ona ulaştırırlar ya da ulaştırabilirler diye mi düşünüyorsun?" Doğrusu bu soruları ben de kendime sormuyor değilim. Zamanınızın sınırlılığını ve değerini ayrıca sizin doğrudan kendinizle ilgili yazılanlar konusundaki serinkanlılığınızı da biliyorum.

Gerçekte benim söz konusu yazıları kaleme almamdaki amacım başka. Ben, sizinle ilgili saptamalarımı, duygu ve düşüncelerimi, üçüncü kişilerle paylaşmak istiyorum. Bu arada, sayıları az da olsa, sizi konu alan yazılarımın arasını çok açmamam gerektiğini söyleyen dostlarım bile var. Son olarak *Cumhuriyet*'in Vaziyet köşesinde Deniz Som ve arkadaşlarının sizinle ilgili haber yorumları ("İyi ki doğdun", "İhsan Doğramacı'yı kutluyoruz." 3 ve 9 Nisan 1995), sizi anmamın zamanının geldiğini bana anımsattı.

Durumumuz mu nasıl? Kuşkusuz Büyük Kişi olmanın verdiği görüş açısı ve olanaklarla siz bunu bizlerden daha iyi bilecek konumda olabilirsiniz. Yine de çok öz bir yanıt vermek gerekirse, "Durumumuz, ülkenin genel durumuna çok benziyor, belki de onun özdeşi" diyebilirim. Üniversitelerde öğrencilerin sayısı ve nitelikleri; öğretim üyelerinin ve araştırma görevlerinin yaşam ve çalışma koşulları; özerklik sorunu; kitap, dergi, araç vb. alımı konusundaki olanaksızlıklar, genel olarak araştırmaların "düzeyi"; özellikle büyük kentlerin dışındaki üniversitelerde siyasallaşma ve "medreseleşme"; ülkenin genelinde olduğu gibi üniversitelerde de 12 Eylül yönetimlerinin sürüp giden etkileri ve etkinlikleri...

Daha başka? YÖK var. Yüksek Öğretim Kurumu. Anımsayacaksınız, siz kurmuştunuz. 12 Eylülcülerle birlikte. Tepe Şirketler Grubu var. Özel üniversitelerle, vakıf üniversiteleri... Arada bir siz varsınız; Bilkent konserlerinde gördüğüm oluyor. Size yakın, hatta pek yakın üniversite yöneticileri var. Ancak sizin şaşırtıcı "karizmatik" kişiliğiniz kuşkusuz kimsede yok. Olamaz da. Çünkü sizin çok düşük bir olasılığın gerçekleşmesi sonucu var olduğunuzu düşünüyorum.

Hacettepe Tıp Fakültesi'nden bir arkadaşımız, "İhsan Doğramacı ile Kırk Yıl" başlığıyla (ya da benzer bir başlıkla) bir kitap yazmış. İçinden "dile kolay" demek geliyor. Ancak ben sizin tek bir cilde sığdırılabileceğiniz kanısında değilim. Sizin bellibaşlı her yönünüz, daha doğrusu onun incelenmesi tek başına bir cilt oluşturabilir. Ben kendi adıma, Tıbbi Etik, Deontoloji ve Tıp Tarihi eğitiminden sorumlu bir öğretim üyesi olarak sizin bu yönlerden incelenmenizin çok yerinde olacağını düşünüyorum. Acaba sizinle ilgili çalışmalar doktora tezlerine konu olabilir mi diye düşünmüyor da değilim.

Önümüzdeki yıllarda sizin kaçıncı yaş gününüzün ne gibi koşullarda ve nasıl kutlanacağı (anılacağı demek istiyorum) kuşkusuz şimdiden bilinemez. Geriye dönüp bakıldığında sizinle ilgili geçmişin gözden geçirilmesi yine bir yorum sorunu olduğuna göre bu konudaki çeşitlilik de sürüp gidecektir. Ben kendi adıma bugünü size saygılarımı sunmak için bir fırsat olarak değerlendirirken sizden bizlere yönelik sevgilerinizi de esirgememenizi diliyorum. Nice yıllara. Sağlıcakla...

Ağaçkakan 23/24. sayı çıktı

● Aylin Gençoğlu: Vatan hainliğinden Kurusawa'nın düşlerine. ● Şadan Gökovalı: Perilerin gözyaşlarından oluşan akarsu: Çine çayı. ● Dr. İ. Melih Baş: "Fazla mal göz çıkarmaz"dan "bu bana yeter"e. ● Günseli Tamkoç: Doğa sevgisi ne işe yarar, nasıl kazanılır? ● Dr. Fikriye İnanç: Yeşil bakış açısından bütüncül sağlık yaklaşımı. ● Prof. Dr. Şenel Ergin: Nüfusun öteki yarısı; kadınsın işte. ● Gülser Kayır: Yeni dayanışma üzerine. ● Barbara Pusch: Bahro eko-faşist değil, yeni üslupla papaz imiş ama... ● Emet Değirmenci: Ekoloji, ekonomi ve etik. ● Prof. Dr. Celal Ertuğ: talihi olmayan yeşiller partisinin tarihi. ● Kaya Özkaracalar: Bookchin ve toplumsal ekoloji. ● İsmail Duygulu: Yeni bir sosyal sözleşmede toplumsal güçler ve devrim üzerine. ● Y. Savaş Emek: Devlet tedbiri nasıl alıyor? ● İzmir Çevre Hareketi Avukatları: Akkuyu davası. ● Prof. Dr. Tolga Yarman: Gıcırtı.

Ayın Dosyası: Endüstriyalizm Tartışmaları. Yayına hazırlayan: Nesrin Timur. Yazılarıyla Y. Savaş Emek, Ender Helvacıoğlu, İ. Melih Baş, Fikriye İnanç, Ümit Şahin.

Abone koşulları: 400.000 TL. Yurtdışı abone: 75 DM.
Abone bedelini, Y. Savaş Emek, İş Bankası Alsancak şubesi (3401) 0567959 no.lu hesaba veya S. Semra Dinler, 684 172 no.lu posta çeki hesabına gönderdikten sonra, makbuzun fotokopisi ile birlikte, "Ağaçkakan dergisi, PK 53, Konak 35252 İzmir" adresine gönderebilirsiniz. Tel ve fax: 0232-422 52 40.

Ünal Kitap Kırtasiye

Tıp Kitapları (İngilizce-Türkçe)
Her türlü Anadolu Lisesi Kitapları
ve Kırtasiye

Adres: Hızır Bey mahallesi. Karakol sokak. No:21/A Isparta
Tel: (0246) 223 24 42

Fransa'nın Turan Dursun'u: Jean Meslier

Jean Meslier'nin "Sağduyu" adlı kitabı Kaynak Yayınları tarafından basıldı.

Doktor **Abdullah Cevdet**'in "Aklı Selim" adıyla Fransızca'dan çevirdiği kitap, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları arasında1928'de Arap, 1929'da ise Latin harfleriyle olmak üzere iki kez yayımlandı ve basımı İstanbul'da Devlet Matbaası'nda gerçekleştirildi.

ATATÜRK'E İTHAF EDİLEN KİTAP

Dr. **Abdullah Cevdet**, eski harflerle olan ilk basımın bir örneğini, Gazi **Mustafa Kemal**'e 29 Aralık 1928'de eliyle yazdığı şu ithafla sunmuş: "En büyük acizden en büyük iktidara." Dr. **Abdullah Cevdet**, bu ithafın altına, 1912'de İstanbul'da yazdığı bir kıtayı eklemiş. **Atatürk**, bu eski harflerle basımı, altını çizerek, vurgular yaparak okumuş. **Atatürk**'ün okuyarak altını çizdiği bu kitap, Çankaya Kütüphanesi'nde bulunuyor. Milli Eğitim Bakanlığı, 1929'daki ikinci basımı 548 sayfa olarak yayımlıyor. Bu basım "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine" ithaf edilmiş. (Çankaya Kitaplığı, No:146; Beyazıd Devlet Kütüphanesi, No: 49693.)

Beyazıd Devlet Kütüphanesi ve Çankaya Kütüphanesi'nde de örnekleri bulunan "Aklı Selim"de, Fransızca basımın adı "Le Bon Sens" olarak belirtiliyor. Latin harfleriyle yayımlanan kitabın iç kapağı şöyle: "Dr. Abdullah Cevdet/Aklı Selim/J. Meslier'nin Le Bon Sens isimli meşhur kitabının haşiyeler ilavesiyle tercümesidir/İstanbul/Devlet Matbaası/1929."

KİTABIN YAZARI HAKKINDA TARTIŞMA

Bu kitapla ilgili bir tartışmaya kısaca değinmek gerekli. **Kerim Sadi**'ye göre, "Aklı Selim (Le Bon Sens)", Rahip **Jean Meslier**'nin değil, 18. yüzyılın maddeci filozoflarından Baron **d'Holbach**'ın (1723-1789) Systeme de la Nature (Doğanın Sistemi) adlı eserinin bir özetidir. Bu görüşe göre, Doktor **Abdullah Cevdet**'i ve Bakanlığı bu hataya sürükleyen, "19. yüzyılın başında yayıncılar Aklı Selim'i Rahibe mal etmeleri ve Vasiyetnâme ile Aklı Selim'in bir arada basılagelmesidir." (Aktaran Doğa ve Bilim dergisi, Haziran 1983, yıl 3, sayı 15, s.65-66.)

Plehanov'un "Materyalizm Üzerine Üç Deneme" adlı kitabında da, "Le Bon Sens (Aklı Selim)" adlı eserin **d'Holbach**'ın olduğu belirtiliyor (Kaynak Yayınları, İstanbul, Ocak 1987, s.61, 64, 67). **Cemil Sena**'nın Filozoflar Ansiklopedisi'nde, kitabın **d'Holbach** tarafından "Rahip Meslier" takma adıyla yazıldığı ifadesine yer veriliyor. **Lange** da kitabın **d'Holbach** tarafından yazıldığını söylüyor. **Vorlandere** ise **Jean Meslier** yazdı diyor. (Bkz. **Doğu Perinçek**, Kemalist Devrim-2 Din ve Allah, Kaynak Yayınları, 1. basım, İstanbul, Eylül 1994, s. 62, dipnot 51 ve s.105, dipnot 59.)

Rahip **Jean Meslier**'nin doğum ve ölüm tarihleri çeşitli kaynaklara göre farklılık gösteriyor. **Meslier** ve "Le Bon Sens" hakkında Kaynak Yayınları için bir araştırma yapan yazar **Erol Sever** şöyle diyor: Kiliseye 30 yıl hizmet etmiş bir köy rahibinin doğum ve ölüm ve tarihleriyle araştırmacılar pek fazla ilgilenmemiş. **Meslier**'nin 1664-1733 yılları arasında yaşadığını kabul edebiliriz.

Erol Sever, İsveç Kraliyet Kitaplığı'nda yaptığı araştırmada şu olgularla karşılaştı: Baron **d'Holbach** adına, "Le Bon Sens..." sözcükleriyle başlayan birkaç kitapta rastlanıyor. Bunlardan ikisi kayıtlarda şöyle:

1) "Holbach, Paul Henry Thierry, baron d', 1723-1789
Le Bon Sens du curé J(ean) Meslier.
Suivi de son testament.
Paris et Bruxelles 1792."

2) "Holbach, Paul Henry Thierry, baron d', 1723-1789
Le Bon Sens du curé J. Meslier, suivi de son testament...
Paris, 380 s."

Başka bazı kitaplarda da **d'Holbach** ve **Meslier** adı birlikte anılıyor. Baron **d'Holbach**'ın **Meslier**'den etkilendiğini, **Kerim Sadi** de kabul ediyor: "18. yüzyılın başında Fransa'da elden ele dolaşan gizli materyalist literatür arasında **d'Holbach**'a etki eden kitapların başında 'Testament (Vasiyetname)' gelir. Bu bakımdan Rahip **Meslier**, Baron **d'Holbach**'ın müjdecileri arasında sayılıyor, yani 'Aklı Selim' adlı eser, 'Vasiyetname' yazarının etkisinde kalan bir filozofun kalem mahsulüdür."

Erol Sever, yaptığı araştırma sonucunda vardığı kanıyı şöyle özetliyor: "Görüşüm, birinci kitabın **Jean Meslier** tarafından yazıldığı ve 'Le Bon Sens' adlı bu kitabın eklemeler ve yorumlarla zenginleştirilerek **d'Holbach** tarafından bir kez daha yayımlandığı (iki numaralı kitap). Dört numaralı katalog kartında iki ad görüyoruz: **Meslier** ve altında **d'Holbach**. Karttâ, 'Aklı Selim, J. **Meslier**'nin Le Bon Sens isimli meşhur kitabının haşiyeler ilavesile tercümesidir' deniyor. Bana göre en doğru yorum ve çeşitli katalog kartlarının içindeki çelişkilere rağmen, gerçek, Türkçe basımında yatıyor. Le Bon Sens kitabının **Jean Meslier** tarafından yazıldığını ve ölümünden sonra çeşitli dillerde yayımlandığını, Baron **d'Holbach**'ın eklemeleri ve yorumlarıyla yeniden yayımlandığını sanıyorum."

Orijinali üç nüsha el yazması olan Testament'in, **Meslier**'nin ölümünden sonra özetlenerek yayımlandığını, elle çoğaltıldığını ve gizlice dağıtıldığını da hesaba katmak gerekiyor.

Jean Meslier (1664-1729)

AYDINLANMACI FİLOZOFLARIN ESİN KAYNAĞI

Kaynak Yayınları için Fransa'da bir araştırma yapan **Zihni Yılmaz**, **Meslier**'nin yazılarının 1730'lu yıllarda "yasak" yayınlar arasında yerini aldığını belirtiyor. **Voltaire**, **Meslier**'nin yazılarından bir kopyayı bulması için gazeteci dostu **Theriot**'dan yardım istiyor ve yazıları bu yolla ediniyor. (**A. Theriot**, 13 Ekim 1735, Correspondance, Gaillimard Yayınları, "La Pleiod", c.1, s.589.) **Voltaire** şöyle yazıyor: "Mektuplarınız, benim için günümüzün tarihini aydınlatan kaynak olacak. Historia nostri temporis." **Yılmaz**, **Theriot**'nun bilgi kaynağı hakkında bilinen bir şey olmadığını, ancak özellikle bu tarihten sonra, **Meslier**'nin yazılarının yasak yayınlar arasında en çok arananlardan olduğuna ilişkin kanıtlar olduğunu ekliyor. (**F. Ravaisson**, Bastille Arşivleri 1881, c.12, s.220.) **Voltaire**, 26 Aralık 1764'te **Francois Arnaud**'ya yazdığı mektupta, Testament'in otuz yıldan fazla zamandır tanındığını belirtiyor. (Correspondance, Besterman Yayınları, Cenevre, c.56, no.11421, s.232.)

Zihni Yılmaz, **Meslier**'nin yazılarının tümünün 1. Enternasyonal'in toplandığı 1864'te, Testament adıyla, **Rudolf Charles** (Amsterdam) tarafından yayımlandığını belirtiyor. (352, 400, 410 sayfa ve 64 sayfa da önsöz olmak üzere 3 cilt.) **Zihni Yılmaz**, düşüncesi, okuduklarıyla, olaylarla ve kırsal alandaki kitlelerin tecrübeleriyle biçimlenen materyalist, ateist, eşitlikçi ve ütopyacı komünist **Meslier**'nin, 1919'da, genç Sovyetler Birliği'nin başkenti Moskova'da Bilimsel Sosyalizmin öncülerinden biri olarak tespit edildiğini belirtiyor. **Yılmaz**, **Voltaire**'in **Meslier**'yi anlamadığını da ekliyor. Şöyle diyor: "**Voltaire**, **Meslier**'yi kendisi gibi dini eleştiren ancak Allah'a inanan bir polemist olarak gördü. Yayımladığı 70 sayfa, özetin özeti. Vardığı sonuç: Deist bir din adamının anti-Hıristiyan polemiği." **Yılmaz**, 1772'den sonra Le Bon Sens adıyla 10'a yakın basım gerçekleştiğini, yayıncıların belli olmadığını, ancak **d'Holbach** ve **Diderot** tarafından gerçekleştirildiğinin bilindiğini belirtiyor.

Kerim Sadi de, **Voltaire**'in, **Meslier**'nin yazılarını özetlerken, "natüralist maddeciliğin işlendiği müsbet kısmı kasten çıkardığını" belirtiyor.

Aydınlanma Çağı'nın filozoflarına esin

Voltaire ve d'Alambert'in Jean Meslier'nin eseri hakkında yazışmalarından

"Bu bilgiler, *Libertin*'lere 'dinsizler' ve 'bayağı' diye hakaret eden küstah bağnazlara ne yaman cevaptır! Sefiller! Size, Hıristiyan olduğu için Allah'tan af isteyen bir rahibin vasiyetnamesinden daha parlak cevap ne olabilir!" *(Voltaire'den d'Alambert'e. 25 Şubat 1762)*

"Dışından az görünen kuvvetiyle bu derece büyük etki yapan yalnızca top barutunu tanıyorum. Jean Meslier'nin kitabı top barutuna benziyor. Kuvveti az görünür, oysa büyük bir patlama potansiyeline sahiptir." *(d'Alambert'ten Voltaire'e. 31 Mart 1762)*

"Jean Meslier yeryüzünü doğru yola getirmek istiyor, onun İncil'i niçin bu kadar az elde bulunuyor? Siz Paris'te ne kadar gevşek, ne kadar soğuksunuz! Gerçeği saklıyorsunuz." *(Voltaire'den d'Alambert'e. 12 Temmuz 1762)*

"Bizi ateşsiz olmakla suçluyorsunuz. Ancak sanıyorum, önceden size söyledim: Çalı demeti (diri diri yakılmak) korkusu oldukça serinletici dir!" *(d'Alambert'ten Voltaire'e. 31 Temmuz 1762)*

Voltaire (1694-1778)

kaynağı olan **Jean Meslier**, 18. yüzyıl Fransası'nın **Turan Dursun**'udur. Yalnızca Hıristiyanlığı değil, bütün dinleri hedef tahtasına koyan **Meslier**, **Voltaire**'in dediği gibi, "tartışıyor ve kanıtlıyor. Ölürken söylüyor; yalancıların doğru söyledikleri zamanda söylüyor."

Kaynak Yayınları, Sağduyu'yu günümüz Türkçesine aktarırken, yüzyılın ilk çeyreğinde yurdumuzun yetiştirdiği aydınlanma savaşçılarından biri olan Dr. **Abdullah Cevdet**'in ve dolayısıyla yazarın üslubuna dokunmamış. Bu üslubu yadırgayanlar, hatta kaba bulanlar olabilir. **Voltaire** şöyle diyor: "Bu kitabın bir araba beygiri üslubunda yazılmış olduğu doğrudur. Ancak sırası gelince nasıl şahlanıyor!.."

Meslier üzerine, **Voltaire**'in **d'Alambert**'e yazdıkları ve **d'Alambert**'in yanıtı, aydınların yüzyıllar boyu verdiği mücadeleyi özetliyor:

Voltaire: "**Jean Meslier** yeryüzünü doğru yola getirmek istiyor, onun İncil'i niçin bu kadar az elde bulunuyor? Siz Paris'te ne kadar gevşek, ne kadar soğuksunuz! Gerçeği saklıyorsunuz."

d'Alambert: "Bizi ateşsiz olmakla suçluyorsunuz. Ancak... Çalı demeti (diri diri yakılmak) korkusu oldukça serinleticidir!"

JEAN MESLIER VE FELSEFESİ

"Sağduyu"yu günümüz Türkçesine titiz bir çalışmayla **Sadık Perinçek** aktardı.

Jean Meslier ile ilgili olarak, okuru daha çok bilgilendirmek amacıyla, Sovyet Bilimler Akademisi'nin hazırladığı Felsefenin Tarihi'nde **Meslier**'ye ayrılan bölümü sunuyoruz. (*) Metni Almancadan Sadık Usta Türkçeleştirdi.

Jean Meslier (1664-1729):

18. yüzyılın başlarında, devrimci-demokrat nitelikteki aydınlanmacı, materyalist filozof ve ütopik komünist **Jean Meslier** feodal mutlakiyet düzenine, dine ve kiliseye karşı mücadele başlattı. **Meslier**, köyde yaşayan emekçi bir dokumacının çocuğu olarak dünyaya geldi. Reims'de dini eğitimini tamamlayan **Meslier** 1689'da Etrepigny'de papazlık görevine başladı. Köylülerle birlikte yaşaması, emekçilerin nasıl sömürüldüklerini bizzat görmesi onun uyanmasına ve kendisini dini ideolojiden kurtarmasına yol açtı. 1716'da Etrepigny'nin sahibi senyör **Touilly**'ya karşı kürsüden konuşma yaptı ve köylülere zalim davranışından dolayı mahkûm etti. **Meslier**'nin emekçilerden yana bu davranışı Reims başpiskoposunun öfkesini üzerine çekti.

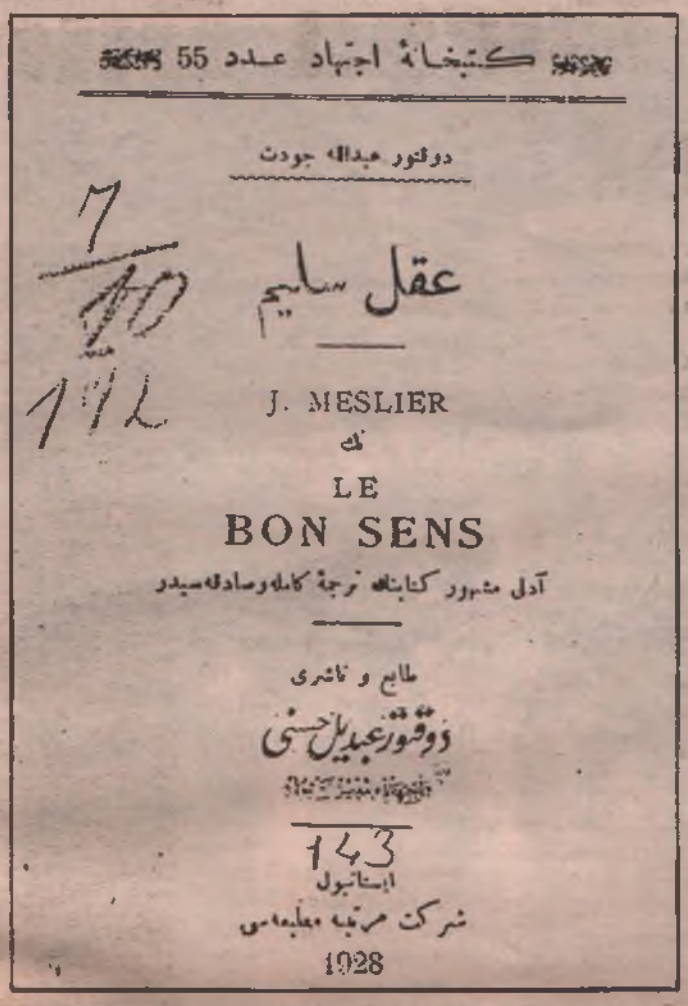
كتبخانهٔ اجتهاد عدد 55

دوكتور عبدالله جودت

عقل سليم

J. MESLIER

LE

BON SENS

آدل مشهور كتابنك ترجمهٔ كاملهٔ وصادقهٔ سيدر

طابع و ناشری

دوكتور عبدالله جودت

143

ايستانبول

شركت مرتبه مطبعه‌سی

1928

Jean Meslier'nin kitabının 1928 basımının iç kapağı. (Çankaya Kitaplığı)

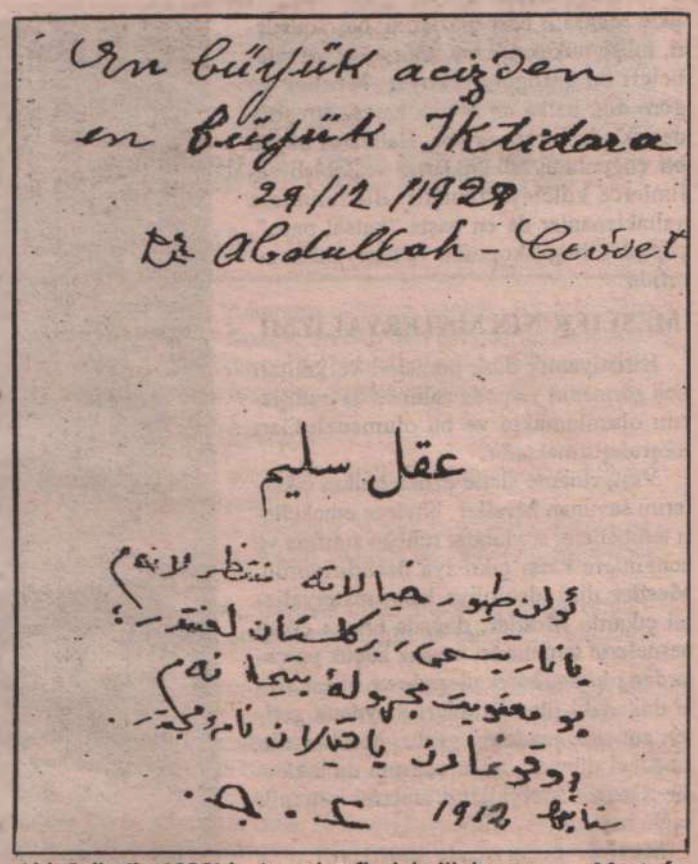
En büyük acizden
en büyük İktidara
29/12/1928
Dr Abdullah - Cevdet

عقل سليم

Aklı Selim'in 1928'de Arap harfleriyle ilk basımının, Mustafa Kemal Atatürk'e sunulan nüshasının ithaf sayfası: "En büyük acizden en büyük iktidara." Dr. Abdullah Cevdet, 1912'de İstanbul'da yazdığı şu dörtlüğü de el yazısı ile eklemiş: "Ölen tayyûr-i hayalâta muntazır-ı elzem / Yanan tebessümü bir gülistan-ı lügattır / Bu maneviyat-ı meçhûle-i yetimânem / okunmadan yakılan nâme-i muhabbettir". Kitabın orijinali Çankaya Kitaplığı'nda 146 numarayla kayıtlı.

Kaynak Yayınları'ndan Nisan 1995'te çıkan kitabın kapağı.

Köy yoksullarının özlemlerini dile getiren felsefi ve siyasal düşüncelerini **Meslier** Vasiyetname'de topladı. Bu yazıların kopyaları ilkönce 18. yüzyılın otuzlu yıllarında elden ele dolaştı. **Voltaire** bu yazılardan seçmeler oluşturarak 1762 yılında basımını gerçekleştirdi. Vasiyetname'nin tamamı ilk kez 1864 yılında basıldı.

Meslier'in öğretileri jakoben diktatörlüğün devrimci şimşeklerini haber veren ufuk şimşekleriydi. **Meslier**'nin mücadeleci görüşleri burjuvazinin felsefe tarihçileri arasında ürküntü yarattı. Öğretileri bu yüzden es geçildi, adı felsefe kitaplarına giremedi. Tüm bunlara rağmen, O, 18. yüzyılın ilk Fransız materyalisti ve tanrıtanımazı olarak anılmalıdır. Vasiyetname 18. yüzyılın olağanüstü tanrısızlık dokümanıdır. Burada **Meslier**, insanları gücü yettiğince uyarmak ve her türden batıl inançtan kurtarmak için kaleme sarıldığını belirtir. Dinin ortaya çıkışı ile ilgili bir soruya **Meslier** aydınlanmacı bir insanın cevabını verir. "Dinler bilinçsizlik, batıl inanç ve ilahi güçlere tapmanın yanı sıra, halkın sömürücüler tarafından ezilmesinin sonucu doğmaktadır. Tüm bunlar kurnaz ve hokkabaz politikacılarca düşünülmüştür. Aynı zamanda bu dünyanın prensleri ve zorbaları halkı baskı altına almak ve kendi amaçları doğrultusunda yönlendirebilmek için bu buluşları (dinleri) kendi yasalarıyla ayakta tutmaktadırlar."

Meslier, dinin halkı baskı altına almak ve sömürmek için kullanılan bir gerekçe olduğunu çok iyi anlamıştı. Vasiyetname'sinde özlemini dile getiren **Meslier**, "tüm dünya zorbalarının ve soylularının, rahiplerin bağırsaklarından yapılmış ilmiklerle boğulmalarını" ister. Bütün dinler **Meslier**'ye göre insan buluşudur. Bundan dolayı da saçma, hayal ve yalandır.

Doktorlarınızın ve rahiplerinizin, tanrının büyüklüğü, etkisi ve kutsallığı hakkındaki ısrarlı konuşmaları sizi boyun eğmeye zorlamak içindir. Tanrının sözü edilen mucizeleri, cennetin hazları ve cehennemin acıları hepsi birer fanteziden, yalandan ve uydurulmuş palavradan başka bir şey değildir. Bunları önce kurnaz politikacılar icat ettiler, sonra şarlatanlar, gerçekmiş gibi haykırdılar, bilinçsizler ve cahiller de körü körüne inandılar. Hükümdarlar ve güçlüler ise önce bu hurafelere, yalanlara, palavralara ve şarlatanlıklara tahammül ettiler, sonra da halkı baskı ve sömürü altında tutabilmek için bunları kendi yasalarıyla korudular.

FEODAL DÜZENİN KESKİN ELEŞTİRİCİSİ

İncil'i ve dinlerin tarihini iyi bilen **Meslier**, Hıristiyan, Musevi ve diğer dinleri keskin gözlemleriyle eleştirdi ve onların "kutsal" ve "gerçek" olmadığını, "mucizeler" de yaratmadığını ortaya çıkardı. Aynı şekilde Eski Ahit'teki "tanrı buyruklarını", "tanrı elini" ve Hıristiyan dininin dogmalarını eleştiriye tabi tuttu. Dinin halkı nasıl uyuşturduğunu açık ve renkli bir dille anlatan Vasiyetname, feodal düzendeki devlet ve kilise ilişkisini açığa çıkarıyor. **Meslier** Fransa'daki tüm kuvvetin, malların, zenginliklerin, sefahatın ve eğlencenin zenginlere ve soylulara ait olduğunu kızgın bir dille belirtiyor. Halka ise yalnız sefalet, sıkıntı, felaket ve kahredici iş kalıyor. Köylüler, soylular ve zenginler için çalışırken, kendileri bir ekmeğe muhtaç haldedir. Kitlelerin içinde bulundukları sömürü düzenini etraflı bir şekilde anlatan **Meslier**, zenginlerle yoksullar, çalışanlarla tembeller arasındaki isyan ettiren farkı açıkca ortaya koyuyor. **Meslier** bu adaletsiz düzenin kilise tarafından korunduğunu ve kutsandığını da belirtiyor. **Meslier** buradan tanrıtanımaz bir sonuç çıkarıyor: "Hıristiyan dini insanlar arasındaki bu büyük anlamsız eşitsizliğe tahammül ettiği, hatta desteklediğine göre, bu, bu dinin tanrı tarafından gönderilmiş olamayacağını gösteren iyi bir kanıttır. Her çıplak gözün de rahatlıkla görebileceği gibi, sonsuz erdeme sahip olan tanrı bu kadar açık bir adaletsizliği yaratamaz, kutsayamaz ve ayakta tutamaz."

Büyük bir hicivci olan **Meslier**, feodal düzeni fena halde eleştiriye tabi tuttu. O günün Fransa'sının yanı sıra diğer ülkelerde de bir insan kategorisinin olduğunu belirten **Meslier** bunların topluma yarar getirmediklerini, aksine zararlı olduklarını vurguladı. Hiçbir şey yapmayan zenginler rant almanın yanı sıra topluma kazanç sağlamadıkları gibi, halkı da solucanlar gibi yiyip bitiriyorlar. Bu zararlı tembeller tabakasına, ister beyaz ister siyah olsun tüm ruhban sınıfını ekleyen **Meslier**, özel-

☞

likle Manastır başpapazlarını, başrahibeleri, kilise hukukçularını, tüm keşiş ve rahibeleri bu katogoriye koyar. Meslier'ye göre din, halka en büyük zararı, tiranlığı desteklediği için veriyor. Halkların büyük bir çoğunluğu hükümdarlar ve kibirli zalimlerce köleleştirilmiştir. Bu zalimlere yaltaklananlar da en başta "kutsal papa", papazlar, başpiskoposlar ve tüm ruhban sınıfıdır.

MESLIER'NİN MATERYALİZMİ

Hıristiyanlık dini, prensleri ve kralları hoş görmenin yanında zalimce davranışlarını olumlamakta ve bu olumsuzlukları meşrulaştırmaktadır.

Vasiyetname'sinde ezilen halkın çıkarlarını savunan Meslier, böylece emekçileri tembellere, soylulara, ruhban sınıfına ve zenginlere karşı çıkmaya özendiriyordu. Meslier dini ideolojiye karşı materyalizmi çıkardı. Meslier, doğada ortaya çıkan nesnelerin temelinde, sayısız küçük parçalardan oluşan, hareketleriyle ve bileşimiyle doğadaki tüm cisimleri meydana getiren sonsuz maddeyi görür. Meslier'nin maddeci dünya görüşü tanrının da inkârıdır. Onun materyalizmi ateizme organik bağla bağlıdır.

Meslier bunu şöyle belirtiyor: "... Madde genel olarak kendi varlığını ve hareketini içinde taşıyan tek varlıktır. Bunu bir defa böyle kabul ettik mi, o zaman öyle bir ilkeye sahip oluyoruz ki, bununla yalnız 'dünyanın yaratılışı'ndan kaynaklanan zorlukları, çelişkileri ve düzensizlikleri bir çırpıda çözmüyor, aynı zamanda doğa olaylarının fiziksel ve ahlaki açıklamalarını da yapıyoruz."

Ona göre zaman, mekân ve doğa yasaları tanrının icadı değildir, bunlar ancak doğanın sonsuz varlığı kabul edilerek kavranabilir. Dünyanın varlığının kabulü ilahiyatçıların Tanrı diye nitelendirdiği hayali yaratığı da kenara itiyor. İlahiyatçıların iddia ettikleri "dünyanın yaratılışı" teorisi anlamsız ve çelişkilerle doludur. Nesnelerin doğal olarak maddeden oluştuğunu iddia eden teori ise çok farklı bir karaktere sahiptir. Neden maddenin sonsuz ve prensibini kendi içinde taşıdığının kabulünün mümkün olmadığını soran Meslier, bunun mümkün olduğunu, varlığının gözle görülebileceğini, hayali bir varlık olmadığını, hareket halinde olduğunu ve hatta bir kısım parçanın da bölünebileceğini belirtir.

Meslier'ye göre, maddeyi yarattığı ve hareket ettirdiği varsayılan varlığı ise görmüyoruz ve göremeyiz de. Ancak her yöne doğru hareket halinde ve bileşimleriyle binlerce yeni form alan dünya maddesi kavramı bize doğadaki tüm varlıkların hareketin doğal yasaları sayesinde yeni bileşimler, kombinasyonlar ve değişiklerle meydana geldiğini gösteriyor. Maddeyi harekete zorlayan gücü kavramanın zorluklarını belirten Meslier, ancak bunun maddenin hareketinin kendi özünden kaynaklandığı düşüncesinden vazgeçmemiz anlamına gelemeyeceğini vurgular. Hem maddenin varlığını hem de hareketini belirleyen zemin onun özündedir.

Pironculuğa ve kuşkuculuğa tavır alan Meslier, Descartes'ın duruluk ve açıklığı ilke edinen gerçekçiliğiyle (Wahrheitskriterien), Lock'un duyumculuğunu (Sensualizm) birleştirir. Meslier kendi materyalist teorisi için şunu ilke edindi: "Dünyanın varlığını gözlerimizle görüyoruz. Bunu tüm açıklığıyla ve ayrıntılarıyla kavrıyoruz. Bu bizi otomatik olarak tanrının olmadığı ve dinin bir aldatmaca olduğu gerçeğine götürür. Varlık nesnelerden kaynaklanır, hatta nesnelerin özünü ve temelini oluşturur. Böylece varlık nesnelerin kaynağını ve ilk temelini teşkil eder. Maddenin başlangıcı olmadığı, yani hep var olduğuna göre, nesneler maddenin farklı biçimleri olduğuna göre, o hiçbir zaman yoktan var edilmedi. Dolayısıyla var eden de yoktur. Meslier'ye göre doğa, varlığın madde olarak duyumsanmasıdır. Doğanın varlığını hayali ve maddi olmayan bir güce bağlamak, çelişkiye düşmek demektir. Çünkü bu güç bir sineği bile yoktan var edemez. Maddi olarak duyumsanan dünya, herhangi bir varlığın gücünden ve iradesinden bağımsızdır, çünkü o hep var olmuştu, vardır ve var olacaktır. Yaradancıların iddia ettikleri gibi nesneleri herhangi bir tanrısal ruh yaratmadı, çünkü nesneleri yoktan var eden hiçbir kuvvet yoktur. Ne zaman ve mekân, ne de madde yaratılmıştır, çünkü bunlar yoktan var edilmiş olamaz.

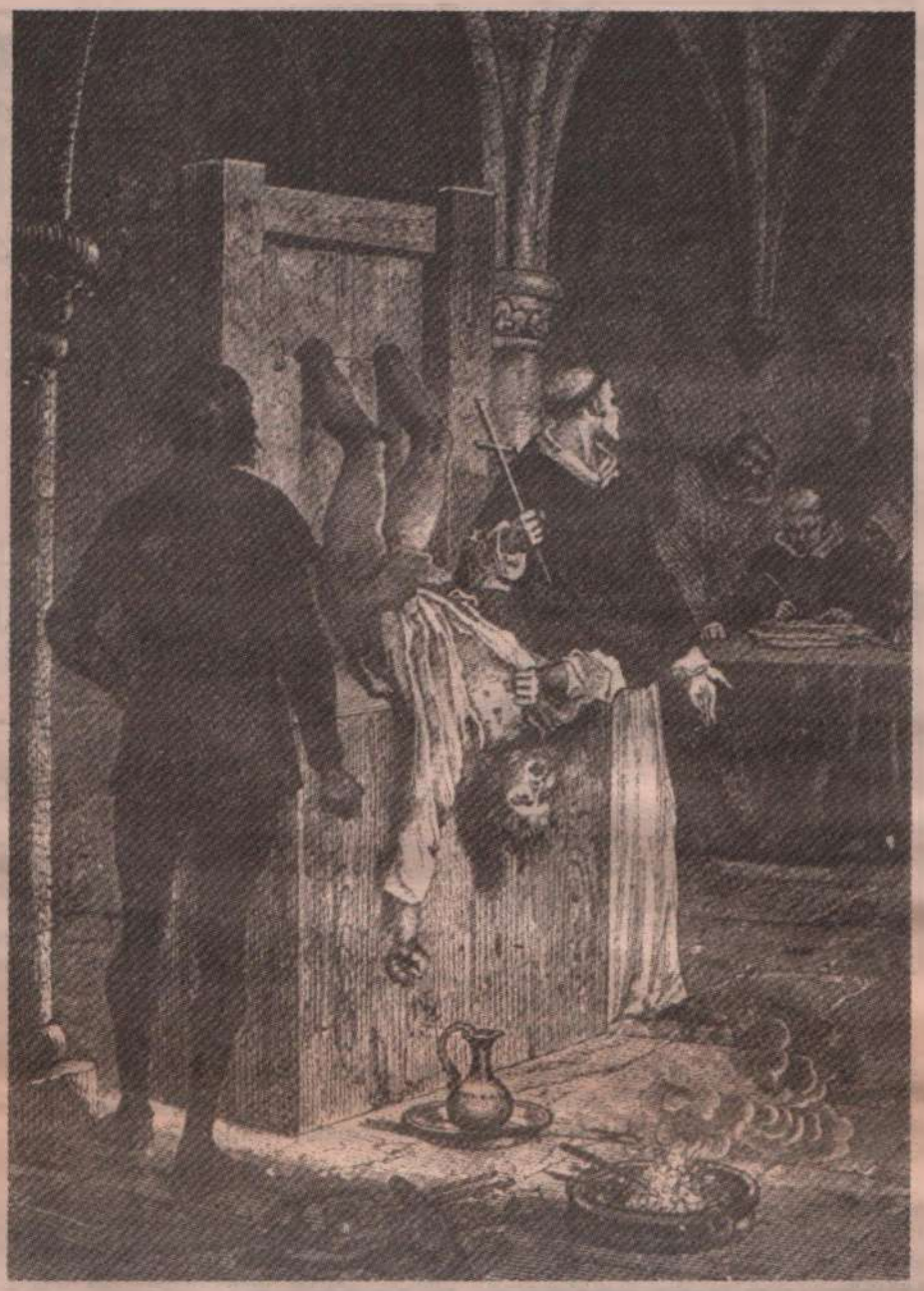

Ortaçağ engizisyonundan bir görüntü.

Meslier'ye göre, zaman ne ruhsal ne de maddi bir nesnedir, ancak o hiçbir nesne değildir anlamına da gelmez. O vardır ve ölçme özelliğine sahiptir. Zaman süredir. Kısa veya uzun zaman; bu sürenin kısa veya uzun olduğunu gösterir. Dakika, saat, gün, yıl ve yüzyıl; sürenin belli kesitleridir. Buna göre zamanı esas varlığın, yani maddi nesnenin süresi olarak belirlemek gerekir. Başlangıcı ve sonu olan nesnelerin süresi, zamanı belirleyemez, çünkü zaman onların varlığından önce vardı ve onların yıkımından sonra da var olacaktır. Zaman genel olarak maddi dünyanın var oluş süresidir. Zaman süresini yalnız sürekli ve sonsuz varlık oluşturabilir, çünkü o sürekli ve sonsuzdur. Yalnız o başlangıçsız ve sonsuz olduğundan, hiçbir şey onun süresi dışında var olamayacağından ve süresi de yalnız onunla var olduğundan, onun başı ve sonu olmayan süresine, zaman diyoruz.

Meslier mekân, alan ve genişliği ortak bir paydada buluşturuyor. Ona göre mekân, bir nesneyi içinde barındıran sınırlı alan veya genişliktir. Alan ise bir mekândan büyük ve birden fazla mekânı içinde barındıran genişliliktir. Meslier'ye göre genişlik de içinde sınırsız sayıda dünyevi madde barındıran, sınırı olmayan alandır. Descartesçıların iddialarının tersine, nesneler yalnız genişleme oranlarına indirgenemez.

Meslier'e göre nesneler kendiliğinden hareket etme yeteneğine sahiptir. Bunun için de doğaüstü veya tanrısal kudrete ihtiyaç yoktur. Hareket nesnenin özü değil, doğasının bir özelliğidir. Descartesçı fiziğin hareket teorisini kabul eden Meslier, hareketin kaynağını nesnelerin özünde görür. Yalnız madde maddeyi hareket ettirebilir, etkide bulunabilir. Maddi olmayan da maddeyi harekete geçiremez. Meslier'ye göre yalnız madde hareket yeteneğine sahiptir. Zaman ve mekân içinde sürekli hareket halinde olan madde, belli zorunluluklara tabidir. Doğa olayları, doğal süreçlerin sonucudur. Zorunluluğun yanında, tesadüf de vardır, zorunlu nedenlerin yanında tesadüfi nedenler de vardır. İlk tanrısal güç olmadığına göre ereksellik de yoktur.

Materyalist teorilerini savunmak ve açıklamak için üç çeşit nedensellik üreten Meslier, bunları şöyle sıralar: Özsel neden, formal neden ve (Aristoteles'in ereksel liğinin aksine) ortaya çıkaran neden. Meslier'ye göre özsel neden maddenin varlığının temel nedenidir. Formal neden de varlıkların şu veya bu şekilde veya şu veya bu tarzda olmasını sağlar. Ortaya çıkaran neden ise nesneleri oluşturan, biçim veren ve bileşimleri sağayandır. Meslier'nin bu "üç neden teorisi" esas olarak teolojinin temelini oluşturan ortaçağın Aristotelesçi teorisine karşı üretilmişti.

Meslier'ye göre doğanın tüm güzel, mükemmel ve olağanüstü yaratıklarının oluşumu ve yok oluşu hep maddenin hareketinden, parçalarının bileşiminden ve ayrışmasından meydana gelmektedir. Maddenin parçalarının bileşimi ve ayrışımı da onların düzenli ve düzensiz hareketlerinin sonucudur. Maddenin oluşumunun ve değişiminin yalnız onun özünün doğal sonucu olduğu belirten Meslier'ye göre, tanrıya, ne dünyada ne de başka bir yerde yer kalmaktadır. Sonsuz evrende sonsuz sayıda maddi parçaların sonsuz hareket halinde olduğunu belirten Meslier, böylece parçaların birbirine çarparak sonsuz çeşitte doğanın yeni bileşimlerini meydana getirdiklerini, maddenin hareketinin de düzenliliği ve düzensizliği içinde barındırdığını söyler. Maddenin aynı anda hem organik hem de inorganik nesneleri meydana getirdiğini tespit eden Meslier, maddenin bitkilerin, hayvanların ve hatta insanların oluşumunun ve beslenmesinin temeli olduğunu belirtir. Meslier'ye göre madde farklı nesnelerde farklı biçimler almaktadır.

Bilinci maddenin belirlediğini belirten Meslier, maddenin farklı oluşumlarının insanlarda belirli düşünceler ve duygular yarattığını söyler. Romalı materyalist ve ateist Lukrez'e katıldığını belirten Meslier düşüncelerini kuvvetlendirmek için, onun "Nesnelerin Doğası"ndan bazı bölümler alır.

Aklın ve duyumun pozitif karakterini kabul eden Meslier, gördüklerimizi, hissettiklerimizi ve bildiklerimizi maddeye bağlayarak, şöyle der: "Alın gözlerimizi, bakalım bir şey görebilecek miyiz? Hiçbir şey. Alın kulaklarımızı, bakalım bir şey duyabilecekmiyiz? Hiçbir şey. Alın ellerimizi, bakalım bir şey hissedebilecek miyiz? Eğer vücudunuzun başka bir tarafıyla dokunmamışsanız, hiçbir şey. Alın kafamızı ve beynimizi, bakalım bir şey düşünebilecek miyiz? Bir şey fark edebilir miyiz? Hiçbir şey."

ÜTOPYACI KOMÜNİST

Ütopyacı Meslier, geleceğin eşitlikçi ve ideal toplumunun halkın bunu kavramasıyla kurulacağını belirtir. Gelecek toplum kendi aralarında eşit komünlerin birleşmesiyle kurulacaktır. Bu komünlerin elemanları da yararlı işlerle meşgul olurken, doğal haklarına ve özgürlüklerine de sahiplerdir. Karşılıklı yardımlaşma ve sevgi komün üyelerini birbirine bağlayacaktır. Merkezi otorite de toplumsal yaşamı düzene sokmak için olacaktır. Meslier'ye göre insanlık tarihi, halkların ezilmişliğinin tarihidir. Meslier'ye göre bu ezilmişlik halkın bilinçsizliğinden, kilisenin ve hükümetlerin halkı aldatmasından kaynaklanmaktadır. Ancak Meslier'nin ütopik komünizmi, 18. yüzyılın başlarında proletaryanın daha bir sınıf olarak ortaya çıkmasından önce Fransa'da ortaya çıkan toplumsal düşüncenin en devrimci akımıdır.

(*) Geschichte der Philosophie, (Felsefenin Tarihi), Cilt 1, Veb. Verlag, Berlin 1960, s.478-485.

Fransız Materyalizmi ve Kemalistler

Doğu PERİNÇEK

Okuyacağınız makale, Doğu Perinçek'in Kaynak Yayınları'ndan çıkan "Kemalist Devrim-2 Din ve Allah" adlı eserinden alınmıştır.

Fransa'nın aydınlanmacı ve materyalist felsefe akımı, 17. yüzyıl sonlarından başlayarak Büyük Fransız Devrimi'ne kadar devam eder.

Bu akım, toplumsal düzlemde feodal sistemle ve siyasal düzlemde mutlakiyet rejimiyle karşı karşıya gelen, sermayenin ilk birikim dönemindeki genç burjuvaziyi temsil eder; Fransa'da burjuva-demokratik devrimin eşiğinde ortaya çıkmıştır ve düşünce alanında devrimin hazırlayıcısı olmuştur.

Bayle'nin şüpheciliği ile **Meslier**'nin Materyalizmi ve Ütopik Komünizminden başlayarak, **Voltaire, Montesquie** ve **Condillac**'ı; **Lamettrie, Diderot, Helvetius** ve **Holbach**'ın Materyalizmini;18. yüzyılın doğa araştırmacılarını; **Rousseau** gibi demokratik aydınlanmacıları bu akım içinde düşünebiliriz.

Fransız Aydınlanması ve Materyalizmi, yalnız Fransa'yı değil, Avrupa üzerinden bütün dünyayı etkilemiş, bir anlamda burjuvazinin dünya ölçeğindeki aydınlanma hareketinin öncüsü olmuştur.

Türkiye'nin burjuva-demokratik hareketi de, başlıca düşün kaynağını, denebilir ki Aydınlanma hareketinde bulmuştur. **Şinasi** ve **Namık Kemal**'lerin temsil ettiği Genç Osmanlılar ve daha sonra İkinci Meşrutiyet Devrimi'ne önderlik eden Genç Türkler, büyük ölçüde Fransız Materyalizminden ve burjuva devrimci akımından etkilenmiştir. Cumhuriyet Devrimi'nin önderliği de, hem bu hareketin devamı olarak, hem de gerçekleştirdikleri devrimci pratiğin düşünsel ihtiyaçları gereği, Aydınlanma felsefesiyle beslenmiştir. **Atatürk**, "Biz hepimiz Fransa'nın kültür kaynağından içtik. Ben bile çocukken bir süre bir Fransız mektebine gittim" der. (1) **Mustafa Kemal**'in Selanik'teki Frerler okulunda öğrenmeye başladığı Fransızca'yla daha genç yaşlarda, **D'Alambert, Rousseau, Voltaire, Montesquie, Desmoilens** gibi Aydınlanma filozoflarını ve **August Comte** gibi 19. yüzyıl düşünürlerini öğrendiğini ve tartıştığını çeşitli kaynaklar belirtiyor. (2) **Atatürk**'ün Çankaya arşivinde bulunan okuduğu kitaplar arasında, Aydınlanma döneminin eserleri önemli bir yer tutuyor. (3)

JEAN MESLIER'NİN ETKİSİ

Ütopik Komünistlerden Fransız rahibi **Jean Meslier**'nin Aklı Selim adlı eserini **Atatürk**'ün altını çizerek ve notlar düşerek okuduğu görülüyor. **Atatürk**'ün onayıyla Millî Eğitim Bakanlığı'nın bastığı kitap, halkın anlayacağı bir dille yazılması ve kavratıcılığı nedeniyle "Tanrısızlığın İlmihali" diye biliniyor. Rahip **Meslier**'nin ölümünden 60 yıl sonra gerçekleşecek Jakoben diktatörlüğü bir "devrim yıldırımına" benzetilecek olursa, **Meslier** de, bu devrimin haberini veren "şimşek ışıltıları" olarak görülmektedir.

Diyebiliriz ki, Kemalist Devrim'in önderlerini din konusunda en çok etkileyen filozoflar, **Jean Meslier** ve **D'Holbach** olmuştur. **Meslier**'nin Allah'ı ve ilahiyatı cesur ve güçlü bir mantıkla çürütmesi, bu etkiyi açıklıyor. Öte yandan kitabın Türkçeye çevrilmiş olması da, ikinci bir etkendir. **Meslier**'nin görüşlerini, **Atatürk**'ün kendi eliyle yazdığı Medenî Bilgiler kitabında buluyoruz. Tanrısız filozofun birçok saptaması, Ortaokullarda okutulan ders kitabına, hemen hemen aynı ifadelerle aktarılmış. Dinlerin başlıca etkenleri, cehalet ve korkudur. İnsan, Allah'ın yaratığı değil, doğanın ürünüdür. Dinler, tahakküm aracıdırlar. "Hayır ve şer" (iyilik ve kötülük) Allah'tan gelmez. Ahret uydurmadır. Cehennemin icat edilmesi, fenalığı engellemeyecek derecelerde saçmadır. Sözde mucizeler de saçmadır, kaynakları şüphelidir, kesinlikle kanıtlanamaz. Ahlâk ve fazilet için dine gerek yoktur. Tarih öğretir ki, bütün dinler, miletlerin cehaletlerinin yardımıyla, ilahlar tarafından göderildiğini söyleyen adamlar tarafından kurulmuştur. Yahudilik, Mısır dininden kaynaklanmıştır. Hıristiyanlık ve Müslümanlık da, Yahudilikten ve Arabistan'ın eski dininden oluşur.

HOLBACH'IN ETKİSİ

D'Holbach'ın etkisine gelince... 1723-1789 yılları arasında yaşayan bu filozofun Doğanın Sistemi adlı eseri, öyle görülüyor ki, Kemalistlerin din konusundaki görüşlerinin içeriğini belirlemiştir. Medenî Bilgiler kitabının din üzerine görüşleri, sözcüğü süzcüğüne bu kitaptan alınmıştır.

Holbach, Allah kavramının, ilkel insanların doğa olayları karşısında duyduğu korku ve cehaletten doğduğunu açıklar. Dinin kökeni, çoğunluğun korkusu ve azınlığın yalanıdır. Eğer insan hayatında fenalık olmasaydı, Allah düşüncesine de hiçbir zaman ulaşılmayacaktı. Doğa felâketleri, açlık, salgın hastalıklar, bütün bunlar, insanı korku ve kaygıların içine iter. Bu nedenle insan, bilmediği her olay karşısında huzursuzluğa ve korkulara kapılır. Özellikle sel, deprem, volkan patlamaları gibi doğal olaylar karşında kendisini çaresiz görür. **Holbach**'a göre, ilkel insan, bilgisizliği temelinde, taşların, ırmakların ve doğal güçlerin maddelerinden ayrı bir ruhları olduğu fantazisini kurmaya başlar. Bunun soncunda eski yasakoyucular, peygamberler, büyücüler ve halkın diğer eğiticileri, kendi çıkarları uğruna halkı aldatmaya ve tanrısal dogmalar yaratmaya başladılar. **Holbach**'ın bu açıklamaları, aynı sözcüklerle Kemalist ders kitaplarına, örneğin Medenî Bilgiler ve Tarih kitaplarına girmiştir.

Holbach'a göre, insan, yaratılmamıştır, "bir bütün olan" doğanın parçasıdır, doğanın yasalarına tâbidir, aynı zamanda doğada bir özne olarak yer alır. Madde ve hareket sonsuzdan gelir ve sonsuza gider. Doğa ötesi bütün kavramlar, insan hâyâlinin ürünüdür. Başka deyişle insan, Allahı kendi hayalinde yaratmıştır. Aslında insan, "Allaha taparken, kendisine tapar,"

18. yüzyılın diğer materyalist filozofları gibi, **Holbach**'ın Determinizmi de, dini ve İlahiyatı (Teoloji) hedef alır; dinin bilime aykırılığını vurgular. Doğada her şey zorunlu ve değişmez yasalara göre hareket eder. Bütün olaylar arasında sıkı nedensellik bağı vardır. Bu bağlantılar henüz bütünüyle keşfedilmemiştir. Ancak Allah ve ruh, insanlığın bilmediklerini azaltmaz, tersine yalnızca çoğaltır. Çünkü bizim, gözlemlediğimiz olayların doğal nedenlerini araştırmamızı engellerler. **Holbach**'ın bu görüşlerini ve din adamlarına karşı öfkeli tavrını aynen Kemalizmin resmî ders kitapları da paylaşırlar.

Holbach, insanoğlunun sefalet ve cehaletinin ana kaynağını Allah inancında görür. Dinler, insana, ataatı, rızayı ve nefsi köreltmeyi öğretirler. Vaat ettikleri ödül ise, öteki dünyadır. Oysa **Holbach**'ın ve Kemalizmin çağdaş ahlâkı, bu dünyada mutlu olma hakkını tanımaktadır; cennet öteki dünyada değil, yeryüzündedir.

İnsanların birbirlerini sevmesi ve yardımlaşması için Allaha gerek yoktur. İnsanlar, Allahın yardımı olmadan, "erdem"in ne olduğunu öğrenecek yeteneğe sahiplerdir.

Holbach'ın felsefesinde erdem, akıl ve gerçek, doğanın yavrularıdır.

Kemalistler de, **Holbach** gibi "aklın egemenliğini" savunurlar.

Holbach'a göre, insanın iyi veya kötü olması doğadan gelmez. Sebep, insanın yetersizlikleri, çevresini kuşatan koşullar, özelikle politik koşullardır. Buradan hareketle **Holbach**, feodal ilişkileri ve mutlakiyetçi devlet iktidarını şiddetle eleştirir. Bu ilişkiler çürümüştür ve sefil kölelik ruhunu yaratmaktadır. **Holbach**, feodal mülkiyet ile din arasındaki bağlantıyı da kurar, feodal mülkiyete karşıdır. Ona göre, "mülkiyet emeğin ürünüdür." **Atatürk**, **Holbach**'ın bu görüşünü de benimsemiş ve aynı sözcüklerle belirtmiştir.

Holbach, köklü bir dönüşümden yanadır, öncelikle özel mülkiyetin özgürleşmesini talep eder, toplumun kurtarıcısı, "milletin en dürüst, en çalışkan, en soylu ve en bilgili kesimi" olan, burjuvazidir. Halkın, İngiliz devrimindeki dinsel bağnazlığı, onda aşağı yukarı tiksinti uyandırmıştır. Halk, "kesinlikle buyuramaz, buna yeteneği yoktur. Çözüm, yetişmiş ve erdemli burjuvaziye eksiksiz özgürlük veren anayasal monarşidedir.

"DEVRİM EN ÜSTÜN YASADIR"

Yeni toplum yasalarla ve eğitimle gerçekleştirilecektir. **Holbach**'ın yasakoyucuya ve eğitime tanıdığı belirleyici önem, Kemalist Devrim'in önderlerinde de görülür. Yasakoyucu akılcı olmak durumundadır. **Montesquie**'nün insan aklını "tek insanlık yasası" olarak görmesi, Kemalistleri kuvvetle etkilemiştir. Bütün devrim yasalarının gerekçelerinde bu görüş vurgulanır. Yasaların kaynağı din olamaz. Biricik kaynak, insan ihtiyacıdır ve bu ihtiyaçları belirleyen insan aklıdır.

Jean Jacques Rousseau (1712-1778).

Görüldüğü gibi, Fransız İhtilali önderliğinin ve Kemalist devrimcilerin savunduğu ve uyguladığı Jakobenliğin felsefî kökleri, **Holbach**'a kadar uzanmaktadır. Bu "Aydın Despotluğu", felsefî kanıtlarını, **Holbach**'ın da hararetle savunduğu Determinizmden alır. Bilindiği gibi Determinizmi, **Bacon, Galileo, Descartes, Newton, Lomonsov, Laplace, Spinoza** ve başta **Holbach** olmak üzere 18. yüzyıl Fransız materyalistleri temellendirdiler ve geliştirdiler. **Holbach**'ın doğa alanındaki Mekanik Materyalizmi ve Determinizmi, tolumların değişiminde Meşrutiyetçi bir uzlaşma olarak belirir. Kemalist Devrim pratiğinin ve düşüncesinin Holbach'ı ve birçok Aydınlanma düşünürünü aştığı yer, burasıdır. Kemalistlere göre, Meşrutiyet çözüm değildir. Cumhuriyetin kurucuları, "Tarihte deterministiz" derken, devrimlerin zorunlu olduğunu saptamış ve hayata geçirmişlerdir. **Atatürk**'ün Determinizm yorumu açıktır: Devrim, "en üstün yasadır" ve gereklidir.

ROUSSEAU'NUN ETKİSİ

Cumhuriyet'in kurucuları, doğa ve insanın oluşumu konusundaki materyalist görüşleri, Aydınlanma'nın en radikal filozoflarından olan **Holbach**'tan alırken, siyasal iktidar ve özgürlükler konusundaki düşünce kaynağını, **Rousseau** da buldular. Başka deyişle, Kemalizmin din ve Allah felsefesi **Holbach**'tan, siyaset teorisi ise Fransız Devrimi'nden ve özellikle **Jan Jacques Rousseau**'dandır.

1712-1718 yılları arasında yaşayan **Rousseau** da, Fransız Aydınlanması'nın düşünürlerindendir. Onun önemli özelliği, Aydınlanma'nın Fransız Devrini'ne ışık tutan siyaset teorisini inşa etmesidir. **Rousseau**, denebilir ki, feodal-mutlakiyetçiliğe karşı "halk hükümeti"ni ve cumhuriyeti amaçlayan toplumsal hareketleri en çok etkileyen düşünür olmuştur.

Rousseau'nun Genç Osmanlılar'dan başlayarak ülkemizdeki hürriyet hareketi üzerindeki etkisi derindir. Doğal hukuk teorisinin esaslarını koyduğu ünlü "Toplum Sözleşmesi" kitabı, Yeni Osmanlı hareketinin önde gelenlerinden **Ziya Paşa** tarafından çevrilmişti. Yeni Osmanlılar, **Rousseau**'nun düşüncelerini kendi uzlaşmacı görüşlerini haklı çıkaracak yönde yorumladılar.

1919'da başlayan Anadolu İhtilâli, meşrutiyet ile devrimci cumhuriyet arasındaki seçimini aslında başından yapmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın önderliği, devrimci karakteri gereği, **Rousseau**'nun Doğal Haklar ve Kuvvetler Birliği teorisini benimsedi. TBMM Hükümetini ve10 Ocak 1921 Tarihli ilk Anayasayı bu esaslar temelinde hayata geçirdi. Önünde devrimci görevler bulunan Kemalist hareket, meşrutiyet anlamına geldiği için, **Montesquie**'nün kuvvetler ayrılığı görüşünü bilinçli olarak reddetti.

DİPNOTLAR

(1) Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, s.66-67.
(2) Sina Akşin, Gösteri, sayı 104, Temmuz 1989, s.18; Sami N. Özerdim, Bilinmeyen Atatürk, Varlık Yayınları, İstanbul 1976, s.32, Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, 1966, c.I, s.37.
(3) Bkz. Gürbüz D. Tüfekçi'nin iki kitabı: Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar-Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar- ve -Yabancı Dilden Kitaplar-.

Sağduyu - Tanrısızlığın ilmihali

Jean MESLIER

Jean Meslier'nin "Sağduyu" adlı bütünlüklü bir "din ve Allah reddiyesi" niteliğindeki eserinin geniş bir özetini Bilim ve Ütopya okurlarına sunuyoruz. Özellikle çarpıcı bölümleri almaya çalıştık. Bölümler kendi içlerinde de kısaltılmıştır.

GİRİŞ

Yaratılışı, uyruğunun zihnini karıştırmaya çok uygun mutlak bir hükümdar ile yönetilen bir ülke var. Bu hükümdar, bilinmek, sevilmek, itaat edilmek istiyor. Ancak hiçbir zaman kendisini göstermiyor ve her şey hakkında edinilebilen bilgiyi kuşkulu kılmaya çalışıyor. Hâkimiyet ve saltanatına bağlı kavimler, görünmeyen hükümdarlarının karakteri ve yasaları hakkında sözcülerinin verdiği fikirlerden başka fikirlere sahip değil. Sözcüler bile, hükümdarlarının karakteri ve niyetleri hakkında hiçbir fikre sahip olmadıklarını, bu hükümdara giden yolların geçilmesinin olanaksız olduğunu, niyet ve sıfatının bilinmesinin hiç mümkün olmadığını kabul ediyor. Öte yandan, icra aracı olduklarını söyledikleri efendilerinden çıkan emirler hakkında, bu sözcüler arasında birlik yoktur. İmparatorluğun her ilinde bu emri başka başka ilan ederler. Birbirlerini küçük düşürürler, birbirlerine hileci, sahtekâr derler. İlanını görev edindikleri emirler, fermanlar açık değildir. Bu emirler ve fermanlar, uyruğun eğitim ve aydınlanmasına özgüdür, ancak bunlar uyruğun akıl erdiremeyeceği, anlaşılmaz şeylerdir. Gizli hükümdarın yasaları, çevirmenlere, açıklayıcılara muhtaçtır; ancak bunları açıklayanlar, gerçek anlamı hakkında sürekli olarak çekişme halindedir.

Dahası, bunlar kendi kendileriyle de uyuşmuş değildir. Gizli hükümdarlarına dair ettikleri söylentilerin tümü bir çelişkiler yumağından başka bir şey değildir, hemen yalanlanmayacak hiçbir kelime söylemezler. Bu gizli hükümdarın son derece iyi olduğunu söylerler; oysa onun isteklerinden, emirlerinden şikayet etmeyen kimse yoktur. Sonsuz hâkim olduğu varsayılır; oysa yönetiminde her şey mantığa ve sağduyuya aykırıdır. Adaleti övülür; oysa uyruklarının en iyileri genellikle en az yardım ve iyiliğe erişirler. Her şeyi gördüğü, her yerde hazır ve nazır olduğu temin olunur; oysa, bu hazır ve nazırlığın hiçbir şeye yararı olmaz. Düzen ve doğruluk dostu olduğu söylenir; oysa, ülkesinde her şey alt üst olmuş, karışıklık içindedir. Her şeyi o yapar; oysa olaylar, ender olarak tasarılarına uygun görülür. Her şeyi önceden görür, ancak hiçbir şeyin olmasına engel olamaz. Kendisine yapılan saldırı ve teoavüze karşı sabır ve tahammülü yoktur; bununla birlikte herkesi kendisine tecavüz edebilmeye güçlü kılar. Eserlerindeki bilimselliğe hayranlıkla bakılır, oysa çelişkilerle dolu eserleri kısa ömürlüdür. Sürekli olarak yapmakla, bozmakla, işinden asla memnun kalmaksızın yaptığını onarmakla uğraşır. Her girişiminde, kendi büyüklüğünden ve şanından başka bir amaç yoktur; oysa büyüklüğü ve şanıyla yüceltilmeye hiç ulaşmaz. Yalnızca uyruğunun refahı için çalışır, uyruğu ise çoğunlukla zorunlu ihtiyaçlarından yoksundur. Armağan ve iyiliklerine erişmiş gibi görünenler, genellikle hallerinden en az memnun olanlardır. Bunların hemen tümü, büyüklüğüne hayran olmaktan ve olgun hikmetini yüceltmekten, iyiliğine tapmaktan, adaletinden korkmaktan, asla itaat etmedikleri emirlerine saygı duymaktan ayrılmadıkları hükümdarlarına karşı aralıksız isyan halinde bulunurlar.

Bu ülke dünyadır; bu hükümdar Allah'tır; vekilleri rahiplerdir; uyruğu insanlardır.

TEOLOJİ YANİ İLAHİYAT NEDİR?

Konusu yalnızca anlaşılmaz şeyler olan bir bilim vardır. Bütün bilimlerin dışında olan bu bilim, duygularımızla, araştırılmayan ve değerlendirilmeyen şeylerle uğraşır. Bu bilime, teoloji (ilahiyat) denir ve bu teoloji, insan aklına sürekli bir hakarettir.

İNSAN NE SOFU DOĞAR NE DİNCİ

Bazı inanç ustaları, Allah fikrinin yaşa bağlı olduğunu, insanların ana rahminden başlayarak bu Allah düşüncesine sahip olduklarını ve bu düşünceyle doğduklarını ileri sürerler. Her ülke bir hükümdür; her hüküm tecrübe eseridir; tecrübe ancak duyularımızın çalışmasıyla kazanılır. Bundan şu sonuç çıkar: Dini ilkeler kuşkusuz bir temele dayanmaz ve asla yaşa bağlı değildir. Tanrı düşüncesi ve din ilkeleri kesinlikle doğuştan kazanılmaz. İnsan bunları düşünce halinde taşıyarak ve sahip olarak doğmaz. Sonradan, aile, toplum ve genel çevre bunları kendisine aşılar.

DİN, SAFDİLLİK ÜZERİNE KURULMUŞTUR

Bize, "tanrının sıfatı, sınırlı zekalar için anlaşılabilir içerikte değildir" deniliyor. Bu ilkenin doğal sonucunun şu olması gerekir: Tanrının sıfatı, sınırlı zekaları uğraştırmak için değildir. Oysa din, sınırlı zekaların, sıfatı insanlar tarafından anlaşılmayan bir zatı (yani Allah'ı) asla gözden kaybetmemeleri gerektiğini belirtiyor. Dolayısıyla, pekâlâ görülüyor ve anlaşılıyor ki, din, insanların sınırlı zekalarını, anlaşılması kendileri için olanaksız olan bir şeyle meşgul etme sanatıdır.

ALLAH'I SINIRLAMAK MÜMKÜN DEĞİLDİR

Allah sonsuz bir varlıksa, ne bu dünyada, ne ahrette Allah'la insan arasında hiçbir ilişki olamaz; dolayısıyla Allah düşüncesi insanın kafasına hiçbir zaman girmeyecektir. İnsanın bu hayatta olduğundan daha aydın olacağı diğer bir hayatta ahret hayatında) bile, Allah'ın sonsuzluğu, Allah düşüncesiyle insanın sınırlı zekası arasına öyle bir uzaklık koyar ki, insan, ahirette de dünyada olduğundan fazla Allah'a akıl erdiremeyecektir. Bundan, açıkça şu sonuç çıkar: Allah düşüncesi ahirette de insan için bu dünyada olduğundan daha anlaşılır bir şey olmayacaktır.

TÜM DİNLERİN KÖKENİ

Cehalet ve korku... İşte her dinin başlıca iki nedeni. Allah'ın hakkında insanı kuşatan belirsizlik, kendisini dine bağlayan birinci bağımsız nedendir. İnsan gerek maddi, gerek manevi karanlıkta korkar; korkusu ihtiyat olur ve korkmak ihtiyaç halini alır, korkacağı bir şey olmadığında kendisinde bir eksiklik, bir boşluk olduğunu sanır.

DİN, CAHİLLERİ MUCİZEYLE KANDIRIR

Din konusunda insanlar büyük çocuklardır. Bir din ne kadar saçmalık ve mucizelerle dolu olursa, halkın ruhu üzerinde o oranda tahakküm hakkı kazanır. Sofu, bönlüğüne hiçbir sınır koymamak zorunda olduğuna inanır. Bir şey ya da şeyler ne kadar çok anlaşılmaz olursa, halka o oranda ilahi görünür. Bu şeyler ne kadar az inanılabilir olursa, bunlara inanan sıradan insanlar, o oranda erdem ve üstünlükler olduğunu sanır.

HER DİN TAHAKKÜM İSTEĞİNDEN DOĞMUŞTUR

Kavimlerin ilk yasalarının konusu, halkı egemenlikleri altına almak olmuştur. Bu amaca ulaşmak için en kolay çözüm, onları korkutmak ve muhakemeyi yasaklamak oldu. Bu yasa koyucular, kavimleri dolambaçlı yollardan götürdüler; ta ki, kılavuzlarının amaçlarını anlayamasınlar; bastıkları ve geçtikleri yeri görmesinler diye onları semaya baktırdılar. Yol üzerinde onları masallarla eğlendirdiler. Sözün kısası, çocukları uyutmak ya da susturmak için ninniler söyleyen ve tehditlerde bulunan sütannelerinin yöntemlerini uyguladılar.

ALLAH'IN VARLIĞI KANITLANMAMIŞTIR

Bütün insanların bilgisi az çok aydınlandı ve olgunlaştı. Bilmem hangi uğursuzluk eseri olarak, Allah'a ait bilgi hiçbir zaman aydınlanmadı. En uygar milletler, en derin düşünürler bu konuda en vahşi milletlerle ve en cahil hödüklerle aynı düzeydedir. Hatta meseleye yakından bakılırsa, Allah'a ait bilginin, birtakım kuruntuların, belirsizliklerin etkisiyle daha çok kararttığı görülür. Şimdiye kadar her din ancak, "mantık"ta iddiayı kanıt kabul etme hatası üzerine kurulmuştur: Bedavadan varsayar ve sonradan ürettiği varsayımlarla kanıtlar!

"ALLAH BİR RUHTUR" DEMEK, HİÇBİR ŞEY SÖYLEMEMEK, HİÇBİR ANLAM İFADE ETMEMEKTİR

Bütün cahiller gibi, vahşiler, acemilikleri gerçek nedenlerini belirlemelerine engel olan bütün eserleri cinlere atfederler. Bir vahşiye, saatinizi işleten şeyin ne olduğunu sorunuz, size cevap olarak "bir cin" (bir ruh) diyecektir. Hocalarımıza dünyayı yürüten şeyin ne olduğunu sorunuz; size vereceği cevap, "bir ruh" (bir cin) olacaktır.

HER VARLIK MADDENİN BAĞRINDAN ÇIKMIŞTIR

Bütün varlıkları, varlığı bütün duyularımızla sabit olan, her an eserlerini duyduğumuz, iş yaptığını, hareket ettiğini gördüğümüz maddenin bağrından çıkarmak; eşyanın oluşmasını bilinmeyen bir kuvvete, bizzat kendisinde bulunmayan bir şeyi kendi kendisinden çıkaramayan ve kendisine verilen ruhani cevherin hiçbir şeyi harekete geçirmeye yetenekli olmadığı ruhani bir varlığa atfetmekten ve yüklemekten daha doğal ve daha anlaşılabilir değil midir? Bir ruhun madde üzerine etkisi hakkında bize verilmeye çalışılan düşüncenin hiçbir şey ifade etmediği, ya da modeli olmayan bir düşünceyi ifade ettiği kadar, hiçbir şey açık değildir.

ALLAH NEDİR?

Bir Allah'ın varlığını sarsmak için, bir ilahiyatçıya, Allah'tan söz etmesi için ricada bulunmaktan başka bir şey gerekmez. Allah hakkında bir kelime söyler söylemez, en küçük düşünce bize gösterir

ki, sözlerinin, Allah'ına atfettiği sağlam esaslarla birleştirilmesi mümkün değildir. Bu durumda Allah nedir: Doğanın görünmeyen gücünü ifade etmek için üretilmiş soyut bir kelimedir. Ya da, ne genişliği ne uzunluğu ne derinliği olan matematiksel noktadır. Bir filozof, ilahiyatçılardan söz ederken büyük bir zihin açıklığıyla şöyle demiştir: "İlahiyatçılar Arşimet'in bilinen meselesinin çözümünü bulmuşlardır: Dünyayı manivela ile hareket ettirmek için gökyüzünde bir dayanak noktası."

İLAHİYATIN DİKKAT ÇEKEN ÇELİŞKİLERİ

Din; mekânsız olmakla birlikte sonsuz olan, genişliğiyle her yeri dolduran, arzusunu hiçbir zaman uygulamayan, son derece iyi olan ve bununla birlikte hep hoşnutsuzlar meydana getiren, düzeni seven ve bununla birlikte yönetiminde kargaşa hüküm süren bir zatın önünde diz çöktürür. İlahiyatın "Allah"ı nedir, şimdi düşünülsün.

ALLAH'IN SONSUZLUĞUNUN VE İLAHİ İÇYÜZÜNÜN BİLİNMESİNİN İMKANSIZLIĞI TANRISIZLIĞA NEDEN OLUR VE BUNU HAKLI KILAR

"Allah'ın sıfatını anlamak insan aklının iktidarı içinde değildir" iddiasında bulunmak, Allah'ın insanlar için yapılmamış olduğunu (yani Allah'ın, insanlarla hiçbir ilişkisi olmadığını) teslim etmektir. Eğer Allah'ta her şeyin sonsuz olduğu temin olunursa, onunla yarattıkları arasında hiçbir ilişki olmayacağı itiraf edilmiş olur. Allah sonsuzdur demek, Allah'ı insan için hiçe çevirmektir. Ya da en azından, onu insan için yararsız kılmaktır.

Bize denilecek ki, "Allah insanı akıllı yarattı. Ancak onu her şeyi bilir olarak yaratmadı". Bundan şu sonuç çıkar: Allah insana tanrıların içyüzünü anlayacak ölçüde geniş yetiler vermedi. Bu durumda sabit olur ki, Allah insanlar tarafından ne bilindi, ne de bunu istedi. İş böyle olunca, bu yaratılışları yüzünden tanrıların içeriği hakkında bir fikir edinmek olanaksızlığı içindeki yaratıklara kızmaya, gücenmeye, Allah'ın ne hakkı vardır!

Kişisel yaratılışı gereği olarak bilemediği, tanıyamayacağı bir şeyi bilemediğinden, tanımadığından dolayı, bir tanrıtanımazı, yani bir Allah'ın varlığını kabul etmeyen kimseyi cezalandırmış olsaydı, Allah hiç kuşkusuz zorbaların en haksızı ve en tuhafı olurdu.

ALLAH'A İNANMAK HİÇ İNANMAMAKTAN NE DAHA EMİNDİR, NE DE DAHA AZ CANİYANE

İlahiyatçıların düşünce, yargılama ve akıl yürütme tarzı pek tuhaf değil midir? Korkunç hayaletler üretirler, onları çelişkilerden oluştururlar. Sonra da emin yolun, bizzat icat ettikleri bu hayaletlerin varlığından kuşkulanmamak olduğunu söylerler! Bu yol izlenince, inanılması inanılmamasından daha güvenilir olmayan hiçbir saçmalık bulunmaz.

Bütün çocuklar tanrıtanımazdır, Allah hakkında hiçbir fikirleri yoktur; bu durumda bu cehaletleri nedeniyle çocuklar suçlu mudur? Çocukların Allah'a inanma zorunluluğu hangi yaşta başlar? Ergenlik yaşında diyeceksiniz. Bu yaş ne zaman başlamalıdır? Bundan başka, en derin ilahiyatçılar, hocalar, papazlar, hahamlar tanrının içyüzü meselesinde yaya kalır ve bu konuda bir şey bilmekle iftihar edemezken, dünyanın halkı, kadınlar, işçiler, sözün kısası bütün insan kitlesini oluşturanlar, bu noktada hangi fikre sahip olabilirler.

Din ve bilimin çatışması Avrupa'da bütün bir ortaçağ boyunca sürdü. Karanlık çağlardan çıkışta aydınlanmacı biliminsanlarının rolü büyüktür. Giordano Bruno (solda) engizisyonda yargılandı ve yakılarak ölüme mahkum edildi. Galileo Galilei ise ileri yaşlarda engizisyonun pençesine düştü ve zorla fikirlerinden vazgeçmesi istendi.

DOĞAL HARİKALAR, DOĞAL NEDENLERLE AÇIKLANIR

"Bir Allah olmaksızın doğanın açıklanması mümkün değildir" diyorsunuz. Bu, pek az anladığınız her şeyi açıklamak için hiç anlamadığınız bir nedene, bir etkene ihtiyacınız var demektir. Siz karanlık olan bir şeyi, karanlığı iki katına çıkararak görmek ve seçmek iddiasında bulunuyorsunuz. Düğümleri çoğaltarak, bir düğümü çözdüğünüzü sanıyorsunuz.

DÜNYA YARATILMAMIŞTIR VE MADDE KENDİ KENDİNE HAREKET EDER

Bize gururlanarak, "sahipsiz eser yoktur" diyorlar. Her dakika, dünyanın kendi kendine oluştuğunu tekrarlıyorlar. Ancak, evren bir etkendir, asla bir sonuç değildir. Bir sanatla yapılmış uydurma bir şey değildir. O asla yoktan var edilmemiştir. Dünya hep var olmuştur; varlığı zorunlu ve gerekli bir varlıktır. Etkeni kendisindedir. Kendi kendisinin yaratıcısıdır. İçyüzü hareket etmek ve oluşturmak olan doğa, gözlerinizin önünde yaptığı gibi, görevini yapmak için yürürlükte bulunmayan ve kendisinden daha fazla bilinmeyen bir harekete geçiriciye, iticiye muhtaç değildir. Madde, kendi enerjisiyle, bir tür heterojenliğin zorunlu sonucu olarak, hareket eder. Hareketlerin ya da eylem ve etkilerin çeşitliliği, maddelerin çeşitliliğini oluşturur. Varlıkları birbirlerinden ancak organlarımıza ulaştırdıkları izlenim ya da hareketler sayesinde ayırır ve seçeriz.

Görüyorsunuz ki, doğada her şey hareket halindedir ve siz, doğanın esasında ölü ve enerjisiz olduğunu iddia ediyorsunuz. Esasen hareket eden ve aktif olan bu toplamın bir hareket ettiriciye muhtaç olduğunu sanıyorsunuz. Pekâlâ, bu hareket ettirici nedir?

Bir ruhtur. Yani kesinlikle anlaşılmaz ve çelişkili bir varlık. Bunun üzerine size diyeceğim ki, maddenin bizzat ve kendi kendine hareket ettiği sonucunu çıkarınız; ve doğaya bir hareket vermek için gerekli hiçbir şeye sahip olmayan o ruhani hareket ettiricinizden söz etmeyi bırakınız; beyhude geçmişlerinizden dönünüz; hayali bir dünyadan çıkınız; gerçekliğin varlığıyla var olan gerçek bir dünyaya giriniz; tali nedenlere özen atfediniz; gözlerinizle gördüğünüz bütün eserleri oluşturmak için doğanın muhtaç olmadığı başlangıç nedenlerini tanrıbilimcilere bırakınız!

İNSANIN VARLIĞI, HİÇBİR ŞEKİLDE ALLAH'IN VARLIĞINI KANITLAMAZ

İnsan makinesinin bana, akıl durdurucu, şaşkınlık verici göründüğünü kabul ederim. Ancak, madem insan doğanın içinde mevcuttur; doğanın oluşumu kuvvetlerin üstündedir demekte kendimi haklı görmem. Şunu da eklerim ki, bana bunu açıklamak için, ne gözleri, ne ayakları, ne elleri, ne başı, ne akciğerleri, ne bir ağzı ve ne bir nefesi bulunan soyut bir ruhun biraz çamur alarak ve üzerine üfleyerek insanı yaptığı söylendiğinde, insan makinesinin bu şekilde oluşumunu aklım hiç almaz.

Görüyorum ki, bu çok şaşılacak makine bozulmaya açıktır. Görüyorum ki, makine bozulunca, şaşırtıcı aklı da bozuluyor ve perişan oluyor, bazen tümüyle yok oluyor. Bundan şu sonucu çıkarıyorum: İnsan aklı, insan vücudunun maddi organlarının bir dizi durum ve kuralına bağlıdır ve insanın akıllı olmasından Allah'ın da akıllı olması sonucunu çıkarmak gerekmez. Nitekim, insanın maddi olmasından Allah'ın da maddi olması sonucu çıkarılmıyor.

İnsanın kötülükçülüğünden, yaratığı olduğu Allah'ın kötülükçülüğü sonucunu çıkarmak ne kadar olağan değilse, insanın zeki olması da, Allah'ın zeki olduğunu kanıtlamaya o kadar az elverişlidir. İlahiyatçılar, işi nasıl tutarlarsa tutsunlar, Allah hep; eserleri kendisini inkâr eden ya da bu eserler aracılığıyla kendisi hakkında bir hüküm vermek olanaksız olan bir etken olacaktır. İyilik, olgunluk ve hâkimiyetlerle dolu olduğu, rahman, rahim, alim, hâkim olduğu söylenen bir etkenden, hep kötülüğün, eksikliklerin, deliliklerin oluştuğunu göreceğiz.

EVRENİN DÜZENİ DE BİR ALLAH'IN VARLIĞINI KANITLAMAZ

Doğada bir düzen, bir intizam görülünce bundan şaşkınlığa düşmek, bir şeyin var olabileceğine şaşmaktır; bizzat kendi kendisinin varlığına şaşırmış olmaktır. Bir mevcut için düzen olan, diğer bir mevcut için düzensizliktir, biri için huzur ve güvenlik olan, başkası için ızdırap ve karışıklıktır. Engel ve cezayla karşılaşmaksızın her şeyi karıştırabildikleri zaman zararlı olan yaratıklar, her şeyi yolunda, her şeyi düzenli bulurlar. Kötülük yaparken rahatsız edildiklerinde, muzırlar ve kötüler, tersine, her şeyi karışıklık ve düzensizlik içinde görürler.

Doğanın yaratıcısı ve hareket ettirenin Allah olduğu varsayılsa, yine, Allah için doğada hiçbir düzensizlik, hiçbir karışıklık mevcut olmazdı. Yapacağı etkilerin tümü, Allah'ın bunlara vereceği özelliklere, içeriklere ve zorlamalara göre, eylemi yerine getirmeleri zorunlu olmaz mıydı? Eğer eşyanın akışı ,alışkanlığını değiştirseydi, "sünnetullah" (Allah'ın koyduğu düzen), "değişmez" olmazdı. Allah'ın varlığının, zekasının, kudretinin ve iyiliğinin en inandırıcı kanıtı sayılan dünya düzeni yalanlanırdı; Allah'ın varlığından kuşkuya düşülürdü, ya da en azından, Allah sebatsızlıkla, acizle ve eşyayı ilk düzenlemesi sırasında sezgi ve beceri eksikliğiyle suçlanırdı. Yaptığı, hazırladığı ya da eylem ve harekete geçirdiği unsurları, araçları seçmek-

☞

Jean Meslier'nin eserindeki tezler

Jean Meslier'nin kitabındaki konu başlıklarının tümünü, eserin kapsamının anlaşılması amacıyla okurlarımıza sunuyoruz.

- Teoloji, yani ilahiyat nedir?
- İnsan ne sofu doğar ne dinci.
- Bir allaha inanmak gereksizdir. En doğrusu onu hiç düşünmemektir.
- Din, safdillik üzerine kurulmuştur.
- Her din bir saçmalıktır.
- Allah'ı sınırlamak mümkün değildir.
- Hurafelerin kökeni.
- Tüm dinlerin kökeni.
- Din aracılığıyla, şarlatanlar, insanların deliliklerinden yararlanırlar.
- Din, cahilleri mucizeyle kandırır.
- Ahmak ve barbar büyükler olmasaydı din olmazdı.
- Her din tahakküm isteğinden doğmuştur.
- Her dine esas hizmet veren şey, kuşkulu şeylerin en kuşkulu olanıdır.
- Allah'ın varlığı hakkında kanaat edinmek mümkün değildir.
- Allah'ın varlığı kanıtlanmamıştır.
- "Allah bir ruhtur" demek, hiçbir şey söylememek, hiçbir anlam ifade etmemektir.
- Ruhaniyet bir ham hayaldir.
- Her varlık maddenin bağrından çıkmıştır.
- Yeni ilahiyatın metafizik Allahı nedir?
- Güneşe tapmak, bir ruha tapmaktan daha az akla aykırıdır.
- Bir ruh-Allah, irade kullanamaz ve icrada bulunamaz.
- Allah nedir?
- İlahiyatın dikkat çeken çelişkileri.
- Allah'a tapmak bir mevhuma tapmaktır.
- Allah'ın sonsuzluğunun ve ilahi içyüzünün bilinmesinin imkansızlığı tanrısızlığa neden olur ve bunu haklı kılar.
- Allah'a inanmak hiç inanmamaktan ne daha emindir, ne de daha az caniyane.
- Allah'a inanmak, otomatik bir çocukluk alışkanlığıdır.
- Bu itikat, babalardan çocuklara görenekle geçerek yerleşmiş batıl bir inanıştır.
- Batıl inanışların kaynağı.
- Batıl inançlar nasıl yayılır ve kökleşir?
- Henüz muhakemede bulunmaya güçsüz oldukları bir yaşta eğitilmeselerdi, zamanımız ilahiyatının ilkelerine insanlar asla inanmazdı.
- Doğadaki harikalar, Allah'ın varlığını kanıtlamaz.
- Doğal harikalar, doğal nedenlerle açıklanır.
- Dünya yaratılmamıştır ve madde kendi kendine hareket eder.
- Hareketin maddenin kendisinde var olduğunun ve dolayısıyla ruhani bir hareket ettirici varsaymak gereksizliğinin öteki kanıtları.
- İnsanın varlığı, hiçbir şekilde Allah'ın varlığını kanıtlamaz.
- Evrenin düzeni de bir Allah'ın varlığını kanıtlamaz.
- Soyut bir ruh zeki olamaz ve bir ilahi zekaya tapmak ham bir hayaldir.
- Teolojinin Allah'ına verdiği bütün nitelik, yine teolojinin Allah'ta varsaydığı içeriğe aykırıdır.
- Yaratılışın konusu ve amacı insan türüdür demek saçmadır.
- Ne Allah insan için yapılmıştır, ne insan Allah için.
- Evrenin oluşumundaki amacın insanın mutluluğu olduğu doğru değildir.
- Allah'ın lütfu denilen şey boş bir kelimeden ibarettir.
- Bu sözde Allah lütfu dünyayı iyileştirmek çok bozmakla meşgul ve insanın dostu olmaktan çok düşmanıdır.
- Hayır, dünya zeki bir varlık tarafından yönetilmez.
- Allah değişmez olarak tanınamaz.
- İyilikler ve kötülükler doğanın zorunlu nedenleri ve eserleridir. Bunda hiçbir şeyi değiştirmeyen Allah, ne Allahtır?
- Bu hayatın zorluklarına karşı dini tesellilerin boşluğu.
- Bir cennet, bir ahiret umudu hayaldir, hayal ürününden başka bir şey değildir.
- Daha az hayali olmayan saçma fikirler.
- İlahiyatçı Allah'ını insanlığın eksiklerinen kurtarmaya boşuna çalışıyor: Ya Allah özgür değildir ya da iyi olmaktan çok kötüdür.
- Bir tanrısal lütufa, sonsuz iyi ve kudretli bir Allah'a inanılamaz.
- İlahiyat, Allah'ından bir delilik, bir adaletsizlik, bir kötülük ve gaddarlık iriti, alabildiğine düşmanlık, kin ve nefret dolu bir varlık yapmaktadır.
- Her din, tanrısallıktan, alçakça ve akılsızca korkma duygusu vermeye çalışır.
- Gergeç din ile en karanlık, en alçakça hurafeler arasında bir fark yoktur.
- Tanrıbiliminin Allah hakkında verdiği düşüncelere göre Allah'ı sevmek mümkün değildir.
- Cehennemin sürekli ceza ve eziyet inancını icat etmekle, ilahiyatçılar, Allahlarından, tiksinilecek ve insanların en kötüsünden daha kötü, ahlak bozucu, amaçsız ve yalnızca keyfi için zalim bir zorba yapmışlardır.
- İlahiyat acık bir çelişkiler zincirinden başka bir şey değildir.
- Allah'ın sözde sanat eserleri, ilahiyatın yüceliği denilen şeyi asla kanıtlamaz.
- Allah'ın yüceliği, meleklerin ve saf ruhların yaratılması iddiasında da daha çok görülmemektedir.
- İlahiyet, Allah'ının her şeye yeten kudretinden söz eder ve onu hep aciz gösterir.
- Yeryüzünün bütün din sistemlerine göre, Allah'ın, mevcutlarının en maymun iştahlısı, en makul olmayanı, en budalası olması gerekir.
- Kötülük Allah'tan gelmez demek saçmadır.
- Allah'a atfedilen her şeyi bilmek, Allah'ın cezalandıracağı suçlu insanlara, tanrısallığın gaddarlığından şikayet etmeleri hakkını verir.
- İlk günah ve şeytan hakkında dini hikayelerin saçmalığı.
- Şeytan da dinler gibi rahipleri zengin etmek için icat edilmiştir.
- Allah insanoğlunu hata yapmaz nitelikte yaratmadıysa cezalandırmaya hakkı yoktur.
- Tanrının isteği insan için tanrısal bir sırdır, insanın bu sırrı inceleme ve bu konuda karar verme hakkı yoktur demek saçmadır.
- İyiler, kötüler, masumlar, suçlular üzerine ayırmaksızın bela ve sıkıntı düşüren bir varlığı adalet ve iyilik Allah'ı olarak adlandırmak saçmadır; felaketlerinin tek nedeninin kucağında, felaketleriyle avunmalarını insanlardan istemek pek gariptir.
- Yasaklamaya muktedir olduğu hataları suçlayan ve cezalandıran bir Allah, benliğinde budalalıkla zulmü birleştiren bir delidir.
- İnsan iradesi bir ham hayaldir.
- İnsan iradesinin (Tanrı tarafından insana bırakılmış irade) var olmamasından, toplumun kötü adamları cezalandırmaya hakkı olmadığı sonucu çıkarılmamalıdır.
- İnsan iradesine gösterilen kanıtların reddi.
- Eğer olsaydı, Allah da özgür ve özerk olmazdı; bütün dinlerin yararsızlığı işte bundandır.
- Bizzat teolojinin ilkelerine göre, insan tek bir an bile özgür değildir.
- Her kötülük, her bozukluk, her günah ancak Allah'a atfedebilir; dolayısıyla Allah'ın cezalandırma ve ödüllendirme hakkı yoktur.
- İnsanların yakarışları, Allah'ın yönetiminden hoşnut olmadıklarını kanıtlar.
- Bu dünyanın zulüm ve sefaletlerinin başka bir alemde (ahrette) onarılacağı, boş bir inanç, abes bir varsayımdır.
- İlahiyat, ancak, Allah'ına güçlülük hakkı yani bütün haklara tecavüz hakkı vererek ya da insanlara ahmakça bir itaat emrederek, Allah tarafından izin verilen kötülüğü ve adaletsizlikleri haklı gösterir.
- İncil'de "Yehova"ya atfedilen sürekli kurtarma ve imhalar hep zalim ve barbar bir tanrı gerektiren tuhaf ve gülünç uydurmalardır.
- Çocuklarını ancak mutsuz etmek için dünyaya getiren bir kimseye sevecen, cömert ve adil bir baba denilebilir mi?
- İnsanların bütün yaşamı ve ve dünyada olup biten her şey, insan özgürlüğü ve vücudu olduğu öne sürülen bir Allah'ın iyiliği ve adaleti aleyhinde kanıttır.
- Tanrının yaratma gücü ya da tanrının lütfu denilen şeye minnettar olmamız gerektiği doğru değildir.
- "İnsan, yaratıcı kudretin sevgili çocuğudur, Allah'ın gözdesidir, mesaisinin tek amacıdır, doğanın kralıdır" iddiasında bulunmak, bir deliliktir.
- İnsanla hayvanları karşılaştırma.
- Dünyada zorbalardan daha iğrenç hayvan yoktur.
- İnsanın kusursuzluğunun reddi.
- Dünyada Allah'ın nimet ve ihsanından başka bir şey görmemek ve bu dünyanın özellikle insan için yaratılmış olduğuna inanmak budalalıktır.
- Ruh nedir? Kimsenin bundan haberi yoktur. Bu ruh, maddeden başka bir cevherden olsaydı, bunların birleştirilmesi mümkün olmazdı.
- Bir ruhun varlığı saçma bir varsayımdır. Ölmez bir ruhun varlığı, daha saçma bir varsayımdır.
- Apaçıktır ki, insan tümüyle ölür, yani insanın ölümü tam ve kesindir.
- Ruhun maneviyatına karşı itiraz kabul etmez kanıtlar.
- İlahiyatçıların hep sığındığı doğaüstü nedenlerin saçmalığı.
- Materyalizmin, insan türü için onur bozucu olduğu doğru değildir.
- Ahret hayatı dini inanışı, ancak halkın saflığı aracılığıyla, bunu sömürenler için yararlıdır.
- Ahret hayatı inanışının avutuculuğu gerçeğe aykırıdır. Avutucu olsa bile, bur- ☞

te aldanmış olmakla Allah'ı suçlamakta, insan haklı olurdu. Eğer dünyanın düzeni tanrısallık sıfatının gücünü ve sezgisini kanıtlasaydı, düzensizlik de tanrısallığın zaafını, kararsızlığını, alıklığını kanıtlardı.

Diyorsunuz ki; Allah her tarafta vardır, Onsuz hiçbir şey yapılmaz, "Onsuz bir sinek bile kanadını kıpırdatamaz", her şeyi genişliğiyle doldurur, Allah hareket ettirici olmasa madde hiçbir eylem ve etki yapamaz. Ancak bu durumda, teslim ediyorsunuz ki, Allahınız karışıklık etkenidir, doğayı bozan O'dur, karışıklığın babasıdır; insanda vardır ve insan günah işlediğinde insanı kışkırtan O'dur. Eğer Allah her yerde mevcut ise, Allah bendedir, benimle eylem yapar, benimle birlikte aldanır, benimle birlikte Allah'ı gücendirir, benimle birlikte Allah'ın varlığını reddeder ve bir Allah'ın varlığı fikrini çürütür. Ey dinciler, ey tanrıbilimciler! Allah'tan söz ettiğiniz zaman ne yaptığınızın, ne söylediğinizin asla farkında olmuyorsunuz.

YARATILIŞIN KONUSU VE AMACI İNSAN TÜRÜDÜR DEMEK SAÇMADIR

Kendi üstünlüğünün tutkunu olan insan sanıyor ki, Allah, evreni yaratırken konu ve amaç olarak insan türünü almıştır. Bu kadar yanıltıcı bir görüş ne üzerine oturtuluyor? Bize yanıt olarak, "Şunun üzerine: İlahiyatı anlamaya ve ona layık olan bağlılığı sunmaya yetenekli bir zekaya erişmiş olan tek varlık insandır" diyorlar. Bizi temin (!) ediyorlar ki, Allah dünyayı ancak kendi şan ve şerefi için yarattı ve planına insan türünün dahil olması gerekti, ta ki, eserlerine hayran olan ve kendisini yüceltsin bir kimse bulunsun! Ancak bu hükümlere göre, Allah, hedefini açık bir şekilde yitirmiş değil midir?

1. Bizzat sizin fikir ve kanaatinize göre, insan her zaman Allah'ını bilmenin tam bir olanaksızlığı ve Allah'ın içyüzü hakkında hiç yenilmeyen bir cehalet içinde bulunacaktır.

2. Hiçbir benzeri bulunmayan bir varlık için şan ve şerefin hiçbir karar ve etkisi olamaz. Şan ve şeref, kendi üstünlüğünü başkalarının üstünlüğüyle karşılaştırmaktan hasıl olur.

3. Eğer Allah esasen mutluysa kendi kendisine yeter ve herkesten ve her şeyden gönlü tok ise, aciz yaratıkların kendisine ibadet sunmalarına ne ihtiyacı vardır?

4. Bütün mesaisiyle birlikte Allah hiç yüceltilmemiştir. Tersine dünyanın bütün dinleri onu saldırgan, isyan hedefi olarak göstermektedir. Bütün dinlerin konusu, günahkâr, nankör ve asi insan ile öfkeli Allah'ın arasını bulmaktır.

EVRENİN OLUŞUMUNDAKİ AMACIN İNSANIN MUTLULUĞU OLDUĞU DOĞRU DEĞİLDİR

Evreni icat ederken, Allah'ın insanı mutlu etmekten başka bir amaç gütmediğini iddia ederler. Ancak, özellikle kendisi için yapılmış ve her şeye gücü yeterli Allah tarafından yönetilmekte olan bir âlemde, insan, gerçekten mutlu mudur? Tasarrufları kalıcı mıdır? Hazları acılarla karışık değil midir? Durumlarından hoşnut olanlar çok mudur? İnsan türü maddi ve manevi sürekli dert ve felaketlerin kurbanı değil midir? Yaratanın sanatının şaheseri olarak gösterilen insan vücudu makinesinin bin tarzda bozulması yok mudur? Bize, ikide bir duran ve bir süre sonra kendiliğinden bozulup kırılacak olan karmaşık bir makine sunan bir makinecinin ustalığına hayran olur muyuz?

ALLAH'IN LÜTFU DENİLEN ŞEY BOŞ BİR KELİMEDEN İBARETTİR

Zayıf yaratıkların ihtiyaçlarını sağlayarak, tanrısallık gösterisiyle bonkörlük etmeye özen göstermeye Allah'ın lütfu denir; ancak insan gözünü açar açmaz Allah'ın kimseyle ilgilenmediğini görür. Allah'ın lütfu ve iyiliği, bu dünyada oturanların büyük çoğunluğu için tümüyle uykudadır. İnsanların mutlu diye adlandırdığı çok küçük bir miktarına karşılık, çok büyük bir mutsuzlar kafilesi baskı altında inlemekte ve yoksulluk içinde sararıp solmaktadır. Tumturaklı sözler ve övünmeyle, hocalar, Allah'ın iyiliklerini, bonkörlüklerini açıklarken ve Allah'ın iyiliğine güvenmemizi isterken, ani felaketlerin huzurunda, bu aynı hocaların, "Allah'ın lütfu insanların beyhude projeleriyle eğleniyor, isteklerini alt üst ediyor, insanların çok çalışmasına gülüyor, insanların olgun zihinlerini çelmekten zevk alıyor" diye bayağı bir şekilde sızlandıkları görülmüyor mu? Peki, insan türüyle alay eden, insan türüyle eğlenen bir Allah'ın lütfuna nasıl güve-

dan inanışın doğruluğunun çıkarılması gerekmez.

- Bütün dini ilkeler hep hayaldir. Sezgi, kökleşmiş bir alışkanlık eserdir. Allah bir kuruntudur ve ona verilen sıfatlar birbirini ortadan kaldırır ve birbirini yıkıma uğratır.

- Her din, çelişkileri sır aracılığıyla birleştirmek için hayal edilmiş bir sistemden başka bir şey değildir.

- Özellikle rahiplerin çıkarı için icat edilmiş sıfların saçmalığı ve yararsızlığı.

- Dünya ölçüsünde bir Allah'ın, dünya ölçüsünde bir din bildirmesi gerekirdi.

- Dinin gereksizliğini kanıtlayan şey, anlaşılmasının olanaksız olmasıdır.

- Bütün dinler, çeşitli dinlerin taraftarlarının birbirine karşıt ve tümü aynı ölçüde akıl dışı ve abes inanışlarıyla gülünç hale getirilmiştir.

- Ünlü bir ilahiyatçının görüşü.

- Deistlerin Allahı, ilahiyatçıların Allahından ne daha az çelişkilidir, ne de daha az mevhumdur.

- Kavimler yüzyıllar boyunca bir tanrısallığın hüküm ve kudretini tanımıştır demekle Allah'ın varlığı asla kanıtlanamaz.

- Tanrıların tümünün kaynağı vahşettir; bütün dinler dipsiz cehalet, hurafe, kan dökücülük abideleridir ve yeni dinler yeniden gençleşmiş eski deliliklerdir.

- Dini geleneklerin tümünde ahmaklık ya da barbarlık ziyafeti vardır.

- Bir dini görüş ne kadar eski ve genel olursa, o kadar kuşkulu ve güvenilmezdir.

- Din konusunda kuşkuculuk, teolojik ilkelerin yüzeysel ve derin olmayan bir araştırma ve incelenmesinin sonucudur.

- Vahyin reddi.

- Allah'ın bir kez insanlara görünmüş, onlarla konuşmuş olduğunun kanıtı nerede.

- Hiçbir şey mucizelerin doğruluğunu kanıtlamaz.

- Eğer Allah söylemiş olsaydı, çeşitli mezheplerin, tümü birbirinin ardından lanet okuyan, tümü birbirini haklı olarak hurafe ve küfürle suçlayan mensuplarına ayrı ayrı yollar söylemiş olması tuhaf olurdu.

- Mucizelerin karanlığı ve kuşkulu kökeni.

- Sözde mucizelerin saçmalığı.

- Mucizelerle ilgili karar verme tarzı konusunda, Pascal'ın görüşünün reddi.

- Teolojinin asıl ilkelerine göre, her yeni vahiy ve tebliğ, sahte ve dinsiz eser sayılmalıdır.

- Şehitlerin kanı, mucizelerin gerçekliği ve Hıristiyanlığın tanrısal kökeni aleyhinde tanıklık eder.

- Şehitlerin bağnazlıkları, peygamberlerin hep çıkara dayanan çabaları, dinin doğruluğunu asla kanıtlamaz.

- Teoloji, Allah'ından, aklın ve zeka ışıklarının bir düşmanı yapar.

- İman, akılla uzlaştırılamaz, birleştirilemez ve akıl imandan üstündür.

- İmanı aklın yerine koymak isteyenlerin şarlatanlıkları ne kadar saçma ve gülünçtür.

- Kendisi hakkında en çok belirsiz olduğu söylenen şeye, kanıtsız söz üzerine inanmak gerektiği nasıl iddia edilir.

- İman, yalnızca zayıf, bilgisiz ya da tembel ruhlarda kök salar.

- Yalnız tek bir hak dini olduğunu öğretmek bir saçmadır ve milletlerde bir karışıklık nedenidir.

- Ahlak ve erdem için din hiç gerekli değildir.

- İhtiraslara karşı din en zayıf engeldir.

- Şeref ve haysiyet duygusu, ihtirasları zapt etmek ve kısıtlamak için, dinden daha sağlam ve daha güçlü bir dizgindir.

- Hiç kuşku yok, temsil ettiklerini söyledikleri Allah gibi, çoğunlukla zalim ve acımasız zorbalar olan ve dini ancak esirlerini daha çok hayvanlaştırmak, zincirleri içinde daha kolay yiyip yutmak için kullanan hükümdarların ihtiraslarına karşı, din, daha etkili bir gem, daha etkili bir engel değildir.

- Hükümdarın kutsal hukuku denilen en saçma, en gülünç, en iğrenç gaspın kökeni... Hükümdarlara hakimane öğütler.

- Din, politika için kötüdür; edepsiz kötülükçü zorbalardan ve iğrenç ve bedbaht uyruktan başka bir şey meydana getirmez.

- Hıristiyanlık, her din gibi, en çok dayanağı olduğu zorbalığı vaat ederek yayılmıştır.

- Dini ilkelerin tek hedefi, hükümdarların zorbalıklarını güçlendirmek ve milletleri bunlara kurban etmektir.

- Kavimlere zarar verdiklerine Allah'tan başka korkacakları olmadığına kralları inandırmanın kötülüğü hakkında.

- Solu bir hükümdar, bir ülke için bir beladır.

- Baskı yönetimi için dinin korunması, halkın elem ve galeyanına karşı zayıf bir kuşatmadır. Bir zorba, kendi kendine zarar veren ve bir uçurum kenarında uyuyan bir akılsızdır.

- Hükümdarları korkudan, vicdan azabından kurtararak doğru yoldan saptamalarını din kolaylaştırır.

- Aydın bir hükümdar nedir?

- Ruhban heyetinin üstün ihtirasları ve cinayetleri. Ruhban heyeti, sözde Allahlarının ve dinin yardımıyladır ki, ihtiraslarını tatmin etmişler ve cinayetlerini işlemişlerdir.

- Rahiplerin şarlatanlıkları.

- Ahlakı, bütün doğru fikirleri, bütün doğru inançları bozan dinin meydana getirdiği sayısız felaketler.

- Bütün dinler hoşgörüsüzdür, vicdan özgürlüğünü kabul etmez ve dolayısıyla iyiliğin ve güzelliğin yıkıcısıdır.

- Bir devlet dininin saldırganlığı.

- Din, kan dökücülüğü meşrulaştırarak acımasızlık dizginini gevşetir ve ilahi amaçlar için gerekli olabileceğini öğreterek cinayeti mübah kılar.

- Dine atfedilen kötülüklerin, ancak insanların ihtiraslarının hüzün verici eserleri olduğu iddiasının reddi.

- Hiçbir ahlak, dini görüşlerle uzlaştırılamaz, birleştirilemez.

- İncil'in ahlakı, uygulama yeteneğinden yoksundur.

- Bir azizler toplumu mümkün değildir.

- İnsanın doğası bozuk değildir; bunun tersini iddia eden bir ahlak insan için değildir.

- İzleyicilerinin ilahı Hazreti İsa hakkında.

- Günahların affı dini inancı, rahiplerin çıkarı için icat edilmiştir.

- Allah korkusu ihtiraslara karşı acizdir.

- Cehennemin icat edilmesi, kötülüğe engel olamayacak ölçüde saçmadır.

- Özellikle rahiplerin çıkarı üzerine kurulu dini ahlak ve erdemlerin saçmalığı hakkında.

- İlahiyatçıların öğrettiği ve uyguladığı biçimiyle Hıristiyan iyilikseverliği nasıl bir sonuç doğurur?

- Rahipler için altın madeni olan "günah çıkarma" ayini, ahlakın gerçek ilkelerini yıkmıştır.

- Bir Allah'ı varsaymak, ahlak için gerekli değildir.

- Din ve dinin doğaüstü ahlakı kavimler için kötüdür ve insanın doğasına zıttır.

- Dinle siyasetin birleşmesinin, gerek hükümdarlar gerekse kavimler için ne kadar kötü olduğu hakkında.

- Kültler ağır ve milletlerin çoğunluğu için yıkımdır.

- Din, ahlakı felce uğratır.

- Sofuluğun kötü sonuçları.

- Ahret hayatını varsaymak, insan için ne avutucudur ne de ahlaka gereklidir.

- Bir tanrıtanımaz iyi hareket etmek, tavır ve davranışlarında iyi ve dürüst olmak için, bir sofudan daha çok nedenlere sahiptir.

- Pek çok görüldüğü gibi, ateist bir kral, dindar ve cok adi bir kraldan üstündür.

- Felsefe aracılığıyla edinilen ahlak erdem için yeterlidir.

- Görüşler yaratılış üzerinde ender olarak etkili olur.

- Akıl, insanı din yokluğuna ve ateizme sevkeder, çünkü din saçmadır ve rahiplerin Allah'ı kötü ve korkunçtur.

- "Teizm"i, yani Allahçılığı ve sofuları ortaya çıkaran, korkudur.

- Allah sevilebilir mi, ya da Allah'ı sevmeli mi, ya da sevmemeli mi?

- Allah ve din hakkında her yerde var olan çeşitli ve çelişkili fikirler kanıtlar ki, Allah ve din, hayalgücünün ham hayallerinden başka bir şey değildir.

- Her dinin temeli olan bir Allah'ın varlığı daha kanıtlanmamıştır.

- Çıkar duygusuyla hareket edenler inanmayanlar değil, inançlı geçinen rahipler ve her dinden meslektaşlarıdır.

- Gurur, büyüklenme ve kalp bozukluğu, Allahsızlardan ve inanmayanlardan çok sofularda, hocalarda, hahamlarda bulunur.

- Batıl fikirlerin ömrü sınırlıdır ve gerçek, akıl ve hakkaniyet üzerine kurulmayan hiçbir saltanat kalıcı değildir.

- Tanrıların göstericileri aklın elçileri ve özgürlüğün savunucuları olsaydı, ne kadar kudret ve saygıya mazhar olurlardı.

- Dinin yerine felsefe geçseydi, evrende ne kadar mutlu ve büyük devrimler gerçekleşirdi.

- İnanmayanların ölürken tövbe etmesi, inanmamak aleyhine hiçbir şey kanıtlamaz.

- Allahsızlığın toplumun bütün bağlarını yırtıp attığı doğru değildir.

- Halk için dinin çok gerekli olduğu hakkında sık sık tekrartanan görüşlerin reddi.

- Akıl ve muhakemeye dayanan her sistem halka göre değildir.

- İlahiyatın gereksizliği ve tehlikesi. Hükümdarlara makul öğütler.

- Dinin halk ve hükümdarlar üzerindeki kötü etkileri.

- Tarih bize öğretir ki, bütün dinler milletlerin cehaletlerinin yardımıyla, utanmaksızın tanrısallık tarafından gönderildiklerini söyleyen adamlar tarafından tesis edilmiştir.

- Eski ve yeni dinler, soyut kuruntularını ve gülünç ayinlerini hep birbirlerinden almıştır.

- Teoloji, felsefeyi hep gerçek yolundan çevirmiştir.

- Teoloji, dünyada ve doğada hiçbir şeyi açıklamaz ve aydınlatmaz.

- İnsan ruhunun manevîyatını, ilahiyatın ne kadar kısıtladığı ve kültür, akıl ve gerçek ışıklarının ilerlemesini ne kadar erteleyiği hakkında.

- Dinin ne kadar aykırı ve kötü olduğu ne kadar tekrar edilse ve kanıtlansa azdır.

- Din Pandora kutusudur ve bu uğursuz kutu açılmıştır.

nilir? Hareket tarzını açıklayamadığım bir hafiyenin bilinmeyen edalı yürüyüşünü hayranlıkla görmem benden nasıl istenebilir?

Hakkında eserleriyle karar veriniz diyeceksiniz; esasen ben de eserleriyle karar veriyorum ve buluyorum ki, bu eserler benim için bazen yararlı, bazen zararlıdır.

BU SÖZDE ALLAH LÜTFU DÜNYAYI İYİLEŞTİRMEKTEN ÇOK BOZMAKLA MEŞGUL VE İNSANIN DOSTU OLMAKTAN ÇOK DÜŞMANIDIR

Eğer dünyayı yöneten oysa, onu, dünyayı düzeltmekten çok yıkmakla, oluşturmaktan çok yok etmekle meşgul görüyoruz. İnsanların korunmasını ve mutluluğunu hep gözettiği varsayılan tanrısal lütuf, aynı insanları her an binlerce kez yok etmiyor mu? Tanrısal lütuf, her an, sevgili yaratığını görmez oluyor; bazen evini depremle sarsıntıya uğratıyor; tarlasını bazen suya bastırıyor, bazen yakıcı bir kuraklıkla kasıp kavuruyor. Bütün doğayı insana karşı silahlandırıyor; bizzat insanı insana karşı silahlandırıyor, genellikle insanı nihayet acı içinde öldürüyor. Evreni korumak ve kollamak bu mudur?

ALLAH, DEĞİŞMEZ OLARAK TANINAMAZ

Allah'ın kayyum olduğunu, yani asla değişmez, hep bir halde olduğunu öne sürüyorsunuz! Ancak, onun ülkesi saydığınız bu dünyadaki sürekli kararsızlığı kim oluşturuyor! Bu meçhul hükümdarın hükümeti kadar sık ve acımasızca inkılaplara uğramış bir hükümet var mıdır?

Eserlerine kuvvet ve sağlamlık verecek kadar kudretli ve değişmez bir Allah'a her şeyin sürekli kararsızlık içinde bulunduğu bir doğanın hükümdarlığı, velâyeti, idaresi nasıl atfedilebilir? Eğer benim türüm için yararlı eserlerde sabit bir Allah görmek inancında bulunursam, türümün uğradığı sıkıntılarda ne türlü bir Allah görebilirim? Bana diyorsunuz ki; cezalandırmaya onu zorunlu kılan, bizim günahlarımızdır. Size şu cevabı veririm: Siz de Allah'ın değişmez olmadığını ifade ediyorsunuz. Çünkü, insanların günahları, onu, durumunu değiştirmek zorunda bırakıyor. Bazen öfkelenen, bazen sükunet bulan bir varlık, sürekli olarak bir durumda, hep aynı varlık olarak kalabilir mi?

İYİLİKLER VE KÖTÜLÜKLER DOĞANIN ZORUNLU NEDENLERİ VE ESERLERİDİR. BUNDA HİÇBİR ŞEYİ DEĞİŞTİRMEYEN ALLAH, NE ALLAHTIR?

Benim lehimde ancak pek az bir şey yapmak isteyen "zat"ın sonsuz kudreti kaç para eder? Benim mutluluğuma karşı ilgisiz olan bir "zat"ın iyiliği, sonsuz büyüklüğü nerede? Bana sonsuz bir iyilik yapabileceği halde sınırlı bir iyilik bile yapmak istemeyen bir zatın teveccühü benim neme yarar?

BİR CENNET, BİR AHRET UMUDU HAYALDİR, HAYAL ÜRÜNÜNDEN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR

Yüce bir Allah'ın yönetimi altında niçin bu kadar çaresiz, bu kadar perişan insanlar bulunduğunu sorduğunuz zaman, "Bu âlem, insanı daha mutlu bir aleme götürmeye mahsustur" diye bizi avuturlar. Bize, üzerinde yaşadığımız yuvarlağın bir sınav yeri olduğunu söylerler. Sonra "Allah yalnız kendisine özgü olan gerçekleşmesi olanaksızı ve süresiz mutluluğu insana verememiş ve ulaştıramamıştır" diyerek ağzımızı kapatırlar. Bu cevaplarla nasıl yetinilebilir? Nasıl tatmin olunabilir?

Önce ahret hayatı: Bu ahret hayatı fikri, bunu varsaymakla şimdi eriştikleri mutluluktan daha sürekli, daha saf bir mutluluğa sahip olmak için, insanların öldükten sonra tekrar yaşamak arzularının ifadesi olan hayalgücünden başka bir dayanağa sahip değildir. İkinci olarak: Her şeyi bilen, yaratıklarının düşünce ve gidişatına tümüyle vakıf bulunması gereken bir Allah'ın, işlemlerinden ve niyetlerinden emin olmak için bu kadar sınavlara ihtiyacı olduğunu havsala nasıl alabilir? ... Beşinci olarak: Eğer Allah, bu dünyada insanları, mutlu oldukları dereceden fazla mutlu etmediyse, sofuların anlatılmaz ve bitmez bir haz ve nimete erişileceğini iddia ettiği "cennet" umudu ne olur? Eğer Allah aklımızın erebileceği tek yer olan yeryüzünü kötülüklerden koruyamamış ya da korumak istememişse, hakkında hiçbir fikrimiz olmayan öteki dünyayı (yani ahret dünyasını) kötülük ve felaketlerden koruyabileceğine ya da korumak isteyeceğine ne sebep dü-

☞

şünebiliriz?

İLAHİYATÇI ALLAH'INI İNSANLIĞIN EKSİKLERİNDEN KURTARMAYA BOŞUNA ÇALIŞIYOR: YA ALLAH ÖZGÜR DEĞİLDİR YA DA İYİ OLMAKTAN ÇOK KÖTÜDÜR

Dünyanın büyük kusurları olması zorunluysa, insanı hiç mutlu edemeyecek bir âlemi yaratmamak, iyilikçi yüce bir Allah'ın yaratılışına daha uygun olmak gerekirdi. Sizin dediğinize göre, âlemi yaratmadan önce Allah, ezeli ve ebedi olarak mutlu idiyse, âlemi yaratmaksızın mutlu olmaya devam edebilirdi. İnsanın acı ve sıkıntı çekmesi neden gereksin? İnsanın varlığı neden gereksin? Onun varlığının Allah için ne önemi vardır? Hiç önemi yok mudur? Ya da biraz önemi var mıdır? Eğer insanın varlığı Allah için hiç yararlı ya da gerekli değilse, Allah onu neden yoklukta bırakmadı?

Eğer insanın varlığı Allah'ın şan ve büyüklüğü için gerekliyse, Allah insana muhtaçtı; insan var olmadan önce kendisi için bir eksiklik vardı demektir! İddianıza göre, o her şeyden ve herkesten gözü toktur. O halde insanları niçin yapıyor? Sizin iddianıza göre, Allah insanları mutlu etmek için her şeye sahiptir. Pekâlâ, niçin insanları mutlu etmiyor? İyi olmaktan çok kötü olduğu sonucunu çıkarınız. Ya da, başka türlü yapmayarak, yapmış olduğunu yapmaya zorunlu olduğunu kabul ediniz. Bununla birlikte Allah'ınızın özerk olduğunu, özgür olduğunu temin ediyorsunuz. Yine bu âlemin diğer cansız varlıkları gibi, zaman içinde kudretini uygulamaya başlamakla ve zaman içinde buna son vermekle birlikte, Allah'ın değişmez olduğunu da söylüyorsunuz. Ey ilahiyatçılar! Allah'ınızı insanın eksiklerinden kurtarmak için boşuna çabalar harcadınız. Yine bu Allah'ta "insan kulağı"ndan bir parça kalmıştır.

BİR TANRISAL LÜTUFA, SONSUZ İYİ VE KUDRETLİ BİR ALLAH'A İNANILMAZ

İlahiyatçılara göre, bu dünyanın keder ve acıları, suç işleyen insanların ilahiyat katından üzerlerine çektikleri ve hak ettikleri cezalardır. Ancak insanlar niçin suçludur? Eğer Allah her şeye kadir ise, "Bu dünyada her şey düzen ve intizam üzerine bulunsun, bütün uyruğum, iyi, masum, her kusurdan ve günahtan arınmış olsun, mutlu olsun" demek, onun için "Her şey olsun!" demekten daha mı masraflıdır? Daha çok mu zahmetlidir? Bu kadar mutlak güçlü olan Allah'ın, eserini noksan ve kusurdan arınmış olarak vücuda getirmesi, bu kadar kusurlu, bu kadar kötü yapmasından daha mı zordu?

Din bize bir cehennemden, yani Allah'ın sonsuz kerem, lütuf ve iyiliğine rağmen, insanların pek çoğu için sonsuz ızdıraplar sakladığı mahpesten, sonsuz acılar veren cehennemden söz ediyor. Dolayısıyla, insanları bu dünyada pek mutsuz kıldıktan sonra, Allah'ın onları ahrette daha çok mutsuz kılabileceğini dolaylı olarak anlatıyor. Bu duruma karşı, "O zaman da, Allah'ın iyiliği yerine adaleti geçer" diyerek işin içinden çıkıyorlar. Ancak bir büyük ki, en korkunç eziyete yer verir, o sonsuz değildir, sonsuz bir iyilik değildir. Öte yandan sonsuz kötü olan bir Allah'a, değişmez bir varlık gözüyle bakılabilir mi? Merhametsiz bir kahır ve gazapla dolu olan ve bir adı da kahhar (batırıcı, yok edici) olan bir Allah, kendisinde, merhametin, ayırt etmeksizin herkesi korumanın (rahmanürrahimliğin) ve iyiliğin gölgesi olsun bulunabilen bir Allah mıdır?

İLAHİYAT, ALLAH'INDAN BİR DELİLİK, BİR ADALETSİZLİK, BİR KÖTÜLÜK VE GADDARLIK İFRİTİ, ALABİLDİĞİNE DÜŞMANLIK, KİN VE NEFRET DOLU BİR VARLIK YAPMAKTADIR

Yeni ilahiyatın bize verdiği bilgiye göre açıkça görünür ki, Allah, insanların çoğunu, ancak sonsuza kadar azarlamaya uğramak tehlikesine düşürmek amacıyla yaratmıştır. Bu dünyada, tavır ve hareketleri kendilerine ahrette sonsuz cezalar çektirebilecek insanlar yaratmaktansa duygulu canlıları hiç yaratmamak, büyüklüğe, akla, insafa, hakka daha uygun olmaz mıydı? Tek bir insan yaratacak ve sonra onu lanete uğramak tehlikesine uğratacak kadar bölücü bir Allah'ın, olgun bir zat olarak değil, bir haksızlık, adaletsizlik, kötülük ve kıyıcılık ifriti olarak dikkate alınması gerekir. Eksiksiz, olgun bir Allah oluşturmaktan çok uzak olarak, ilahiyatçılar, varlıkların en mükemmel olmayanını vücuda getirmişlerdir.

TANRIBİLİMİNİN ALLAH HAKKINDA VERDİĞİ DÜŞÜNCELERE GÖRE ALLAH'I SEVMEK MÜMKÜN DEĞİLDİR

Eğer Allah hakkında fikirlerimi teolojiden, yani tanrıbiliminden çıkarırsam, Allah bana en çok, sevgiyi reddeden, tiksinti ve iğrenmeye yol açan karakteriyle görünür. Bize, Allahlarını içten sevdiklerini söyleyenler, sofular ve yalancılardır; ya da Allah'ı ancak profilden gören delilerdir. Düşünülmesi insana korku ve dehşet veren, insanı titreten bir zat nasıl sevilebilir? Bize sıkıntı ve eziyetler getiren bir zat nasıl sevilebilir? Bizi cehennem azabına uğratacak kadar barbar olduğu varsayılan bir Allah, ızdırapsız ve titremesiz nasıl göz önünde tutulur?

CEHENNEMİN SÜREKLİ CEZA VE EZİYET İNANCINI İCAT ETMEKLE, İLAHİYATÇILAR, ALLAHLARINDAN, TİKSİNİLECEK VE İNSANLARIN EN KÖTÜSÜNDEN DAHA KÖTÜ, AHLAK BOZUCU, AMAÇSIZ VE YALNIZCA KEYFİ İÇİN ZALİM BİR ZORBA YAPMIŞLARDIR

Cehennem azabının sonsuzluğu inancını icat edenler pek iyi olduğunu söyledikleri Allah'tan, mevcutların en iğrenç olanını yaptılar. Zalimlik insanda yaramazlığın son derecesidir; ancak hiçbir duygulu ruh yoktur ki, en büyük kötülükçünün bile uğradığı işkencelerin hikâyesini dinlerken heyecanlanmasın, ya da isyan etmesin. Ancak, gaddarlık, gerekçesi olmayan ve tümüyle keyfi olursa daha çok insanı kızdırabilir, daha çok isyan nedeni olur; en kan dökücü zorbalar, **Caligula**'lar, **Domitien**'ler, **Neron**'lar, kurbanlarına acı çektirmek ve bunların ızdıraplarını aşağılamak için bazı gerekçelere sahip bulunuyorlardı. Bu gerekçe, ya kişisel güvenlikleri, ya intikam çığlıkları, ya korkunç ibret örnekleriyle korkutmak istemeleri, ya da barbar meraklarını tatmin etme arzularıydı.

Bir Allah, bu gerekçelerden bir tanesine sahip olabilir mi? Gazabının kurbanlarını üzmekle, bir Allah, ne sarsılmaz kudret ve büyüklüğünü tehlikeye düşürebilmiş, ne de hiçbir şeyin bozamadığı huzur ve mutluluğunu bozabilmiş (bunların hiçbirini yapamamış) olan yaratıklarını cezalandırmış olur. Öte yandan, ahretin cezası bu dünyada bulunan ve bundan dolayı ahretin eziyetine tanık olamayacak olan hayat ehli için yararsızdır. Cezalar, eziyetler; çekenler için de yararsızdır; çünkü cehennemde hidayete erilmez, affedilme zamanı artık geçmiştir. Nasıl oluyor ki, Allah, sonsuz intikamcılığını göstermekten, kendisini eğlendirmekten ve yaratıklarının güçsüzlüklerini aşağılamaktan başka bir amaca sahip bulunmuyor.

İLAHİYAT AÇIK BİR ÇELİŞKİLER ZİNCİRİNDEN BAŞKA BİR ŞEY DEĞİLDİR

İnsanların eylemlerinden Allah'ın etkilendiğini, kendisini saldırıya uğramış hissettiğini ileri sürmek, Allah hakkında bize verilmeye çalışılan fikirleri yok etmektir. "İnsan âlemin düzenini bozabilir, Allah'ının elinde yıldırımı tutuşturabilir, Allah'ın projelerini şaşırtabilir" demek, insan Allah'ından daha güçlüdür, Allah'ın iyiliğini bozabilir, iyiliğini gaddarlığa dönüştürebilir demektir. İlahiyat bir eliyle yaptığını diğer eliyle yıkmaktan başka bir şey yapmaz. Eğer her din öfkelenen ve sakinleşen bir Allah üzerine kurulmuş ise, her din açık bir çelişki üzerine kurulmuş demektir.

ALLAH'IN SÖZDE SANAT ESERLERİ, İLAHİYATIN YÜCELİĞİ DENİLEN ŞEYİ ASLA KANITLAMAZ

Tanrısallığın şaheseri, en şaşırtıcı eseri olarak gösterilmekten bir an geri kalınmayan insan, yaratığı olduğu her şeye kadir etkenin (yani Allah'ın) gözünde, beğenilmeyen, nefret edilen eksikliklerle doludur. Bu eser, yaratıcısı için çoğu kez o kadar iğrençtir ki, yaratıcı onu ateşe atmak zorunda kalır. Ancak Allah'ın en nadir eseri mükemmel olmayınca, tanrısallığın yüceliğine hangi kanıtla inanılabilir? Bizzat yaratıcısının bu kadar az hoşnut olduğu bir ürün, bir eser (yani insan), bizi, yaratıcısına hayran ve takdirhan edebilir mi?

KÖTÜLÜK ALLAH'TAN GELMEZ DEMEK SAÇMADIR

Allah her şeyin yaratıcısıdır denir; bununla birlikte kötülüğün Allah'tan gelmediği de temin olunur. O halde kötülük nereden geliyor? İnsanlardan mı? Peki ama, insanları kim yarattı? Allah yarattı; o halde kötülük Allah'tan geliyor demektir. Eğer Allah insanları şimdi oldukları gibi yaratmamış olsaydı, dünyada ahlak bozukluğu ya da günah olmazdı. Dolayısıyla, insanların bu kadar kötü ahlaklı olmasından Allah'ı sorumlu tutmak gerekir. İnsan kötülük yapmak ya da Allah'a tecavüz etmek gücüne sahipse, bundan şu sonucu çıkarmak zorundayız: Allah tecavüze uğramak istiyor; insan yapan Allah, kötülüğün insan eliyle yapılması kararını verdi. Böyle olmasaydı, insan, varlığının kaynağı olan etkene aykırı bir eser olurdu.

İLK GÜNAH VE ŞEYTAN HAKKINDA DİNİ HİKAYELERİN SAÇMALIĞI

Diyorsunuz ki, "İnsan Allah'ın elinden çıktığı zaman saf, masum ve iyiydi; ancak

günahının cezası olarak tabiatı bozuldu."

İnsan günah işleyebildiyse, Allah'ın yaratıcı elinden çıktığı zaman bile mükemmel değildi demektir. Allah, insanın günah işlemesine ve tabiatının bozulmasına neden izin verdi? Baştan çıkarana (yani şeytanın insanı baştan çıkarmak için kışkırtmalarına ve azdırmalarına) direnemeyecek kadar zayıf olduğunu bildiği halde, insanı baştan çıkarması için şeytana neden izin verdi? Bu alçak, kötü ruhlu azdırıcı ve baştan çıkarıcı olan şeytanı, Allah niye yarattı?

İYİLER, KÖTÜLER, MASUMLAR, SUÇLULAR ÜZERİNE AYIRMAKSIZIN BELA VE SIKINTI DÜŞÜREN BİR VARLIĞI ADALET VE İYİLİK ALLAHI OLARAK ADLANDIRMAK SAÇMADIR; FELAKETLERİNİN TEK NEDENİNİN KUCAĞINDA, FELAKETLERİYLE AVUNMALARINI İNSANLARDAN İSTEMEK PEK GARİPTİR

Bedensel acı ve bedensel zarar, bedensel günahın cezası sayılır. Büyük sıkıntılar, hastalıklar, kıtlıklar, savaşlar, depremler, ahlak bozuklukları, insanları cezalandırmak için Allah'ın genel olarak kullandığı araçlardır. Bununla birlikte, sıkıntıların, bu felaketlerin, iyiler ve kötüler, dinsizler ve sofular, masumlar ve suçlular üzerine ayırt etmeksizin düştüğünü görmüyor muyuz? Bu hareket tarzında, fikrî birçok felaketzedelere bu kadar avutucu görünen bir varlığın adaletine ve iyiliğine bizim hayran olmamız nasıl istenir?

Zavallı baba! Sevgili bir çocuğunu ya da mutluluğunun dayanağı olan eşini yitirmesinden dolayı teselisini iyiliksever tanrının kucağında buluyorsun. Heyhat! Görmüyor musun, onları senin Allah'ın öldürdü? Senin Allah'ın seni sefil ve perişan etti. Sen ise istiyorsun ki, sana yönelttiği iğrenç darbelerden dolayı Allah seni avutsun, teselli etsin!

YASAKLAMAYA MUKTEDİR OLDUĞU HATALARI SUÇLAYAN VE CEZALANDIRAN BİR ALLAH, BENLİĞİNDE BUDALALIKLA ZULMÜ BİRLEŞTİRMİŞ BİR DELİDİR

Oluşmasını yasaklayabileceği kabahatleri suçlayan bir Allah, insafı, iyiliği ve doğruluğu olmayan bir varlıktır. Öngörülü bir Allah, kabahatin önüne geçer ve böylece kendisini kabahati suçlama sıkıntısından uzak tutar. Kerim bir Allah insan tabiatının gereği olduğunu bildiği zayıflıkları, günahları cezalandırmaz. Adil bir Allah, eğer insanı yaratmışsa, gelip geçici isteklerine direnecek derecede metin olarak yaratmamış olduğu için, yarattığını cezalandırmaz. Zayıflıkları suç saymak, zorba yönetimlerin en zalim olanıdır.

İNSANLARIN YAKARIŞLARI, ALLAH'IN YÖNETİMİNDEN HOŞNUT OLMADIKLARINI KANITLAR

Gerçi insanlar tanrının olgunluğuna, erdemine, iyiliğine, adaletine, güzel düzenine hayran olmaktan geri durmuyorlar. Gerçekte ise, Allah'tan asla hoşnut değildirler. Sürekli olarak semaya gönderdikleri dualar, tanrının yönetiminden hiçbir şekilde hoşnut olmadıklarını bize göstermez mi? Allah'tan bir iyilik istemek için Allah'a yakarışta bulunmak, onun özenli iyilikseverliğine güvensizlik göstermektir. Bir kötülükten vazgeçirmek ya da kötülüğü durdurmak için Allah'a yalvarmak, siyasetinin devamına engel olmaya çalışmaktır.

BU DÜNYANIN ZULÜM VE SEFALETLERİNİN BAŞKA BİR ALEMDE (AHRETTE) ONARILACAĞI, BOŞ BİR İNANÇ, ABES BİR VARSAYIMDIR

Dünyamızın oluşuna sahne olduğu kötülüklerden şikâyet ettiğimizde, bizi öteki dünyaya (yani ahrete) havale ediyorlar. Bize denilmek isteniyor ki, bu dünyada çıkmasına bir süre için izin verdiği zulüm ve sefaletleri Allah, ahrette onaracak. Bununla birlikte, madem Allah oldukça uzun bir süre adaletini uykuda bırakarak bu yerküresinin hayatı boyunca kötülüğün egemen olmasına razı olmuştur; başka bir kürenin, başka bir dünyanın hayatı boyunca da sakinlerinin felaketleri üzerinde ilahi adaletin aynı şekilde uykuya dalmayacağını bize kim ve ne temin eder?

Allah'ın çok sabırlı olduğu ve adaleti çok yavaş olsa da bundan dolayı hiç de az kesin olmadığı söylenerek, sıkıntı ve acılarımız avutulur. Adil, değişmez, her şeye gücü yeten bir zata sabrın yakışamayacağını görmüyorlar mı? Allah zulme, diyelim ki bir an bile, göz yumabilir mi? Bilinen bir kötülüğe göz yummak ya zayıflık ya kararsızlık ya da danışıklılık belirtisidir. Yasaklamak gücüne sahip olduğu bir kötülüğe göz yummak, kötülüğün yapılmasına razı olmaktır.

İLAHİYAT, ANCAK, ALLAH'INA GÜÇLÜLÜK HAKKI YANİ BÜTÜN HAKLARA TECAVÜZ HAKKI VEREREK YA DA İNSANLARA AHMAKÇA BİR İTAAT EMREDEREK, ALLAH TARAFINDAN İZİN VERİLEN KÖTÜLÜĞÜ VE ADALETSİZLİKLERİ HAKLI GÖSTERİR

Diyorsunuz ki, "Allah, mukadderatımızın hâkimidir, hükümranıdır; hiçbir şeyin sınırlayamadığı yüksek gücü, ona, yarattıklarını kendi eliyle istediği gibi yapma hakkını verir; bir toprak solucanının da, bir insanın da şikâyet için ağzını açmaya aynı derecede hakları yoktur." Bu zorbaca açıklama tarzı, hiç kuşku yok, zulüm ve şiddetinden muzdarip olanları susturmak, sözlerini kesmek isteyen nazırların (bakanların), zorba hükümdar nazırlarının kullandığı dilden ödünç alınmıştır. Dolayısıyla, övülen bir Allah'ın vekillerinin kullanacağı dil olamaz ve bu dil; düşünen, muhakeme eden bir insana Allah'ı kabul ettiremez. Ey adil bir Allah'ın vekili, nazırı, elçisi! Sana diyeceğim ki, en büyük kudret, en büyük yücelik, bizzat Allahınıza, yaratıkların en küçüğü, en aşağılığı hakkında bile haksız olmak hakkını veremez. Bir zorba, hiçbir zaman bir Allah değildir (zorba olan Allah olamaz), kendisine haksızlık etmek, kötülük yapmak hakkını veren bir Allah, bir zorbadır. Bir zorba, insanlar için bir model değildir, bir zorba, insanların gözünde bir tiksinti konusudur, düşmanlık etmeye ve nefrete değer bir konudur.

Tanrısallığı haklı çıkarmak için, Allah'ı her an varlıkların en haksızı, en adaletsizi yapmak garip değil midir? Allah'ın eylemlerinden, yaratılışından şikâyet edilir edilmez, "Allah, mutlak hüdavenddir" denilerek bizim susturulabildiğimiz sanılıyor. Allah mutlak hüdavenddir demek, Allah en güçlü olduğundan sıradan kurallarla sınırlı değildir demektir. Ancak en güçlü hak, bütün hakların gaspı demektir. Bu "en güçlü hak" mağlup ettiği mutsuzlara istediğini yapabileceğini düşünen vahşi bir fatihin, vahşi bir muzafferin hakkı ve ancak onun gözünde bir hak olabilir.

Diyeceksiniz ki, Allah bizi, ancak en büyük iyiliğimiz için bizi cezalandırır. Yani cezalandırması bize en büyük çıkarı sağlar. Ancak bulaşıcı hastalıklar yüzünden mahvolmaktan, savaşlarda boğazlanmaktan, ahlaksız efendilerine uyarak bozuk ahlaklı olmaktan, bir sürü zalim ve zorbanın demir asasının eziyet ve baskısı altında ezilmekten, çoğu kez milletler üzerine yıkıcı etkilerini yüzyıllarca hissettiren kötü hükümetlerin zulüm ve eziyeti altında yok olmaktan, söyleyin, kavimlerin hangi gerçek çıkarı vardır?

İNSANLARIN BÜTÜN YAŞAMI VE DÜNYADA OLUP BİTEN HER ŞEY, İNSAN ÖZGÜRLÜĞÜ VE VÜCUDU OLDUĞU ÖNE SÜRÜLEN BİR ALLAH'IN İYİLİĞİ VE ADALETİ ALEYHİNDE KANITTIR

İnsanları yaşama davet ederek, Allah, onları çok zalim ve tehlikeli bir oyun oynamak zorunda bırakmıyor mu? Kendi rızaları olmaksızın, koruyamadıkları ve tasarruf edemedikleri bir mizaç ile, tehlikeli, yaratılışlarına bağlı ihtiras ve arzularla hareket eden, düşmekten kurtulamayacakları tuzaklara maruz, çıkmasına ihtimal vermedikleri ve önünü almaya kadir olmadıkları olayların sürüklediği mutsuz, ölümlü "insan"lar, şiddeti ve süresi bakımından mütehiş işkence ve cezalara sevk edebilen bir yola düşmeye zorunlu bulunurlar.

Gezginler, Asya'nın bir ülkesinde fantezilerle dolu ve pek tuhaf, isteklerinde pek zorba bir sultanın egemen olduğunu söyler. Bu hükümdar, zamanını üzerine üç zar ve bir zar kutusu konmuş bir masa önünde geçirir. Masanın bir ucunda sultanı kuşatan mabeyincilerin ve ahalinin açgözlülüğünü çeken altın yığınları vardır. Sultan, uyruğunun zayıflıklarını bildiğinden onlara şöyle sözler eder:

"Esirler, köleler! Size iyilik yapmak istiyorum. Lütuf ve keremim sizi zengin etmek ve tümünüzü mutlu kılmak istiyor. Bu hazineleri, bu altınları görüyor musunuz? Haydi bakalım, işte bunlar sizin içindir, bunu kazanmaya çalışınız. Her biriniz sırayla bu zarları ve kutuyu eline alsın. Zarları altı kez çift getirmek mutluluğuna erişen, hazineye sahip olacaktır. Ancak sizi haberdar edeyim ki, istenen sayıyı elde edemeyen, ömürboyu karanlık bir zindana atılacak. Ve adaletim, onun yavaş yanan bir ateş üzerinde yakılmasını istiyor."

Hükümdarın bu konuşması üzerine, orada bulunanlar hayret ve şaşkınlık içinde birbirinin yüzüne bakar. Hiçbiri bu kadar tehlikeli bir şansı denemek istemez. O zaman öfkelenen sultan

☞

Feodal düzene tarihteki en büyük darbelerden biri: Fransız İhtilali.

şöyle der:

"Acayip! Oynamak, zar atmak için kimse gelmiyor mu? Bu benim hesabıma gelmez. Benim şanım ve büyüklüğüm ister ki, oynansın. Dolayısıyla oynayacaksınız. Emrediyorum. Cevap vermeksizin itaat ediniz!"

Şu nokta dikkate alınmalıdır: Zorbanın zarları öyle yapılmıştı ki, yüz bin kez atılsa ancak bir kez çift gelebilir. Bu nedenle, alicenap hükümdar, zindanının dolduğunu ve servetinin elinde kaldığını görmek zevkinden tad alır. Ey ölümlüler! Bu sultan, sizin Allah'ınızdır; hazinesi cennettir; zindan cehennemdir; zarlar da sizdedir; sizler de bu zarlarla oynamak zorunda bırakılanlarsınız!

BİR RUHUN VARLIĞI SAÇMA BİR VARSAYIMDIR. ÖLMEZ BİR RUHUN VARLIĞI, DAHA SAÇMA BİR VARSAYIMDIR

İnsanlar her ne kadar ruhları, ya da kendilerine hayat verdiğini sandıkları hayat üfürüğü hakkında en küçük bir fikir edinmek imkânsızlığında bulunmakla birlikte, yine bu meçhul ruhun ölümsüzlüğüne kendi kendilerini inandırırlar. Her şey onlara kanıtlar ki; onlar, ancak cismin maddi olan kuvvet ve duyguları ya da maddi organları aracılığıyla hisseder; düşünür; fikirler kazanır; haz ve acı duyarlar. Bu ruhun mevcudiyetini varsayarak dahi, bunun tümüyle cisme bağlı olduğunu ve cismin uğradığı bütün değişikliği, rüzgârların sıcak ve soğuğunu birlikte çektiğini onamaktan kaçınılamaz. Bununla birlikte yaratılış ve içeriği bakımından, maddeyle hiçbir benzerliği olmadığı sanılır. İstenir ki, ruh bu maddenin yardımı olmaksızın hareket edebilsin ve hissedebilsin. Sözün kısası, iddia edilir ki; maddeden yoksun ve duygulardan uzak bir ruh yaşayabilir; mutluluk ya da şiddetli acılar hissedebilir. İşte böyle, aşağı yukarı böyle varsayımlara dayanan boş, işe yaramaz şeyler dokusu üzerinedir ki, "ruhun sonsuzluğu" dilber fikri bina edilir.

Hangi nedenlere dayanılarak ruhun sonsuzluğunun varsayıldığını sorsam, bana hemen "insan yaratılışı gereği olarak ölmez olmak, başka bir deyişle, hep yaşamak istiyor" cevabı verilir. Ancak, karşılık olarak derim ki; bir şeyi şiddetle istiyor olmamız, isteğimizin yerine getirileceğini, bu şiddetli istekten sonuç alınacağını çıkarmak için yeterli midir? Olması şiddetle istendiği için bir şeyin olmamasının kesinlikle mümkün olmayacağına karar verme cesareti hangi tuhaf mantıkla gösterilir? İnsanların hayalgücünün doğurduğu istekler, gerçeğin ölçüsü müdür? "Ahret hayatının alımlı ümitlerinden yoksun olan tanrısızlar yok olmayı istiyor" diyorsunuz. Pekâlâ! Hep var olacağınızı çıkarmakta ne kadar yetkiliyseniz, bu arzuya göre, tanrıtanımazlar da yok olmayı isterken, yok olacaklarını çıkarmakta o kadar yetkili değil midir?

RUHUN MANEVİYATINA KARŞI İTİRAZ KABUL ETMEZ KANITLAR

Ruhun sonsuzluğu inanışı, onun basit bir cevher, bir kelimeyle söylemek gerekirse bir ruh olmasını gerektirir. Ancak, yine sorarım: Ruh nedir? "Ruh mekânsız, yani mekândan arınmış, fesattan ve maddeyle her türlü ilişkiden uzak bir cevher, bir özdür" diyorsunuz. Ancak, eğer böyleyse, ruhunuz nasıl doğuyor? Nasıl büyüyor? Nasıl kuvvetleniyor? Nasıl zayıflıyor? Nasıl bozuluyor? Cisminizle aynı oranda nasıl ihtiyarlıyor?

Bizim bütün bu sorularımıza karşılık olarak diyorsunuz ki, bunlar sırdır. Ancak, eğer bunlar gizli şeylerse, bundan hiçbir şey anlamazsınız. Eğer bir şey anlamıyorsanız, hiçbir fikir edinemediğiniz bir şey hakkında doğrulayıcı bir kararı nasıl verebilirsiniz? Bir şeye inanmak ya da bir şeyi onaylamak için, hiç olmazsa insanların, inanılan ve onaylanan şeyin ne olduğunu bilmesi gerekir. Ölmez ruhunuzun varlığına inanmanız, hakkında hiçbir doğru düşünce edinmek mümkün olmayan şeyin varlığına ikna olmanız demektir. Bu ise, hiçbir anlam katmaksızın kelimelere inanmaktır. İşin, sizin dediğiniz merkezde olmasını onaylamak ise, deliliğin ya da densizliğin, boş şeylerle övünmenin daniskasıdır.

MATERYALİZMİN, İNSAN TÜRÜ İÇİN ONUR BOZUCU OLDUĞU DOĞRU DEĞİLDİR

Bize yapılan itirazda, materyalizmin insandan tam bir makine yaptığı söylenir, bu da bütün insan türü için pek onur kırıcı sayılır. Ancak insan, bir ruhun ya da nasıl olduğu bilinmeksizin, onun hayatta kalmasına yarayan bilmem neyin gizli zorlamasıyla düşündüğü, hareket ettiği söylendiğinde, insan türü daha çok mu yüceltilmiş olur?

Anlaşılması, görülmesi kolaydır ki; maddeye ya da cisme karşılık ruha ya da cana atfedilen üstünlük, bu ruh hakkındaki cehalet üzerine kurulmuştur. Oysa, bilindiği tasavvur edilen ve zembereklerinin ayırt edildiği şeklinde abartılan madde ya da cisimle daha çok kaynaşılmıştır; ancak cisimlerimizin en sade hareketleri bile, bunları düşünen her insan için, sezilmesi, anlaşılması ve çözülmesi zor muammalardır.

Ruhun cevheri hakkında bunca kimsenin beslediği saygının nedeni, ruhun cevherini anlaşılır bir şekilde tanımlama olanaksızlığı olsa gerektir. Metafizikçilerimizin maddeyi aşağılaması, ancak şundan ileri gelir ki; tanımak, mahrumiyet saygısızlığı doğurur ve bize; ruh, cisimden daha şerefli, daha temizdir dediklerinde, hakkında hiçbir fikir olmayan bir şeyin, hakkında bazı zayıf fikirler bulunan şeyden daha iyi ve daha güzel olması gerektiğini söylemekten başka bir şey yapmazlar.

AHRET HAYATI DİNİ İNANIŞI, ANCAK HALKIN SAFLIĞI ARACILIĞIYLA, BUNU SÖMÜRENLER İÇİN YARARLIDIR

Ahret hayatı inanışının yararı, bize sürekli olarak övülür; asılsız bir kuruntu ve hayalden bile ibaret olsa, ahret hayatı inanışının yararlı olduğu, çünkü insanlara bu inanışın hâkim bulunduğu ve kendilerini erdeme yönelttiği iddia edilir. Ancak bu inanışın insanları daha olgun, daha erdemli kıldığı doğru mudur? Bu efsanenin etkili olduğu uluslar gelenek ve görenekleriyle, tabiatlarıyla seçkin midir? Görünen âlem, görünmeyen âleme hep üstün gelmiyor mu? İnsanları eğitmek ve yönetmekle görevli kimseler, kendileri ışığa ve erdeme sahip olsaydı, insanları ham hayaller yerine, gerçeklerle yönetmeleri daha iyi olurdu. Ancak, kurnaz, açgözlü ve bozuk ahlaklı şeriatçılar, dünyanın her yerinde milletleri boş masallarla uyutmayı, onlara gerçekleri öğretmekten, akıl ve zihinlerini geliştirmekten, özel ve gerçek nedenlerle erdeme yöneltmekten, onları doğru bir şekilde yönetmekten daha kolay buldular.

Ruhu madde dışı yapmak için, ilahiyatçıların nedenleri vardı. Ahret hayatında keşfettikleri hayali ülkeleri yurtlandırmak için, ruhlara ve ham hayallere ihtiyaçları vardı. Maddi ruhlar, bütün cisimler gibi dağılıp giderdi. Oysa, insanlar kendileriyle birlikte her şeyin kötü olacağına, her şeyin biteceğine inansalardı, öteki dünyanın coğrafyacıları, ruhlarını bu bilinmeyen meskene gönderme haklarını yitirirlerdi. Bu ruhları otlattıkları umut ve hülya çayırından ve onları altında ezmeye özen gösterdikleri cehennem dehşetlerinden hiçbir yarar sağlayamazlardı. Yani ahret âleminin insan türü için gerçek hiçbir yararı olmasa da, insan türünü oraya göndermeyi üstlenenler (yani ilahiyatçılar) için yararı büyüktür.

BÜTÜN DİNİ İLKELER HEP HAYALİDİR. SEZGİ, KÖKLEŞMİŞ BİR ALIŞKANLIK ESERİDİR. ALLAH BİR KURUNTUDUR VE ONA VERİLEN SIFATLAR BİRBİRİNİ ORTADAN KALDIRIR VE BİRBİRİNİ YIKIMA UĞRATIRLAR

Pek büyüklenerek bize deniliyor ki; Allah'ın var olmadığı kanıtlanmamıştır. Oysa, insanların şimdiye kadar söylediği şeylere göre, varlığı mümkün olmayan bu Allah'ın bir ham hayalden başka bir şey olmadığının sabit olduğu kadar, hiçbir şey sabit değildir. Zira, bir varlık, bu kadar çeşitli, yeryüzündeki bütün dinlerin tanrısallığa atfettikleri niteliklerin birbiriyle birleştirilmesi mümkün olmayan, bu kadar çelişkili niteliği kendisinde toplayamaz. İlahiyatçının Allah'ı, kendisine atfedilen eserlerle birleştirilmesi mümkün olmayan bir etken değil midir? Ne yapılırsa yapılsın, ya başka bir Allah icat etmek ya da insanların yüzyıllardır koruduğu Allah'ın aynı zamanda pek iyi ve pek kötü, pek güçlü ve pek zayıf, değişmeyen ve değişen, mükemmel olarak zeki ve mükemmel olarak akıldan, plandan, araçtan yoksun, dostluğun düzenine ve düzensizliğine izin veren, çok adil ve çok adaletsiz, çok usta ve çok beceriksiz bir Allah olduğunu kabul etmek gerektir. Sözün kısası, insan itiraf etmek zorunda değil midir ki, en açık çelişkiye düşmeksizin, hakkında bir kelime söylenilmeyen bir varlık üzerine yığılan birbirine zıt sıfatları birleştirmek mümkün değildir; tanrısallığa gelişigüzel bir sıfat atfedilsin; sıfat söylenir söylenmez, bu etkenin eserleri tarafından hemen yalanlanacaktır.

ÖZELLİKLE RAHİPLERİN ÇIKARI İÇİN İCAT EDİLMİŞ OLAN SIRLARIN SAÇMALIĞI VE YARARSIZLIĞI

Bir sır nedir? Bunu yakından incelersem hemen keşfederim ki, bir sır, ilahiyatçıların insanların gözlerini kapatmasını istediği bir çelişkiden, açık bir saçmadan, hayalden başka bir şey değildir. Sözün kı-

sası, bu sır, ruhani rehberlerimizin bize asla açıklayamadıkları şeylerin bütünüdür.

Din ileri gelenleri için, eğitimini gördükleri şeylerden halkın hiçbir şey anlamamasında çıkar vardır. Hiçbir şey anlaşılmayan bir konuyu incelemek, insan için mümkün değildir. İnsan görmediği zaman, elinden tutulup götürülmeye razı olmak zorundadır. Eğer din açık olsaydı, rahiplerin bu kadar çok işi olmazdı!

Bize diyorlar ki; "Yaratılışının zayıflığı sonucu olarak insan, kendisi için bir sırlar dokusundan başka bir şey olmayan tanrısallığın yönetiminden bir şey anlamaya yetenekli değildir. Tanrı, insanın anlayış gücünün ister istemez üstünde olan sırları açığa vuramaz." Bu durumda, yine karşılık olarak diyeceğim ki; tanrısallığın yönetimiyle ilgilenmek, insanın işi değildir. Bu yönetim, insanı hiçbir şekilde ilgilendirmez. Anlayamayacağı sırlara insanın asla ihtiyacı yoktur. Bunun için derin anlamlı bir söylev, bir koyun sürüsü için ne kadar boş, yararsız ve yersiz ise, esrarengiz bir din de insan için o kadar yararsız ve yersizdir.

DÜNYA ÖLÇÜSÜNDE BİR ALLAH'İN, DÜNYA ÖLÇÜSÜNDE BİR DİN BİLDİRMESİ GEREKİRDİ

Tanrısallık, küremizin çeşitli ülkelerinde o kadar çok çeşitli bir tarzda bildirildi ki, din sorununda insanlar, birbirlerine öfkeyle ya da aşağılayıcı gözle bakıyorlar. Çeşitli mezheplerin taraftarları, birbirlerini pek gülünç ve deli buluyorlar. Bir dinde en çok saygı duyulan sırlar, diğer dinde alay konusudur. Kendisini insanlara tanıtmak için bu kadar çabalayan Allah, hiç olmazsa insanların tümüne bir lisanla seslenmeliydi. Bu şekilde, onların zayıf zekalarını, gerçekten "hak dini"nin hangi din ve Allah'ın gözünde en sevimli dini törenin hangi tören olduğunu araştırmak sıkıntısından kurtarmış olurdu.

Evrensel bir Allah'ın, evrensel bir din bildirmesi gerekirdi. Bu durumda hangi uğursuzluk eseri olarak yeryüzünde bu kadar çeşitli din bulunuyor? Her biri özellikle yalnız kendisinin doğru olduğunu iddia eden dinlerin içinde, gerçek olan hangisidir? Hiçbirinin doğru olmadığına pekâlâ inanılabilir. Düşüncelerdeki uyuşmazlık, ağız dalaşı ve çekişmeler, dayanılan ilkelerin, başlangıç noktası kabul edilen esasların kararsızlığını ve karanlıklığını, açık olmadığını gösteren kuşku götürmez, açık belirtilerdir.

DİNİN GEREKSİZLİĞİNİ KANITLAYAN ŞEY, ANLAŞILMASININ OLANAKSIZ OLMASIDIR

Din bütün insanlara gerekli olsaydı, bütün insanlar tarafından anlaşılır olurdu. Eğer bu din, insanlar için en önemli şey olsaydı, Allah'ın iyiliğinin, dinin onlar için her şeyden daha açık, daha belirli, daha olumlu olmasını istemesi gerekirdi. İnsanların esenliği için bu kadar esaslı olan bu şeyin, yani dinin, insanların en az akıl erdirdiği ve bilginlerinin yüzyıllardan beri, en çok mücadelede bulunduğu bir şey olması şaşırtıcı değil midir? Vahiy indirmek tenezzülünde bulunan bir Allah'ın amaçlarını, arzularını yanlış anladıkları gerekçesiyle, aynı dinin rahipleri, imamları bile aralarında ittifak etmeyi şimdiye kadar başaramamışlardır.

DİNİ GELENEKLERİN TÜMÜNDE AHMAKLIK YA DA BARBARLIK ZİYAFETİ VARDIR

Vahşi insanın kana susamışlığı, ahmaklığı, deliliği, her dönemde çoğu kez ya gaddar ve kıyıcı, ya da zırzop olan dini geleneklerde ortaya çıkmıştır. Bir barbarlık huyu, bize gelinceye kadar yaşamıştır. Bu huy, en uygar milletlerin girdikleri dinlerde görünmektedir. İnsanların tanrısallığa kurban olarak sunulduğunu görmüyor muyuz? Hep bir vahşi kadar kana susamış olan, kıskanç, intikamcı varsayılan, kızgınlığını yatıştırmak amacıyla, kan yasaları düşünce tarzından dolayı Allah'ın hoşuna gitmeyenlerin binlercesini yeni yeni işkenceler altında yok etmiyor mu?

Yeni milletler, rahiplerine bağlı olarak, belki en barbar milletlerin deliliklerinden daha ileri gitmişlerdir. İnsanlara görüşleri için eziyet etmek, düşünceyi soruşturmak, dimağlarının görünmeyen hareketlerinden dolayı insanları tedirgin etmek, hiçbir vahşinin aklından geçmemiştir.

Ey insanlar! Siz hâlâ vahşisiniz! Ey insanlar; din konusu açılır açılmaz, siz çocuklardan başka bir şey değilsiniz!

VAHYİN REDDİ

Yerküresinin bütün ülkelerinde, Allah'ın vahyettiği, kendisini vahiy ve ilham ile gösterdiği bize temin olunur. Allah insanlara ne öğretti? Kendisinin var olduğunu apaçık biçimde insanlara kanıtlıyor mu? Nerede oturduğunu söylüyor mu? Kendisinin ne olduğunu, ya da kişisel özünün neden yapıldığını öğretiyor mu? Bu konuda söylediği, gördüğümüz eserlerine uyuyor mu? Kuşkusuz hayır. Yalnızca neyse o olduğunu, bir gizli Allah olduğunu, kendisine giden yolların ifadesinin olanak dışı olduğunu, iradesini incelemek ve derinleştirmek ya da kendisi ve eserleri hakkında akıl ve muhakemeye danışma saygısızlığında bulunulur bulunulmaz öfkelendiğini öğretir. Allahın bize bildirilen nitelikleri; arifliği, iyiliği, adaleti, bütün kudreti hakkında bize verilmek istenen parlak fikirlere uyar mı? Asla. Bütün vahiylerde bu nitelikler yanlı, hoppa, olsa olsa tercih ettiği ve mazharına izin verdiği bir kavim açısından iyi, öteki bütün kavimlerin düşmanı olan bir zatı gösterir. Bazı insanlara görünmeye tenezzül ederse, ilahiyatın niyetleri hakkında bütün öteki insanları üstün gelme olanaksızlığı ve mutlak bir bilgisizlik içinde bırakmaya özen gösterir. Her özel vahiy, Allah'ta adaletsizlik, taraflılık, hiyanet göstermez mi?

HİÇBİR ŞEY MUCİZELERİN DOĞRULUĞUNU KANITLAMAZ

Bütün tanrısal vahiylerin açıklanmasında ve yönetiminde, bir Allah'ın bilgisinden, iyiliğinden, adaletinden eser bulunmadığından şikâyet edecek olsam, Allah'la bizim aramıza giren büyük şahsiyetlerin kurnazlıkları, hırsları, çıkarcılıkları hakkında kuşkulanacak olsam; beni temin ederler ki, kendi adına bildirimde bulunmak göreviyle yolladığı şahısları, Allah, açık mucizelerle doğrulamıştır. Ancak, Allah'ın kendisini göstermesi ve bizzat açıklamada bulunması daha kolay değil miydi? Öte yandan, bu mucizeleri incelemeyi merak etsem, görürüm ki, mucize denilen şeyler doğruya benzerlikten yoksun ve kendilerinin en yüksek yüce zat tarafından gönderildiklerini başkalarına inandırmakta çok çıkarı olan, bazı kuşkulu kimseler tarafından aktarılmış hikâyelerdir.

İMAN, AKILLA UZLAŞTIRILAMAZ, BİRLEŞTİRİLEMEZ VE AKIL İMANDAN ÜSTÜNDÜR

"İdrakinizi kurban ediniz; tecrübeden vazgeçiniz, ileri gelenlerinizin tanıklığına güvenmeyiniz, Allah adına size bildirdiğimiz şeylere körü körüne itaat ediniz!" Dünyanın bütün rahiplerinin kullandığı dil, işte budur. Mutluluğumuz için en gerekli şeyler diye bize sundukları ilkeler söz konusu olunca, asla muhakeme etmemek, düşünmemek gerektiği noktasından başka hiçbir noktada birleşmezler.

Aklımı hiçbir zaman kurban etmeyeceğim. Çünkü, yalnız bu akıl, bana iyiliği kötülükten, hakkı batıldan ayırt ettirebilir. Eğer sizin iddia ettiğiniz gibi, aklım Allah'tan geliyorsa, çok cömert olduğunu söylediğiniz Allah'ın, ancak beni yok etmek ve öldürmek üzere, sırf beni bir tuzağa düşürmek için aklı bana vermiş olduğuna hiçbir zaman ihtimal vermem. Ey rahipler! Allah'ınızın bir bağışı, vergisi olduğunu bize temin ettiğiniz aklı tanımlarken, Allah'ınıza iftira ettiğinizi görmüyor musunuz?

KENDİSİ HAKKINDA EN ÇOK BELİRSİZ OLDUĞU SÖYLENEN ŞEYE, KANITSIZ SÖZ ÜZERİNE İNANMAK GEREKTİĞİ NASIL İDDİA EDİLİR

Dünyada, en önemli şeyin din olduğuna insanlar birbirini inandırır. Oysa din doğrudan doğruya incelemek ve araştırmak için insanların kendilerine en az yetki ve izin verdikleri şeydir. Bir görev, bir tarla, bir ev almak, bir yere sermaye koymak, bir uzlaşma ya da gelişigüzel bir anlaşma söz konusu olduğunda, insanların her şeyi büyük bir dikkatle inceledikleri, büyük önlemler aldıkları, bir yazının her sözcüğünü tarttıkları, kendilerini yükümlülük altına sokan her şeye, beklenmeyen her şeye karşı kendilerini korudukları ve güvence altına aldıkları görülür. Din için, iş, hiç de bu merkezde değildir. Herkes onu gelişigüzel kabul eder, hiçbir şeyi araştırmak zahmetine girmeksizin kanıtsız söz üzerine inanır.

Dini görüşlerini incelemek ve araştırmak söz konusu olduğunda, insanların ihmal ve ilgisizliği sürdürmelerine iki nedenin yardımcı olduğu düşünülür.

Birinci neden, her dinin kuşatılmış olduğu kaçınılmaz karanlığı parçalamak ümitsizliğidir. Din, ilk ilkelerinde bile, bir kaostan başka bir şey görmediği için, içinden çıkılmasına olanak olmadığına karar veren tembel zekaları üzecek içeriktedir.

İkinci neden şudur: Teoride herkesin güzel bulduğu ve pek az kimsenin gerektiğinde uygulamak zahmetine girdiği sıkı hükümlerle fazla rahatsız olmamayı herkes kendi kendine vaat eder.

Birçok kimse için din, hiçbir zaman araştırma ve ayıklama zahmetine girilmeyen ve gerektiğinde başvurulmak üzere "arşiv"e, konulan eski aile imtiyaznameleri gibidir.

AHLAK VE ERDEM İÇİN DİN HİÇ GEREKLİ DEĞİLDİR

Bize durmadan yinelenir ve birçok aklı başında kimse sonunda inanır ki; din, insanları zaptetmek için gereklidir, kavimler için en iyi zabıtadır; ahlak ve erdem, dine sıkı biçimde bağlıdır. Bize, "Allah korkusu arifliğin başlangıcı, ahret korkuları selameti gerektiren korkulardır ve bunlar insanların ihtiraslarını zaptetmeye mahsustur" diye bağırırlar.

Dini düşüncelerin yararlı olduğu konusundaki inancı parçalayıp atmak için gözleri açmak, dine en çok boyun eğmiş milletlerin ahlaklarının ne merkezde olduğuna bir göz atmak yeterlidir. Bu milletlerde mağrur zorbalar, baskıcı ve acımasız nazırlar, kötülükçü mabeyinciler, sayısız çalıp çırpanlar, vicdansız hakimler, zina edenler, çapkınlar, fahişeler, ahlaksız kadınlar, hırsızlar, ne öç alan ve ödül veren Allah'ın, cehennem cezalarının ve cennet hazlarının varlığından bir an kuşku duymayan her türden yalancı ve dolandırıcı bolca görülür.

İHTİRASLARA KARŞI DİN EN ZAYİF ENGELDİR

İnsanların ihtiraslarına ve mevcut çıkarlarına karşı, kimsenin aklının almadığı metafizik bir Allah hakkındaki karanlık düşünceleri, bir ahret hayatının inanılmaz cezalarını, hakkında insanın hiçbir fikri olmadığı cennetin hazlarına tekabül ettirmek, gerçeklikleri hayallerle çürütmek iddiasında bulunmak değil midir? İnsanlar, Allah'ları hakkında, belirsiz ve karışık fikirlerden başka bir şeye, hiçbir şeye sahip olmamışlardır; İnsanlar, Allah'ı, deyim doğruysa, ancak bulutlarda görürler; kötülük yapmak istediklerinde onu asla düşünmezler. Mevki hırsı, varlığı ya da hazları söz konusu olunca ya da kışkırtılınca, Allah da, tehditleri de, vaatleri de, kimseyi tutmaz. İnsan için bu hayatın olayları öyle bir kesinliğe sahiptir ki, en güçlü insan bile, ahret hayatının olaylarına asla bu kesinliği veremez.

ŞEREF VE HAYSİYET DUYGUSU, İHTİRASLARI ZAPT ETMEK VE KISITLAMAK İÇİN, DİNDEN DAHA SAĞLAM VE DAHA GÜÇLÜ BİR DİZGİNDİR

Dünyada hemen hemen hiçbir insan yoktur ki, gördüğü şeyden, görmediği şeyden daha çok korkmasın ve nüfuz ve etkilerini hissettiği insanların hüküm ve takdirlerine, hakkında ancak çok karışık, çok düzensiz bir fikre sahip olduğu bir Allah'ın hüküm ve takdirlerinden daha çok önem vermesin. Toplumun hoşuna gitmek arzusu, gelenek ve göreneklerin baskısı, gülünç

olma korkusu, "Alem ne der?" endişesi, bütün dini fikirlerden daha güçlüdür.

Bir savaşçı, bir dövüşçü, bir şerefsizlik korkusuyla, her zaman, kavgalarda, hatta sonsuzluğa kadar lanetlenmeye uğramayı bile göze alarak hayatını tehlikeye atmıyor mu? En dindar kimseler, bazen bir uşağa Allah'tan daha çok uyarlar. Allah'ın her şeyi gördüğüne, her şeyi bildiğine, her yerde hazır ve nazır olduğuna inancı sağlam olan bir kimse, yalnızken, insanların en önemsizinin yanında bile hiçbir zaman yapmayacağı eylem ve davranışlarda bulunur. Bir Allah'ın varlığına tam iman sahibi olduğunu söyleyen kimseler, bir şeye inançlı değillermiş gibi, her an eylem ve davranışta bulunmaktan geri durmazlar.

DİNİ İLKELERİN TEK HEDEFİ, HÜKÜMDARLARIN ZORBALIKLARINI GÜÇLENDİRMEK VE MİLLETLERİ BUNLARA KURBAN ETMEKTİR

Yeryüzünün gerçek vatanları olmadığı, bu hayatın bir geçitten ibaret olduğu, bu dünyada mutlu olmak için yaratılmış olmadıkları, hükümdarların kudret ve nüfuzlarını Allah'tan aldığı ve bu nüfuz ve kudreti kötüye kullanmalarının hesabını ancak Allah'a vermek zorunda oldukları, bunlara direnmenin asla doğru olmadığı vb. insanlara söylene söylene, hükümdarların kötü durumlarının ve kavimlerin felaketlerinin pekişmesi sonucuna ulaşıldı. Dini yargılar ve ilkeler ne kadar çok incelemeye alınırsa, insan o oranda inanır ki, bu yargıların, bu ilkelerin tek hedefi, toplumlara asla saygı göstermeyen zorbaların ve rahiplerin çıkarıdır.

Ey safdil kavimler! Sıkıntılarınız sırasındaki yakarışlarınızı, adaklarınızı, kurbanlarınızı iki katına çıkarınız. Mabetlerinizdeki yerinizi alınız, pek çok kurbanlar kesiniz, yırtık pırtık giysilerinizle toprak üzerinde oruç tutunuz, gözyaşlarınızla boğulunuz, tanrılarınızı zengin etmek için bitkin, yorgun ve güçsüz düşünüz. Tanrıların rahiplerini zengin etmekten başka bir şey yapmamış olacaksınız. Yeryüzünün tanrıları, sizin gibi insanlar olduklarını teslim etmedikçe, mutluluk ve refahınız için özen göstermedikçe, gökyüzünün tanrıları, size yardım etmeyecektir.

DİN, KAN DÖKÜCÜLÜĞÜ MEŞRULAŞTIRARAK ACIMASIZLIK DİZGİNİNİ GEVŞETİR VE İLAHİ AMAÇLAR İÇİN GEREKLİ OLABİLECEĞİNİ ÖĞRETEREK CİNAYETİ MÜBAH KILAR

Halkın kan dökücülük dizginini gevşeten ve en kara cinayetlerini gözünde haklı gösteren bir din kadar tehlikeli bir şey yoktur. Kendisine, çıkarlarının her eylemi meşrulaştırdığı söylenen bir Allah tarafından izin verildiğine inanan halk, kötülüklerine artık sınır çekmez. Din mi söz konusu oluyor? O zaman en uygar kavimler hemen tekrar gerçek vahşiler olur ve kendisi için her şeyin mübah olduğuna inanır. Ne kadar zalimce hareket etseler, Allah'larının davasını ne kadar çok hararetle savunsalar, Allah'larının o kadar beğenisini kazanacaklarını, o kadar hoşuna gideceklerini varsayarlar. Dünyanın bütün dinleri, hadsiz hesapsız cinayetlere izin vermiştir.

Allah'ın davası, Allah'ın amacı adını verdikleri özel çıkarlarına uyan her işte ve olayda rahipler, hocalar, hahamlar, kısacası genellikle ruhaniler, bize, Allah'ın parmağını gösterirler.

Dünyada bir şey var mıdır ki, bu kadar kudretli ve mükemmel olan Allah'larının, amaçlarına ulaşması için, çoğu kez cinayetten yardım istemek zorunda olduğunu anlatmakla, insan ruhunda her türlü ahlak fikrini yok etmeye daha yetenekli olsun? (Yani, bütün her şeye gücü yeten ve mükemmel olduğu söylenen Allah'ın, amacına ulaşması için bazen cinayetler, yangınlar, katliamlar yapmak zorunda olması, ya da bunları mübah görmesi, insanın zihninden ahlak duygu ve fikrini siler ve insan o zaman, kendi kendine diyebilir ki, madem ki Allah amacına ulaşmak için cinayet işliyor, ben aciz kul, amacıma ulaşmak için neden her naneyi yemeyeyim?)

ÖZELLİKLE RAHİPLERİN ÇIKARI ÜZERİNE KURULU DİNİ AHLAK VE ERDEMLERİN SAÇMALIĞI HAKKINDA

Herkesin başka başka tasarladığı, herkesin kendi tarzına göre birleştirdiği, herkesin kendi mizaç ve çıkarına uydurduğu bir Allah üzerine ahlakı kurmak; kuşkusuz ahlakı insanların atmosferi, istekleri ve hayalgüçleri üzerine bina etmektir.

Ahlakı ya da insanın görevlerini ilahi irade üzerine bina etmek; Allah tarafından yalanlanmaktan asla korkmaksızın Allah adına konuşanların iradeleri, kuruntuları, çıkarları üzerine bina etmektir. Her dinde Allah'larının hoşuna giden ya da gitmeyen şeyleri belirlemek hakkına yalnız rahipler sahiptir; kendilerinin hoşuna giden ya da gitmeyen şeyleri bizzat belirleyeceklerinden hiç kuşku yoktur.

Dünyanın bütün dinlerinin emrettiği ve öğütlediği dini inançlar, ibadet yerleri, ahlak ve erdemler, açık bir şekilde, bu dinleri koyanların ya da bunların göstericilerinin gösterişli yaşayışlarını genişletmek ya da gelirlerini, refahlarını artırmak için hesaplanmıştır. Dini inançlar karanlıktır, belirsizdir ve korkunçtur. Bu bakımdan, hayalgücünü şaşırtmaya, halka hâkim olmak isteyenlerin iradesine halkı daha çok bağlamaya ve boyun eğdirmeye elverişlidir. Dini törenler ve dinin üretimi, rahiplere servet ve saygı kazandırır. Rahiplere, insanın düşünmesini yasaklayan boyun eğdiren bir imandan, esirlerinin boyun eğmesini sağlayan bir beceriksiz sofudan, yani bu rahiplerin çıkarlarından söz edilince, din, ateşli bir çabadan ibarettir. Bütün dini erdemlerin konusu, hiç kuşkusuz din ricalinin çıkarlarından başka bir şey değildir.

RAHİPLER İÇİN ALTIN MADENİ OLAN "GÜNAH ÇIKARMA" AYİNİ, AHLAKIN GERÇEK İLKELERİNİ YIKMIŞTIR

İnsanlara bir kötülük yapıldığında, bu kötülüğü yapanın Allah'tan af ve bağışlama istemesi, onu bağışlarla yatıştırması, Allah'a kurbanlar sunması gerektiğini milletlere ilk kez söyleyen kimse, ahlakın gerçek ilkelerini açık olarak yıkmıştır. Bu fikirlere göre, insanlar; haksız olmak, kötü olmak izninin yeryüzünün kralllarından alındığı gibi, göklerin tanrısından da alınabildiğini ve hiç olmazsa, yaptıabilen kötülüğün affının sağlanabileceğini sanırlar.

Ahlak, yeryüzü sakinlerinin ilişkileri, ihtiyaçları, sürekli çıkarları üzerine kurulmuştur. İnsanlarla Allah arasındaki ilişki ya hiç bilinmez, ya da hayalidir. Din, Allah'ı insanlarla birleştirerek, insanları birbirleriyle birleştiren bağları açık bir şekilde zayıflattı ya da yıktı. Yaratıklarına yapılan bütün tecavüzleri affetmek hakkına sahip olduğu varsayılan, her şeye gücü yeten zata yapılan uygun bir tazminatla, insanlar birbirlerine, cezasız kalarak zarar vereceklerini sanırlar.

"TEİZM"İ, YANİ ALLAHÇILIĞI VE SOFULARI ORTAYA ÇIKARAN, KORKUDUR

Korku, ilahları yarattığı gibi, onların insan ruhundaki saltanatını yaşatan da korkudur. İnsanlar, tanrısallığın adından, o kadar erkenden titremeye, korkmaya alıştırılmışlardır ki, tanrısallık; onları usandıran, fikri kendilerini temin etmek ve gayrete getirmeyi istemek cesaretini bile kendilerinden yok eden bir cin, bir ifrit, bir gulyabani olmuştur. Bu korkudan bir an kurtulurlarsa, gerçekte olmayan hayaletlerin kendilerini çarpmasından korkarlar. Sofular, içtenlikle sevemeyecek ölçüde Allah'larından korkarlar. Büyüklük ve kuvvetinin pençesinden kurtulmak olanaksızlığı karşısında dalkavukluk etmek zorunda olan ve yalan söyleye söyleye, sonunda efendilerini sevdiklerine kendilerini ikna eden esirler gibi, Allah'a ibadet ederler. Kaçınılmazlığı erdem yaparlar. İbadet edenlerin mabutlarına ve kölelerin efendilerine sevgisi, kuvvete sunulan ve kalbin asla katılmadığı tutsakça ve ikiyüzlü bir bağlılıktan başka bir şey değildir.

ESKİ VE YENİ DİNLER, SOYUT KURUNTULARINI VE GÜLÜNÇ AYİNLERİNİ HEP BİRBİRLERİNDEN ALMIŞTIR

Tarihe biraz göz atılırsa, insanların bütün dinleri arasında göze çarpıcı benzerlikler görülür. Yeryüzünün her yerinde dini fikirlerin, kavimleri, dönem dönem kederlendirdiği ve sevindirdiği görülür. Her yerde iğrenç ibadet yerlerinin, ibadet işlerinin zihinleri meşgul ettiği ve meditasyon konuları olduğu görülür. Çeşitli hurafelerin soyut hayaletlerini ve ayin biçimlerini birbirlerinden aldıkları görülür. Dinler, genellikle bunları birleştirmek, eklemek ve o anki amaçlarına uymayanları kaldırmak hakkını koruyarak, seleflerinin malzemelerini kullanmışlardır. "Mısır" dini, putatapma (senamperestlik) ayinini bu dinden uzaklaştırmış olan Musa'nın dinine temel hizmetini görmüştür. Musa hizipçi bir Mısırlıdan başka bir şey olmamıştır. Hıristiyanlık, birleştirilmiş "Yudaizm"den (Musevilikten) başka bir şey değildir. Müslümanlık ise, Hıristiyanlıktan, Yahudilikten ve Arabistan'ın eski dininden vb. ibarettir.

DİN PANDORA KUTUSUDUR VE BU UĞURSUZ KUTU AÇILMIŞTIR

Din, her dönemde, insan ruhunu karanlıklarla doldurmaktan, gerçek bağlılık ve ilişkileri, gerçek görevleri, gerçek çıkarları hakkında, onu tam cehalet içinde bulundurmaktan başka bir şey yapmamıştır.

Dinin bulutlarını, hayallerini bertaraf ederektir ki, doğrunun, akıl ve insafın, ahlakın, bizi erdeme götürecek gerçek nedenlerin kaynaklarını ortaya çıkarırız. Bu din, hem dertlerimizin nedenleri, hem de bu dertlere karşı kullanabileceğimiz doğal çareler hakkında bizi aldatır. İyileştirmek şöyle dursun, din, dertlerimizi şiddetlendirmekten, çoğaltmaktan ve daha çok sürdürmekten, daha çok uzatmaktan başka bir güce sahip değildir. Bundan dolayı, ünlü bir çağdaş olan Milord Bolingbroke'un Asarı Metruke'sinde (Terk Edilmiş Eserlerinde) bulduğumuz bir sözünü tekrar edelim: İlahiyat "Pandora" kutusudur. Bunu tekrar kapatmak mümkün değilse, herhalde bu çok uğursuz kutunun açılmış olduğunu hatırlatmak yararlıdır.

Söylev 1,2,3	Velidedeoğlu	400.000
Atatürk'e Saldır. Daya. Hafif.	A. T. Kışlalı	295.000
Kemalizm Laiklik Demokrasi	A. T. Kışlalı	295.000
Siyasal Çatışma ve Uzlaşma	A. T. Kışlalı	255.000
Siyaset Bilimi	A. T. Kışlalı	235.000
Laikliğe Çağrı	M.Aksoy	60.000
Atatürk ve Tam Bağımsızlık	M.Aksoy	70.000
Atatürk ve Sosyal Demok.	M.Aksoy	70.000
Atatürkçülük veT.Demo..Sür.	Pres. Hughes	150.000
Atatürk ve Cumhuriyet	Anıl Çeçen	400.000
Devlet ve Demokrasi	S.Tanilli	500.000
Voltarie ve Aydınlanma	Server Tanilli	200.000
Voltarie Kandid/İyimserlik	Server Tanilli	200.000
Dünyayı Değiştiren On Yıl	Server Tanilli	200.000
İslam Çağımıza Yanıt Verebilir mi?	"	200.000
Nasıl Bir Dem.İstiyoruz?	Server Tanilli	150.000
Nasıl Bir Eğitim İstiyoruz?	Server Tanilli	150.000
Uygarlık Tarihi	Server Tanilli	500.000
Yüzyılların Gerçeği ve Mirası	" " (1,2,3,4)	2.000.000
Oltadaki Balık Türkiye	M.Emin Değer	250.000
Türkiye'de Gericilik	Çağlar Kırçak	240.000
Düny.ve Türk.Laiklik	Toktamış Ateş	160.000
Demokrasi	Toktamış Ateş	180.000
Biz Devrim.Çok Seviyoruz	Toktamış Ateş	150.000
Arayış	Toktamış Ateş	180.000
Cumhireyt ve Laiklik	Toktamış Ateş	150.000
Aslan Sosyal Demokratlar	Toktamış Ateş	180.000
Ne Oldu Bize	Toktamış Ateş	180.000
68'li Olmak	Toktamış Ateş	150.000
İnsan Hakları ve Laiklik D.Y.	YektaG.Özden	380.000
Azgelişmişlik Süreci. Türk	Yerasimos	1.050.000
Allah Devletinde Demokrasi	Falk Bulut	300.000
İslamda Kadın ve Cinsellik	Oral Çalışlar	220.000
Allah	Turan Dursun	110.000
Ünlülere Mektuplar	Turan Dursun	100.000
Kulleteyn	Turan Dursun	260.000
Dua	Turan Dursun	110.000
Kur'an	Turan Dursun	110.000
Din Bu 1,2,3,4	Turan Dursun	850.000
Kuran Ansiklopedisi (8 C.)	Turan Dursun	6.400.000
T. Dursun Hayat. Anlatıyor	Ş. Perinçek	100.000
Türk. Nasıl Müslüman Oldu	E.Aydın	200.000
Hangi Erbakan	Soner Yalçın	250.000
İslamda Hoşgörü ve Sınırı	T.Akçam	100.000
İslamiyet Gerçeği 1,2,3,4	E.Aydın	850.000
Ölü Ozanlar Kenti Sivas	Ç.Yiğenoğlu	150.000
2.Cumhuriyet Tartışmaları	Sever.Dizder	250.000
Çağdaş Türk İslam	R.Tapper	250.000
Türk İslam Sentezi	Güvenç/Tekeli	225.000
Hababam Sınıfı Dizisi	Rıfat Ilgaz	700.000
Mizah Dizisi 1	Rıfat Ilgaz	750.000
Mizah Dizisi 2	Rıfat Ilgaz	750.000
Bacaksız Dizisi	Rıfat Ilgaz	350.000
Seçme Eserler Dizisi	Rıfat Ilgaz	650.000
Karadenizin Roman Dizisi	Rıfat Ilgaz	650.000
Şiir Dizisi	Rıfat Ilgaz	850.000
Çocuk Kitapları Dizisi	Rıfat Ilgaz	380.000
Kapitalizmin Gelişimi	Maurice Dobb	500.000
İlkel Mitoloji	J.Campbell	430.000
Doğu Mitolojisi	J. Campbell	465.000
Batı Mitolojisi	J. Campbell	385.000
Yaratıcı Mitoloji	J. Campbell	495.000
Ortadoğu Mitolojisi	S.H. Hooke	210.000
Hapishanenin Doğuşu	M. Foucault	350.000
Deliliğin Tarihi 1,2,3	M.Foucault	640.000
Zor Şey Tanrı Olmak	A.Strugatski	195.000
Devlet Nedir	Cem Eroğul	150.000
Estetik ve Sanat Dersleri	M. Kagan	420.000
Akdeniz-1,2 Akdeniz Dünyası	F.Braudel	950.000
Çocuk ve Ergen Gelişimi	M.J. Gander	445.000
Korsanın Seyir Defteri	A. Yurdakul	270.000
Ayın En Çıplak Günü	B.Uzuner	145.000
Balık İzlerinin Sesi	B.Uzuner	190.000
Benim Adım Mayıs	B.Uzuner	170.000
Bir Siyah Saçlı Kadının G.N.	B.Uzuner	140.000
Güneş Yiyen Çingene	B.Uzuner	140.000
Karayel Hüznü	B.Uzuner	110.000
İki Yeşil Susamuru	B.Uzuner	250.000
Şairler Şehri	B.Uzuner	145.000
Stres ve Başaçıkma Yolları	A.- Z. Baltaş	290.000
Üstün Başarı	A.- Z. Baltaş	230.000
Bedenin Dili	A.- Z. Baltaş	290.000
Ana Baba El Kitabı	A - Z. Baltaş	120.000
Sağlıklı Zayıflama	A. Baltaş	150.000
İçimizdeki Çocuk	D. Cüceloğlu	240.000
İnsan İnsana	D. Cüceloğlu	240.000
İnsan ve Davranışı	D. Cüceloğlu	570.000
Evlilikte Cinsellik	Baruch-Miller	200.000
Hastalanmadan Yaşamak	A. Stewart	350.000
İnsan Olmak	Engin Geçtan	190.000
Normaldışı Davranışlar	Engin Geçtan	275.000
Gebeliği Önleme	A.M. F.-M. B.	190.000
Ev Doktoru	Kurt Pollacak	300.000
Çocuğun Duygusal Sorunları	Lee Salk	250.000
Depresyon ve Başa. Yolları	I.M. Blackbu	150.000
Okulda Başarı	Feyzi Uluğ	150.000
Anne ve Çocuk	Wesch.-Puyn.	350.000
Ana-Baba ve Çocuk	Haluk Yavuzer	250.000
Ana-Baba Okulu	Haluk Yavuzer	250.000
Çocuk Psikoloji	H. Yavuzer	350.000
Çocuk ve Suç	H. Yavuzer	260.000
Resimleriyle Çocuk	H. Yavuzer	300.000
Çocuk ve Toplum	F.Elkin	90.000
Aile ve Çocuk	A. Yörükoğlu	240.000
Çocuk Ruh Sağlığı	A. Yörükoğlu	290.000
Gençlik Çağı	A. Yörükoğlu	290.000
Yeni Hayat	Orhan Pamuk	300.000
Sessiz Ev	Orhan Pamuk	300.000
Beyaz Kale	Orhan Pamuk	220.000
Kara Kitap	Orhan Pamuk	380.000
Şeker Portakalı	Vasconcelos	200.000
Güneşi Uyandıralım	Vasconcelos	240.000
Kard. Deniz Kard. Rüzg	Vasconcelos	170.000
Delifişek	Vasconcelos	100.000
Kayığım Rosinha	Vasconcelos	210.000
Yaban Muzu	Vasconcelos	180.000
Çıplak Sokak	Vasconcelos	120.000
Pissy'in Öyküsü	Vasconcelos	180.000
Yaralısın	Erdal Öz	270.000
Gülünün Solduğu Akşam	Erdal Öz	300.000
En Mavi Göz	T.Morrison	180.000
Katran Bebek	T.Morrison	300.000
Sula	T.Morrison	180.000
Güvercin	P.Süskind	90.000
Koku	P.Süskind	290.000
İskend.Dörtlüsü(4 Kitap)	L.Durrell	1.500.000
Tüm Kitapları (12 Kitap)	G. G.Marquez	3.100.000
Tüm Kitapları (8 Kitap)	Pınar Kür	2.450.000
Suç ve Ceza	Dostoyevski	560.000
Durgun Don	Şolohov	1.330.000
Uyandırılmış Toprak	Şolohov	380.000
Don Kıyısında Hasat	Şolohov	350.000
Fırtına	İ.Ehrenburg	830.000
Dipten Gelen Dalga	İ.Ehrenburg	840.000
Don Quijote	Cervantes	830.000
Seçme Yazılar	S.Lucianos	350.000
Decameron Hikayeleri	Boccaccio	600.000
Oblomov	Gonçarov	420.000
Diriliş	Tolstoy	420.000
Anna Karenina	Tolstoy	595.000
Ölü Canlar	Gogol	300.000
Ana	Gorki	320.000
Gazap Üzümleri	J.Steinbeck	450.000
Meyhane	Emile Zola	350.000
Kırmızı ve Siyah	Stendhal	450.000
Parma Manastırı	Stendhal	350.000
Vadideki Zambak	Balzac	250.000
Türk Sanatı	O.Aslanapa	650.000
Kızım Olmadan Asla	B.Mahmudi	250.000
Çocuk Sevgisi Uğruna	B.Mahmudi	200.000
Özcan Köknel Dizisi	(7 Kitap)	2.900.000
L.Buscaglia Dizisi	(7 Kitap)	1.250.000
Erdal Atabek Dizisi	(7 Kitap)	2.700.000
İpek Ongun Dizisi	(4 Kitap)	1.500.000
Richard Bach Dizisi	(8 Kitap)	1.500.000
Doğan Avcıoğlu Dizisi	(11 Kitap)	3.500.000
Çocuk Klasikleri Dizisi	(12 Kitap)	1.800.000
1001 Gece Masalları	(16 K. 1 Hm.)	5.500.000
Atilla İlhan Dizisi	(25 Kitap)	6.000.000
Hasan Hüseyin Dizisi	(18 kitap)	3.250.000
Halikarnas Balıkçısı Dizisi	(21 Kitap)	4.500.000
Muzaffer İzgü Dizisi	(30 Kitap)	6.000.000
İyi Düşün Doğru Karar	D.Cüceloğlu	275.000
Yetişkin Çocuklar	D.Cüceloğlu	225.000
Büyük Türk Şiir Antoloji	A.Behramoğlu	900.000
Seçme Şiirler (Yön.16 kit.)	Dünya Şairleri	2.400.000
Aşk ve Sevda Şiirleri 1,2	E. Söylemez	400.000
Aşk ve Erotizm Şiirleri	E.Alova	500.000
Medya Gerçeği	N. Chomsky	350.000
İnsanın Evrimi	Sami Gürel	400.000
İnsan Tür. Kök. ve Gelişimi	V.P. Alekseyev	290.000
Aşık Olma ve Aşk	F. Alberoni	180.000
Ve Çeliğe Su Verildi	N. Ostrovski	300.000
Çocuk Kalbi	E. De Amicis	160.000
Burçlar ve Yıldızlar	G. Saveren	160.000
Japon Gücü. ve Stra. Sırları	F. J. Lovret	160.000
Günümüzün Nevrotik İnsanı	Karen Horney	150.000
Aydınlanma Şehveti	John Stevens	180.000
Sevme Sanatı	Erich Fromm	120.000
Sevginin ve Şiddetin kaynağı	Erich Fromm	150.000
İnsanda Yıkıcılığı Kökenleri 1,2	"	600.000
Sağlıklı Toplum	Erich Fromm	280.000
Denemeler	Montaigne	200.000
Bütün Dörtlükler	Hayyam	150.000
Anadolu Kültür Mozayığı	Halkevleri	200.000
Söz Söyleme ve İş Başar. San.	D. Carnegie	160.000
Üzüntüyü Bırak Yaşa. Bak.	D. Carnegie	160 000
Dost Kaz. ve İns. Etkile. San.	D. Carnegie	160.000
Etkili Konuş.Kolay Yolu	D. Carnegie	160.000
İşten ve Yaşam. Zevk Alm. Yoll.	D. Carnegie	160.000
İyi Yaşamın Kuralları	Og Mondino	100.000
Etkin Yöneticilik	PeterF.Drucke	125.000
Konuşma Eğitimi	Sandy Linver	150.000
Stephen Hawking Yaşamı	S. Hawking	225.000
Kara Delikler, Bebek Evren	S. Hawking	160.000
Yaşayan Matematik	Lewis Wolpert	150.000
Kim Korkar Matematikten	N. Tepedelenli	150.000
Meşhur Matematikçiler	F. B. Stonaker	60.000
Matematik ve Korku	Ali Nesin	170.000
Yeni Yüzyılın.Eşiğinde Türk Cumhuriyetleri		100.000
Etnik Ayrımcılık	A.Yılmaz	100.000
Özgürlüğün Ekolojisi	M.Bookchin	425.000
Teorinin Sefaleti	E.P.Thompson	200.000
Modernliğin Sıkıntıları	C.Taylor	120.000
Sivil Toplum ve Devlet	John Keane	350.000
Demokrasi ve Sivil Top.	John Keane	250.000
Medya Devlet ve Ulus	P. Schlesinger	240.000
İktisadi Aklın Eleştirisi	André Gorz	220.000
İslamın Bilinç Altındaki Kadın	Fetna Sabbah	130.000
Alevilik Olayı	C. Şener	150.000
Kadın Eğer Çok Severse	R.Norwood	250.000
Kadın Cinsellik Bağımlılık	Charlotte D.K.	250.000
Kadınlık Arzuları	R.Coward	170.000
Kadınlar İş Başında	R.Goffe	100.000
Bir Kadın	Anne Delbée	230.000
Cinsel Şiddet	A.Godenzi	130.000
Kadın 1,2,3	S.de Beauvoir	600.000
Olgunluk Çağı 1,2	S.de Beauvoir	400.000
Kadının Evrimi 1,2	Evelyn Reed	400.000
Cinsel Atlas	E.J.Haeberle	800.000

PEŞİN FİYATINA TAKSİTLE ÜSTELİK KİTAP HEDİYELİ

En Az 2.000.000 TL Kitap seçmeniz gerekmektedir. (200.000.TL Kitap Hediye) % 25 Peşin geri kalanı 5 taksit, 3.000.000.TL (300.000.TL Kitap Hediye) % 25 peşin geri kalanı 6 taksit. 4.000.000.TL (400.000.TL Kitap Hediye) % 20 peşin geri kalanı 8 taksitte ödenecektir.

Posta/kargo ücreti alıcıya aittir. Peşinatları 411 639 nolu posta çeki hesabına Eren Gündoğan adına yatırınız

GÜNDOĞAN YAYIN PAZARLAMA Adakale Sok. 25/37 Kızılay -Ankara Tel- Faks : (312) 433 49 85

Not : —2.000.000.TL 'den aşağı siparişlerinizin tamamını posta çekine yatırmanız gerekmektedir.

—Baskısı olmak koşuluyla bu listenin dışında da kitap siparişi verebilirsiniz.

İSTEK KUPONU

Yukarıda işaretlediğim kitapları satın almak istiyorum.

Adı Soyadı :

Ev Adresi :

İş Adresi :

Şehir

Ev - Tel : İş- Tel :

Mesleği : Doğum Tarihi :

İMZA

SOSYAL YAYINLAR

KİTAP SARAY'DA

BÜYÜK KİTAP ŞÖLENİ

Bütün Kitaplarda

% 30 İNDİRİM

1 MAYIS-30 HAZİRAN' tarihleri arasında

SOSYAL YAYINLAR-KİTAP SARAY

Babıâli Cad. No. 14 Tel.-Fax: (0212) 522 52 13 - Tel. 528 33 14

Pazar hariç 9-19.00 arası

KAYNAK YAYINLARI

EROL SEVER
Çoktanrıcılık, Hıristiyanlık ve Kâbe
İslamın Kaynakları-1 256 sayfa. 225.000 TL

Turan Dursun Araştırma ve İnceleme Ödülü'nü kazanan eser...

İslamcı tarihçilerin yüzyıllardır karartmaya çalıştıkları bir gerçeğe tutulan ışık: Kâbe'nin İslam öncesi Hristiyan Arap toplumundaki yeri... Kâbe, kilise miydi?
Yüzyılların mirası bilgi birikimi, Erol Sever'in araştırmacı kişiliğinde Aydınlanma mücadelesine önemli bir katkıya dönüşüyor
İslamcı, laik, demokrat ve sosyalist her kesimden okur için kapsamlı bir araştırma

JEAN MESLIER
Sağduyu
Tanrısızlığın İlmihali 352 sayfa. 300.000 TL

1928'de Atatürk'ün talimatıyla yayımlanan bir başyapıt...
Aydınlanma Çağı'nın filozoflarına esin kaynağı olan eser
Fransa'nın Turan Dursun'u Rahip Meslier, tüm dinleri kıyasıya eleştiriyor.
Aydınlanma filozoflarından D'Alambert şöyle diyor:
"Dışarıdan az görünen kuvvetiyle bu derece büyük etki yapan yalnızca top barutunu tanıyorum. Meslier'nin kitabı top barutuna benziyor."
1928 Arapça basımında Atatürk'ün altını çizdiği yerler...
Sovyet Bilimler Akademisi *Felsefenin Tarihi*'nde, "ütopik komünist" Jean Meslier

İGOR LİGAÇEV
Kremlin'in Sırları 296 sayfa. 260.000 TL

Ligaçev anılarını yazdığı kitabında, Gorbaçov döneminde Parti ve devlet içerisindeki kopuşları, ulusal-burjuva çözülmeleri, entrikaları, yozlaşmaları, çürümeyi, yabancılaşmayı ve uzlaşmaz sınıf çelişkilerini kendi yaşamından örneklerle anlatıyor.

DOĞU PERİNÇEK
Kemalist Devrim-1 4. Basım
Teorik Çerçeve 116 sayfa. 100.000 TL

Kemalist Devrimi Tarihsel Materyalizm açısından incelemek isteyen araştırmacılara ve okurlara teorik bir çerçeve.

DOĞU PERİNÇEK
Kemalist Devrim-2 3. Basım
Din ve Allah 392 sayfa. 280.000 TL

Cumhuriyet Devrimi İdeolojisinin, din nedir, Allah nedir sorularına verdiği cevaplar. İslamiyete bakış açısı ve laiklik anlayışı inceleniyor. Atatürk'ün el yazılarıyla...

Marmara Brifingi
Devletin Gözüyle
Sol ve Sağ Örgütler 223 sayfa. 180.000 TL

12 Mart dönemini aydınlatan en önemli belge. İsimler, şemalar... Talat Turhan'ın önsözüyle.

M. BEDRİ GÜLTEKİN 2. Basım
Laikliğin Neresindeyiz 240 sayfa. 180.000 TL

Türkiye'nin yüz yıllık birikimini, Türk devriminde laiklik ve İslamiyet konularını inceliyor. Şeriatçıların "tebliğ" aşamasına nasıl ulaştıklarını tartışıyor.

İRFAN ERDOĞAN
Dünyanın Çarpık Düzeni
Uluslararası İletişim 304 sayfa. 230.000 TL

"Suçlu endüstri değil, bu endüstriyi geliştiren, kuran, kontrol eden, kullananlar ve onların kurduğu düzene arzuyla veya kültürel zorbalık altında katılan çaresizlerdir."

TURAN DURSUN
KUR'AN ANSİKLOPEDİSİ

8 Cilt Tamamlandı

PEŞİN: 4.800.000 TL **TAKSİTLE: 6.400.000** **PEŞİNAT: 1.000.000 TL** **6x900.000**

İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul Tel/Faks: (0212) 252 21 56-252 21 99

Kutsal kitaplarda kurban konusu

Doç. Dr. Gürbüz ERGİNER (*)

"İbadetin önemli bir bölümünü teşkil eden kurban, doğaüstü alana giren kudretlerle barışıklığı sağlamak, onların verdiklerine teşekkür etmek ve onlardan bir şeyler istemek için sunulur." (Örnek, 1971:87)

Sözünü ettiğimiz üç dinde, **Muhammed**'den önceki peygamberler üyesi oldukları toplumun sözüm ona refahını, barış ve mutluluğunu sürekli kılmak ve güvence altına almak için tanrı ile tek taraflı bir tür antlaşma yaptıklarını belirtmişlerdir. Bu antlaşmalar, genellikle insan tarafından tanrı adına kan akıtılarak yani kurban sunularak yürürlüğe sokulmuş ve sürekliliği sağlanmıştır. Tevrat'a, Eski Antlaşma (Eski Ahit) adının verilmesi **Musa**'nın İsrailoğullarıyla tanrı arasında yaptığı antlaşmadan kaynaklanmaktadır. Burada **Musa** antlaşmayı hayvan kanı ile geçerli kılmıştır. Konu, Tevrat, Çıkış 24'de anlatılmaktadır.

İsa, Musa'nın yaptığı anlaşmanın zamanla bozulması üzerine, kendisini kurban olarak sunup, tanrıyla yeni bir anlaşma yapar. Bu yüzden İncil, "Yeni Anlaşma" olarak adlandırılır. (Bkz. Challeye, 1963: 178)

Bu durum İncil'de, tanrı ağzından şöyle açıklanır:

"Oysa halkını kusurlu bulan tanrı şöyle diyor İsrail halkıyla, Yahuda halkıyla yeni bir antlaşma yapacağım günler geliyor' diyor Rab. Bu, atalarını, Mısır diyarından çıkarmak için onların elinden tuttuğum gün kendileriyle yaptığım anlaşma gibi olmayacak. Çünkü onlar antlaşmama bağlı kalmadılar, ben de onlardan yüz çevirdim diyor Rab." (İncil, İbraniler 8/ 8-9)

BÜTÜN 'İLK'LER ALLAH'IN

Tamamı otuz kitaptan oluşan Eski Ahid'in hemen her kitabında kurban konusuna değinilmiştir. Öyle ki, konu kitaplarda tüm ayrıntılarıyla betimlenmiş, neyin, ne zaman ve nasıl yapılması gerektiği; hangi hayvanların, hangi tür normların çiğnenmesi durumunda kurban edileceği; kurbanın yağından derisine, kanından kellesine, tüm organlarının ne tür işlemlere tabi tutulacağı en ince ayrıntılarına dek anlatılmıştır. (Bkz: Tevrat, özellikle Levililer).

Tevrat'ın birinci kitabı olan "Tekvin" Allah'ın gökleri ve yeri nasıl yarattığı konusunu anlatarak başlar. Hemen ardından **Adem**'i, onun kaburga kemiğinden de **Nisa** (Havva)'yı nasıl yarattığının ve onların cennetten kovuluşlarının öyküsünü verir. Artık **Adem** ile **Havva** çalışarak, eziyetle üreterek geçinecekler ve ilk yaratıldıkları toprağa döneceklerdir. **Adem** ile **Havva**'nın karı koca oluşlarının ardından ilk oğulları **Kain** (Kabil), ardından ikinci oğulları **Habil** dünyaya gelir. **Habil** koyun çobanı, **Kabil** çiftçidir.

"Ve Kain, günler geçtikten sonra, toprağın semeresinden RABBE takdime getirdi. Ve Habil, kendisi de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından getirdi. Ve rab Habil'e ve onun takdimesine baktı; fakat Kain'e ve onun takdimesine bakmadı." (Tevrat, Tekvin 4/3-5)

"Habil'in tanrıya Kabil'den daha iyi bir kurban sunması iman sayesinde oldu." (İncil, İbraniler 11/4)

Tekvin'in hemen başında, insanın ilk atası kabul edilen **Adem** ve **Havva**'nın ilk oğulları, kardeşinin "takdimesinin", yani kurbanının tanrı katında kendisininkinden daha makbul bulunması sonucunda öfkelenerek kardeşini öldürür. Bu yüzden de tanrı toprağı lanetleyerek, **Kain** ve onun soyu için verimini düşürür.

Burada, **Habil**'in kurbanının, kimi ilkel topluluklarda görülen ilk doğan hayvanın, ilk ürünün, ilk doğan çocuğun kurban edilmesi motifini görüyoruz. Bu motif, "Çıkış" kitabında **Musa** peygambere yönelik olarak, tanrı ağzından açık seçik dile getirilmektedir:

"Bütün ilk doğanlar benimdir; ve inekten ve koyundan, bütün hayvanlarının ilk doğan erkeklerin hepsi benimdir. Ve eşeğin ilk doğanı için bir kuzu fidye vereceksin; ve eğer fidye vermeyeceksen, o zaman onun boynunu kıracaksın. Oğullarının bütün ilk doğanları için fidye vereceksin. Ve kimse önümde eli boş görünmeyecek." (Tevrat, Çıkış 34/19-20)

"Kendi toprağının turfandalarının ilkini, senin Allahın RABBİN evine getireceksin." (Tevrat, Çıkış 34/26)

KURBANIN MAKBUL KISIMLARI VE KANI

Hayvan yağının yenmesi, İsrailoğullarına tanrı tarafından yasaklanmıştır. Bu kitapta belirtildiği biçimiyle hayvanın yağları, makbul kurban öğeleri olarak tanrıya sunulmalıdır. Öküz, koyun, keçi gibi hayvanların her neresinde olursa olsun yağlarının herhangi bir işte kullanılabileceği, ancak, kesinlikle İsrailoğullarının bunlardan yememesi gerektiği, bunların yakılan takdimnameler olarak tanrıya sunulması özellikle vurgulanır. (Bkz: Tevrat, Levililere 1-18) Kurban yağlarını, arkaik Yunan kurban ritüellerinde de tanrılar için ayrılan ve yakılan makbul kısımlar olarak görüyoruz. (Bkz. Hesiodos, 1977:29)

Nuh (1) tufanının ardından suların çekilmesiyle **Nuh**'un gemisindeki canlılar ve **Nuh** ailesi karaya çıkarlar. **Nuh**, kendilerini bağışlayan rabbe şükranlarını kurbanla sunar:

"Ve Nuh rabbe bir mezbah yaptı, ve her temiz hayvandan ve her temiz kuştan aldı ve mezbah üzerinde yakılan takdimeler arzetti. Ve Rab hoş kokuyu kokladı ve Rab yüreğinde dedi: Adamın yüzünden artık toprağı tekrar lanetlemiyeceğim." (Tevrat, Tekvin 8/20-21)

Burada, ilkel toplumlarda ve eski toplumlarda yaygın olarak görülen kurbanın tamamının yakılarak, dumanının gök tanrılarına sunulduğu kurban motifini görüyoruz. 8'inci babın devamında, tanrı **Kabil** dönemindeki toprağa yönelik lanetini sunulan kurbanlara bir karşılık olarak kaldırmakta, onu her mevsimde ve her zamanda işlenebilir kılmaktadır. Yine **Nuh**'un, tanrıya temiz hayvanlar ve temiz kuşlardan yakılan kurbanlar sunması karşılığı olarak 9'uncu babında tanrı, **Nuh**'u ve onun oğullarını kutsayarak, bir anlamda yeryüzünün efendisi kılar. **Nuh** ve oğullarına, toprakta hareket eden her canlıyı, yeşil bitkileri, denizlerdeki balıkları yeme izni verir. Bu konuda tek bir yasak koyar:

"Fakat eti onun canı olan kanı ile yemiyeceksiniz" (Tevrat, Tekvin 9/4)

Daha 17. yüzyıla, İngiliz hekimi **William Harvey** kan dolaşımını buluncaya, büyük ve küçük kan dolaşımını kesin bir biçimde gösterinceye dek, can ile kan arasında çok sıkı bir bağ olduğu, kanın yaşamın özü olduğu pek çok toplumda olduğu gibi Avrupalı toplumlarda da kabul ediliyordu (Sencer, 1978: 85). Nitekim, neandertal ve sonrası insanların, ölenin solgun bedenine eski rengini, dolayısıyla canını yeniden kazandırmak için mezara konan cesedin üstüne kan rengini simgeleyen kırmızı toprak serpmeleri bu inancın ilk örneklerini oluşturan sembolizmi yansıtmaktadır. Ancak, Hezekiel'de Rab Yehova, Ademoğlunu İsrail dağlarına keseceği koç, kuzu, erkek boğa türünden kurbanların, doyuncaya dek etini yemeye, sarhoş oluncaya dek kanını içmeye davet eder. (Bkz. Tevrat, Hezekiel 39/17-20)

TANRI İBRAHİM'İ SINIYOR

İbraniler gelmeden önce Kenan ülkesinde, yeni doğmuş çocukların kurban edildiği bilinmektedir. (Bkz. Challaye, 1963: 127-128, Hançerlioğlu, 1975; Arsel 1977:44) Yahudiler, peygamber **İbrahim** ile insan kurban etme yerine hayvan kurban etmeye geçmişlerdir. (Bkz. Arsel, 1977:45) Bu toplumda insan kurbanına karşı ilk tepkilerin İ.Ö. 8. yüzyılda çoban **Amos**, peygamber **İşeya**, İ.Ö. 750 yılına doğru **Hoşea**'dan geldiği bilinmektedir (bkz. Challaye, 1963: 140-141; Arsel, 1977:45).

Müslümanlar arasında **İbrahim** peygamber olarak bilinip tanınan ve yaptığı kurban uygulaması **Muhammed** tarafından Müslümanlara "vâcip" kılınan **Abram**, Yahudi dininin ilk kurucusudur (Bkz. Turan 1990: 90). Rabbin isteğiyle, karısı **Sara** ve sürüleriyle Haran'dan güneye göç ederken, rabbin kendisine görünerek vaadlerde bulunması üzerine iki kez kurban sunar (Bkz. Tevrat, Tekvin 12/7-8).

İbrahim'in karısı **Sara**'dan çocuğu olmaz. Tanrıdan bu konuda yardım ister. Tanrı, bu isteğinin yerine getirmesi için kimi hayvanları keserek büyüsel bir işlemi yerine getirmesini söyler (Bkz. Tevrat, Tekvin 15/ 9-10). Gerek **İbrahim**, gerekse karısı **Sara** çocuklarının olmamasına çok üzülürler. **Sara**, **İbrahim**'i Mısırlı cariyesi **Hacar** ile evlenmeye ve ondan çocuk sahibi olmaya ikna eder.

"Ve Hacar Abram'a bir oğul doğurdu ve Abram Hacar'ın doğurduğu oğlun adını İsmail koydu." (Tevrat, Tekvin 16/15)

Bir süre sonra **İbrahim**'in **Sara**'dan da bir oğlu olur ve adına **İshak** koyar. Tanrı **İbrahim**'i sınamak ister.

Bu sınav sonunda, aşağıda "Kur'an'da Kurban Konusu" başlığı altında değineceğimiz Müslümanlara "vâcip" kılınan kurban buyruğunun sözüm ona operasyonal arke tipi ortaya çıkar. Tevrat'ta, **İbrahim**'in oğlu **İshak**'ı kurban için seçtiği belirtilmektedir. İncil'de de kurban olarak seçilenin **İshak** olduğu belirtilmektedir. (Bkz: İncil, İbraniler 11/17-19) Kur'an'da hangi oğulun kurban için seçildiği belirtilmemektedir. Müslümanlar arasındaki inançta ve Anadolu Müslüman halkı arasında **İbrahim**, ilk karısı **Sara**'dan olma **İshak**'ı değil, ikinci karısı **Hacer**'den olan **İsmail**'i kurban etmek istemiştir. İlk doğanın kurban edilmesi kuralı ve Kabe'nin yapılması sırasında **İbrahim**'e **İsmail**'in yardımcı olması, Müslümanların soyunun **İsmail**'den geldiği inancı Müslümanları bu kanıya yöneltmiştir. Bu inanç farklılığı, gerek Yahudilerle, gerekse Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında tartışmalara neden olmuştur (Bkz. Encyclopaedia if the Religion and Ethics, IX. V: 30; Çağatay, 1971:84). Bu tartışmaların ana nedeni, istisnasız bütün inanç sistemlerinde var olan -kurbanlık olarak adananın, doğal olarak kutsallaşacağı ve bu kutsallığın soy izleyeceği- temel düşüncesinde yatmaktadır. Bu olay için Kur'an'da kurban edilmeye niyetlenilenin kim olduğu belirtilmemesine karşın, halkımız arasında bu durum, Tevrat'ın değiştirildiği, gerçeğin saptırılmış olduğu biçiminde yorumlanmaktadır.

"Ve bu şeylerden sonra, vaki oldu ki, Allah İbrahim'i deneyip ona dedi: Ey İbrahim; ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: Şimdi oğlunu, sevdiğin biricik oğlunu, İshakı al ve Moriya diyarına git, ve orada söyleyeceğim dağların birinin üzerinde onu yakılan kurban olarak takdim et. Ve İbrahim sabahlayın erken kalktı, ve eşeğine palan vurdu, ve kendisile beraber uşaklarından ikisini, ve oğlu İshakı aldı; ve yakılan kurban odunlarını yardı, ve kalkıp Allahın kendisine söylemiş olduğu yere gitti. İbrahim üçüncü günde gözlerini kaldırıp uzaktan o yeri gördü. Ve İbrahim uşaklarına dedi: Siz burada eşekle beraber kalın, ve ben çocukla beraber oraya gideceğim; ve secde edip yanınıza döneriz. Ve ibrahim yakılan kurban odunlarını alıp oğlu İshak'a yükletti; ve ateşi bıçağı kendi elinde taşıdı, ve onların ikisi birlikte gittiler. Ve İshak babası İbrahime söyleyip dedi: Ey baba; ve dedi: İşte ben oğlun. Ve dedi: İşte ateş ve odun; fakat yakılan kurban için kuzu nerede? Ve İbrahim dedi: Oğlum, yakılan kurban için kuzuyu Allah kendisi tedarik eder. Ve onların ikisi birlikte gittiler. Ve Allahın kendisine demiş olduğu yere vardılar; Ve İbrahim orada bir mezbah yaptı, ve odunları dizdi, ve oğlu İshak bağlayıp onu mezbah üzerine, odunların üstüne koydu. Ve İbrahim elini uzattı, ve oğlunu boğazlamak için bıçağı aldı. Ve RABBİN meleği göklerden ona çağırıp dedi: İbrahim, İbrahim; ve: İşte ben, dedi. Ve dedi: Elini çocuğa uzatma, ve ona bir şey yapma; çünkü şimdi bildim ki, sen Allahtan korkuyorsun, ve kendi biricik oğlunu benden esirgemedin. Ve İbrahim gözlerini kaldırıp gördü; ve işte, arkasında bir koç çalılıkta boynuzlarından tutulmuştu; ve İbrahim gidip koçu aldı, ve oğlunun yerine onu yakılan kurban olarak takdim etti." (Tevrat, Tekvin 22/1-13)

İNSAN KURBANINA SON

Bu ritüele ilişkin Anadolu'da yaygın olarak anlatılan söylencede, kurbanlık koçun bir melek tarafından getirildiği anlatılır.

İnsan düşüncesinin ürünü olan ve genelde onun tarafından doğaüstü güçlere yöneltilen karşılıklılık (reciprocity) kuralı burada sınama örtüsü altında tanrı tarafından insana yöneltilmektedir. **İbrahim**'in oğlunu kurban olarak sunma girişimini tanrı takdirle karşılar. Burada "do ut des" kuralının tanrı tarafından tersine -Sen bana ver, ben de sana vereyim- biçiminde işletildiğini görüyoruz. Tanrı bir meleği aracılığıyla davranışına karşılık olarak **İbrahim**'i mübarek kılacağı; zürriyetini artıracağı; onları düşmana hakim kılacağı vaadlerinde bulunur. Gerçekte **İbrahim**'in bu ritüelinde, primitif toplumlarda yaygın olarak gördüğümüz doğaüstünü kandırma motifi vardır. **İbrahim**, kurban etmesi gereken oğlunun yerine koç kurban etmiştir.

Rembrandt'ın ünlü eseri

İbrahim soyunun inanç sistemindeki insanın, özellikle de ilk doğanın tanrıya kurban olarak sunulmasına ilişkin katı dinsel norm, kandırmacaya da dayansa, ancak ve ancak tanrının da onaylayıp yönlendireceği böyle bir ilk örnekle ortadan kaldırılabilirdi. İşte **İbrahim**, bunu başarmış ve insanın kurban olarak sunulması uygulamasına son vermiştir.

İnsan kurban etme motifini, tanrının da onaylayıp yönlendirdiği bu didaktik ritüelle ortadan kaldıran tek tanrıcı bu din kitabında, yukarıda belirtilenler dışındaki kurbanlıklar: Güvercin, kumru, sığır ve davar türlerinin cins ve yaş durumları da göz önünde bulundurularak özellikle erkek cinsi ve kusursuz olanları olarak tanımlanmaktadır. Bunlar dışında: İnce undan ve yağdan yapılmış, üzerine bol günnük konulmuş ekmek; fırında yapılmış ekmek; tavada pişmiş ekmek (ekmek takdimelerinin hiçbiri mayalı ve ballı olmayacak, istisnasız hepsi tuzlu olacaktır); ince undan mayasız pideler; üzerine yağ sürülmüş ince undan mayasız yufkalar; turfandaların ekmek takdimesi olarak; kavrulmuş başakta buğday; dökülen takdime olarak şarap; mesh yağları, buhurlar sayılabilir.

Bu sıralamada da görülebileceği gibi Tevrat'ta yer alan kurbanlıklar, kanlı ve kansız olarak iki ana grupta toplanmaktadır. Her hayvanın kurban ediliş amacı ve bu amaca bağlı olarak kurban ediliş biçimi farklılık göstermektedir (Bkz: Çıkış, Levililer ve Sayılar).

Tanrı Sina dağında **Musa**'ya, İsrailoğullarından kahin **Harun** (Musa'nın kardeşi) ve onun oğullarını ebediyen kendisiyle kurbancı arasında aracı olarak tayin ettiğini, kendisine sunulan her türlü kurbandan onların belirli yerlerini pay olarak almalarını emreder. **Musa**'nın da katıldığı, aracı **Harun**'un bu emir doğrultusunda gerçekleştirdiği bir ritüelde çeşitli hayvanların kurban ediliş amacı ve biçimi çok açık bir biçimde anlatılmaktadır.(Bkz. Tevrat, Levililer 6-11).

KURBAN ÇEŞİTLERİ

Burada aracının kutsanışı; aracının kurbandan belirli yerleri pay olarak yemek üzere alışı; kurbanın kanının, yağının sürülerek ya da serpilerek kutsallığın temas yoluyla aktarılması pratikleri de yer almaktadır. Daha öncede belirttiğimiz gibi özellikle Tevrat'ın Tekvin, Levililer ve Sayılar kitapları, hemen hemen salt kurbanı konu edinmektedirler. Ana başlıklar altında sınıflandırırsak şu durumlarda belirlenmiş kurbanlığın, belirlenmiş yer, zaman ve biçimde kurban olarak sunulması gerekmektedir.

1) Tanrının kendine ve külte ilişkin, inanca ve tapınıma değin buyruklarını çiğneyenlerin sunmaları gereken kurban, kefaret olarak sunulan "günah kurbanı" (Dinsel içerikli kurban).

2) Toplumsal düzeni dengeli biçimde sürdürmeye yönelik, ahlaka ve hukuka ilişkin buyrukları çiğneyenlerin sunmaları gereken kurban, kefaret olarak sunulan "suç kurbanı" (Dinsel/sosyal içerikli kurban).

3) Tabuluktan çıkma, tinsel arınma, olumsuz koşullarda umar arama, halk hekimliği içerikli, kimi hastalıkların sağaltılmasına yönelik (Dinsel/büyüsel özlü kurban).

4) Yapılacak bir işin, çıkılacak bir göçün kazasız belasız atlatılmasına, yerleşilecek bir yerin kutsanmasına, merkez simgeciliği amaçlı (bkz. Eliade, 1991) hayırlı uğurlu olmasına, kölelikten kurtulmaya ilişkin, eylemin başında ya da sonunda sonulan kurban "şükran kurbanı".

Şu nokta göz önünde bulundurulmalıdır ki, Yahudilik de Müslümanlık gibi hem dinsel, kutsal olanı içermekte, hem de toplumsal yaşamı düzenleyici niteliktedir. Bu yüzden, bu dinlerde özellikle hak, ahlâk ve hukuk gibi aşırı gelenekçi üç kuruma dayalı normların, toplumsal olanla dinsel olanı iç içe bir görünüme sahip olup, birbirlerinden soyutlanamamaktadırlar. Toplumsal bir suç, aynı zamanda dinsel bir günah olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Genel biçimiyle, birinci grupta yer alan günah kurbanlıkları davar ve sığır türü hayvanlardan; ikinci grupta yer alan suç kurbanlıkları, kumru, güvercin, kuzu, un, ekmek, yufkadan; üçüncü grupta yer alan dinsel-büyüsel içerikli kurbanlıklar, ilk iki gruptakilerden seçilmektedir. Dördüncü grubu oluşturan şükran kurbanlıkları, birinci gruptakilerle aynıdır. Hayvan boğazlandıktan sonra yakılarak sunulmaktadır. Başlangıçta tamamı tanrıya sunulan kurban etinden, sonraları kahinin pay alması, giderek kavme de yeme izni çıkmıştır (Bkz. Tevrat, Tesniye 12/ 6-7).

"Tanrıya hoş koku kurbanı" olarak da adlandırılan kurban pratiği, belirli kurallar içinde gerçekleştirilmektedir. Bu uygulama sırasında, hayvanın özellikle döş ya da but kısımları aracı (rahip) tarafından mezbah etrafında yukarı kaldırılmakta ya da sallanmaktadır. Bu eylemler nedeniyle bunlara "kaldırma takdimesi, sallama takdimesi" adları verilmektedir.

Genel bütünlüğü içinde değerlendirilirse, Tevrat'ta yer alan kurban, temelde kanlı ve kansız olmak üzere ikiye ayrılmakta ve bir anlamda evrensellik gösteren kurbancı adına "ben sana vereyim, sen de bana ver" ya da bunun tersi olan tanrı adına "sen bana ver, ben de sana vereyim" prensiplerine dayanmaktadır. Konuyla ilgili olarak **Eliade** şu görüşü dile getirmektedir.

"Bu kurbanın neden istendiğini anlamaz, yine de bunu yerine getirir, çünkü tanrı böyle istemiştir. Görünürde saçma olan bu eylemle İbrahim yeni bir dinsel deneyimi, imanı başlatmıştır." (Eliade, 1994: 110)

Alıntıda gördüğümüz **İbrahim**'in bu eylemle yeni bir dinsel deneyimi, imanı başlatması konusu İncil'de de vurgulanmaktadır. (Bkz. İncil: İbraniler 11/17-19)

Mircea Eliade konuya, ilk çocuğun kurban edilmesi motifi açısından şu açıklamayı getirmektedir.

"Morfolojik açıdan bakıldığında İbrahim'in oğlunu kurban edişi eski doğu dünyasında sıkça uygulanan ve İbranilerin peygamberler dönemine kadar sürdürdükleri, ilk çocuğun kurban edilişi pratiğinden başka birşey değildir. İlk çocuk, çoğunlukla bir tanrının çocuğu olarak görülürdü; hatta, arkaik Doğu'da evlenmemiş kızların tapınakta bir gece geçirmeleri ve tanrı (onun temsilcisi, rahip ya da elçisi, 'yabancı') tarafından hamile bırakılmaları adet olmuştu. Bu ilk çocuğun kurban edilmesi tanrıya ait olanın ona geri verilmesi demekti. Böylece genç kan, tanrının tükenmiş enerjisini artırıyordu (zira doğurganlık tanrıları dünyayı sürdürme ve bolluk sağlama çabasında kendi tözlerini tüketiyorlardı; dolayısıyla onların da periyodik olarak yenilenmeleri gerekiyordu) ve bir anlamda, İshak, tanrının oğluydu, zira Sara doğurganlık çağını geçtikten çok sonra İbrahim ve Sara'ya verilmişti. (Eliade, 1994: 109)

Görüldüğü kadarıyla, çok tanrıcı dinler dönemindeki kurban sunma amaç ve biçiminden pek farklı olmayan bu dönem uygulamalarındaki biricik fark, kendisine kurban sunulan doğaüstü güç tasarımının

☞

tekleşmesi ve bu gücün kendisine inananlardan kurban istediğini şöyle ya da böyle dile getirmesidir. Tevrat'ta görülen kurbanın yakılması, sözü edilen "hoş koku" kurbanı, kanımızca önceki dönemlerde çok tanrıcı dinlerde görülen ve yaygın bir biçimde uygulanan dumanın gökyüzü tanrılarına gönderilmesi düşüncesiyle özdeştir. Eski Mısır ve Yunan kurban ritüellerinde de bu düşünceye dayalı çeşitli kurban motifleri yer almaktaydı. Çeşitli amaçlarla, çeşitli tanrı/tanrıçalara sunulan kurbanların tamamının ya da belirli kısımlarının yakılarak sunulduğu bilinmektedir (Bkz. Heredotos, 1973; Hughes, 1991). **İbrahim**'in, oğlu **İshak**'ı kurban etme motifinin simgesel olduğu İncil'de belirtilmektedir. Bu belirtme, soyun devamına da dayandırıldığı için geçerliliğini de sergiler bir görünüme sahiptir.

"İbrahim sınandığı zaman, imanla İshak'ı kurban olarak sundu. Vaadleri almış olan, biricik oğlunu kurban etmek üzereydi. Oysa tanrı ona, 'Senin soyun İshak'la sürecektir' demişti. İbrahim, tanrının ölüleri bile diriltebileceğini düşündü ve nitekim simgesel bir şekilde İshak'ı ölümden geri aldı." (İncil, İbraniler 11/17-19)

İNCİL'DE KURBAN KONUSU

İ.S. 4. yüzyılda kesin olarak ortaya konduğu bilinen (Challaye, 1963: 180) Yeni Ahit'de, her nedense artık tanrı, türleri ve nitelikleri belirtilmiş hayvanlardan, buğdaydan, undan, ekmek ve yufkadan, şaraptan kurban istemez. İsa'nın yaydığı din, her ne kadar kendinden önceki peygamberlere dayanıyorsa da, öncekilerden ona yansıyan biçimiyle kurbanlamalara pek ilgi göstermemiştir. İncil, kurbana ilişkin açıklamalarında, kendinden önce kurban kapsamı içinde tanrıya akıtılan kanların insanı yetkinliğe erdiremediğini vurgular. Kan akıtılarak günahlardan arınılamayacağını belirten İsa, ümmetine kurban bağlamında kan akıtmamasını öğütler. İncil'de, İsa ve 12 öğrencisinin "Fısıh Bayramı" (2) dolayısıyla birlikte yedikleri bir yemekten söz edilir. Bu İsa'nın son mucizelerinden birini gösterdiği yemek, çeşitli ressamlara konu olan "Son akşam yemeği" olarak bilinir.

Tevrat, Çıkış 12'de betimlenen bu seremoni, kurban öğesinin de yer aldığı bir tür kurtuluş bayramıdır. İsa ve öğrencileri bu yemekte kurban eti yiyerek, şarap içerler. Bu yemek sırasında şu olay yaşanır:

"Yemek sırasında İsa eline ekmek aldı, şükran duasını yapıp ekmeği böldü ve öğrencilerine verdi. 'Alın, yiyin' dedi. 'bu benim bedenimdir' Sonra bir kase alıp şükretti ve bunu öğrencilerine vererek 'Hepiniz bundan için' dedi. 'Çünkü bu benim kanımdır, günahların bağışlanması için birçoklar uğruna akıtalın antlaşma kanıdır.' (İncil, Matta 26/26-28; aynı konu: Markos, 14/ 22-24; Luka, 17-22; Paulus: Korinthoslulara I Mektup, 11/23-25)

SON KURBAN İSA

Daha önce de değindiğimiz, Hıristiyan "The Eucharist, Communion" (3) ayinlerindeki beyaz ekmek ve kırmızı şarap ritüeli temelde İsa'nın 12 öğrencisiyle birlikte yediği Fısıh yemeğine bağlanmaktadır. İsa'nın da belirttiği gibi ekmek O'nun etini, şarap ise O'nun kanını simgelemektedir. Günümüzde bu simgesel ritüelin altındaki yine simgesel örtük yönelme ise tanrının birlikte yenilmesiyle, tanrısallığı paylaşmak ve O'na ulaşmaktır (Bkz. Ana Britannica, 8.c. Evkaristiya, 16.c Missa maddeleri). İncil, Salem kralı ve kâhin **Melkisedek**'in, **İbrahim**'i kutsayışını özellikle vurgular (İncil, İbraniler 7). Büyük bir olasılıkla şarap ekmekle ilgili bu ritüel, **Melkisedek**'in uygulamasından kaynaklanmaktadır.

İsa dininde kanlı kurban yoktur. İncil'de kurbanla ve İsa'nın çarmıha gerilmesi ile ilgili temel felsefe; İsa'nın kendisini, insanlık ve onun günahları için kurban etmesi üzerine kuruludur. O, son kurbandır. Bu yüzden, Hıristiyanlıkta kanlı kurban yoktur. Özellikle **St. Paul**, kurban kesmenin dindarlık olamayacağını vurgulamıştır. (Arsel, 1977:46)

İsa'yı su ile vaftiz eden Vaftizci **Yahya**, O'nun mesih olduğunu ilan ederken şu ifadeyi kullanmıştır:

"İşte, dünyanın günahını ortadan kaldıran Tanrı Kuzusu!" (İncil, Yuhanna 1/29)

"Ama Mesih, günahlar için sonsuza dek geçerli olan tek bir kurban sunduktan sonra tanrının sağına oturdu." (İncil, İbraniler 10/12)

Vaftizci **Yahya**'nın İsa için "kuzu" deyimini kullanması, bir olasılıkla bu açıklamada anlamını bulmaktadır. Bu konu İncil, İbraniler 8, 9, 10'da detaylı bir biçimde anlatılmaktadır.

İncil, somut anlamıyla kurban ritüelini içermez ve hiçbir türünü önermez. Tam tersine, kurban sunma ile günahlardan arınılamayacağını vurgular.

"Çünkü boğaların ve erkeçlerin kanı günahları ortadan kaldıramaz." (İncil, İbraniler 10/ 4)

İsa'nın çarmıha gerilmesi olayı, İncil'in öğretisi adına, tanrı ile İbraniler ve Yahuda halkı arasında yeni bir sözleşmenin, şükran göstergesi olarak son kurban ritüelini simgelemektedir.

Burada (İncil, İbraniler 10/8) İsa'nın sözünü ettiği "Yasa" bir tür tanrısal yasa olabilir. Ancak, İncil'in konumuzla ilgili bütünlüğü içerisinde bu "Yasa"nın toplumun kültik yasası olduğu düşüncesi daha güçlü görünmektedir. Çünkü İsa, o gün içinde var olan, kökleri çok gerilere giden inanç sisteminin ve buna dayalı olarak ritüelinin, doğaüstü bir güçle ilgisi olmadığının, tanrının ve ona sunulan kurbanların, **Durkheim**'ın ileri sürdüğü gibi, "toplumun heyecanları ve buna dayalı tezahürler" olduğunun bilincine varmış bir görünüm sergilemektedir. Günümüzde de, toplumsal yapının çeşitli kurumlarında, sosyal rahatsızlıkların ritminin arttığı dönemlerde ortaya çıkan "tanrılar kurban istiyor" ifadesinde anlamını bulan, bu türden olayları yaşarız.

KUR'AN'DA KURBAN KONUSU

Tek tanrıcı, kitaplı dinlerin sonuncusu olan İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kur'an, bu dinin peygamberi olan **Muhammed**'e esin yoluyla ulaştığına inanılan tanrı buyruklarını içerir. Kurban sözcüğü bizim ele aldığımız anlamda, Kur'an içerisinde üç ayrı yerde geçmektedir. Bu yerler, sırasıyla: Maide sûresi 27. ayet, Hacc sûresi 28.; 34-35; 36; 37. ayetler ve Kevser sûresi 2. ayetidir.

Bunlar dışında Akhâf sûresinin 28. ayetinde geçen kurban sözcüğü bağışlayan, affeden, ilah, şefaatçi anlamında kullanılmıştır (Bkz. İslam Ansiklopedisi, 'Kurban' maddesi; Hançerlioğlu, 1975: 19).

"Ey Muhammed! Onlara, Adem'in iki oğlunun kıssasını doğru olarak anlat: İkisi birer kurban sunmuşlar, birininki kabul edilmiş, diğerininki edilmemişti. Kabul edilmeyen, 'And olsun seni öldüreceğim' deyince, kardeşi: 'Allah ancak sakınanların takdimesini kabul eder' demişti." (Kur'an, Maide:27)

Ayette, yukarıda değindiğimiz, **Adem** ve **Havva**'nın oğulları **Kabil** ve **Habil**'in tanrıya sundukları kurbandan söz edilmektedir. Bu konu, İncil'de de ele alınıp örnek olarak kullanılmıştır (Bkz. İncil, İbraniler 11/17-19). Her üç kitapta da iyilik yapan, tanrıya inanan ve tanrının gazabından sakınıp, O'nun buyruklarına uyanların sunularının tanrı tarafından kabul edileceği, bir anlamda karşılığının verileceği, suçlarının bağışlanacağı vurgulanmaktadır.

Kur'an'ın Hacc suresinde tanrı, **Muhammet**'e insanları hacca çağırmasını söyledikten sonra 28. ayette kurbanla ilgili şu buyrukları dile getirir.

"Taki kendi menfaatlerine şâhid olsunlar; Allah'ın onlara rızk olarak verdiği hayvanları belli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Siz de bunlardan yiyin, çaresiz kalmış yoksulu da doyurun." (Kur'an, Hacc: 28)

Bu ayette, yılın belirli günlerinde tanrının adını anarak kurban kesilmesi buyrulurken, kesilen kurbanın etini kesenler tarafından yenebileceği ve fakir fukaranın da bu kurbanın etiyle doyurulması belirtilmektedir. Tevrat'ta da, tanrıya sunulan kurban etinin sunanlar tarafından yenebileceği belirtilirken, tanrıya ve kahine de pay verilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Hacc suresinin bu ayetinde, herhangi bir din görevlisine ya da doğrudan tanrıya yönelik bir paydan söz edilmemektedir.

Yine Hacc suresinin 34-35. ayetlerinde kurbanla ilgili olarak şöyle denilmektedir.

"Her ümmet için, Allahın kendilerine rızk olarak verdiği kurbanlık hayvanların üzerlerine O'nun adını anarak kurban kesmeyi meşru kıldık." (Kur'an, Hacc: 34-35)

Bu ayet, Müslümanların kurban keserken diğer "ümmet"lere buyrulduğu gibi Allah'ın adını anmaları; kesim niyetinin yönünü belirtme gereğini; böyle yapıldığı takdirde kurbanın geçerli olacağını dile getirmektedir.

Yine bu surenin 36. ve 37. ayetlerinde kesim işleminin nasıl yapılması gerektiği; ne zaman yenebileceği; kimlere verileceği ve kurbanın niçin kesilmesi gerektiği konuları açıklanmaktadır.

"İşte kurbanlık deve ve sığırları Allah'ın size olan nişanelerinden kıldı. Onlarda sizin için hayır vardır. Bağlı halde keserken üzerlerine Allah'ın adını anın. Yan üstü düşüp ölünce onlardan yiyin, isteyene de istemeyene de verin. Şükredersiniz diye onları böylece sizin buyruğunuza verdik. Bu hayvanların ne etleri ve ne de kanları Allah'a ulaşacaktır. Allah'a ulaşacak olan ancak sizin O'nun için yaptığınız gösterişten uzak amel ve ibadettir. Size doğru yolu gösterdiğinden, Allah'ı yüceltmeniz için onları böylece sizin buyruğunuza vermiştir. Ey Muhammed! İyilik yapanlara müjde et." (Kur'an, Hacc: 36-37)

Bu ayet, Tevrat'ta yer almayan, kurbanın ne kanının ne de etinin tanrıya ulaşmayacağını açık seçik belirtmektedir. Kurbanda asıl olanın, niyet ve ibadet olduğu vurgulanmaktadır. Yani Kur'an'da tanrı, kendisi için kan akıtılıp kurban kesilmesini istememekte ve bunlar aracılığıyla bir anlaşma önerisinde bulunma-

maktadır.

Sâffât suresinin, 100-105. ayetlerinde, **İbrahim**'in oğlunu kurban olarak tanrıya sunması olayı anlatılır. Aynı surenin 106-107. ayetlerinde tanrı, bunun bir deneme olduğunu ve **İbrahim**'e bu deneme karşılığı olarak büyük bir kurbanlık verdiğini söyler. Burada, **İbrahim**'in hangi oğlunu kurban etmek üzere götürdüğü belirtilmemektedir. Hatta, bu olayın anlatımının hemen ardından, oğul **İshak**'ın ödüllendirildiğine ilişkin şu ayetler yer alır.

"Ona iyilerden olan İshak'ı peygamber olarak müjdeledik. Kendisini ve İshak'ı mübarek kıldık." (Kuran, Sâffât: 112-113)

Kevser suresinin 2. ayetiyle, Hicret'in ikinci yılında gerekli şartları taşıyan müslümanlara kurban kesmek zorunlu kılınmıştır. Burada,

"Öyleyse Rabbin için namazda kıl, kurban kes." (Kur'an, Kevser: 2)

buyruğu yer almaktadır. Çeşitli kaynaklarda, bu ayette yer alan "inhar" sözcüğünün açık olmadığı vurgulanmaktadır.

"Bu ayetteki 'deveyi boğazla', 'Kurban kes' manasına gelen 'inhar' emri, bizzat peygamberimiz hakkında vârid olduğundan ümmeti için kurban kesmek farz değildir." (Aydın, 1991:104)

"Burada 'inhar' sözü açık olmamakla beraber kurban bayramında kesilmesi icabeden hayvanı kesmeye delâlet etmektedir." (Yavuz, 1978:23)

İslamiyet öncesi Arap toplumunda, puta tapıcılığın aşırı boyutlarda olduğuna ilişkin çok sayıda belge vardır. Bu tapınımın ritüellerinin ana öğesi kurbandır (Bkz. Çağatay, 1971). Bu döneme ilişkin olarak insan kurban etme motifini **Muhammed**'in büyük babası **Abdülmüttalip**'in on oğlu olursa bunlardan birini kurban edeceğiyle ilgili anlatıda görüyoruz (Bkz. Çağatay, 1971. 93-94; Dursun, 1990 126-127; Religion and Ethics, 29). Her ne kadar İslamiyet'teki kurbanın, normal olarak eti için hayvan kesmekten pek büyük bir farkı yoksa da (Bkz. Religion and Ethics, Vol: IX: 31), Kevser suresi 2. ayetindeki ifade, onun İslamiyet öncesi kurbana ilişkin ritüellerin bir uzantısı olduğunu göstermektedir.

Puta tapıcılık dönemi Arap toplumundaki kurbanların, çoğunlukla kesilerek değil de hareketsiz bırakıp ölüme terk etme, bağlayıp şah damarını delerek kanını içme ve parçalayarak yeme, gömme, yakma, gırtlağı dikine yararak öldürme gibi biçimlerde sunulduğu gözönüne alınırsa Kevser suresi 2. ayetinin bunu tek biçime, keserek (gırtlaklıyarak) öldürmeye indirgediği düşünülebilir.

Bize göre, Kur'an'daki dolayısıyla Anadolu'daki Müslüman toplulukça kurban bayramlarında uygulanan kurban olgusunun, **İbrahim**'in kurbanıyla ilgisi yoktur. En azından bunu ritüelin uygulanması açısından rahatlıkla söyleyebiliriz. Çünkü, **İbrahim**'in oğlunun yerine koç kurban etme ritüeli, Tevrat'ta belirtildiği biçimiyle kesildikten sonra tamamı yakılarak gerçekleştirilen (holocaust) bir ritüeldir. Oysa buyruğa göre Müslümanlar arasındaki kurbanın, sadece boğazlanarak yapılması ilgili ayette belirtilmiştir. Ayrıca bu kurbandaki amaçlardan birisi, kurban etinin yoksullara dağıtılmasına, insanlar tarafından yenmesine yöneliktir.

(*) Ankara Üniversitesi, DTCF, Etnoloji Ana Bilim Dalı.

DİPNOTLAR

(1) Tevrat, Gılgamış destanı, Sümer kral listeleri ve Sümer efsanelerinin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Sümer Nuh'unun Akad topraklarındaki Shuruppak köyünde yaşamış iyi bir insan olarak tanımlanan, göçmen bir Sümerli olan Uta-Napisthim olduğunu ortaya koymuştur (Bkz. Woolley, 1958: 122-124; Ceram, 1982: 256-257).

(2) Yahudilerin Mısır'da yaşadıkları kölelikten kurtuldukları günün kutlanması olan "fısıh bayramı" Anadolu'da "Hamursuz bayramı" olarak da bilinip tanınmaktadır (İncil, 1989:539). "Lods'a göre Fısıh, yani Yahudi paskalyası çok eski bir semitik bayrak olmak gerekti. Muhtemel olarak bu şenlik sürünün ilk doğan kuzularının kurban edildiği gün kutlanıyordu." (Challaye, 1963: 131-132)

(3) Hıristiyanlıkta Yeni Ahid'in sürekli kılınmasına yönelik temel ayin olan The Eucharist Katolik kilisesinde uygulanan tapınım ve ritüeller bütün Missa olarak adlandırılmaktadır. Şarap ve ekmeğin kutsanıp, paylaşılması uygulaması olan Communion ise Missa'nın son bölümüne verilen addır (Bkz. Ana Biritannica, 8.c. Evkaristiya).

KAYNAKLAR

- Arsel, Prof. Dr. İlhan: Toplumsal Gerilikleri-mizin Sorumluları. I. Kitap Din Adamları. Ankara 1977, Doğan Basımevi, s.272
- Aydın, Doç. Dr. Ali Arslan: Ramazan Orucu ve Kurban (Hikmetleri ve Fıkhi Hükümleri). İstanbul 1990, Bayrak Matbaacılık s.156.
- Çağatay, Dr. Neşet: İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı. 3. bsm. Ankara 1971, A.Ü. Basımevi s.191.
- Ceram, C.W.: Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler. Çev: Hayrullah Örs. İstanbul 1982, Evrim Matbaacılık Ltd. Şti. s.362.
- Challaye, Felicien: Dinler Tarihi. 2. bsm. Çev: Semih Tiryakioğlu. İstanbul 1963, Ekin Basımevi s.228. "Varlık Yayınları Faydalı Kitaplar: 7".
- Dursun, Turan: Tabu Can Çekişiyor. Din Bu I. Kitap. İstanbul 1990, Günay Ofset s.303.
- Eliade, Mircea: Ebedi Dönüş Mitosu. Çev: Ümit Altuğ. Ankara 1994, Zirve Ofset, s.189.
- Encyclopaedia of The Religion and Ethics. New York, 1908-1920.
- Hançerlioğlu, Orhan: İnanç Sözlüğü. Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler. İstanbul 1975, Remzi Kitabevi s.861.
- Herodotos: Heredot Tarihi. Çev. Müntekim Ökmen. İstanbul 1973, Yükselen Matbaacılık, s.590.
- Hesiodos: Eseri ve Kaynakları. Çev: Sabahattin Eyuboğlu- Azra Erhat. Ankara 1977, TTK Basımevi, s.228.
- Hughes, Dennis D.: Human Sacrificein Ancient Greece. London 1991, pp.301.
- İncil. İstanbul 1989, Ar Matbaacılık Sanayi ve Ticaret, s.556.
- Kitabı Mukaddes. Eski ve Yeni Ahit. (Tevrat ve İncil), İstanbul 1981, Ser Ofset Basımevi s.274 ve 902
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Anlamı (Meal). Ankara 1975, Elif Matbaacılık Sanayii 605+ XXXII s. T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: 90.
- Örnek, Doç. Dr. Sedat Veyis: 100 Sorunda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane. İstanbul 1971 Fono Tesisleri s.231. A.Ü. DTCF Yayınları 200.
- Sencer, Muzaffer ve Sencer, Yakut; Toplumsal Araştırmalarda Yöntembilim, Ankara, 1978, Doğan Basımevi, TODAİ Yayınları, No:172.
- Turan, Serafettin; Türk Kültür Tarihi: Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe, Ankara, 1990, Olgaç Matb. s.358.
- Woolley, C. Leonard: The Sumerians. Toronto 1965, George J. McLeod Ltd. pp.198.
- Yavuz, Yunus Vehbi: Kurban ve nisabı. Nesil 197. sayı Ekim 1978 s.22-27.

YÖN Yayıncılık

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han 29/30
C.oğlu-İst. Tel: 511 79 16 Fax: 511 06 26

I. ROMAN-ÖYKÜ-ŞİİR

1. TERSİNE DÜNYA (Roman)/ O. Kemal
2. SINIRA VURUYORUM SINIRSIZ VURUYORUM (Şiir) Yılmaz Odabaşı
3. ŞAFAĞI KİRLETİLMEMİŞ UFUKLAR (Şiir)/A. Can Akyol Tükendi
4. BİR MEKTUP YAZMAK İSTİYORUM (Öykü) İ. Harun Akçay
5. KIZILÖTESİNİ İSTİYORUM (Roman)/H. Şimşek
6. ÖLÜ SÜRGÜN VE DERSİM (Şiir) Ahmet Can Akyol
7. "Kırık Bir Zamanda"/F. Kâhya

II. DENEME-ELEŞTİRİ

1. OBLOMOVLUK NEDİR? N.A. Dobrolyubov
2. Edebiyat, Sanat, Kültür,Felsefe, Tarih Üzerine YAZILAR/V.G. Belinski
3. BİLİMDEN YANA/ Asım Bezirci
4. SOSYALİZME DOĞRU/Asım Bezirci
5. SOSYALİST AÇIDAN TOPLUM, SANAT ve ELEŞTİRİ/J. Freville, G. Plehanov
6. HALK VE SOSYALİZM İÇİN KÜLTÜR VE EDEBİYAT/Asım Bezirci
7. ŞAPKAM DOLU ÇİÇEKLE/C.Süreya
8. UZAT SAÇLARINI FRİGYA /C. SüreyA
9. HALK ŞİİRİNDE GERÇEKÇİLİK /Rıza Zelyut
10. SOSYALİZM ve EDEBİYAT/A. Lunaçarski
11. SANAT VE SİYASET/A. Oktay
12. "ŞİİR HANGİ SÖZCÜKLERLE YAZILMALI Kİ?" H. Korkmaz
13. ŞİİR SANATI Dünyada ve Türkiye'de Şiir Akımları Şiirin Temel Sorunları-Kavramları Erdoğan Alkan

III. ROPÖRTAJ-BELGE-ANI-BİYOGRAFİ

1. BEN DE HALİMCE BEDREDDİNEM/ Radi Fiş
2. MEVLANA CELALEDDİN/ R. Fiş
3. LUMUMBA: Kara Afrika'da İşkenceyle Öldürülen Başbakan/ Hıfzı Topuz
4. GÖRÜŞLER-GÖRÜŞMELER / Şahap Balcıoğlu
5. TROYA ATINDA İLK AKŞAM/ Z.T. Anadol
6. AYDINLIĞA OMUZ VERENLER /Zihni T. Anadol
7. DEVLETİN GÖZÜYLE TÜRKİYE'DE KÜRT İSYANLARI Faik Bulut
8. BELGELERLE DERSİM RAPORLARI/Faik Bulut
9. HATIRALARIM Cilt I/ Musa Anter
10. HATIRALARIM Cilt II/ Musa Anter
11. DERSİM ZAZA AYAKLANMASININ TARİHSEL KÖKENLERİ/ Ebubekir Pamukçu
12. ÖZKAYNAKLARINA GÖRE ALEVİLİK/R. Zelyut
13. ADALET DİYE DİYE /İsmet Kemal Karadayı
14. YERALTI DÜNYADAN BAŞKA BİR YILDIZ DEĞİLDİ Emin Karaca
15. ALEVİLER NE YAPMALI?/Rıza Zelyut
16. HÜZÜN MÜ? BAŞIM GÖZÜM ÜSTÜNE/Y. Odabaş
17. BİR BEN MİYİM UNUTMAYAN?/Refika Bezirci
18. TÜRKİYE'DE ALEVİLİK ve BEKTAŞİLİK İlhan Selçuk-Gencay Şaylan-Şenay Kalkan
19. ŞİİR UÇAR SÖZ OLUR/Enver Ercan
20. OSMANLI'DA KARŞI DÖŞÜNCE/Rıza Zelyut

IV. DÜNYA ŞAİRLERİNDEN

1. SEÇME ŞİİRLER/ P. Eluard
2. SEÇME ŞİİRLER/ P. Neruda
3. SEÇME ŞİİRLER/ N. Guillen
4. SEÇME ŞİİRLER/ B. Brecht
5. SEÇME ŞİİRLER/N. Vaptsarov
6. SEÇME ŞİİRLER/ Ho Şi Minh
7. SEÇME ŞİİRLER/K. Kavafis
8. SEÇME ŞİİRLER/ Y. Ritsos
9. SEÇME ŞİİRLER/ Y. Seferis
10. SEÇME ŞİİRLER/ O. Paz
11. SEÇME ŞİİRLER/ Walt Whitman
12. SEÇME ŞİİRLER/ Max Jacob
13. SEÇME ŞİİRLER/ F.G. Lorca
14. SEÇME ŞİİRLER/E. Guillevic
15. SEÇME ŞİİRLER/ L. Aragon
16. SEÇME ŞİİRLER/ J. Prevert
17. SEÇME ŞİİRLER/Antonio Machado
18. SEÇME ŞİİRLER/Paul Verlaine
19. SEÇME ŞİİRLER/L. Hughes

V. ANTOLOJİLER

1. Çağdaş Türk Şairlerinden Seçme AŞK VE SEVDA ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİ, I-II Haz: Erdoğan Söyümez
2. 20. Yüzyıl Şairlerinden Seçme 100 AŞK ŞİİRİ/ Haz: Cemal Süreya
3. SOVYET ŞAİRLERİ ANTOLOJİSİ Haz: Atilla Tokatlı
4. Divan'dan GünümÜze TÜRK KADIN ŞAİRLER ANTOLOJİSİ Haz: Mustafa Sever
5. Dünya Şairlerinden Seçme AŞK ŞİİRLERİ ANTOLOJİSİ Cilt I Haz: E. Söyümez

VI. MİZAH

1. HAKKATEN/Ceviz Ali Hududi
2. TÜRK GÜLMECE ÖYKÜLERİ ANTOLOJİSİ Mehmet Semih

VI. ANMA

ASIM BEZİRCİ'YE SAYGI/Atilla Birkiye

VIII. İNCELEME

DEVLET VE DEMOKRASİ/H. Aksoy

ŞİİR SANATI
Dünyada ve Türkiye'de Şiir Akımları
Şiirin Temel Sorunları-Kavramları
Erdoğan Alkan
ÇIKTI

ETİ KİTAPLARI

1. KADINLAR İŞ BAŞINDA (Kadın Girişimcilerin Deneyimleri) *Robert Goffee-Richard Scase/Çev: Ahmet Fethi*
2. İYİ YAŞAMANIN KURALLARI *OG Mandino/Çev: Latife Bulut*
3. ETKİN YÖNETİCİLİK *Peter F. Drucker/Çev: Ahmet Özden*
4. ENTELEKTÜELİN GELECEĞİ *Alvin Gouldner/Çev: Ahmet Özden - Nuray Tunalı*
5. NEONAZİZMİN SUÇÜSTÜ TUTANAKLARI *Murat Çulcu*
6. ZEN ve YARATICI YÖNETİCİLİK *Albert Low/Çev: Ahmet Fethi*
7. SAVAŞTA VE BARIŞTA BÜYÜK STRATEJİLER *Paul Kennedy*
8. YÖNETİCİLİKTE SAĞLIK ve MUTLULUK *Stephan Strasser*

ÇIKACAK KİTAPLAR

1. Gündelik Yaşamda POST-MODERN KÜLTÜR *John Nava-Robert Kril*
2. POP KÜLTÜR TARİHİ *Richard Malt*
3. GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜ *Russel Reat-Nicholas Albere Rombie*
4. ENDÜSTRİ SONRASI TOPLUM *Alain Touraine*

Neden sosyalizm?

Albert EINSTEIN
Çeviren: Göksel N. DEMİRER

Kendi egoizmlerinin tutsağı haline gelen bireyler, geleceğe karşı güvenlerini yitirip yalnızlaşıyor ve yaşamın yalın ve güzel tadından mahrum oluyorlar. Oysa birey tüm basitliği, güzelliği ve tüm tehlikeleriyle yaşamın anlamını ancak kendini topluma adayarak bulabilir. Bence insanlığın bugün karşı karşıya olduğu tüm kötülüklerin asıl kaynağı kapitalist toplumun ekonomik anarşisidir.

*Ünlü bilim insanı **Albert Einstein**'ın okuyacağınız makalesi, sosyalist Monthly Review dergisinin Mayıs 1949 tarihli ilk sayısında derginin ilk yazısı olarak yayımlandı. **Einstein**'ın politik çizgisinin doğru olarak öğrenilmesi amacına katkısı olabilecek bu makalenin Bilim ve Ütopya okurlarının ilgisini çekeceğini umuyoruz. 20. yüzyıl biliminde çığır açan **Einstein**'ı, ölümünün 40. yılında saygıyla anıyoruz. Makaleyi İngilizce orijinalinden arkadaşımız Göksel N. Demirer Türkçeleştirdi.*

Ekonomik ve toplumsal konularda uzman olmayan birisinin, sosyalizm konusundaki görüşlerini dile getirmesi uygun olur mu? Ben, birçok nedenden dolayı uygun olacağını düşünüyorum,

Bu soruyu bilimsel bilginin bakış açısıyla ele alalım. İlk bakışta astronomi ile ekonomi bilimleri arasında yöntemsel bir fark olmadığı sanılabilir; her iki alanda da bilimciler belirli bir grup görüngü arasındaki ilişkileri mümkün olan en anlaşılır biçimde ortaya koyarak, bu olguların doğruluğunu ve kabul edilebilirliğini göstermek için çabalarlar. Ama gerçekte astronomi ile ekonomi arasında yöntemsel farklar vardır. Ekonomi alanındaki genel yasaların keşfi, ekonomik olguları etkileyen birçok faktörün birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesindeki güçlükler nedeniyle astronomiye göre çok daha zor olmuştur. Buna ek olarak, kimilerince insanlık tarihinin "uygar dönemi"nin başlangıcı olarak adlandırılan dönemden bu yana biriken bilgi ve deneyim birikimi -gayet iyi bilindiği üzere- ekonomik kökenli olgulardan büyük ölçüde etkilenmiş ve bunlar tarafından sınırlandırılmıştır. Örneğin tarih boyunca varolan büyük devletlerin hemen hepsi varlıklarını fetihlere borçluydular. Fetheden ler yasal ve ekonomik anlamda ayrıcalıklı bir sınıf olarak fethettikleri ülkelere yerleşmiş ve oralara hükmetmişlerdir. Toprak sahipliğinin tekelini ellerine alıp, din adamlarını kendi içlerinden atamışlardır. Eğitimi kontrol altında tutan din adamları, sınıf ayrımının kalıcılaşmasına katkıda bulunarak ve buna uygun bir değerler sistemi oluşturarak -çoğu zaman bilincinde olmadan- toplumsal davranışa yön vermişlerdir.

ÇIKIŞ YOLU ARAMANIN ZORUNLULUĞU

Thorstein Veblen'in toplumsal gelişimin "yağmacı aşaması" (predatory phase) olarak nitelendirdiği dünün bu tarihsel geleneklerinin artık üstesinden gelmek zorundayız. Bugünün gözlenebilir ekonomik gerçekliklerinin nedenleri bu yağmacı aşamadan kaynaklanmaktadır ve onlardan derlenen bugünün yasaları, toplumsal gelişiminin daha ileri dönemleri için geçerli kabul edilemez. Sosyalizmin gerçek amacı toplumsal gelişimin bu yağmacı aşamasının aşılması olduğundan, bugünkü durumuyla ekonomi bilimi geleceğin sosyalist toplumuna ışık tutamaz.

İkinci olarak, sosyalizm toplumsal ve ahlaki bir sonul hedefe yönlenmiştir. Oysa bilimde son yoktur. Bilim yalnızca sonlara ulaşmanın araçlarını sunar. Sonul hedefler yalnızca yüce ahlaki ideallere sahip kişilerce kavranır. Daha doğmamış olmalarına karşın yaşamsal ve kaçınılmaz olan bu sonlanışlar, erdemli kişilerce benimsenir ve bu kişiler de -farkında olarak ya da olmayarak- toplumsal evrim süreçlerini belirlerler.

Bu nedenlerle insana ait sorunlarda belirli bir bilimin ve onun yönteminin abartılmaması konusunda dikkatli olmalı ve toplumun yapısına ilişkin konularda görüş bildirmenin, sadece o konunun uzmanlarına ait bir hak olduğunu düşünmemeliyiz.

Bir süredir, insanlığın büyük bir krizden geçmekte olduğuna ve toplumsal dengelerin bozulduğuna ilişkin sayısız iddialar yükselmekte. Bu durum bireylerin kendilerini ait oldukları gruba karşı yabancı ve hatta düşman hissettikleri durumlara tipik bir örnektir. Daha anlaşılabilir olmak için burada kişisel bir anımı aktarmak istiyorum. Geçenlerde zeki ve iyi niyetli bir arkadaşımla olası yeni bir savaş üzerine tartıştık. Ben, "insanlığın dünya üzerindeki varlığını tehlikeye sokacak böylesi bir olasılığın, ancak alışılmışın dışında bir yapılanma ile aşılabileceğini düşündüğümü" söyledim. Bunun üzerine arkadaşım oldukça sakin ve soğukkanlı bir tavırla "insanlığın yeryüzünden silinmesi ihtimali ile neden bu kadar derinden ilgilendiğimi ve buna neden karşı çıktığımı?" sordu. Bırakın daha eskileri, yüzyıl önce bile hiçkimsenin böyle bir yorumu kolayca yapamayacak olduğundan eminim. Bu soru kendini beğenmiş bir kişinin iç dengelerini kurmaya yönelik -bence başarısız olmaya mahkum ve yararsız- çabalarının bir göstergesi olması yanında birçok insanın yaşamakta olduğu sancılı bir yalnızlığın ve yalıtılmışlığın ifadesidir de. Tüm bunların nedeni nedir? Bir çıkış yolu var mı?

Bu soruları sormak kolay, ikna edici yanıtlar vermek ise zor olanı. Düşünce ve çabalarımızın çoğu kez karmaşık ve zor anlaşılır olması ve basit formülasyonlarla ifadesinin imkansızlığına karşın, ben bu soruları elimizden geldiğince yanıtlamayı denemenin bir zorunluluk olduğunu düşünüyorum.

TOPLUMSAL BİR VARLIK OLARAK İNSAN

İnsan bireysel bir varlık olduğu kadar, toplumsal bir varlıktır da. Bireysel bir varlık olarak insan, kendisinin ve yakın çevresindekilerin varoluşunu korumak, kişisel isteklerini karşılamak ve doğuştan getirdiği becerilerini geliştirmek çabasındadır. Toplumsal bir varlık olarak ise çevresindeki diğer insanların saygısını ve beğenisini kazanmak, onları etkileyebilmek, neşesini/hüznünü onlarla paylaşabilmek ve toplumun yaşam düzeyini iyileştirebilmek isteğindedir. Birbirinden farklı ve kimi zaman birbiriyle çelişen bu çabaların varlığı insanın kişiliğini ve bu çabaların bileşimi ise iç dengelerini kurabilmesini ve toplumsal faydaya ilişkin katkı koyabilme düzeyini belirler. Bu iki (bireysel ve toplum kaynaklı) güdüden birisinin insanın kişiliğinde baskın olmasında kalıtsal özelliklerin etkisi -bir yere kadar- mutlaka vardır. Ancak kişilik asıl olarak insanın yetiştiği çevreye, toplumsal yapıya, toplumun geleneklerine ve bunların insanın davranış kalıplarına çeşitli biçimlerde etki etmesiyle oluşur. Tek başına soyut bir kavram olan "toplum", birey için kendi çağdaşlarıyla ve eski kuşaklardan diğer insanlarla karşılıklı yürüttüğü bu doğrudan ve dolaylı etkileşimin toplamına denk düşer. Birey düşünür, hisseder, çabalar ve kendisi için çalışır; ancak fiziksel, entellektüel ve duygusal varlığıyla topluma büyük ölçüde bağımlıdır. Yani bireyi toplumun yapısı dışında düşünmek ve anlamak olanaksızdır. "Toplum" insana yiyecek, giyecek, ev, çalışma araç/gereçleri, dil, düşünce biçimleri ve onların temellerini sağlar. "Toplum" denilen gösterişsiz sözcüğün arkasında gizli insan yaşamı da kendi ürettiği emeğin yanında, toplumu oluşturan milyonların başarıları ile mümkündür.

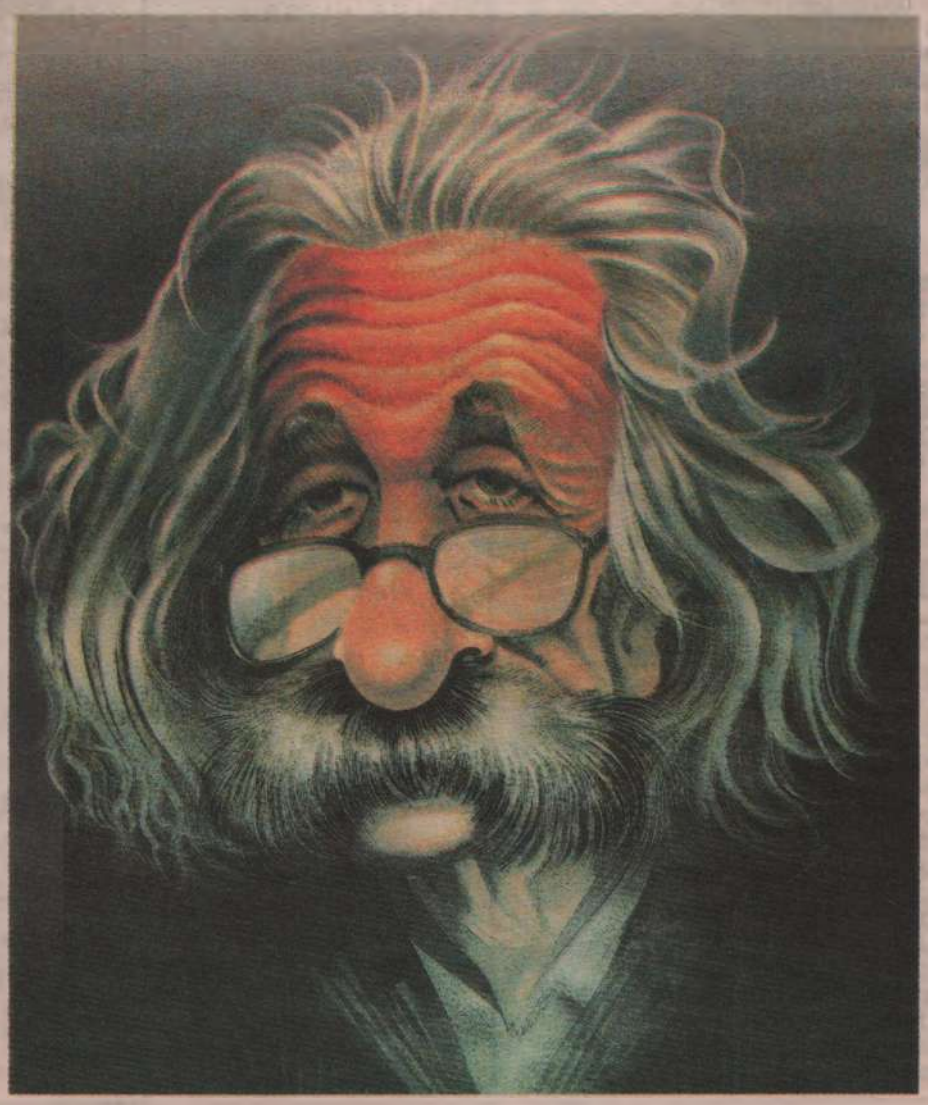

Dolayısıyla karınca ve arıların kolektif yaşam biçimlerinde olduğu gibi, bireyin topluma olan bağımlılığı doğanın -ortadan kaldırılamayacak- bir gerçeğidir. Ancak karınca ve arılarda tüm ayrıntılarına kadar kalıtsal özellikler içeren ve kuşaktan kuşağa değişmeyen yaşam süreçlerine karşın; geleneksel kalıpları ve karşılıklı etkileşimleriyle insanların yaşam süreçleri değişkendir. Bellek, yeni birliktelikler kurabilme ve sözel iletişim yetenekleri, insana biyolojik gereksinimleri ve belirlenimleri aşan ilerlemeler sağlama olanağı vermiştir. Bu ilerlemeleri toplumsal yaşamda, geleneklerde, kurumlarda ve örgütlenmelerde; edebiyatta; bilimsel ve mühendislik alanlarındaki gelişmelerde ve sanatta görüyoruz. Bu bize insanın kendi yaşamını yine kendisinin belirlemesinde, bilinçli düşünebilme yetisinin, istemlerinin ve gerçekleştirdiklerinin nasıl etkin bir rol oynadığını açıklar.

İnsanın doğuştan sahip olduğu, yaşamı boyunca değişmeyecek olan, insan türüne özgü, doğal ve biyolojik dürtüleri vardır. Ayrıca yaşamı boyunca içinde yaşadığı toplumsal yapı ile etkileşerek kültürel değer ve normlar edinir. Bireyin toplumla olan ilişkilerini büyük ölçüde belirleyecek olan bu kültürel yapı zaman içinde değişebilir. Modern antropoloji, ilkel kültürlerarası karşılaştırmalarıyla, bize insanın sosyal davranışlarının, geçerli olan kültürel kalıplara ve toplumda baskın olan örgütlenme tarzlarına bağlı olarak büyük değişiklikler gösterebileceğini öğretir. İnsanlığın kötü kaderini değiştirme çabalarının başarısı, insanların salt biyolojik yapıları itibarıyla birbirlerini yok etmeye mahkum olmadıklarının, zalimin insafında yaşama-

nın ya da karşılaştığı tüm eziyetlerin kendi kontrolü dışında ve itaat edilmesi gereken bir alınyazısı olmadığına ilişkin bir inanç sistemini oluşturmaktan geçer.

Eğer "insan yaşamının mümkün olduğunca doyurucu bir hale getirilmesi için toplumsal yapının ve insanların kültürel tutumlarının nasıl değiştirilmesi gerektiği" sorusunu kendimize sorarsak, insana ait hiçbir zaman değişmeyen birtakım koşulların olduğunu aklımızdan çıkarmamalıyız. Daha önce de değinildiği üzere, insanın biyolojik yapısı -burada kastedildiği anlamda- değişime tabi değildir. Buna ek olarak, son birkaç yüzyılda meydana gelen teknolojik gelişmeler ve nüfus artışı, yeni koşullar doğurmuştur. Günümüzün karmaşık, yoğun nüfuslu ve yerleşik toplumunda, uzmanlaşmanın artması ve üretim araçlarının merkezileşmesi kesinlikle gereklidir. Kişilerin ya da küçük insan topluluklarının tümüyle kendi kendilerine yettiği zamanlar çok eskilerde kaldı. İnsanlığın üretim ve tüketim anlamında küresel bir toplum oluşturduğunu ileri sürmek büyük bir abartı olmayacaktır sanırım.

İNSANLIK KRİZİNİN KAYNAĞI: KAPİTALİZM

Bu uzun girişten sonra, sanırım artık insanlığın çağımızdaki krizinin nedenlerini ve çıkış yollarının neler olabileceği konusundaki görüşlerimi belirtebileceğim noktaya geldim. Birey günümüzde topluma karşı olan bağımlılığını bir koruyucu güç - ya da kısaca bir olumluluk- olarak değil, doğal haklarına ve hatta ekonomik varoloşuna bir tehdit olarak görüyor. Ayrıca toplumun işleyişi bireylerin egoist dürtülerini sürekli güçlendirip, toplumsal yönünü ise sürekli olarak zayıflatacak bir yönde ilerliyor. Toplumdaki konumları ne olursa olsun, toplumsal yönün zayıflaması tüm bireyler için geçerli olabiliyor. Kendi egoizmlerinin tutsağı haline gelen bireyler, geleceğe karşı güvenlerini yitirip yalnızlaşıyor ve yaşamın yalın ve güzel tadından mahrum oluyorlar. Oysa birey tüm basitliği, güzelliği ve tüm tehlikeleriyle yaşamın anlamını ancak kendini topluma adayarak bulabilir.

Bence insanlığın bugün karşı karşıya olduğu tüm kötülüklerin asıl kaynağı kapitalist toplumun ekonomik anarşisidir. Bizden önce, üyelerini durmaksızın kollektif emeğin meyvelerinden mahrum etmeye çalışan büyük bir üretici kitlenin varlığını görüyoruz. Bunu güç kullanarak değil, "yasal" yöntemler kullanarak yapıyorlar. Bu bağlamda, tüketime ve artı değere yönelik üretimin yapıldığını, bütün üretim araçlarının "yasal" olarak özel mülkiyete ait olduğunu kavramak çok önemli.

Daha anlaşılabilir olmak için, yazının bundan sonraki bölümünde "işçiler" kelimesini -her ne kadar gündelik kullanıma pek denk düşmese de- üretim araçlarının mülkiyetinde payı olmayan ve çalışarak geçinen kesimler için kullanacağımı burada belirtmeliyim. Üretim araçlarına sahip olma konumu, aynı zamanda işçinin emeğini satın almaya da denk düşer. İşçinin üretim araçlarını kullanarak ürettiği mallar kapitalistlerin mülkü olur. Asıl önemli nokta işçinin ürettiğiyle ona ödenen ücret arasındaki ilişkidir. Bunların her ikisi de gerçek değer üzerinden hesaplanır. İşçinin ücreti ürettiği malın gerçek değeri üzerinden değil, yaşamını sürdürebilmesi için gereken minimum değer ve işgücünün kapitalist gereksinimlere göre ve aynı iş için rekabet halinde olan işçilerin sayısıyla bağlantılı olarak kapitalistlerce belirlenir. Kapitalist sistemde, teorik olarak bile, işçinin ücretinin ürettiği malın gerçek değeri üzerinden hesaplanmadığını anlamak çok önemli.

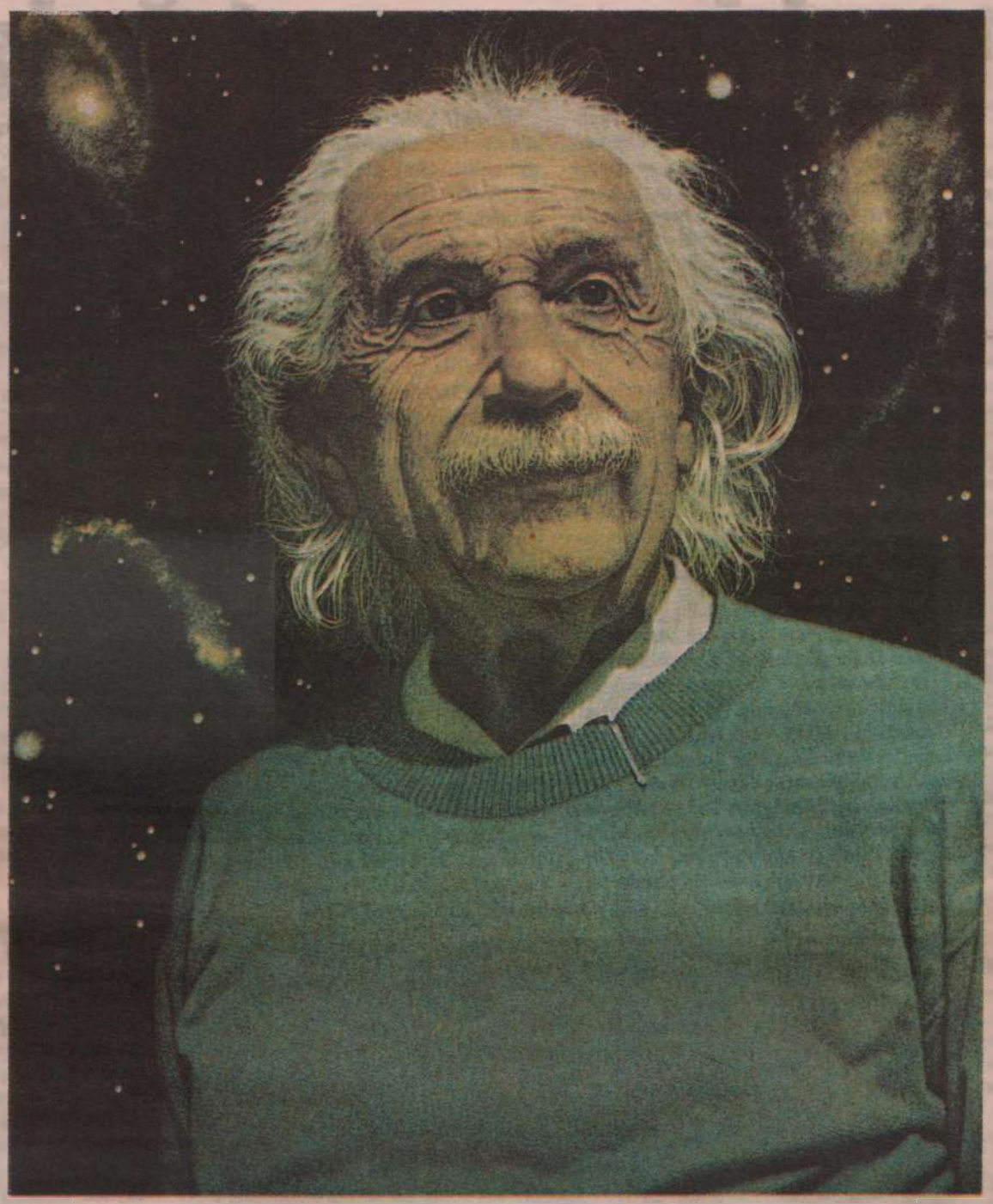

Bu belanın ortadan kaldırılabilmesi için tek yolun, toplumsal amaçlara hizmet eden bir eğitim sistemini de içinde barındıran, sosyalist bir ekonomik sistemin kurulmasından geçtiğine inanıyorum. Planlı ekonomi, kölelikten kurtulmuş özgür bireyle beraber gelişmelidir.

SERMAYE DİKTATÖRLÜĞÜ

Kapitalistler arası rekabet ve teknolojik gelişmeler ile gittikçe artan uzmanlaşmanın küçük işletmeleri büyükler lehine yok etmesi nedeniyle, özel sermaye tekelleşme eğilimindedir. Bu süreç sonunda demokratik olarak yapılanmış toplumlarda bile etkin olarak kontrol edilebilmesi çok güç olan özel sermayenin inanılmaz derecede güçlü oligarşisi ortaya çıkar. Yasama organı üyeleri kapitalistlerce finanse edilen ve yönlendirilen siyasi partilerce seçildiğinden, seçmenler kanun yapıcılardan tümüyle soyutlanır. Sonuçta halkın "temsilcileri", yoksul halk kesiminin faydasını değil, kapitalistlerin faydasını korur. Ayrıca kapitalistler -doğrudan ya da dolaylı olarak- tüm bilgi kaynaklarının (basın, radyo, eğitim) kontrolünü de ellerinde tutarlar. Böylelikle toplumu oluşturan bireylerin sahip oldukları politik hakları akıllıca kullanarak varolan politik sisteme ilişkin doğru değerlendirmeler yapmaları bütünüyle imkansız hale gelir.

Sermaye sınıfının özel mülkiyetine dayanan ekonomik sistem iki ana özelliğe sahiptir; birincisi, üretim araçları özel mülkiyetin elindedir ve kapitalistler bunları ancak kendi çıkarlarına uygun gördüklerinde ellerinden çıkarırlar; ikincisi ise, işgücü ile sermayedar arasındaki sözleşme serbestisidir. Tabii ki bu bağlamda saf kapitalist toplum diye birşey yoktur. Özellikle bazı işkollarında işçilerin, uzun ve zor mücadelelerden sonra iş sözleşmesinin yapısına ilişkin sınırlı da olsa gelişmeler sağlamada başarılı olduğu burada vurgulanmalı. Fakat genel olarak ele alındığında, günümüz ekonomik sistemi "saf" kapitalizmden pek de farklı değildir.

Kapitalizmde üretim kullanım için değil, kâr için yapılır. Çalışma isteği ve gücü olan herkesin iş bulabileceği gibi bir zorunluluk yoktur; "işsizler ordusu" her zaman vardır. İşçi sürekli olarak işini kaybetme korkusuyla yaşar. İşsizler ya da yoksul işçiler kârlı bir piyasa (tüketici grup) oluşturmadığından, tüketim mallarının üretimi sınırlandırılmıştır ve bunun sonucu olarak darlık ortaya çıkar. Teknolojik gelişim, herkes için çalışmanın zorluğunu azaltacağına, işsizliği artırır. Kapitalistler arası rekabet, kâr güdüsüyle beraber, sermayenin birikimi ve kullanımındaki istikrarsızlığın sorumlusudur. Bu da deprasyonun şiddetlenmesine neden olur. Sonsuz rekabet ortamı büyük işgücü israfına ve daha önce değindiğim gibi bireylerdeki toplumsal bilincin tahribine yol açar.

Ben bireylerdeki bu bozulmayı, kapitalizmin en şeytani yönü olarak görüyorum. Tüm eğitim sistemimiz bu durumdan zarar görmektedir. Öğrenciye abartılmış bir rekabetcilik ve açgözlülük aşılanmakta, güce tapınmak üzere şekillendirilen bu eğitim süreci öğrenciyi gelecekteki meslek yaşamına böyle hazırlamaktadır.

TEK YOL: SOSYALİZM

Bu belanın ortadan kaldırılabilmesi için tek yolun, toplumsal amaçlara hizmet eden bir eğitim sistemini de içinde barındıran, sosyalist bir ekonomik sistemin kurulmasından geçtiğine inanıyorum. Böylesi bir ekonomik sistemde üretim araçlarının mülkiyeti topluma geçecek ve bunlar planlı bir biçimde kullanılacaktır. Üretimi toplumun gereksinimlerine göre düzenleyecek olan planlı ekonomi, yapılması gereken işleri, sağlığı çalışmaya uygun herkese eşit olarak dağıtacak ve herkesin yaşam sürelerini güvence altına alacaktır. Eğitim bireysel hünerlerin geliştirilmesi yanında, günümüz toplumunun başarı ve güç kavramları yerine, bireylerin toplumun diğer üyelerine karşı olan sorumluluk duygusunu geliştirmeye hizmet edecektir.

PLANLI EKONOMİ, ÖZGÜR BİREY

Tüm bunlara rağmen, yalnızca planlı bir ekonomi kurmanın sosyalizm demek olmadığını unutmamak gerekiyor. Planlı ekonomi, kölelikten tümüyle kurtulmuş özgür bireyle beraber gelişmelidir. Sosyalizmin kurulabilmesi aşırı derecede önemli bir takım sosyo-politik sorunların çözülmesinden geçmektedir; bürokrasinin tüm yetkiyi elinde toplaması ve "kibirli" bir güç haline gelmesi nasıl önlenecektir? Bireysel haklar nasıl korunacak ve bürokrasinin gücü ile bireylerin demokratik hakları nasıl dengelenecektir?

Yaşamakta olduğumuz geçiş sürecinde, sosyalizmin amaçlarına ve sorunlarına ilişkin berraklık büyük bir öneme sahiptir. Bu konuların özgürce tartışılabilmesinin bir tabu olarak kabul edildiği günümüz koşullarında, bu derginin (Monthly Review-ç.n.) yayına başlamasının çok önemli bir kamu hizmeti olduğunu düşünüyorum.

Süpermen kim ve yaptığı iş ne?

Dr. İrfan ERDOĞAN

Burası New York, Metropol, bazılarının deyimiyle *heart of the beast/canavarın kalbi*... Süpermen'in dünyayı gözetleyip koruduğu, Klark Kent'in kendi ve başkalarının sömürüsüne zevkle ve umutla (örneğin hafta sonu Lois ile seks umuduyla) katıldığı; Lois'in burjuva feminist fikirlerle özgürlüğü ve seksi karıştırıp kadın mı yoksa erkek mi olduğunu bir türlü anlayamadığı ve bu nedenle olacak ki "*prick teasing*" ile (seks umudu vererek heyecanlanma ve heyecanlandırmayla) hafta sonu Klark Kent'i frustrasyona uğrattığı (gelişmiş kapitalizmde aşk ve seks hafta sonuna sıkıştırılmıştır, diğer günler tümüyle kapitalist egemenlik altında yürütülen materyal ve materyal olmayan üretime katılmaya aittir); Jim'in (işçi sınıfının) çocukça saflık ve beceriksizlik içine hapsedildiği, Lois'in direktiflerine uyma çabası ve görevini yerine getirme ve patronunu memnun etme güçlüğüyle didiştiği ve kamerasıyla tarihe seyirci olarak katılmak zorunda bırakıldığı kent. Bu kentte oturmuşum... Orhan Veli gibi özgürce surlarda değil tabii, surlar çoktan fethedildi, gaspedildi, yıkıldı ve Donald Trump gibi büyük sermaye tarafından büyük sermaye için gökdelenler dikildi. Ben; "gölge etme başka ihsan istemez" diyen dilleri dışarda bırakan gökdelenlerin on kilometre kadar ötesinde, damına çıkıp,"enerjiyi tasarruflu kullanın" diyen ve karanlıkta karanlık korkusuyla bütün gökdelenleri renkli ışıklarla bütün gece geceyi-süsleyerek bozan haksız güzelliğini arada bir seyrettiğim, küçük evin küçük odasında oturmuşum. Bir taraftan "Köleliğin Zincirine Vuruluşu" adlı kitabımı yazıyor, aynı zamanda kapitalist demokrasinin "dünyaya açılan penceresinden", yani televizyondan, benim ufuklarımı genişletmek için sunduğu bol seçenekler arasından yan gözle Süpermen'i, Klark ve Lois'i seyrediyorum. Süpermen, "insanlığı korumaktan vazgeçemem, bu benim işim, alnımın yazısı bu" türküsünü okuyor: Emperyalist gaspın kaçınılmazlığı ve güç kullanmasını meşrulaştırma türküsü... Bir zincirine vurulana, bir de Süpermen'e bakıyorum: emperyalizm "alnıyazım bu" türküleriyle dolaysız-sömürgeciliği, köle ticaretini ve bugünkü yeni-koloniciliği haklı çıkarır ve buna karşı "insanlık, özgürlük, demokrasi" diye haykırıp başkaldıranların kafasını da "al sana insanlık, al sana demokrasi, al sana özgürlük" diye kırarken, "yaşasın insanlık, özgürlük, demokrasi" teranelerini okur. İnsanlık, demokrasi ve özgürlük, "ben neymişim be!" der ve şaşkınlığından şaşı kalır.

SÜPERMEN: İNSANLIĞIN (=SERMAYENİN) KORUYUCU MELEĞİ

Süpermen'de hem Amerika'daki (ülke içi) egemenlik hem de uluslararası egemenlik çoğu kez içiçe ve bazen ayrı ayrı işlenerek desteklenir.

Süpermen doğrunun ve haklının temsilcisidir. Hangi doğru ve hangi haklının? Serüvenlere bakarsak bunu anlarız: Egemen güçlerin çıkar hesaplarının tanımladığı doğru ve haklının... Süpermen sadece bir kentin (metropolün, New York'un) değil bütün insanlığın koruyucu meleği kılığındadır. Süpermen, çok akıllı ve kurnaz kötü adamları, hainleri, katilleri, soyguncuları yakalar, kurdukları planları ve tahrip aletlerini tesirsiz duruma getirir ve adalete teslim eder. Süpermen'in işi, kurulu düzeni bozan kötü güçleri her gün yakalayıp adalet sistemine teslim ederek egemen bir dünya yapısını korumaktır. Süpermen iç savaşın durdurucusu, uluslararası sömürü düzenine yönelik tehlikelerin bertaraf edicisi ve düzenin belirlediği kurallar içinde toplumda kendini pozisyonlandırıp oyunu bu kurallara göre oynamayan "oyun bozanların" oyunlarının bozucusudur. CIA falan Süpermen'in çorabında saklanan küçük bir faredir.

Süpermen dünyanın her yerinde gizli olarak geliştirilen, "kötü" niyetlilerin "kötüye" kullanmayı planladığı silahları bulur ve tesirsiz hale getirir. Kuzey Kore'nin, İran'ın, Irak'ın nükleer enerjiyi geliştirmeleri engellenir, çünkü bu gücün kötü ellere geçmemesi gerekir... Hırsızın bekçilik iddiası... Diğer ülkelerin iç işlerine karışılır, Fransa'da ve İtalya'da sosyalistlerin veya komünistlerin seçimle iktidara gelmesi olasılığı bile korku ve dehşetle ve elbette engelleyici faaliyetlerle karşılanır. Asya ve Afrika ülkelerinin kendi tarım ve endüstrilerini geliştirmeleri, Süpermen'in yiyecek ve tahıl yardımı adı altında yürütülen iç üretimi kontrol ve bağımsız kalkınmayı engelleyici girişimleriyle tesirsiz hale getirilir.

Neden? Konu kötünün ele geçirilmesinin ötesinde, Süpermen'in kendini dünyanın polisi olarak görmesi ve kendini öyle satmasıdır. Bu satışın ardında da tüm bir ekonomik çıkarlar silsilesi yatar. Süpermen kendisini "insanlığın koruyucusu" olarak ilan eder ve bunun kendisinin "kaderi, alınyazısı" olduğuna inanır. Bu alınyazısı doğrultusunda Süpermen, Amerikan kızılderililerinin topraklarının bütününü ve Meksikalıların topraklarının yarısını örgütlü katliamlarla ele geçirmiş ve bunu "*manifest destiny (alınyazısı)*" ile haklı çıkarmıştır. Aynı zamanda, Anglo-Sakson ırkının ırkçılığı ve bu ırkçılığın beslendiği toplum sisteminin işleyişiyle, diğer insan gruplarına işlenişi, Amerika içinde ve bütün dünyada azınlıkların ezilmesi ve birbirine düşmesine büyük katkıda bulunmaktadır.

İYİLER VE KÖTÜLER

Süpermen'in dostu, evrensel doğru ve haklı olarak sunulan bir toplumda, egemen örgütlenme ve ilişki biçiminde uyum içinde "normal görevlerini yapan" herkestir. Bu çerçeveye uygun olarak, Süpermen, Suudi Arabistan'da şeyhler sistemini, Güney Amerika'da kanlı diktatörleri ve katil silahlı kuvvetlerin kontrolündeki rejimleri destekler. Süpermen kesinlikle değişime karşıdır. Süpermen'in dünyasında kapitalist işbölümüne göre düzenlenmiş Corporate-Amerika egemendir. Bu iş bölümünde Klark Kent, Lois, Jim ve gazetenin yöneticisi patron belli görev ve sorumluluklara sahiptir. Günlük ilişkiler bu görev ve sorumluluklar doğrultusunda iş görme biçiminde olur. Bu ilişkilerin sürekli akışı görevlerin yerine getirilmesiyle sağlanır. Kapitalist ortadan kalkmış, sahneden silinmiş, onun yerini örgütün bütünlüğü ve bu bütünlük içindeki meşruluk ve haklılık almıştır. Günlük "normal akış"ın aksaması, örgütlü ilişkilerin kendisinden veya kendi içindeki çelişkilerden gelmez: Akışın dışından, akışa karşı, akışın düzenini bozmayı amaçlayan ve akışı kendi "kötü" amaçları doğrultusunda kontrol etmeye çalışan gayrimeşru güçlerden gelir. Bu güçleri gayrimeşru ve kötü yapan faktör, günlük ilişkiler düzeninin kurulu iş görme kurallarını açıkça çiğnemeleri ve bu çiğnemeyle kurulu güç ve çıkarlar dengesini bozmalarıdır.

Süpermen, ekonomik gücünü relatif olarak yitiren ve egemenliğini dünyanın polisliğini yüklenerek sürdürmeye çalışan Amerika'dan başkası değildir.

Örneğin, bu makaleyi yazmama neden olan seyrettiğim serüvende, kötüyü *intergang* temsil ediyor. *Intergang*! Enternasyonal sermayeye karşı *intergang*! Amerikan ideolojisinin taşıyıcısı bir insan için *intergang*, mafya ve mafyadan geçerek işçi sendikaları çağrışımı yapar. *Intergang*, ışık saçan bir katı maddeyle Süpermen'in insanlığa ilgisini kayıtsızlığa dönüştürerek, dünyayı kontrol etmeye çalışır. Bu yönde bankalar soyulur, Daily Planet gazetesini ele geçirmek için gayrimeşru satın alma girişimleri başlar. Süpermen kayıtsız bir şekilde "eh, napalım" der ve köpekleri gezdiren bir sarışın kıza asılmaya başlar. Klark Kent kılığındayken, Lois'e "boşver bunları, hadi sinemaya gidelim" der. Bu durum Lois'i çok üzer ve Süpermen'i "psikiyatriste" görderir. Psikiyatrist de Süpermen'in kayıtsızlığına şaşar ve "insanlık uğruna" (yani insanlık kapitalist sermaye ile tanımlandığı için sermaye uğruna) asla kayıtsız kalamayacağını belirtir. Bu sırada psikiyatrist, Süpermen'e tatil yapmasını ve dinlenmesini önerir ve hiç dinlenip dinlenmediğini sorar. Süpermen "bir keresinde Londra'ya gittiğini" söyler. Psikiyatrist sevinir. "Çok iyi" der, "Ne kadar kaldın?" Süpermen, "sadece iki dakika oradaydım, bir nükleer silahı durdurdum" diye karşılık verir. Psikiyatrist, "çok iyi" der.

Düşünün; Süpermen gibi güçlü biri bile, bir sorunu olduğu zaman, çare bulmak için, düzenin meşru olarak tanımladığı ve teşvik ettiği bir yola başvurmaktadır. Bu seçim yolu "iyinin" seçim yoludur. Peki kötü kim? Dediğim gibi, örgütlü firma düzeninin egemenliğini ve çalışma düzenini kabul etmeyen, düzenin çıkar zincirini kırmaya çalışan herkes kötüdür. "Kötü"ler, "psikiyatrist"e gitmez, Freudcu ve davranışçı psikolojinin kendisinin burjuva hastalığı olduğunu, dolayısıyla tedaviye muhtaç olduğunu ileri sürer. Süpermen hikayelerinde (ve benzerlerinde) "kötü"ler psikiyatriste "zarar vermek, kötülük yapmak" için giderler. Yakalandıktan sonra psikiyatriste gönderilirler.

Süpermen'de adalet sistemini temsil eden polis teşkilatı eli kolu bağlı ve tesirsiz olarak gösterilir. Bu, örneğin *Rockford Files* ve *Starcky and Hutch* gibi polis serilerinde ve *Dirty Harry*, *Death Wish* biçimi filmlerde de yapıldığı gibi, Amerikan ideolojisinin kamu kurumlarını aşağılaması ve küçümsemesi, kamu bürokrasisinin beceriksiz, iş bilmez ve tesirsiz olduğunu işlemesinin bir yansımasıdır. Kamu bürok-

rasisini (polis teşkilatını) böyle sunmakla Amerikan ideolojisi yaşatılır ve serbest teşebbüs sistemi doğal ve en etken çözüm, iletişim ve girişim tarzı olarak öne sürülür. Süpermen'de polis teşkilatı "kötüyü" ve "kütülüğü" engelleyici hiçbir aktif rol oynamaz. Süpermen kötüyü durdurur, tesirsiz hale getirir ve polise teslim eder. Böylece hak ve haksız yerini bulur, kısa bir süre için dıştan gelen kötü girişimle bozulan ve zarar gören sistem tekrar normale döner. Gerilim son bulur. Süpermen'in suçluyu polise teslimi, sadece kamu kurumlarının bürokratik beceriksizliğini yeniden kanıtlama değildir, aynı zamanda daha önemli olarak, Süpermen'in kimin hizmetinde olduğunun açık bir göstergesidir. Süpermen, böylece, her serüvende adalet sisteminin meşruluğunun (beceriksizliği ötesinde) soruşturmasız propagandasını yapar.

KAPİTALİZMİN YOK OLMA KABUSU

Süpermen nereden gelir? Yok olan, yok edilen uzak bir medeniyetten: İngiliz İmparatorluğu'nun fezaya yansımış, hayali masallaştırılmış biçiminden... Süpermen geçmişini babasının hazırladığı görüntülü "tarihi kayıtlardan" etraflıca öğrenir. Bu geçmişe çok nadiren gider. Kapitalizmin geçmişe olan geri dönüşleri hemen her zaman ya geçmişi hortlatıp faşist ve ırkçı amaçlarla kullanmak içindir, ya da geçmişi romantikleştirme ve bugünün geçmişten daha iyi ve ileri olduğunu kanıtlamak içindir. Geçmiş, birbirinden kopuk "kapsüller" halinde sunulur. Kapsüller yutulur, kolayca hazmedilir ve "ah, dünler, fakat bugün daha ileriyiz" diyen bir biçimde dışarı salınır. Kapitalist ideolojide geçmiş katledilir ve gelecek kapitalizmin ve emperyalizmin bugünkü korkularının, hırslarının, şehvetlerinin ve egemenliği altında tutma çabalarının bir uzantısı yapılır (örneğin *Star Trek-Uzay Yolu*). Benim babam zamanında bile Süpermen vardı. O zamandan bu zamana neler oldu neler? Fakat Süpermen, Klark Kent, Lois, Jim ve en önemlisi *Daily Planet* (Günlük Dünya-isme dikkat!) aynı... Yaşlanma yok, fakat kapitalist endüstrilerin ve ideolojinin modasına uyma çok.

Kapitalizm, insanlık tarihini kapitalizme kadar getirmiş ve orada dondurmuş ve emperyalizmle evrensel değişmez yapmıştır. Bundan sonraki tarih bugünkünün iyi, daha iyi, geliştirilmiş, diyet, kolestrolü alınmış, en iyi, iyiden de iyi, beyazı daha beyaz yapan, TV'leri 500 kanallı, 900 tane 900 numaralı, daha çok arabalı ve daha seksi kadınlı ve erkekli, sayısız haplarla ayakta duran, ücretli/maaşlı köleler kitlesinin cıvıkını daha çok çıkaran ve bu kölelerin ayaklanmasından ödü daha çok kopan, bu nedenle daha çok silahlanan bir uzantısıdır. Unutmayalım; ne Yunan, ne Roma, ne Osmanlı, ne de İngiliz İmparatorluğu birgün çökeceğini ve yok olacağını aklına getirmiştir. Bugünün imparatorlukları (eşittir emperyalizm) eskilerden farklı olarak, dayandıkları maddi ilişkiler sisteminin özelliği nedeniyle, iki zıt yönü aynı anda yaşar: Dehşetli güç ve dehşetli yok olma kabusları... Dolayısıyla, Klark Kent her gün ekmek parasını kazanma ve *Daily Planet* sahiplerini zenginleştirme faaliyetine devam ederken, Süpermen her gün bu günlük "normal akışı" bozmaya çalışan ve hatta kısa bir süre için bu akışın belli bir bölümünü aksatan (örneğin patronun kaçırılması, Lois ve Jim'in çıkmaza düşmesi) "kötü güçleri" kontrol etme, durdurma, engelleme işlerini yapar. Sonuçta hep, bütün romanlarda, filmlerde, mecbualarda

Düzeni bozan "kötüler" karşılarında Süpermen'i bulur!

olduğu gibi, Süpermen'de de döner dolaşılır çemberin başladığı yere geri dönülür: "Tarih tekerrürden ibarettir" sözü böylece kanıtlanır, insanlık ve insanlık tarihi kapitalist/emperyalist gelişme tarihi olarak döner dolap yapılır. Şekspir'in tiyatrosunu ve sahnesini ele geçirince ve materyal ilişkiler düzenini oyuncuları ücretli/maaşlı kiralık işçi, bilim adamı, memur, yönetici ve katil pozisyonlarına sokacak bir şekilde biçimlendirince, tarih oyuncuların gelip oyuncuların gittiği (mimari süslemeden ve mükemmelleşmeden öte) değişmeyen bir tekrar olur. Öyle ki, "yaşasın insanlık ve insanlık tarihi" veya "bayrağımız şanımız, feda olsun kanımız" veya "Allah yoluna cenk edelim, kafir (örneğin Aziz Nesin'i) öldürüp şan alalım şan" diye haykıran bile, gerçekte "yaşasın emperyalizm" dediğinin farkında değildir.

SÜPERMEN-KLARK KENT DİYALEKTİĞİ

Klark Kent, Süpermen'in bile kapitalist ilişkiler düzeninde ekmek parasını kazanması için yerleştirildiği yerde, bu yerin getirdiği görevler ve sorumluluklar çerçevesinde çalışması gerektiğini ifade eder. Serbest teşebbüs ekseninde örgütlenmiş "sivil toplum"... Klark Kent (ve Lois ve Jim) günlük faaliyetleriyle, egemen düzenin insanları belli örgütsel yerlerdeki pozisyonlara yerleştirerek sorumluluk ve görevler içine hapsedip ücretli/maaşlı köle durumuna indirgemesini meşrulaştırır. Klark Kent ekonomik ve "örgütsel insandır". Süpermenliğini gizleyen Klark Kent ise, bu gizleyişle, gerçekte, kapitalist üretim ilişkileriyle kapitalist ideoloji arasındaki bağı hem ortadan kaldırır hem de ekonomik tabandan sıyırarak idealleştirir. Klark Kent'in Süpermen olduğunu sadece kendisi, bir de "bu dünyadaki" anne-babası (eşittir yeni-İngiltere ve kraliçe-anne) bilir. Klark Kent'in Süpermen olduğunu saklaması, gazetede pozisyonlandırıldığı yer ile gerçek-kendisi arasındaki uyumsuzluğun bir ifadesidir. Fakat çalışmak zorundadır. Genç öğrencilerin ve birgün meşhur olmak umuduyla kürek sallayan genç artistlerin New York ve Kaliforniya'nın restoran ve otellerinde çalışmaları ve yaptıkları bu işle kendilerini bağdaştırmamaları, ayrı tutmaları, hatta gizlemeleri gibi... Tabii, bu artistler Klark Kent değil!

Hangisi gerçek? Süpermen mi yoksa Klark Kent mi? Tavuk mu yoksa yumurta mı? Her ikisi de gerçek ve her ikisi de hem birbirine bağımlılığı hem de birbirinden kopukluğu anlatır. Klark Kent gerçekte Süpermen. Süpermen gerçekte Klark Kent. Klark Kent, Süpermen olmaktan vazgeçebilir mi? Zaten gazetecilik fonksiyonunu seçerek, sivil toplumdaki ekonomik ilişkilere katılarak süpermenlikten vazgeçmiş vaziyette. Süpermen gücünü kullanıp, her gün gazeteci olarak ücretli köleliğe talim etme yerine, isterse egemenliği eline alabilir. Klark Kent'in egemen ilişkiler düzenine uyması, işçi sınıfının kendisi için bir sınıf davranışı göstermesinden çok kendi başına bir sınıf karakteri göstermesine benzer. Bunun da esas nedeni, sistemin meşruluğunun sorgusuz benimsenmesi veya soruşturulduktan sonra "var olanların en iyisi" olarak nitelenip yeniden tasdik edilmesi ve benimsemeyenlerin de karşılarında Süpermen'i bulmasıdır.

Süpermen, Klark Kent olmaktan vazgeçebilir mi? Vazgeçemez, çünkü aç ve evsiz kalır. Yiyecek ve kira parasını nereden bulacak? Dolayısıyla, Süpermen'in önünde iki seçenek var: Ya Klark Kent olarak ücrete talim etmek ya da "kötüye" uyarak istediğini kaba güçle gaspetmek ki bu da kapitalistin çıkarına "haksız olarak" el uzatmaktır. Haksızlıktır, çünkü elde etme kapitalist oyunun kurallarına göre yapılmamış olur. Süpermen "iyi" olduğu ve "iyiyi" temsil ettiği için Klark Kent olmaktan vazgeçemez. Dolayısıyla, vazgeçememe hem ekonomik temele hem de ideolojik desteğe dayanmaktadır.

Süpermen'in Klark Kent olduğunu saklamasının anlamı daha başka bir biçim alır: Kılık değiştirerek Klark Kent olan Süpermen, Klark Kent iken kılık değiştirerek Süpermen olur. Süpermenlikle hem toplumdaki pozisyonu hem de sorumluluğu ve görevi yeni biçim alır. Ekonomik-sivil toplumdan ayrılır ve kötüye karşı güç kullanarak kötülüğün kaybetmesini ve "doğru"nun kazanmasını sağlayan "kaba kuvvet" biçimine dönüşür. Bu biçimle, baskı, engelleme, durdurma, bertaraf etme mekanizması rolünü üstlenir. Bu güç ve baskı mekanizmasını kullanmayı, insanlığın çıkarı ile özdeşleştirerek meşrulaştırır, haklı çıkarır. Dolayısıyla Süpermen, Süpermen kılığıyla yaptıklarıyla a) ekonomik ilişkiler düzenini koruyan baskı gücünü temsil eder, b) silah endüstrisinin ve bu endüstriye bağımlı endüstrilerin sivil toplumdaki varlıklarının zorunluluğunu kanıtlar, c) meşrulaştırılmış kaba güçle sistemi korur ve d) sistemin ideoloik ağının örülmesine katkıda bulunur.

Süpermen'in yaptıklarına ve yaptıklarını iletişim biçimine bakarsak, Süpermen'in kim olduğunu kolayca anlayabiliriz: Süpermen, ekonomik gücünü relatif olarak yitiren ve egemenliğini dünyanın polisliğini yüklenerek sürdürmeye çalışan Amerika'dan başkası değildir. Hangi Amerika? Sömürülen Amerika değil elbet.

SÖZ
HAFTALIK HABER YORUM DERGİSİ

Yazarı ve okuyucusuyla sosyalistler SÖZ'de buluştu

Korkut Boratav, Metin Üstündağ, Ragıp Zarakolu, Melih Pekdemir, Faik Bulut, Hackl Seyler, Fatmagül Berktay, Metin Çulhaoğlu, Ufuk Uras, Aziz Çelik, Ö. Bedri Canatan, Cezmi Ersöz, Erdoğan Aydın, Yalçın Cerit, Muhsin Kızılkaya, Tektaş Ağaoğlu, Neşe Yaşın, Cengiz Erdinç, Ertuğrul Kürkçü, A. Önder Öndeş, Gençay Gürsoy, Engin Erkiner, Adnan Bostancıoğlu, A. Başer Kafaoğlu, Sıtkı Coşkun, Deniz Mukan, Ahmet Ural, Necmi Demir, Osman Ergin, Hürriyet Karadeniz, Ahmet Soner, Ahmet Müfid, Haluk Gerger, Ferhan Umruk, Nadire Mater, Zafer Aydın, Ahmet Çakmak, Sibel Özbudun, Volkan Öztürk, Emel Aslan, Saruhan Oluç, Altay Martı, Yavuz Alogan, Orhan Kahyaoğlu, Masis Kürkçügil, Doğan Göçmen, Vakıf Çağın, Ergun Adaklı, Dursun Yıldırım, Yurdaer Erkoca, Osman Günay, Fikret Başkaya, Özcan Sapan, Sungur Savran, Esat Korkmaz, Kenan Kalyon, Mustafa Yavuz, Hazım Ruhi, Barış Bardakçı, Zeki Yaş, Suat Parlar, Teslim Töre, Tanıl Bora, Ragıp Duran, Necmiye Alpay, İrfan Cüre, Yiğit Tuncay, İlhami Aras, Kadir Beşgöz, Birol Sümer, Ahmet Çınar, Özlem O., Mustafa İzberk, Mustafa Köz, Orhan İyiler, Yıldırım Koç, Aycan Demir, Sadun Aren, Aylin Çevik, Tülin Öngen

SÖZ'ün ilk 10 sayısında yazdı... Okumadınız mı?

Amansız düşmanımız: Virüsler

Peter JARRET
Çev: M. Halim SPATAR

*Okuyacağınız makale, National Geographic dergisinin Temmuz 1994 tarihli sayısından kısaltılarak alınmıştır. Makalenin yazarı **Peter Jarret**, özgün fotoğraflar ise **Karen Kasmausti**'ye ait. Bu ilginç makaleyi **M. Halim Spatar** Türkçeleştirdi.*

Afrika'nın uzak hastanelerinden birinde hastabakıcı olarak çalışan genç **Hamid Mansaray**'da birden çok yüksek bir ateş, ardından da kanamalar başladı. Gencin ağzından burnundan kan boşalıyor, derialtı ve göz kılcaldamarları yırtılıyordu.

LASSA HUMMASI

Mansaray Sierra Leone'deki Panguma köyünde özel bir tecrit koğuşuna kaldırılmıştı. Doktorlar Lassa Humması adlı pek bilinmeyen bir hastalık tanısı koymuşlardı. Bu hastalığın nedeni bir virüs, yani 100.000 tanesi biraraya geldiğinde ancak görülebilir duruma gelecek kadar küçük olan bir enfeksiyon etkeniydi. Virüs, gen yumaklarından -başka deyişle, yaşamla ilgili bütün tasarımları taşıyan DNA ya da RNA zincirlerinden- biraz fazla olan bir varlıktır. Böyle olmakla birlikte virüsler, basit varlıklar olmaktan uzaktır. Hücrelerimizi istila eder, adi siğil gibi iyicil, nezle gibi tahriş edici, ya da bu Afrika humması gibi öldürücü hastalıklara yol açarlar.

Lassa hummasının nedeni, araştırmacıların sıcak etkenler olarak adlandırdıkları, kolaylıkla yayılan, hızla ölüme yol açan, tedavisi ya da aşısı bulunmayan bir düzineden fazla virüsten biridir. Lassa virüsü, enfekte olan kişilerin yalnızca kan ve idrarlarına doluşmakla kalmıyor. Aynı zamanda havaya da yayılıyor. Atlanta, Georgia'daki ABD Hastalık Denetim ve Önleme Merkezleri'nde (CDC) sıcak etkenleri inceleyen bilim adamları, dışarıdan hava veren araçlara bağlanmış özel giysiler giyerek ve arkalarında sıkıca kapanıp mühürlenen, hava geçirmeyen servis kapılarından geçerek labaratuvara girerler. Hiçbir tehlikeli maddenin dışarıya sızmaması için, laboratuvardan çıkarılan her türlü malzemenin ya sterilize edilmesi ya da yakılarak yok edilmesi zorunludur. Panguma'da ise bu tür donanımlar yok.

Komşu Liberya'da bir tıp ekibi Lassa virüsüyle enfekte olmuş bir gebe kadını hiç kuşkulanmadan tedavi etti. Dört hafta içinde, aynı koğuşta yatan iki hasta ve hastane personelinden iki kişi ölmüştü.

Kimi Lassa olguları hafif olabilir, ama hastalık kanama aşamasına kadar ilerlemişse, Lassa hummasından pek az kişi sağ kalıyor. **Mansaray**, Lassa virüsünü art arda ölen iki küçük çocuğa bakarken kapmıştı. Oysa, baştan başa bütün Batı Afrika bu enfeksiyonun tehdidi altında. Bu virüsü bir fare türü taşıyor, besinlere ve ev eşyalarına bulaştırıyor.

DAHA BETERİ DE VAR: EBOLA VİRÜSÜ

Ayrıca, Afrika'nın sık yağmur ormanlarında, bundan da korkunç olan bir sıcak virüs daha yaşıyor. Ebola humması denen bir hastalığa neden olan bu virüs, ilk kez 1976'da Sudan'daki küçük bir köyde ortaya çıktığında saptanmıştı.

Hastalananlar, tıpkı Lassa hummasındaki gibi yüksek ateşle yatağa düştüler ve hastalarda kanamalar başladı. Ebola hummasına yakalanan insanların yarısı öldü. Humma, Eylül'de, bu kez Zaire'de patlak verdi; bu virüs, öncekinden daha virülan gözüküyordu. 50'den fazla köyü kasıp kavurarak hastalananların yüzde 90'ını öldürdü. Zaire hükümeti, başkentte bir salgın patlamasını önlemek için bölgeye giden bütün yolları kapattı.

Batı yarımküresinde bilinen son çocuk felci (polio) hastası, Luis Fermin, Peru'da doktoruna yürüme becerisinde sağladığı ilerlemeyi gösteriyor. Henüz hastalığı etkili olduğu ülkelerdeki aşı kampanyaları çocuk felcinin 2000 yılında eradikasyonunu hedef alıyor.

Ardından Ebolo yatıştı, başladığı gibi bitişi de esrarlı bir biçimde oldu. Virüsün hâlâ çevrede bir yerlerde, tıpkı kendilerine hastalanmadan Lassa'yı taşıyan fareler gibi, bazı hayvan türlerinde gözle görülür herhangi bir zarara neden olmadan barındığı kesin. Yaptıkları geniş araştırmalara karşın, epidemiyologlar Ebolo'yı vücudunda barındıran hayvan türlerini saptayamamışlardır. Tek tük yerel patlamalar görülmeye devam ediyor.

İNSANLIK YENİ VİRÜSLERLE TANIŞIYOR

Bu sıcak virüslerin daha hızlı ve daha ötelere yayılmasını engelleyen nedir? Bilim adamlarının bu konuda ellerinde belgeleyebildikleri hiçbir bilgi bulunmuyor. Bazıları, biraz da alaylı olarak, bu virüslerin aşırı öldürücü olabileceği düşüncesini ileri sürüyorlar. Salgının sürebilmesi için, virüslerin yeni insan konakçılara bulaşması gerektiği halde, hastalık buna zaman bırakmadan hastalanan kimseleri öldürüyor olabilir.

Bütün virüsler gibi, sıcak etkenlerin de yaşamlarını sürdürebilecekleri konakçılar bulunması gerekir. Virüsler kendi başlarına üreyemezler. İstila ettikleri hücrelerin üreme mekanizmasını, yeni virüsler üretmek üzere kendi buyrukları altına alırlar.

Virüsler sayısız istila stratejisi kullanırlar. Son derece çapraşık bir yol izleyen özellikle bir tanesi -insan bağışıklık yetmezliği virüsü yani HIV- geçen on yıllık dönem içinde bütün dünyaya AIDS'i yaymıştır. Bilginlerin çoğu, AIDS'in de Lassa gibi, yıllarca önce Afrika'dan kaynaklandığı kanısını taşıyor.

Virüslerin yayılması bakımından en büyük tehlike kaynaklarından birini tropik bölgelerin oluşturuyor olması mümkündür. Buna neden de, tropik bölgelerin doğal olarak son derece yoğun değişik bitki ve hayvan türleri içermesi ve dolayısıyla yaşamlarını bu canlılarda konaklayarak sürdüren virüsleri barındırmasıdır. İnsan toplulukları, daha önce iskan edilmemiş bölgelere yayılıp sokuldukça, insanlardan uzak, kapanık durumda bulunan virüslerle yüzyüze gelebilir.

Çok seyrek rastlanan bir virüsün, kendi yalnız köşesinden ortalığa çıkması durumunda, modern hava seferleri, bu virüsün hiçbir engel olmadan dünyanın dört bir bucağına ulaşmasına olanak verebilir.

1989'da Chicago'nun dış mahallelerindeki kliniklerinden birine, 43 yaşında bir makine mühendisi, ateş ve boğaz ağrısı şikayetleriyle başvurdu. Doktorlar, hastaya antibiyotik vererek evine yolladılar. Hasta, çok geçmeden Lassa hummasından öldü. Hastanedeki hekimler mühendisin, az zaman önce anne ve babasının Nijerya'daki cenazesine katılmış olduğunu saptadılar. Ölmelerinden önce her ikisinde de, Lassa hummasının belirtileri görülmüştü.

TARİH BOYU KASIP KAVURDULAR

Virüsler, yazılı tarihin başlangıcından bu yana insanlığı kasıp kavurmuştur. İ.Ö. yaklaşık 1500'e tarihlenen bir Mısır alçak kabartmasında, bir bacağı sakat bir rahip görülüyor: poliovirüsün neden olduğu felaketin gizini açığa vuran bir tanık. Bir 13'üncü yüzyıl Arap manüskrisi, dehşet içindeki bir insanı ısıran, dili sarkmış, kuduz bir köpeği gösteriyor: bu da kuduz virüsünün de yüzyıllarca önceye dayandığının kanıtı.

Bazı virüsler tarihsel olayların gidişini değiştirebilir. Tarihçiler, İspanyol Cortes ile bir avuç askerinin, 1521'de geniş Aztek ülkesini bir virüs yardımıyla çökertmiş olduğuna inanıyorlar. Cortes'in adamlarından bazıları çiçek hastalığı taşıyorlardı. Çiçek virüsü Avrupa'da öteden beri var olmasına karşılık, Batı Yarıküresi bu virüsle yeni karşılaşıyordu. Virüsün, bütün ülkeye yayılan ve yerli nüfusun üçte birinden fazlasını öldürmüş olduğu tahmin edilen büyük ve yaygın bir salgına (yeni bir pandemiye) yol açtığı sanılıyor.

Bunun gibi büyük yıkımlarla sonuçlanan salgınların nedeni yüzyıllarca esrarını korudu. 1700'lerin başlarında yeni icat edilmiş bulunan ışık mikroskopu, şimdi bakteri adıyla bildiğimiz ve kolera, veba gibi hastalıklara neden olduğu saptanan tek hücreli canlıları ortaya çıkardı. Buna karşılık, çiçek ve çocuk felci gibi hastalıklara neden olan etkenler, 1930'larda elektron mikroskopunun çıkışına kadar görünmez, bilinmez bir durumda kaldı. Nesneleri 7000 kez ya da daha da fazla büyütebilen bu güçlü aletle, sonunda virüsler de açığa çıkarıldı. Bunların çoğu, canlı hücrelerden binlerce kez küçük küreciklerdi.

"ASİ İNSAN DNA'SI"

Bu virüslerin yüzeylerinde uzantılar oluşturan karmaşık yapılı moleküllerin incelenmesine daha da güçlü aletler yardım etmiştir. Bu uzantıların biçimlerinin, bir virüsün işlev görme yeteneği bakımından büyük önem taşıdığı meydana çıkmıştır. Her virüs suşunun yüzeyindeki moleküllerin kendine özgü bir düzeni vardır. Kilit içine giren anahtar gibi çalışan bu yüzey molekülleri, virüslerin yüzeylerindeki molekülleri, hedef hücrelerin zarları üzerindeki moleküllere uydurarak virüslerin konakçıya girmesini sağlar.

Virüs, bir hücreye girdiği ana kadar, canlıdan çok ölü görünümdedir. New York Eyalet Üniversitesi viroloğu **Eckard Wimmer**, "Bir virüsün tek başına üreyemediğini, kendiliğinden hareket edemediğini, bir toz tanesi kadar cansız olduğunu" söylüyor.

Aslında bir virüs, DNA ya da RNA moleküllerine kodlanmış salt bilgiden ibarettir. Canlı organizmalarda, bu moleküller, yani genler, hücrelerin yapılanması ve sürdürülmesi için gerekli talimatları taşırlar. Örneğin yeni bir insanı oluşturma talimatı için üç milyon kadar bilgi bit'i gerekir. Buna karşılık, en küçük virüs, ancak 2000 kadar bilgi bit'inden oluşur.

Bilim adamları virüslerin, kendi kopyasını üreten ilkel moleküller olarak ortaya çıkmış olabileceğini, bunların sonradan canlı hücrelerin asalakları haline gelmeye başladığını düşünüyorlar. Bir olasılıkla da bunlar, hücre içinden dışarıya sıçrayarak yaşamını sürdürme olanağını bulan genler olarak var olmaya başlamış olabilirler. İngiltere Oxford Üniversitesi'nden biyolog **Dawkins**, bunlara "asi insan DNA'sı" adını veriyor.

VİRÜSLER FAYDALI OLABİLİR Mİ?

Bugün, tıpta yeni bir çağın açıldığını müjdeleyen deneylerde, virüslere, insanların hayatlarını kurtarmak üzere çekidüzen verilmektedir. New York Hastanesi Cornell Tıp Merkezi tıp profesörü **Ronald Crystal**, "virüsler belli hücreleri hedef alarak içine girebilir ve bu hücrelere yeni

genetik bilgi taşıyabilirler" diye açıklıyor. Crystal, kistik fibröz olarak adlandırılan ve akciğerlerde mukus birikmesini önleyen genleri bozuk bir halde doğan çocuklarda ortaya çıkan kalıtsal hastalığı tedavi etmek için, soğuk virüslere replasman geni adı verilen bir gen eklendi, solutulan bir burun spreyi aracılığı ile bu virüsler, sözkonusu geni, tam gerekli olduğu yere, akciğer hücrelerine taşıdılar. Henüz deney aşamasında olmakla birlikte, bu teknik, bu ölümcül hastalığı çeken onbinlerce kişi için umut vaat etmektedir.

Gelecekte, virüsler, daha başka biçimlerde pek çok gen terapisi için önemli bir araç oluşturacaktır. Bir California biyoteknoloji firması olan Biosource Genetics, tütün bitkilerine yeni genler enjekte etmek üzere virüslerden yararlanmanın yollarını araştırmaktadır. Bitkilere aktarılan genler, bu bitkileri, endüstride kullanılan kimyasal maddeler, ilaçlar, hatta kanser ilaçları gibi, potansiyel olarak yararlı maddeleri üretmek yolunda yeniden yönlendirecektir.

VİRÜS, HÜCREYİ NASIL ELE GEÇİRİYOR?

Ne var ki, bütün bu vaatlerine karşılık virüsler, inanılmaz bir hızla kötürümleştiren ya da öldüren, amansız bir düşman olmaya devam ediyor. Bir virüs, bir hücreye girer girmez, o virüsün sımsıkı sarılmış bulunan genleri açılmaya başlar ve bunlar hücre sıvısı içinde rastgele sürüklenir duruma gelir. Bu genler hücreye kendi çalıştırma talimatlarını sokarak, hücre üretim düzeneğine virüsün birçok kopyasını oluşturma buyruğunu verirler.

Hücrenin içine, çok kısa sürede, dış dünyaya boşalmaya hazır binlerce virüs kolonu doluşur; hücreyi şişirmeye koyulur. Bazı virüs tipleri hücre zarından dışarıya kayarak kaçar,-bu olguya tomurcuklanma denir. İçerde kalan virüsler ise çoğalmayı sürdürür; tıka basa şişen hücre sonunda yırtılır ve yeni virüsler dışarı dökülerek komşu hücreleri enfekte eder ve aynı süreç başka hücrelerde tekrarlanır. Her iki durumda da çok sayıda virüs, istila ettikleri hücreleri öldürürler. Denetim altına alınmadıkları durumlarda, bu gibi enfeksiyonlar ana organizmayı ya da insan konakçıyı öldürmeye yetecek kadar hücreyi yıkıma uğratır. Ya da, çocuk felcinde olduğu gibi, onarımı olanaksız zararlar verirler. İncebağırsaklardaki hücreleri enfekte eden poliovirüs, sinir hücrelerine yayılarak, bu hücrelerin geniş çapta ölümüne ve felce yol açar.

SADECE İNSANLARI DEĞİL

Virüsler büyük olasılıkla, gezegenimiz üzerinde yaşayan her canlı türünü kasıp kavurmaktadır. Maymunlar ve yer mantarlarını, yunus balıklarını ve köpekleri enfekte ederler. Tütün bitkisinin yapraklarında lekeler yapar, laleleri karartır ve domatesleri bodur bırakırlar. Virüsler bakterilere bile saldırırlar. Yıllarca virüsler açısından okyanuslara bakmayı düşünen pek kimse çıkmamıştı; oysa 1980'lerin sonlarında biyologlar bir çay kaşığı deniz suyunun, bir milyardan fazla virüs partikülü içerebileceğini saptadılar.

Sarı humma virüsü gibi bazı virüsler, sivrisinekler tarafından taşınır. Başka bazı virüsler ise, hava yoluyla taşınır, gripte olduğu gibi, enfekte kişilerin soluğuyla yayılır. Hayvanlarda şap hastalığına neden olan virüs, bilinen bütün virüslerin en bulaşıcı olanlarından biridir. Fransa'nın Brittany bölgesinde patlak veren bir salgın, Manş Denizi üzerinden İngiltere'nin Wight Adası'na sıçradı. Virüs, rüzgârla 170 mil öteye taşınmıştı.

NEDEN SIK SIK NEZLE OLURUZ?

İnsan viral hastalıkları arasında hiçbiri nezle kadar geniş alana yayılamaz. Nezleyi bu denli yaygın kılan nedir? Konunun otoritelerinden olan Virginia Üniversitesi'nden **Jack Gwaltney** soruyu şöyle yanıtlıyor: "Nezle dediğimiz belirtilere neden olan birbirinden çok farklı en azından dört virüs grubu vardır. Adenovirüsler, koronavirüsler, miksovirüsler ve rinovirüsler. Ayrıca, bunların her birinin birçok da varyetesi vardır. Yalnızca rinovirüsün yüzden fazla farklı tipi saptanmıştır."

Nezleye karşı vücudumuzun başlıca savunması -bütün öbür viral hastalıklarda olduğu gibi- bağışıklık sistemimizdir. Olağanüstü karmaşık olan bu sistem, istilacı bir virüsün varlığını saptar saptamaz harekete geçer. Her virüs suşunun dış yüzünde, antigen adı verilen, o virüsün kendine özgü bir biçimde düzenlenmiş moleküler yapılar bulunur. Kanda yardımcı T hücreleri olarak bilinen akyuvarlar bu antigenlerin yerini saptayarak vücudun savunma düzeneklerini seferber kılar. Bilim adamları kan dolaşımında, her biri özel bir antigeni tanımak üzere donatılmış onbinlerce farklı yardımcı T hücrelerinden oluşan savunma birliğinin devriye gezdiğini saptamış bulunuyorlar. Bu denli akla durgunluk verici çeşitlilik, bağışıklık sistemini çok geniş bir olası istilacı yelpazesine karşı hazırlıklı duruma getirir.

Yardımcı T hücreleri herhangi bir sorun saptadıkları zaman, B hücreleri ve öldürücü T hücreleri olarak bilinen uzmanlaşmış etkenleri uyarırlar. Öldürücü T hücreleri, virüsün istilasına uğramış bulunan hücreleri arayarak bulur ve bu hücrelerin zarlarını kimyasal yoldan deler. Öldürücü T hücreleri vücudun kendi hücrelerini gözden çıkararak virüs istilasını kettelerler. B hücreleri, istilacının yüzeyine yapışarak virüs partikülünü etkisizleştiren antikor adını taşıyan moleküller üretir.

İstilacı yok edildikten sonra, geride, tekrar istilaya kalkışması durumunda, bu virüsü çok daha hızlı bir biçimde saptayacak, uzun ömürlü ve bellek hücreleri adını taşıyan T ve B hücrelerinin oluşturduğu ordular kalır. Bu bellek hücrelerinin varlığı, birçok viral enfeksiyonun -örneğin kızamık, kabakulak gibi çocukluk enfeksiyonlarının- neden yalnız bir kez hastalık yaptığını açıklar. Birinci enfeksiyonun başarıyla uzaklaştırılmasından sonra, söz konusu virüsün ondan sonra oluşabilecek istilaları hızla bastırılır.

Bağışıklık sistemi, bazen, nezle olarak adlandırdığımız son derece karmaşık savaştan sakınmak için, kendisi için tanıdık olmayan bir virüs suşunu saptamakta enikonu aciz kalır.

Soğuk virüsler, bu tür bir çeşitlilikte varlık gösterdikleri için bizleri tekrar tekrar hastalandırır. Gwaltney, bu durumu "nezle yapan bir suşa bağışıklık kazanır kazanmaz, nezlenin bir başka suşuna duyarlı hale geliriz" diye açıklıyor. Bizleri burnumuz akar ve aksırır durumda tutmaya yetecek bol sayıda virüs suşu vardır. Nezle yapan virüslerin çok çeşitli oluşu, bunun yanı sıra, nezleye karşı bir aşı bulma çabalarını da boşa çıkarmıştır.

ÖLÜM SAÇAN GRİP SALGINLARI

Nezle virüsü gibi, grip virüsü de çoğunlukla tekrarlayan bir istilacıdır. Daha ciddi ve bazen ölümcül olan grip virüsleri, antigenlerinin biçimini, T ve B bellek hücrelerinin çabucak tanıyamayacağı bir biçimde biraz değiştirerek bağışıklık sistemini atlatır. Bu yolla zaman kazanan virüsler, grip nöbetine özgü olan ağrı, sızı ve yüksek ateşi tetiklerler.

Grip, herhangi bir yılda bile, 20 bin ABD vatandaşını öldürmektedir. Yaşlılar ve bağışıklık sistemleri başka hastalıklar yüzünden zayıf düşmüş kimseler için grip, özellikle tehlikeli bir hastalıktır. Bu gibi kimselerin hastalıkla savaşma yeteneği olmayabilir, sonunda hastalık bu kişilerin ciğerlerini yıkıma uğratır. Özellikle virülan bir suşun hastalığa neden olduğu kötü bir grip mevsiminde, ABD'de ölü sayısı 40 bine, hatta daha da üstüne çıkabilmektedir.

Dönem dönem çok daha öldürücü olan gripler patlak verir. Biraz değişmiş yeni grip suşlarının tersine, bu öldürücü virüsler, insan bağışıklık sisteminin daha önce hiç karşılaşmamış olduğu, dolayısıyla hiçbir savunması bulunmadığı için son derece tehlikeli olurlar.

Geçen beş yüzyıl içinde beş kez bu pandemik (yani çok yaygın ve şiddetli) grip salgınları yer küresini silip süpürmüş, kısa dönem içinde yüzbinlerce insanın yaşamına mal olmuştur. 1918 İlkbaharında dünya savaş içinde bunalırken, Kansas'ta acemi erlerin eğitim gördüğü bir kışlada böyle bir virüs ortaya çıktı. Bu salgın, 16 ay içinde, Birinci Dünya Savaşı'ndaki çarpışmalarda ölen toplam insandan çok daha fazla sayıda, en azından 20 milyon kişiyi - dünya nüfusunun yaklaşık yüzde biriniöldürdü. 1900, 1957, 1968 ve 1977'de daha az öldürücü suşların salgınları oldu.

Dünyanın önde gelen grip uzmanlarından biri, virolog **Rob Webster**, "ikinci bir pandemik gribin vakti çoktan gelmiş durumda" diyor. 25 yıl boyunca grip virüslerini izleyen **Webster**, pandemik salgın yapacak bir grip virüsünü, meydana çıktığı anda yakalamayı umuyor. Ortaya çıkan bütün yeni gripler gibi, bunun da Güney Çin'den kaynaklanmasının beklendiğini söylüyor.

Çoğu virüsler yalnızca bir ya da iki tip hayvanı enfekte eder. Bununla birlikte, grip virüsleri insan, at, domuz, fok balığı ve çeşitli kuşlar da içinde olmak üzere birçok canlıya saldırır. Güney Çin'de insanlarla hayvanlar birbirleriyle çok yakın yaşadıkları için, bir türde barınan grip virüslerinin genleri, başka bir türünki ile karışabilir ve yepyeni bir biçim oluşabilir.

Her pandemik grip suşu, yalnızca sekiz genden oluşur. İki viral suş tek bir hücreyi istila ettiklerinde bunların genleri birbirine karışır ve eşleşerek, 256 olası birleşimden birini oluşturabilir. **Webster**, ördeklerin ve bazı yağmurcunların, hastalanmadan, bilinen bütün pandemik grip genlerini taşıdıklarını keşfetmiştir. **Webster**, "yaban kuşları gribin geniş ve hareketli bir deposunu oluşturur" diyor. "Virüsler onların bağırsaklarında kendi kopyalarını üretirler (yani replike olurlar) ve bunlar kuşların dışkılarıyla dışarı atılır. Yılın bazı zamanlarında bu kuşların göç yolları üzerinde bulunan göllerde ve akarsularda kum gibi grip virüsü kaynar."

Suda yaşayan kuşlar tarafından taşınan virüsler, birbirleriyle kaynaşınca, ortaya yeni grip suşları çıkabilir. Ama **Webster**, böyle bir dönüşümün domuzlarda daha olası olduğu kanısında: "Domuzlar, hem kuş hem de insan gribi tiplerine yakalanabiliyor. Aynı zamanda domuzlar, gribi insanlara bulaştırabiliyor. Bu da domuzları, grip genlerinin karışarak yeni birleşimler halinde yeni bir düzen oluşturması bakımından mükemmel bir ortam haline getiriyor."

HERPES, KUDUZ, KIZAMIK VİRÜSLERİ

Her yeni virüs, evrimdeki bir deneyi ifade eder. Bu deneylerin çoğu başarısız kalır. Mutantlar çoğunlukla daha güçlü suşlarla rekabet edemeyecek kadar kusurlu ya da kırılgan olurlar. Buna karşılık viral evrim alanındaki deneyler çok çarpıcı bir biçimde başarıyla sonuçlanmıştır. Herpes simplex virüs tip 1'i ele alalım. Bu virüs ağız ve dudak mukozasının hücrelerini enfekte ederek ağrılı uçuklar ya da ateşli kabarcıklar oluşturur. Bu uçuklarla temas virüsün yayılmasına neden olur. Bağışıklık sistemi buna çabucak yanıt verir. Buna karşılık herpes virüsü, evrim sonucu sinir hücrelerinin güvenlikli bölgelerine çekilme yeteneğini kazanmıştır; buralarda bağışıklık sistemi virüsü saptayamaz. Sonunda virüs partikülleri, çoğunlukla fiziksel ya da duygusal stresle veya yüksek ateşle yeniden etkinlik kazanarak üremeye baş-

☞

Bir çiftçiden pamuk tamponla alınan mukus, yeni bir aşının üretilebilmesi amacıyla insanlar arasında dolaşım halinde bulunan grip suşlarının belirlenmesine yardımcı olacak.

lar, sinir hücrelerinden dışarıya boşalarak ağız ve dudak mukozasının hücrelerini bir kez daha enfekte eder.

Kuduz virüsünün yaşamını sürdürme stratejisi daha dolambaçlı görünüyor. Kuduz virüsü merkez sinir sisteminin hücrelerini istila eder. Buradan, beyin de içinde olmak üzere, çeşitli organlara yayılır. Kısa sürede tükürükte çok fazla miktarda virüs kendisini gösterir. Bu arada beyinde son derece şiddetli bir delirium durumu yaratır, hasta çoğunlukla önüne geleni ısırır, bunun sonucu öteki hayvanları ya da insanları enfekte eder.

Kızamık virüsü daha dolaysız bir biçimde davranır. Hızla havadan yayılır. Bereket versin, bağışıklık sistemi de çok hızlı toparlanarak virüsü yok eder ve yaşam boyu bağışıklık sağlar. Kızamık son derece bulaşıcı olduğu için, topluluk içinde bağışık olmayan herkes bu hastalığa yakalanır. Bunun sonucu küçük topluluklar içindeki salgınlar hızla sona erer. Virüsün kendini muhafaza edebilmesi için büyük topluluklara gereksinimi vardır, virologlar bunun en aşağı 300.000 kişi olduğunu hesaplıyorlar. Büyük bir topluluğun bulunmaması durumunda kızamık, salgının hemen ardından söner; bir başka salgını besleyecek yeterli sayıda duyarlı olan yeni çocukların doğmasına kadar kızamık tek tük vakalar biçiminde sürer.

BECERİKLİ BİR DÜŞMAN: AIDS

Dünyanın en yeni viral vebası olan AIDS'ın dayanağı, hız değil, gizliden gizliye yavaşça etkilemedir. El altından yayılır, kurbanlarını bazen 12 yıl hatta daha fazla hastalandırmadan enfekte eder. Şimdiki halde en erken belgelenmiş AIDS olguları 1959'a tarihlenmektedir. Bir Zaireli'den alınarak dondurulmuş kan örneklerinin, daha sonra, virüsle enfekte olduğu saptandı. O yıl, AIDS'ın 25 yaşında bir İngiliz denizcisini öldürmüş olduğuna inanılıyor. Doktorları, denizcinin hastalığına herhangi bir tanı koyamamışlardı ve ancak 1986'da, muhafaza edilmiş bir doku örneğinin testten geçirilmesiyle, hastanın HIV pozitif olduğu sonucuna varıldı. AIDS, 1981'e kadar bilinmiyordu; ölümcül yeni bir hastalıktan söz eden ilk bildiriler o yıl yayımlandı. O güne gelinceye kadar AIDS virüsü dünyada her tarafta tohumlarını ekip duruyordu. Bugün ABD'de yaşayan bir milyondan fazla kişi ve öteki ülkelerde de yaklaşık 21 milyon kişi enfekte olmuş durumdadır.

Keşfedilmesinden bu yana HIV, tarihte en çok incelenen virüs haline gelmiştir. ABD Ulusal Alerji ve Enfeksiyöz Hastalıklar Enstitüsü Müdürü **Anthoni S. Fauci**, "maalesef, bizim keşfetmiş olduğumuz şey, ne denli becerikli bir düşman karşısında olduğumuzdur" diyor.

AIDS VİRÜSÜ BAĞIŞIKLIK SİSTEMİNİ NASIL ÇÖKERTİYOR?

AIDS salgınının gelişmesinin hemen ardından araştırmacılar HIV stratejisinin en önemli noktasını yakaladılar: Virüs, bir ön darbe indirmekte, bağışıklık sisteminin kritik T hücrelerini enfekte edip etkisizleştirmektedir. Bilim adamları, HIV'ın görece dayanıksız bir virüs olduğunu ve vücudun dışında uzun boylu canlı kalamadığını da anladılar. Bu yüzden, HIV, yeni konakçıları, vücut sıvıları -yani kan ve sperma- aracılığıyla enfekte ediyor.

Anthoni Fauci, "başlangıcı bakımından AIDS öbür herhangi bir enfeksiyona benzer" diye anlatıyor. "HIV kanda hemen saptanabilir. Bağışıklık sistemi virüsü etkisiz kılmak için çok çabuk antikor üretmeye başlar. Altı ay sonra ise virüsü kan dolaşımında saptamak neredeyse olanaksız duruma gelir."

Virüs, antikorlara direnir; AIDS testinde aranan şey, işte bu antikorların var olup olmamasıdır. Buna karşılık virüs saklanmış durumdadır. Nereye?

Fauci, hastalarından birinin lenf düğümünden alınan bir kesitin büyütülmüş resmini gösteriyor. Bütün vücuda dağılmış durumda bulunan bezelye büyüklüğünde yumrucuklar biçimindeki lenf düğümleri, normal olarak filtre gibi işlev görürler, virüsleri yakalar, bağışıklık hücrelerinin bunları saptayarak yok etmesini sağlarlar. Bazı hastalıklar sırasında lenf düğümleri, içlerine enfeksiyon ile savaşan T ve B hücrelerinin dolmasıyla büyürler. O zaman biz bunlar için "bezeler şişti" deriz. Bağışıklık sisteminin aslan inini oluşturan lenf düğümünün, bir virüsün saklanabileceği son yer olduğu düşünülür. Oysa **Fauci**'nin hastasından alınan lenf düğümü, minik bir sürü nokta ile, AIDS virüsleri ile benek benek olmuş durumdaydı. Her nasıl olmuşsa, ama bir olasılıkla da bağışıklık sisteminin kendi yaptığı maddelerden bir kılıfla kendisini gizleyen HIV, lenf düğümleri içinde yıllarca güvenli bir biçimde kuluçkaya yatar. Virüsler eninde sonunda çoğalır. O zaman HIV ile tıka basa dolan lenf düğümü yozlaşarak virüsleri kan dolaşımına döker.

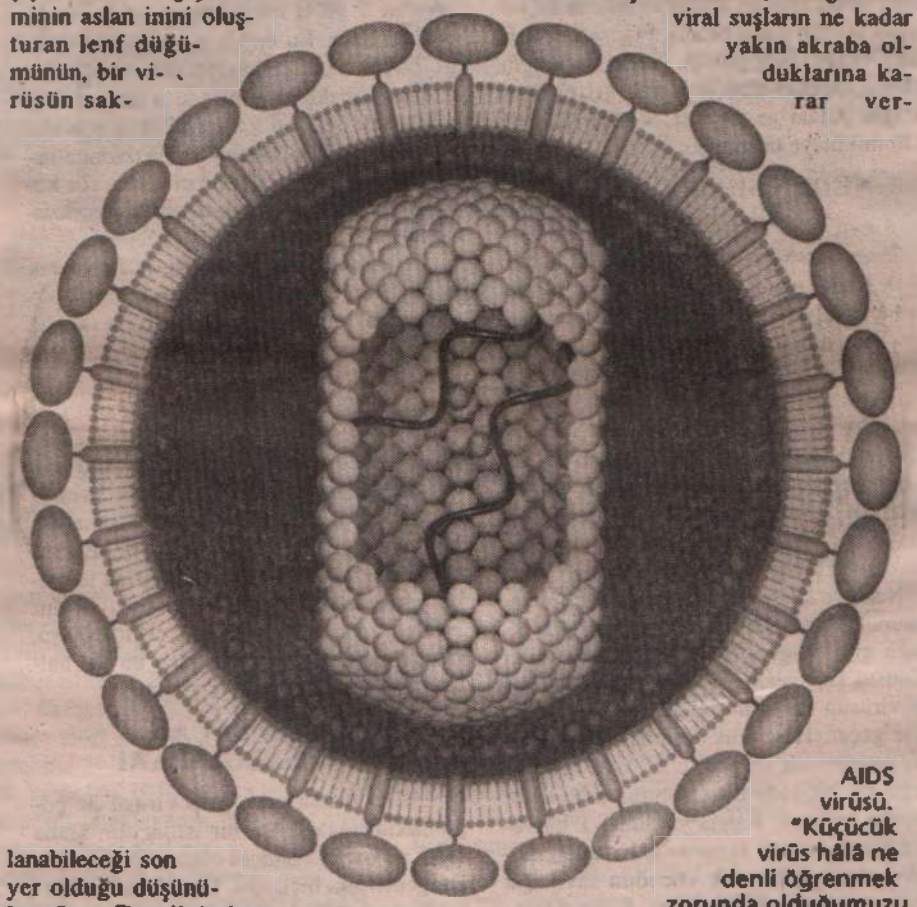

AIDS virüsü. "Küçücük virüs hâlâ ne denli öğrenmek zorunda olduğumuzu bizlere hatırlattı."

Bundan sonra konakçının bağışıklık hücreleri çok daha şaşırtıcı bir düşmanla karşı karşıya kalır. AIDS araştırmacıları HIV'in kendi kopyasını üretirken değişim geçirdiğini, her enfekte kişinin içinde değişik suşlardan bir ordu yarattığını öğrenmişlerdir. Artık tek bir canavar değil, onbinlerce AIDS virüsü, tartışmasız bir üstünlük sağlamış duruma gelir. Bağışıklık sisteminin her yeni viral suşla savaşması için yeni ve farklı bir T hücreleri birliği yaratması gerekir. Tabii bu arada, bütün AIDS hücreleri saldırarak bu kritik T hücrelerini yok edebilir. Oxford Üniversitesi'nden biyolog **Robert May**, "sonunda bu kadar çok sayıda ve farklı olan yırtıcı, doğal olarak bağışıklık sistemini çökertir" diyor.

YENİ BİÇİMLERE EVRİLEN AIDS VİRÜSLERİ

Araştırmacılar, durmadan büyüyen, bu birbirinden farklı muazzam AIDS virüsleri koleksiyonunu izlemeyi nasıl sürdürüyorlar? New Mexico'daki Los Alamos Ulusal Laboratuvarı'nda moleküler genetikçi **Gerald Myers**, HIV'e ait dünyanın en büyük moleküler bilgi veri bankasının başındadır. Myers, koleksiyonundaki çeşitli virüslerin yüzlerce sayfa kod dizilerini içeren kataloglar gösteriyor. HIV, tiplere, alttiplere ve suşlara ayrılmış. Birincil HIV virüsü, HIV-1 adı verilen bir tiptir. Bu tarihe kadar bilim adamları esas olarak en az yedi alttip ve binlerce suş saptamışlar. Araştırmacıların saptadığı HIV-2 adlı bir başka virüs tipi, AIDS'in genellikle daha az şiddetli bir biçimini yapıyor.

Bilgisayarlar genetik dizilişleri karşılaştırabilmekte, örneğin bazı viral suşların ne kadar yakın akraba olduklarına karar vermektedir. Bu gibi karşılaştırmalar bilim adamlarına HIV'in dünya çevresindeki hareketini izleme olanağı veriyor. Araştırmacılar 1989'da Romanyalı yetim çocuklar arasında yayılmaya başlayan bir HIV suşunun, birkaç yıl önce ilk kez Brezilya'da saptanan küçük bir suşla neredeyse özdeş olduğunu belirlediler. Myers, virüsün dünyanın yarısına bulaşık kan üniteleriyle taşındığını düşünüyor.

HIV-1'in bazı biçimleri öldürücü olmayabilir, hatta hiç hastalık da yapmayabilir. Araştırmacılar Avustralya'da tek bir HIV suşu ile enfekte olup da 12 yıldan daha uzun bir süredir AIDS belirtileri göstermeyen bir hasta grubunu izliyorlar. Öteki suşlar ise olağanüstü virülandır. HIV'in, simian (maymun) atası SIV'in, yakınlarda incelenen bir suşu, bir ay içinde enfekte 30 maymunun 30'unu da öldürmüştü.

Bir suşu iyicil kılarken, öteki suşu hızla ölümcül kılan şey, yoğun bilimsel araştırmaların konusu haline gelmiştir. İnsan AIDS virüsleri evrim geçirerek daha öldürücü duruma gelebilir mi? AIDS, havadan bulaşan bir hastalık biçimini alabilir mi? Lassa humması kadar hızla öldüren suşlar ortaya çıkabilir mi?

Myers, ihtiyatlı bir biçimde yanıt veriyor: "HIV bizden yüz milyon kez hızlı bir biçimde evriyor. Pandemik olarak yayıldıkça, evrim olanakları artıyor. Tabii ki, HIV'in evrilebilme biçimi üzerinde bazı zorlamalar var. Havadan yayılabilir duruma gelen bir virüs, örneğin T hücrelerini enfekte edemeyebilir. Ama bu son derece yerinde duramayan bir virüstür. Sanırım, her şeye hazırlıklı olmamız gerekiyor."

YENİ EGZOTİK VİRÜSLER

HIV virüsü adı verilen bir gen yumağı, dünyayı değiştirmiş bulunuyor. Araştırmacılar bir yandan yayılmasını yavaşlatma mücadelesi verirken, bir yandan da daha başka viral tehlikelerin doğmasının kesin olduğu uyarısı yapıyorlar. 1992'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'ndeki uzmanlar yeni salgın kıvılcımları saçma tehlikesi taşıyan 27 tane virüs saptadılar. Bu listenin içinde grip, kuduz, sarıhumma ve kızamık gibi bilinen virüsler var. Bununla birlikte ABD'de, daha egzotik virüsler şimdiden boy göstermiş bulunuyor.

1994 Mayıs'ında New Mexico'da hekimler dörtnala giden bir akciğer enfeksiyonundan birdenbire kollaps duruma giren 19 yaşında bir erkeği kurtarmak için boşuna uğraştılar. Sağlıklı ve güçlü delikanlı, kır koşusu yıldızlarındandı. New Mexico tıp araştırma yardımcısı **Richard Malone** acil odasına vardığı zaman korkudan kanı dondu. "Daha bir ay önce tıpkı bunun gibi bir olgumuz vardı. Grip benzeri belirtileri olan, nefes alamayınca da acele olarak hastaneye getirilen 30 yaşlarında bir kadın. Ölümüne neyin neden olduğu konusunda hiçbir fikir edinemedik." **Malone**, daha da kanı dondurucak bir gerçeği keşfetti. Genç koşu yıldızı, kendinden geçtiği zaman, nişanlısının cenazesindeydi; kız beş gün önce benzer şekilde hızla gelişen esrarlı bir akciğer enfeksiyonundan ölmüştü.

Araştırmacılardan biri, "çoğumuz, herhalde yeni bir öldürücü grip olsa gerek diye düşünmüştük" diye hatırlıyor. Çok acil olarak CDC'ye doku örnekleri gönderildi. Özel Patojenler Branşı'ndaki bilim adamları bir hantavirüs saptadılar. Asya ve Avrupa'da hantavirüsler her yıl 200.000 kadar insanı etkileyen ve bazen öldürücü olan bir böbrek hastalığına neden olurlar.

CDC araştırmacıları şimdi Asya suşunun bir akrabası olan güneybatı hantavirüsünün, ABD'nin dörtte üçünde yıllarca kol gezen adi ak ayaklı fare tarafından yıllarca taşınmış olduğuna inanıyorlar. Güneybatıda son zamanlarda testten geçirdikleri ak ayaklı farelerin neredeyse yüzde 30'unda hantavirüsü buldular. 1993 yılındaki yoğun yağmurlar Batı'daki uzun bir kuraklığı sona erdirince, kemiricilerin populasyonunda patlamaya neden olmuş olabilir. Hantavirüsün, aslında uzun süreden beri var olmuş olması mümkündür. Yıl boyunca tek tek ve açıklanamamış öldürücü akciğer enfeksiyonlarına hantavirüs yol açmış olabilir. CDC araştırmacıları şimdi yeni tanımlanmış 69 olguyu doğrulamışlardır. Virüsün daha da öldürücü yeni suşlarının ortaya çıkmakta olmasından kaygılanılıyor. Acaba hazırlıklı mıyız?

Uluslararası çiçek hastalığı eradikasyonu kampanyasının başında bulunan epidemiyolog **Donald Henderson**, "AIDS bize alçakgönüllü olmayı öğretti" diye itirafta bulunuyor. "O küçücük tek virüs, bizim hâlâ ne denli öğrenmek zorunda olduğumuzu bizlere hatırlattı."

İlk atomcular: Leukippos ve Demokritos

Prof. Dr. Eren OMAY

Felsefe tarihçileri **Leukippos** ve **Demokritos**'un felsefi görüşlerini ayırmazlar. Elimizdeki bilgilerle, bu iki filozofun felsefi görüşlerini, bilime yaptıkları katkıları ayırmak mümkün olmadığı için geleneğe uyularak bu iki filozof ve bilim adamı birlikte incelenmiştir. [**Barnes** (1)]

LEUKİPPOS'UN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Leukippos gölgede kalmış bir filozof ve bilim adamıdır. M.Ö. 4. yüzyıl sonlarında yaşamış Atomcu bir filozof olan **Epikuros**, **Leukippos** diye bir filozofun yaşamadığını ileri sürdü. [**Laertius** (2)]

Epikuros'un bu iddiası bugün şöyle değerlendirilmektedir: **Epikuros**'un Atom tarihine katkısı azdır. Kendi katkısını olduğundan daha özgün göstermek için, yaşamı hakkında az şey bilinen **Leukippos**'u yok etmek istemiş olabilir. [**Denkel** (3), **Raven** ve **Kirk** (4)]

Günümüzde, **E. Rohde Leukippos**'un yaşamadığını iddia etti. [**Burnet** (5)] Fakat **Aristo**, **Leukippos**'un adını bir çok kez **Demokritos**'la beraber veya tek başına anar ve onun Atom teorisinin kurucusu olduğunu açıkça söyler. Diğer yandan **Aristo**, Abdera'daki felsefe okulu hakkında sağlam bilgi sahibi idi. Çünkü, memleketi Stageiros Atomcu okulun yuvası olan Abdera'ya yakındı ve **Demokritos**'la çok ilgiliydi. [**Burnet** (5), **Freeman** (6)]

Atomcuları yakından tanıyan **Aristo**'nun yanlış bilgi vermesi olası olmadığına göre; bu konudaki söylediklerine inanmak gerekir. Şöyle ki; **Leukippos** yaşamıştır. Atom teorisinin kurucusudur. **Demokritos** onun öğrencisidir. **Demokritos** hocasının teorisinin ayrıntılarını ortaya koydu ve bazı küçük katkılarda bulundu. [**Raven** ve **Kirk** (4), **Burnet** (5)]

Leukippos'un doğum yeri belli değildir. Bazı kaynaklara göre doğum yeri Abdera, bazı kaynaklara göre Elea, bazı kaynaklara göre Milet'dir.

Kranz'a göre; Milet'de doğdu. Elea'ya gitti ve **Zeon**'un öğrencisi oldu. Daha sonra Doğu'ya döndü ve Abdera'da okulunu kurdu. [Guthrie (7)]

Freeman (6)'a göre **Leukippos**, M.Ö. 430'da kırk yaşında idi. **Raven** ve **Kirk** (4) de onun M.Ö. 430/435 yılında kırk yaşında olduğunu tahmin eder.

DEMOKRİTOS'UN YAŞAM ÖYKÜSÜ

Demokritos'un yaklaşık olarak M.Ö. 460 yılında doğduğu kabul edilir. Öldüğü yıl kesin olarak bilinmez. Çok yaşadığı, yüz yaşını geçtiği söylenir. [**Freeman** (6), **Guthrie** (7)]

Babasının adı bazı kaynaklara **Hegesistratus**, bazılarına göre **Athenokritus** veya **Damasispus**'dur. Bazılarına göre Milet'li, bazılarına göre Abdera'lıdır. Fakat, Trakya'daki Abdera şehrinde doğduğu genel olarak kabul edilir. [**Laertius** (2), **Freeman** (6)]

Herodotos (8), Abdera şehrinin kuruluşunu şöyle anlatır: Teos'luların başına da aşağı yukarı aynı şey gelmiştir. **Harpagos** (Pers generali) toprak teraslar sayesinde surlarını ele geçirdi, hepsi gemilerine atlayıp **Trakya**'ya gittiler, orada Abdera kentini kurdular; bu kentin temellerini onlardan önce Klazomenai'li **Timesios** atmıştı; ama Trakya'lılar onu kovdukları için yararlanamamıştı; Abdera'da yerleşen Teos'lular onu Yarı-Tanrı katında tutarlar.

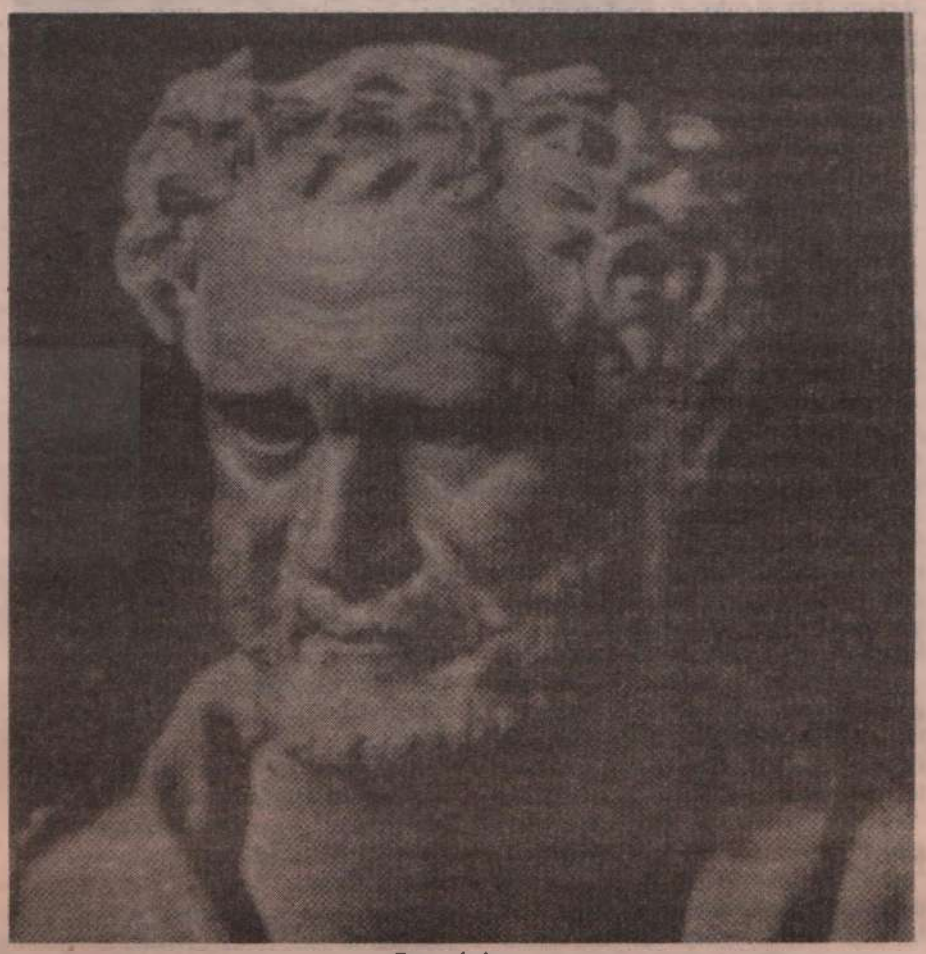

Demokritos.

Bu konuda **Mansel** (9) diyor ki: Trakya kıyılarına çıkan, Maroneia ve Abdera gibi şehirleri kuran ya da ormanlarıyla ünlü Tasos (Taşoz) ve diğer bazı adaları kolonize eden İyon'lar Trak'ların şiddetli direnişiyle karşılaşmışlardır. Fakat yüzyıllarca sürdüğü anlaşılan bu savaşlara rağmen Yunanlılarla Trak'lar arasında kültür ilişkileri hiçbir zaman eksik olmamış, bu ilişkiler sayesinde bir taraftan Yunan uygarlığı Trakya'ya girmiş, diğer taraftan Trak'lar en çok din alanında Yunanlılar üzerinde etkilerde bulunmuşlardır. Yunanlılarda Diyonizos kültünün oynadığı büyük rolü bu çeşit ilişkilere maletmek gerekir.

M.Ö. 478/77 yılında Atina, merkezi Yunan dünyasının kutsal adası olan Delos olmak üzere, "Attika-Delos deniz birliği" adını taşıyan siyasal bir birlik kurdu. Bu birliğin amacı Pers'lere karşı sürekli mücadelede bulunmak suretiyle adalar ve Anadolu'daki Yunan şehirlerinin bağımsızlığını sağlamak ve Pers'lerin Yunan ülkesinde yaptıkları tahriplerin öcünü almaktı.

Atina, müttefiklerine kıyasla çok daha büyük askeri ve mali güce sahip olduğu için birliğin önderi oldu ve birliği emperyalist amaçları olan "deniz imparatorluğu" haline getirdi.

Deniz birliği Pers'lerle uzun süre mücadele etti. Birlik donanması ilk önce Trakya kıyılarını Pers'lerden temizledi. Maroneia ve Abdera şehirlerinin birliğe girmesine karşılık Strimon (Struma) ağzındaki Elion çetin bir muhasaradan sonra M.Ö. 476'da Atinalıların eline geçti. Fakat Atinalıların Trakya'nın içine girme teşebbüsleri yerli kavimlerin şiddetle karşı koymaları yüzünden başarılı olamadı.

Atina, M.Ö. 443 yılında birliğin üyelerini Atina'nın uyrukları yaptı. Bundan sonra özellikle küçük adalar ve kıt'a şehirleri otonomilerini kaybettiler, Atina'ya ağır vergiler verdiler.

Fakat bir süre sonra şehirler Atina'ya karşı isyan ettiler. Atina bu şehirlere karşı şiddet uyguladı. Birliğin üyesi şehirlerin verimli toprak larını, örneğin Trakya kıyılarını işgal etti. [**Mansel** (9)]

Sarton (10)'a göre Abdera emperyalist Atina'nın hegemonyasını kabul etmiş, zengin, kültür seviyesi yüksek bir site idi. O dönemde **Demokritos**, **Pratagoras** ve **Anaxarchos** gibi filozofları yetiştirmişti.

Abdera Pers ordusunun konakladığı şehirlerden biridir. **Herodotos** (8) diyor ki: **Kserkses** dönüşte Abdera'dan geçmiştir. Bu site ile resmi konukluk ilişkilerini sağlamlaştırmış, altın bir pala ve altın işlemeli bir taç armağan etmiştir. Bazı kaynaklara göre; Pers kralı **Kserkes** Abdera'da çok zengin bir kişi olan **Demokritos**'un babasının evine konuk oldu. Gösterilen konukseverliğe teşekkür etmek için kral kahinlerden birkaçını Abdera'da bıraktı. Bu kahinler **Demokritos**'a teoloji, astronomi öğrettiler ve onu eğittiler. [**Laertius** (2), **Freeman** (6), **Sena** (11)]

Kserkses'in Abdera'da kaldığını **Herodotos** doğrular. Fakat Abdera'da kalan Persler'in kahin olduğu ve **Demokritos**'u eğitecek kadar uzun zaman kaldıkları şüphelidir. Fakat, kral **Kserkses** yönetimindeki Persler Abdera'da konaklarken, bazıları şehrin hizmetine girmiş olabilir. **Demokritos** çocukluğunda bu kişilerden Babil öğretisi ile ilgili masallar dinlemiş olabilir. [**Freeman** (6)]

Yeteri kadar büyüyünce, babasının büyük servetinden payını nakit olarak aldı ve seyahate çıktı. Kaldani kahinlerinden bilgi almak için Babil ve İran'a, rahiplerinden matematik öğrenmek için Mısır'a gitti ve orada beş yıl kaldı. Bazı kaynaklara göre; Hindistan'da Gymnosophiste (Çıplak Rahipler) ile buluştu ve Habeşistan'ı ziyaret etti. [**Laertius** (2), **Freeman** (6)]

Demokritos'un hangi ülkeleri gezdiği kesin olarak belirlenemez. Fakat, çok seyahat eden filozoflardan biri olduğu kesindir. **Demokritos**'un Doğu'ya ve Mısır'a yaptığı gezileri yorumlayan İskenderiyeli **Klement**, **Demokritos**'un şu sözlerini nakleder: Herkesden çok gezdim. Birçok iklim ve ülke gördüm. Çok bilgili insanları dinledim. [**Freeman** (6)]

Leukippos'la ne zaman ve nerede karşılaştığı bilinmez. Fakat onun öğrencisi olduğu kesindir. [**Guthrie** (7)]

Manisalı **Demetrius**'a göre **Demokritos** Atina'ya gitmiştir. Bu yazar, iddiasının kanıtı olarak **Demokritos**'un bir cümlesini nakleder. Cümle şöyle: "Atina'ya geldim. Kimse beni tanımadı." Bu kaynağa göre; tanınmamasının nedeni şöhretten nefret etmesidir. **Sokrat**'ı tanıdı, fakat, **Sokrat** onu tanımadı. [Laertius (2), Freeman (6)]

Phalerum'lu **Demetrius**, "**Sokrat**'ın savunması" isimli eserinde, **Demokritos**'un Atina'ya gitmediğini ileri sürer. **Laertius** (2)'a göre; bu iddianın gerekçesi şudur: Büyük şehirler **Demokritos**'un ilgisini çekmezdi. O bir yerden şöhret kazanmak istemez, bir yeri şöhrete ulaştırmak isterdi.

Freeman (6) ise gerekçeyi şöyle açıklar: Bu iddia, **Demokritos**'a soğuk davranan **Sokrat**'ı savunmak için ileri sürülmüştür. Kaynakların verdiği çeşitli bilgileri inceleyen **Freeman** şu sonuca varır: **Demokritos** Atina'yı ziyaret etti. Bu ziyaret, yaşamının son dönemlerinde gerçekleşti. Atina'da uzun süre kalmadı.

Demokritos, gezilerinden sonra Abdera'ya döndü. Fakat çok yoksuldu. Çünkü, bütün servetini harcamıştı. Bu yoksul günlerinde ona, kardeşi **Damasus** yardım etti. [Laertius (2)]

Bu konu ile ilgili bir öykü anlatılır: Ailesinden kalan mirası iyi kullanamayan kişileri cezalandıran bir yasa vardı. Kendisine kalan mirası iyi kullanamayan **Demokritos** bu yasaya göre suçlandı. **Demokritos** "Dünya Düzeni" isimli eserini suçlayanlara ve yargıçlara okudu. Yargıçlar mirasın harcanmasına karşın çok değerli bir eser yaratıldığı için ceza vermediler. **Demokritos**'a "beşyüz talent" para ödülü verildi. Bronz bir heykeli dikildi. [**Laertius** (2), **Freeman** (6)]

Demokritos, bazı olayların olacağını önceden haber verdi. Örneğin, çok şiddetli yağmur yağacağını tahmin etti. Bu ve benzeri nedenlerle büyük şöhrete ulaştı. Halk, ona, Tanrılara gösterdiği saygıya denk bir saygı gösterdi. [**Laertius** (2), **Freeman** (6)]

Demokritos'a insanlara davranışı ne-

☞

deniyle "Gülen Filozof" ismi verildi. Çiçero ise aptalca isteklerinin peşinde koşan insanlara güldüğü için bu ismi aldığını söyler. [Guthrie (7)]

Demokritos'un, görmenin beynin çalışmasını engellediğine inandığı için, uzun süre güneşe bakarak kör olduğunu ileri süren rivayetler var. **Plutarch** bu saçma iddiayı şiddetle reddeder. [**Freeman** (6), **Sena** (11)]

Derin düşüncelerinin dağılmaması için tek başına mezarlıklar arasında dolaştığı da söylenmiştir. [**Sena** (11), **Freeman** (6)]

Demokritos, neşeli, kültürlü ve ılımlı idi. Şiddet ve tutkuya karşı idi. Dostluğa değer verirdi. Demokrasi yandaşıydı. Bu konuda şöyle demiş: Demokrasideki yoksulluğun, despotlar yönetimindeki refaha, özgürlük köleliğe nasıl yeğleniyorsa öyle yeğlenmesi gerekir. [**Russell** (12)]

Demokritos Abdera'da yerleştikten sonra bir okul açtı. Bu okulda öğretmenlik yaptı ve eserlerini yazdı. Ünlü hekim **Hipokrat** ve filozof **Protagoras** öğrencisi oldu.

Ölümü hakkında söylenenler çelişkilidir. Bir söylentiye göre; zihinsel yeteneğinin azaldığını anlayınca intihar etti. Diğer bir söylentiye göre; yaşamını uzatmak için, sıcak ekmek, bal koklamak gibi önlemler aldı. **Laertius** (2) **Demokritos**'un ölümü hakkında şu bilgiyi verir: Çok yaşlanmıştı. Yaşamının sonuna gelmişti. Thesmophoria festivali sırasında ölmesi olası idi. Kız kardeşi buna çok üzüldü. Çünkü **Demokritos**'un ölümü onun tanrıçalara saygısını sunmasını engelleyecekti. **Demokritos** üzülmemesini, her gün sıcak ekmek getirmesini söyledi. Ekmekleri burun deliklerine tatbik etti ve festival süresince yaşadı. Üç gün süren festival bitince, acı çekmeden öldü. Büyük törenle gömüldü. Anısına anıt dikildi.

ATOMCU FELSEFE

İlkçağ kaynakları Atomcu felsefenin kurucusunun **Leukippos** olduğu konusunda görüş birliği içindedir. Bu kaynaklara göre; **Leukippos**'un öğrencisi olan **Demokritos**, hocasının kuramını aynen korumuş, kuramı ayrıntılı bir sistem haline getirmiş, çeşitli konulara uygulamış, yazdığı çok sayıdaki kitapla kuramın yayılmasını ve tanınmasını sağlamıştır.

Leukippos'tan günümüze şöyle bir cümle ulaşmıştır: Hiçbir şey rastgele meydana gelmez. Her şeyin bir nedeni vardır ve bir zorunluluğun sonucudur. [**Freeman** (6)]

Demokritos'un eserlerinden atom kuramı ile ilgili olanlar günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşanlar duyular ve ahlakla ilgilidir. Bu nedenle bu iki filozofun atom teorisini açıklarken **Aristo** ve diğer ilkçağ felsefe tarihçilerinin ikinci elden açıklamalarına dayanmak zorundayız. [**Barnes** (1), **Denkel** (3)]

Bu tarihçilerden **Simplicius** diyor ki: **Leukippos**, **Parmenides**'in felsefesine bağlıydı. Fakat varlığı açıklamada **Parmenides** ve **Ksenofanes**'in izlediği yolu takip etmedi. Tam tersi bir yol izledi. Onlar bütünü (bir tek), hareketsiz, yaratılmamış kabul ettiler. Varolmayanın araştırılmasını yasakladılar. Fakat **Leukippos** sürekli hareket eden, sayısız elemanların (öğe), atomların varolduğunu söyledi. Bunların sonsuz sayıda biçimleri olduğunu, çünkü bir atomun şu ya da bu biçimi taşımasının bir gerekçesi olamayacağını öne sürdü.

O, nesnelerde oluş ve sürekli değişim gözledi. Ayrıca varolmayanın da tıpkı varolan gibi gerçek olduğunu, nesnelerin varolmasına her ikisinin de neden olduğunu öne sürdü. Atomların tamamen dolu olduğunu, varolan olduklarını, boşluk içinde hareket ettiklerini, varolmayan adını verdiği boşluğun varolan kadar varolduğunu söyledi. [**Barnes** (1), **Denkel** (3), **Kranz** (17)]

Atomcu felsefenin başlıca kaynağı olan **Aristo** (14), **Leukippos** ve **Demokritos**'un felsefeleri hakkında diyor ki: **Leukippos** ve meslektaşı **Demokritos** ise sırasıyla Varlık ve Varolmayan diye adlandırdıkları Dolu olan ve Boş olan'ın öğeler olduğunu söylemektedirler. Dolu olan ve cisim, Varlık; Boş olan, varolmayandır. Bundan dolayı da onlar varlığın varolmayandan daha fazla varolmadığını söylemektedirler; çünkü cisim, Boş olan'dan daha fazla var değildir. Onlar bunları şeylerin maddi nedenleri olarak almaktadırlar ve nasıl ki (tözün) tek olduğunu kabul edenler, seyrek ve yoğun olanı değişimlerin ilkeleri olarak ortaya koyup bütün diğer şeyleri bu tözün değişimleri ile meydana getiriyorlarsa, aynı şekilde bu filozoflar da, öğelerin farklılığının, bütün diğer niteliklerin nedenleri olduğunu söylemektedirler. Çünkü onlar varlıkların farklılıklarının "oran", "temas" ve "dönüş"den ileri geldiğini söylemektedirler. Şimdi bunlardan "oran", biçim; "temas", sıra ve "dönüş" durumdur. Hareket sorununa -varlıkların hareketi nereden ve nasıl aldıkları sorununa- gelince, diğerleri gibi bunlar da onu sessiz geçiştirmişlerdir.

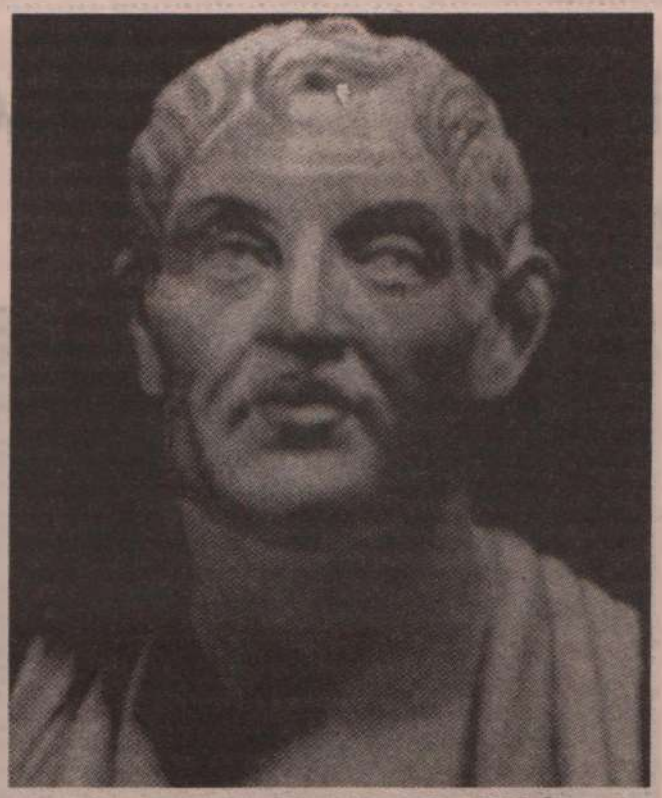

Aristoteles

Simplicius, **Aristotales**'in "Demokritos üstüne" adlı kayıp yapıtından bir alıntı vermiştir. Bu alıntıya göre; **Demokritos** şeylerin küçük tözlerden oluştuğunu, sayılarının sonsuz olduğunu, boyutları sonsuz bir mekanda bulunduklarını düşündü. Bu yeri "boşluk", "varolmayan" ve "sonsuz" diye adlandırdı. Tözlere, "şey", "sıkıca dolu olan" ve "varolan" adlarını verdi. Tözlerin (atomların) duyularımızca, kavranamayacak ölçüde küçük olduklarını, biçimlerinin değişik, büyüklüklerinin farklı olduğunu ileri sürdü. Gözle görülen ve duyularla algılanan cisimlerin, öğelerin (atomların) birleşmesiyle oluştuğunu söyledi. Ona göre atomlar biçimleri benzemediği için ve daha önce belirtilen ayrılıklardan dolayı çatışır ve rastgele hareket eder. Rastgele hareket ederken atomlar çarpışır, birbirine takılır ve sıkı sıkıya yapışırlar. Fakat tek bir varlığa dönüşmezler. Çünkü iki ya da daha çok şeyin bir tek şeye dönüştüğünü söylemek safdillik olur. **Demokritos**'a göre atomların bir süre bir arada kalmalarının gerekçesi, onların karşılıklı kenetlenme ve sarılmalarıdır. Çünkü bunların kimileri sivri, kimileri kancalı, kimi içe bükük, kimi dışa büküktür. Aralarında sayısız farklar vardır. Ona göre atomlar birbirlerine yapışır ve çevreden gelen daha büyük bir kuvvet onları sarıp dağıtana kadar öylece kalırlar. [**Barnes** (1), **Denkel** (3)]

Yukarıda örnekleri verilen kaynaklara dayanarak **Leukippos** ve **Demokritos**'un atom teorisi bir bütün olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Atom teorisinin dayandığı temel önermeler şunlardır: 1-Varlık boşluğu dışlar. 2-Hareket vardır ve boşluk olmadan hareket de olmaz. 3-Varlığın yanısıra varlığın içinde hareket ettiği bir boşluk da vardır. 4-Varlığın içinde hareket olanaksızdır. 5-Varlık (birtek) değildir. Sonsuz sayıda cisimden oluşmuştur. [**Denkel** (3), **Freeman** (6)]

Bu cisimlere, sözcük anlamı bölünemez (kesilemez) olan Atoma adı verilmiştir. Atomların sayısı sonsuzdur, sonsuz küçüktürler. Bu nedenle duyularla algılanamaz. Doğrudan doğruya gözlenemez. Atomları akılla anlayabiliriz ve ancak düşünebiliriz.

Atomlar ezeli ve ebedidir (önsüz ve sonsuz). Varolmamışlardır ve yok edilemezler. Atomlar bölünemez ve kesilemez. Çünkü içinde boşluk yoktur. Örneğin bir elmayı kesebiliyor, ya da bir taş parçasını kırabiliyorsak, bunun nedeni elmanın veya taşın içinde gözle görülen ya da görülmeyen bir çok aralığın varlığıdır. Elmayı kesen bıçak, onu, bu aralıklar içinden geçerek ikiye ayırır. Bir yere hızla vurulan taş içindeki boşluk ya da aralıklardan ayrılır.

Atomların içinde boşluk olmadığına göre ve hareket için boşluk zorunlu olduğuna göre atomların içinde hareket yoktur. Atomlar birbirine benzemez. Sonsuz sayıda şekle sahiptirler. Sadece şekil ve boyutları farklıdır. Bir atomdan başka bir atom, iki atomdan bir atom, bir atomdan başka iki atom meydana gelmez.

Atomlar arasında şekil ve boyutun dışında iki özellik nedeniyle fark vardır. Bu özelliklere **Demokritos**, "görünüş" ve "dokunma" adını verir. **Aristotales** bunları, "konum" ve "düzen" diye adlandırır. Bu farklar asli farklar değildir. Atomların birbirleri ile ilişkilerinde ortaya çıkarlar. Atomlar boyutları sonsuz büyüklükte olan boşlukta rastgele ve sürekli hareket ederler. Fakat atom teorisinin kurucuları hareketin orijinal nedenini, nasıl başladığını ve doğasını açıklamazlar. Bu nedenle bu konuda değişik fikirler ileri sürülmüştür. Örneğin bazı kaynaklara göre; **Demokritos** atomların hareket gücü olmadığını, bir darbenin etkisiyle harekete geçtiklerini söylemiştir. **Aristoteles**, **Demokritos**'un atomların ağırlığı olduğunu, bu nedenle hareket ettiklerini söylediğini yazar. Bazı kaynaklarda **Demokritos**'un atomların ağırlığının olmadığını, uzayda çarpışma nedeni ile hareket ettiklerini söylediğini ileri sürer. Bu tartışmalardan şu sonuç çıkarılabilir: **Leukippos** ve **Demokritos** atomların hareketi için bir sebep göstermeye gerek duymadılar. Sadece onların sonsuz boşlukta serbest olduklarını ve her doğrultuda rastgele hareket ettiklerini, hareketin ezeli ve ebedi olduğunu, yani, bir başlangıcı ve sonu olmadığını söylediler. **Leukippos**, atomların sonsuz boşlukta zorunluluk nedeniyle hareket ettiğini, **Demokritos** ise hareketin ezelden beri varolan değişmez yasa tarafından yaratıldığını öne sürdü. [**Freeman** (6), **Guthrie** (7)]

LEUKİPPOS VE DEMOKRİTOS'UN KOZMOLOJİSİ

Leukippos ve **Demokritos**'a göre evrenin ilkeleri olan boşluk ve atomlardan sayısız dünyalar meydana gelir ve tekrar onlara dönüşür. Bu süreci **Leukippos** şöyle açıklar: Bütün sonsuzdur. Kısmen dolu kısmen boştur. Boşluk (uzay) ve doluluk (atomlar) öğelerdir. Sayısız dünyalar bunlardan oluşur ve bunlara bozunur. Dünyaların oluşumu şöyle gerçekleşir. Şekilleri değişik birçok atom sonsuzluktan kopar ve büyük boşluğun içine akar. Bunlar birleşip bir kütle oluşturdukları zaman bir girdap meydana gelir. Bu girdabın içinde atomlar birbirlerine çarpar ve çok değişik yörüngelerde dönerler. Sonra benzer atomlar birbirleriyle birleşerek ayrılır. Sayıları çok fazla olduğu için dengede dönemezler, küçük atomlar bir süzgeçten süzülür gibi boşluğa geçer. Geri kalan atomlar bir arada kalır, bir yumak oluşturur ve birlikte hareket ederler ve ilk küresel yapıyı meydana getirirler. Bu yapıdan her çeşit atomu ihtiva eden bir zar ayrılır. Zardaki atomlar merkezin direncinin etkisiyle döner. Girdabın içindeki atomlara temas eden cidardaki atomlar sürekli olarak akar.

Dünya merkeze doğru akan atomların birleşmesiyle bu süreç sonunda oluştu. Zar dışarıdan gelen atomların akışıyla daha genişledi, girdabın içinde dönerken ona temas eden atomları içine aldı. Bu atomların bir kısmı birleşti ve bir kütle oluşturdu. Bu kütle başlangıçta nemli ve çamurlu idi. Bu kütle evrensel girdabın içinde dönerken kurudu, ateş aldı ve gök cisimlerinin tözünü oluşturdu. Bütün yıldızlar hızları nedeniyle ateş aldı. Kosmos, bir zorunluluk nedeniyle doğar, gelişir, çökmeye başlar ve yok olur. [**Laertius** (2), **Burnet** (5), **Guthrie** (7)]

Demokritos'un kozmolojisinin temel ilkeleri **Leukippos**'un kozmolojisinin ilkelerinin aynıdır. Yani **Demokritos**'un kozmolojisinin temel ilkeleri de atom ve boşluktur.

Demokritos'un kozmolojisi için temel kaynak olan **Aristoteles** (15), **Demokritos**'un özgünlüğünü şöyle ortaya koyar: Bu filozofların çoğu şu düşüncededir. Birşey benzerini etkileyemez. Çünkü benzerlerden biri ötekinden daha etkin ya da edilgin değildir. Çünkü benzerlerin tüm özellikleri benzer ve özdeştir ve ayrıca benzemez ve farklı nesneler doğaları gereği karşılıklı olarak etkileyip etkilenirler. Gerçekten, daha büyük ateş, daha küçük ateşi ortadan kaldırır, küçük ateşin bu etkiye uğraması onun karşıtlığı gereğidir derler. Çünkü az, çokun karşıtıdır. Buna karşılık **Demokritos**'un öğretisi diğerlerine göre özgündür. **Demokritos**, etken ve edilgenin benzer ve özdeş olduğunu savunur, çünkü başka ve farklı nesneler karşılıklı olarak birbirini etkileyemezler. Oysa tersine, başka nesneler birbirleri üzerinde belirli bir tarzda etkili olsalar bile, bu, başkaları olarak değil, böyle hareket etmeleri ancak, özdeş bir öğeye sahip olduklarındandır.

Bu parçaya göre; **Demokritos**, etken ve edilgen arasında fark görmemektedir. Ona göre her şey benzerlerin karşılıklı etkileri nedeniyle meydana gelir. **Empedokles**'in sevgi ve nefreti, **Anaksagoras**'ın "akıl"ı gibi bir dış etmen oluşumlarda rol oynayamaz. **Demokritos** için atomların sürekli hareketinden doğan karşılıklı etkinin bir dış nedene ihtiyacı yoktur. Böylece **Demokritos** atomculuğun temel yasasını ortaya koyar. Benzer benzere yönelir. Benzer benzere etki eder. [**Guthrie** (7)]

Hippolytus'a göre **Demokritos** evreni şöyle düşünür: Boyutları farklı sayısız dünya vardır. Bazılarında ne güneş ne de ay vardır. Bazılarının güneş ve ayı bizim ay ve güneşimizden daha büyüktür. Bazılarında birden fazla güneş ve ay vardır. Bazı dünyalar doğuyor, bazıları ölüyor. Bir yerde doğarlar, bir yerde ölürler. Birbirleri ile çarpışarak yıkıma uğrarlar. Bazı dünyalarda ne hayvan ne bitki yaşar ne de su vardır. [**Guthrie** (7)]

Bu metin **Demokritos**'un entelektüel gücünün ne kadar yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü o, günümüz evren bilgisinin temellerini saptamış, kozmik sistemin sayısız çeşitliliğinin, zamanının veri ve deneylerinin çok ilerisinde bir resmini çizmiştir. Kozmolojiyi animistik (canlıcı) ve teleolojik (erekcilik) açıklamalardan kurtarmıştır. Atomcular, evrende düzenleyici bir ruh, bir güç aramadılar. Herşeyi madde ile parçacıkların mekanik bileşiminden doğmuş saydılar. Bu açıkca materyalist bir anlayıştır. Gerçi **Demokritos**'dan önceki filozoflar da "var olanı" cisimsel savarlar ve materyalisttirler. Fakat **Demokritos**'unki bilinçli bir materyalizmdir.

Demokritos'a göre evren atomların çarpışmasından oluşmuştur. Evrendeki oluşa kesin bir zorunluluk egemendir. Herşey zorunlu olarak meydana gelmiştir. Tesadüf yoktur. Tesadüfün sözünü etmemiz sadece bilgisizliğimizden ileri gelir. Bir olayın nedenini bilemeyenler onu tesadüfle açıklamaya kalkışır. Bu görüşler ile, atomcular, mekanist ve deterministik materyalizmin temellerini atmışlardır. [**Gökberk** (16)]

DEMOKRİTOS'UN ESERLERİ

Demokritos antik çağın en verimli yazarıdır. Çok sayıda kitap yazmıştır. M.S. 1'inci asırda yaşamış Romalı bilgin **Thrasyllus**, **Demokritos**'un eserlerinin konularına göre bir listesini vermiştir. Bu listeden yararlanarak **Demokritos**'un eserlerinden örnekler konu ve başlıklarına göre aşağıda verilmiştir:

Ahlak: Pythagoras / Bilgenin karekteri hakkında / Hadesdekiler hakkında / Hades hakkında / Cesaret hakkında

Mantık ve Doğa Bilimleri: Büyük dünya düzeni / Küçük dünya düzeni / Gezegenler hakkında / Evrenin doğası hakkında / İnsanın doğası hakkında / Lezzetler hakkında / Renkler hakkında / Mantık

Matematik: Çember ve kürenin teğeti / Geometri / Sayılar / İzdüşüm / Astronomi

Müzik ve Edebiyat: Ritm ve harmoni / Şiir hakkında / Sözcüklerin güzelliği / Güzel ve çirkin ses veren harfler / Homer hakkında / Şarkı hakkında

Tıp, Teknik ve Tarım: Tıp yöntemi / Perhiz (Diet) / Tarım hakkında / Ressamlık / Taktikler / Silahla dövüşme sanatı / Prognosis

Nedenler: Seslerin nedeni / Ateşin ve yanmanın nedenleri / Hava olaylarının nedenleri / Mıknatıs. [**Laertius** (2), **Freeman** (13)]

Bazı kaynaklara göre; "büyük dünya düzeni" ile "küçük dünya düzeni" isimli eserler "Dünya düzeni -Diakosmos" isimli tek bir eserdir. Bazı kaynaklar, "Büyük dünya düzeni" isimli eserin **Leukippos**'un çalışması olduğunu, **Demokritos**'un bu çalışmaya dayanarak "Küçük dünya düzeni" isimli eseri yazdığını iddia etmiştir. Bu iddia genellikle kabul edilir.

Demokritos'un eserleri hakkında sayısız yorum yapılmıştır. Özellikle Peripatetik okul ona özel ilgi göstermiştir. **Aristoteles** "Demokristos" ve "Demokritos'un problemleri" başlıklı iki kitap yazmıştır. **Theophrastus**'un "Demokristos" ve "Demokritos'un Astronomisi" başlıklı iki eseri vardır.

Platon, **Demokritos**'tan hiç bahsetmez. **Aristoteles**'in bazı öğrencileri, Postuslu **Herakleides**, **Epikuros**, **Demokritos**'un düşüncelerini eleştiren eserler yazmışlardır. Özellikle, **Epikuros**'un eleştirisi şaşırtıcıdır. Çünkü, O, bilimsel sisteminin tümünü, etikinin büyük kısmını **Demokritos**'dan almıştır. **Epikuros**'un bu davranışını açıklayan iki görüş vardır. Bu görüşlerden birine göre, **Epikuros**'un "orijinal olmak" saplantısı vardı. Daha doğru olan diğer görüşe göre, **Demokritos**'un eserlerinin bulunmasının **Epikuros**'u felsefi okul liderliğinden bir felsefe hayranı durumuna düşürmesidir.

Demokritos, bilimsel bilgiyi edebiyata özgü bir uslupla ifade etmiştir. **Çiçero**, üslubunun **Platon**'un üslubu gibi bir ritm olduğunu, birçok şairden daha şairane yazdığını söyler.

Bodrumlu Dionysius ise **Demokritos**'u **Platon** ve **Aristoteles** ile orta derece üslubu olan yazarlardan sayar.

Demokritos'un vecize (özdeyiş) söylemek yeteneği vardı. Özdeyişleri **Herakleitos**'unkiler gibi zor anlaşılır değildi. [**Freeman** (6)]

ATOMCULARIN FELSEFE VE BİLİMDEKİ YERİ

Atomcular, uzayda ve zaman içinde meydana gelen olayları açıklamak için, nesnelerin özellikleri arasından en basit ve gerekli olanlarını seçtiler ve bu özellikleri maddeye yüklediler. Bu şekilde belirlenen maddenin tüm olayların temeli olduğunu ileri sürdürler. Bütün olayları son derece açık ve tutarlı biçimde açıklayan Materyalizmi bir düşünce sistemi olarak yarattılar. Atomcuların bu kuramı, büyük ve cesur felsefi bir adım olduğu kadar yöntem olarak da doğru idi. Çünkü olgular dünyasının nesnelerinden yola çıkınca gizemli olanı açık olanla, karmaşığı basitle, bilinmeyeni bilinenle açıklamak mümkün oldu. [**Lange** (19)]

Atomculuk sistem olarak önceki sistemlerin hepsinden üstündür. Açıklama yeteneği güçlü ve etkilidir. Atomculuk, varlık felsefesinin o güne kadarki gelişiminin doruğudur. [**Denkel** (3), **Raven** ve **Kirk** (4)]

Atomculuk etkileri açısından ilk çağda başarılı olamamıştır. **Epikuros** ve **Lukretius**'un bu felseyi sürdürmesine karşın Atomculuk'tan ikibin yıl söz edilmemiştir. [**Denkel** (3), **Lange** (19)]

Büyük gücüne karşın Atomculuk'un geri plana itilmesinin üç nedeni vardır. İlk nedeni, **Demokritos**'un Atinalı çağdaşlarının, felsefeye yeni bir bakış açısı kazandırmalarıdır. Bu yeni bakış açısında doğa felsefesine yer yoktur. Böylece yalnız Atomculuk değil, bütün doğa felsefeleri bir sis perdesinin arkasına itilmiştir.

İkinci neden **Platon**'un doğa yerine "idea"lar üzerine kurduğu varlık felsefesidir. Bu felsefe doğayı varlık felsefesinin dışına ittiği için doğaya dayanan atomculuk ilgi görmemiştir. [**Denkel** (3)] **Platon** hiçbir eserinde **Demokritos**'dan bahsetmez. Soyluluğun savunucusu idealist filozof **Platon**'un, demokrasiyi savunan Materyalist **Demokritos**'dan bahsetmemesi doğaldır. Hatta **Platon**'un **Demokritos**'dan nefret ettiğini söyleyen öyküler var. Örneğin, **Laertius** (2)'a göre **Platon**, **Demokritos**'un bütün eserlerini satın alıp yakmak istemiştir.

Üçüncü neden **Aristoteles**'in tutumudur. Bir doğa filozofu olan **Aristoteles**, **Leukippos** ve **Demokritos**'dan saygı ve övgüyle söz eder. Fakat kendi sisteminin Atomculuk'tan farkını ve bağımsızlığını ortaya koymak için eleştiriler yapmış ve atomcuların görüşlerini reddetmiştir. Bu eleştiriler, Atomculuk'un temel savlarının, çağlar boyunca, onaylamaz düşünceler olarak algılanmasına neden olmuştur. **Denkel** (3) **Lange** (18) "**Aristoteles**, Atomcular'ı yeterli bir doğruluk ve tarafsızlıkla ele almaz" der ve ekler: **Aristoteles**'in, adını anmadan **Demokritos**'dan ne kadar çok şey aldığını bilmiyoruz.

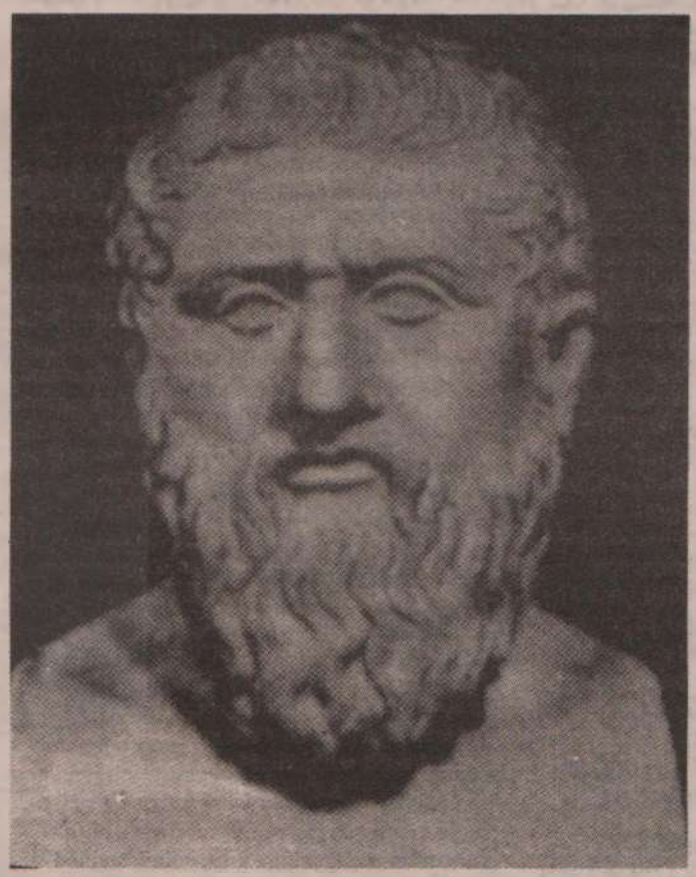

Platon hiçbir eserinde Demokritos'dan bahsetmez. Soyluluğun savunucusu idealist filozof Platon'un, demokrasiyi savunan Materyalist Demokritos'dan bahsetmemesi doğaldır.

Bacon için **Demokritos** Yunan-Roma filozofların en önemlisidir. Aralarındaki ikibin yıllık süreye karşın **Bacon** onu çağdaşı gibi değerlendirir. Gerçekten **Bacon**'dan hemen sonra atomcu kuram doğa incelemelerinin temelini oluşturmuştur. [**Lange** (19)]

Materyalizm karşıtı filozoflar **Demokritos**'a her fırsatta saldırırlar. Atom kuramının orijinal olmadığını, kuramın Truva savaşlarından önce yaşamış **Mochus** isimli bir Fenikeli'nin çalışması olduğunu ileri sürerler. [**Freeman** (6)]

Bütün saldırılara karşın, kuşkusuz kendisinin yaratmadığı ancak kendisinden önce hiç kimsenin büyük önemini kavrayamadığı Atom kuramını felsefesinin temeli yapan materyalist filozof **Demokritos**, felsefe tarihinin parlak yıldızlarının başında gelir. [**Lange** (19)]

Rönesans'ın sonlarında Ortaçağ bilimi artık yeterli değildi ve başarısızdı. Ortaçağ bilimine bir seçenek arandı ve **Leukippos** ile **Demokritos**'un Atom kuramı benimsendi. Böylece Atom kuramı modern bilimin temel paradigması oldu. [**Denkel** (9)] **Leukippos** ile **Demokritos**'un Atom kavramı modern atom teorilerinin kaynağıdır. İlk modern atom kuramcısı **Gassendi** düşüncelerini doğrudan doğruya **Demokritos**'dan almıştır. [**Bernal** (20)] **Newton** ve 19. yüzyılın klâsik fizikçilerinin atom kavramı temelde **Demokritos**'un atom kavramı ile aynıdır. [**Guthrie** (17)]

Demokritos'un atom teorisinin bilimdeki yerini değerlendirirken iki uç düşünceden kurtulmak gerekir. Bu düşüncelerden birisi, **Demokritos**'un atom kuramını **Dalton**'un teorisiyle eşdeğer tutmak, diğeri müphem olduğu için **Demokritos**'un teorisini bilim tarihinden çıkarmaktır. Şüphesiz **Dalton**'un teorisi ile **Demokritos**'un teorisi arasında büyük fark vardır. Çünkü birisi test edilmeyen felsefi bir evren anlayışı, diğeri deneysel tahkik gerektiren bilimsel bir hipotezdir. Fakat unutmamak gerekir ki; **Demokritos**'un kuramı yüzyıllar boyunca entelektüel uyarıcı olarak bilim dünyasında kaldı. Felsefi değeri ne olursa olsun Atomcuların kuramı, önceki ve sonraki felsefe sistemlerinden çağdaş bilime en yakın olanıdır. Nükleer fiziğin temel açıklamaları **Demokritos**'un kuramının çizgilerini taşımaktadır. [**Sarton** (10), **Bernal** (20), **Dampier** (21)]

KAYNAKLAR

1) Barnes, J.: Early Greek Philosophy, Penguin Books, 1987.
2) Laertius, D.: Lives of eminent Philosophers, Harvard University Press, 1970.
3) Denkel, A.: Demokritos/Aristoteles, İlk çağda doğa felsefeleri, Kalamış Yayıncılık.
4) Raven, J.; Kirk, G.: The Presocratic Philosophers, Cambridge, 1976.
5) Burnet, J.: Early Greek Philosophy, Adam-Charles Black: London, 1975.
6) Freeman, K.: The Presocratic Philosophers, Oxford: Basil Blackwell, 1966.
7) Guthrie, W. K.: A History of Greek Philosophy, Vol. 2, Cambridge University Press, 1974.
8) Herodotos: Herodot Tarihi, Remzi Kikabevi, 1973.
9) Mansel, A. M.: Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu, 1971.
10) Sarton, G.: A History of Science, The Norton Library, 1970.
11) Sena C. Filozoflar Ansiklopodisi, Remzi Kitabevi, Cilt I ,1974.
12) Russell, B.: History of Western Philosophy, Unwin University books, 1969.
13) Freeman, K.: Ancila to tha Pre-Socratic Philosophers, Blackwell, 1971.
14) Aristotle: Works of Aristotle, Vol 3, Owford, 1931.
15) Aristoteles: Oluş ve Bozuluş Üzerine, Ara yayıncılık, 1990.
16) Gökberk, M.: Felsefe Tarihi, Bilgi Yayınevi, 1967.
17) Bailey, C.: The Greek Atomists and Epicurus, Owford, 1928.
18) Saraç, C.: İyonya Pozitif Bilimi, Ege Üniversitesi, 1971.
19) Lange, F. A.: Materyalizmin Tarihi ve Günümüzdeki Anlamının Eleştirisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını, 1982.
20) Bernal, J. D.: Science in History, Vol. 1. M.I.T. Press, 1971.
21) Dampier, W. C.: A history of Science, Cambridge Press, 1948.
22) Kranz, W.: Antik Felsefe, Sosyal Yayınlar, 1984.

Lisenko sorunu

R. LEVINS
R. C. LEWONTIN
Çeviren: Ayşe TURAK

*Önemli çalışmalarıyla genetikçiler arasında iyi tanınan **Richard Levins** ve **Richard Lewontin**, Marksist olduklarını ve bilimsel sorunlara diyalektik materyalist bir yaklaşımla eğildiklerini her fırsatta vurgularlar. Populasyon genetiği alanında çalışan **Levins** (d. 1930), özellikle "Evolution in Changing Envorinments" (Değişen Çevrelerde Evrim) adlı kitabında ortaya koyduğu bilimsel teorileri ve yöntemleriyle bu alana yeni bir yaklaşım kazandırdı. Moleküler genetik alanında çalışan Lewontin'in (d. 1929) en çok bilinen çalışması ise "The Genetic Basis Of Evolutionary Change"dir (Evrimsel Değişimin Genetik Temelleri). 1966 yılında **J. L. Hubby** ile beraber, moleküler genetiğin en önemli araçlarından biri olan jel elektroforezi yöntemini geliştirdiler (Bu yöntem, aynı anda bağımsız olarak **H. Harris** tarafından da bulundu). Daha sonra 1976 yılında **R. S. Sigh** ve **A. A. Felton** ile birlikte ardışık (sequential) jel elektroforezi yöntemini geliştirdi.*

Okuyacağınız yazı, Lisenko olayının yalnızca otokratik bir yönetim ve oportünist bir bilim adamıyla sınırlı olmadığını, tarihsel koşulların bir sonucu olduğunu vurgulayarak bu koşulların bir analizini yapıyor. Lisenko olayının her yönünü titizlikle ele alıp tartışan yazı, özetleme sırasında kaçınılmaz olarak gücünden birşeyler yitiriyor. Ancak bu işlem, gerek asıl metnin uzun olması, gerekse fazla teknik konular içermesi nedeniyle zorunlu oldu.

*Makale, "Dialectical Biologist" (1985) adlı kitabın "The Problem of Lysenko" adlı bölümünden **Ayşe Turak** tarafından özetlenerek çevrilmiştir. İngilizce metin ilk olarak The Radicalisation of Science (ed. **H. Rose** ve **S. Rose**, Londra; Mcmillian, 1976) adlı kitapta yayınlanmıştır.*

Sovyetler Birliği'nde biyoloji ve tarımda yirmi yıldan uzun bir süre etkinliğini koruyan Lisenko hareketi, ilk anda göründüğünden çok daha karmaşık bir olgudur. Batılı çevrelerde gösterildiği gibi, otoriter ve kaprisli bir politik sistem içinde, oportünist-kariyerist bir tek bireyin "yükselişi ve düşüşü"ne indirgenemez. Öte yandan olay, bazı Maocuların gördüğü gibi, diyalektik yöntemin bilimsel sorunlara uygulanmasının burjuvazi ve revizyonizm tarafından bastırılan zaferi de değildir. Bu iki görüş de tarihsel nedenselik ilkesiyle çelişir. Oysa bütün önemli tarihsel olgular gibi Lisenkoism de, ideolojik, maddi ve politik koşulların birlikte etkileşiminin sonucudur ve aynı zamanda bu koşullarda önemli değişimlere neden olmuştur.

Batılı çevrelerin Lisenko hareketi ile ilgili görüşlerinde şaşırtıcı bir yan yoktur, çünkü onların bakış açısı özel bir nedensellik ilişkisine gerek duymaz. Önemli tarihsel değişimlerin, güçlü konumdaki bir insanın kaprisi ya da tarihi bir kaza nedeniyle oluşması düşüncesi bu geleneğe çok uygundur. Sonuç olarak Batılı çevreler Lisenkoizmin yükselişini "patronculuk" anlayışına bağlar. Onlara göre olay, "en büyük patron" **Stalin** de dahil olmak üzere Sovyet tarımının politik patronlarının, kendi irrasyonal kollektivizasyon programları sonucu ortaya çıkan sorunları çözmek için kaprisli ve kör bir biçimde yanlı bir bilimsel doktrine sarılmalarıdır.

Öte yandan, bu konuda daha fazla düşünmüş olması gereken bazı sosyalist yazarların, Mendel genetiğinin diyalektik materyalizmin prensipleriyle uyumsuz olduğu görüşüne katılmaları daha şaşırtıcıdır. Her iki bakış açısını da, fazla dar olmaları nedeniyle reddetmeliyiz. Elbette ki Sovyetler Birliği'ndeki otoriter politik yapıların ve Komünist Parti'deki bürokratikleşmenin Lisenko hareketinin tarihi üzerinde önemli etkileri olmuştu, Ve elbette ki bilimde yöntem ve çözümlemelerin, gözden geçirilmesi gereken derin ideolojik içerikleri vardır. Ancak, Sovyetler Birliği'nin maddi ve politik koşullarının ortaya çıkardığı bazı faktörler de aynı ölçüde Lisenko hareketinin bir parçasıdır.

Bizim Lisenko hareketini ele almamızın birkaç nedeni var. Birincisi, bilimsel hareketlerin tek başlarına değil, içinde oluştukları sosyal, politik ve maddi bağlam temelinde yorumlanması entelektüel tarihin önemli bir işlevidir. İkincisi, Lisenko sorunsalı, bilimsel yöntem konusunda ve bilimsel yöntemin uygulama ile ilişkileri konusunda halen geçerli olan bazı sorular ortaya çıkardı. Üçüncüsü, kendi araştırmalarımızı Marksist felsefeyi bilinçli bir biçimde uygulayarak yönlendirmeye çalışıyoruz. Bu nedenle, felsefenin bilimden soyutlanması gerektiği (ya da soyutlanabileceği) görüşünü kabul edemeyiz. Öte yandan, felsefenin Lisenko ve yandaşları tarafından kötüye kullanılışını da basit bir yanlış kullanım ya da kişilerin kült oluşturdukları çağdan kalma bir çarpıtma olarak geçiştiremeyiz. Marksizm, yaşamın kökeni konusundaki öncü çalışmaları da dahil olmak üzere, Lisenko'ya karşın başarılı olmuştur ama bunun belirtilmesi de yeterli değildir. Marksizm başarısızlıklarını gözden geçirmediği sürece bunlar tekrarlanacaktır.

Son yıllarında Lisenko hareketi, burjuva-sosyalist bilimler karşıtlığının, emperyalist-sosyalist karşıtlığının paraleli olarak görüldüğü "iki kamp" dünya görüşünün bir karikatürü durumuna gelmişti. Bu absürt durum, **Lisenko**'yu eleştirenlerin, bilimin, kullanımlarından bağımsız olan tarafsız ve teknik rasyonelliğine vurgu yapmalarına neden olabiliyor. Silahlı çatışmaların / çelişkilerin azalmasıyla bu tarafsız bilim görüşü büyük bir olasılıkla güçlenecektir. Oysa biz, bilim içindeki bu çelişkilerin daha da keskinleştirilmesi ve karmaşıklığının farkına varılması gerektiğini düşünüyoruz. Dolayısıyla Lisenko olayını ele alışımızın bir diğer yönü de, kendimizi netleştirme işlemimizin bir parçası olmasıdır.

Trofim Denisoviç Lisenko.

LİSENKO HAREKETİNİ OLUŞTURAN KOŞULLAR

Felsefi koşullar: Sovyet felsefecilerin çoğunluğu, **Lisenko**'nun genel yaklaşımını kendi diyalektik materyalizm yorumlarına daha uygun bulukları için onun tarafını yeğlediler. Tartışmanın ana felsefi konusu, Lisenkocuların, gen teorisinin metafiziksel olduğu ve genin mistik bir birim olduğu şeklindeki iddialarıydı. **Liseko** yanlılarının geni anti-materyalist bir yaklaşımın ürünü olarak görmeleri nedensiz değildi: Genetikçilerin bu tanımları aşırı görüşler olarak nitelemelerine karşın, Avrupa ve Kuzey Amerika'daki ders kitaplarının çoğunluğunda, "gen plasması"na madde üstü özellikler yükleyen tanımlar yer alıyordu; röntgen ışınlarıyla oluşturulan mutasyonlarda ve kalıtımı olasılıklar kullanarak açıklayan **Morgan** ve **Mendel** yasalarında raslantı öğesi ön plandaydı; **Weismann**'ın teorisi, yeniden sıralanabilen, ancak ne oluşturulabilen ne de yokedilebilen bir kalıtım maddesi (germ plasm) öngörüyordu.

Bunu izleyen rekombinasyon ve kromozom haritalama çalışmaları, organizmalar arasındaki farklılıkların genetik materyalde hiçbir değişiklik olmadan ortaya çıkabileceği fikrini güçlendirdi. Oysa bu tartışmaların sürdüğü dönem boyunca genetikçiler genin kökeni ve evrimi sorunu ile ilgilenmiyorlardı. Dolayısıyla **Weismann**'ın "germ plasm"ı temelde evrim karşıtıydı. Değişime ancak, değişmeyen yapıların yeniden düzenlenmesi temelinde izin veriyordu. **Lisenko** yanlısı felsefeciler açısından bu görüş Darwinizm ile çelişiyor, değişim gerçeğini reddeden bilimsel teorilerin çoğunluğu gibi, politik statükoya bağlılığı yansıtıyordu. Genetikçilerin tek yönlü gen-çevre ilişkisi görüşü ("Genotip, kabın büyüklüğü; fenotip ise ne kadar dolu olduğudur"), bütün hücrelerin aynı geni taşımalarına karşın farklı dokular oluşturmasının getirdiği çelişkiyi de güçlendiriyordu. Batı biliminin bir bütün olarak yapısalcı olan geleneği; belleğin bir bellek organının varlığı, dilin yapısal bir konuşma potansiyeli gerektirmesi gibi, kalıtımın da bir kalıtım organı gerektirmesini getiriyordu. Oysa süreçlere öncelik veren ve yapıları süreçlerin geçici bir görüntüsü olarak değerlendiren Lisenko'nun diyalektikçileri için, bir kalıtım organı aramak, bir yaşam organı aramak kadar anlamsızdı. Kalıtımı, birçok yapının katılımı ile gelişen, (metabolizma benzeri) dinamik bir olgu olarak görüyorlardı.

Tarımsal Koşullar: SB'deki iklim ve toprak gerçekleri bilinmeden Lisenko hareketini anlamak olanaksızdır. Geleneksel olarak SB'deki tarımsal üretim ABD'deki ile karşılaştırıldığından, aynı karşılaştırmanın coğrafi koşullar içinde yapılması aydınlatıcı olur. SB daha büyük olmasına karşın ekilebilir alan ABD'deki ile aynıdır ve verimli çernozem kuşağı bu alanın küçük bir kısmını oluşturur. Entansif tarım yaygın olarak yapılamaz çünkü ekilebilir toprakların çoğunluğunda her yıl ekim yapılamaz ve toprağın nemi ile besinlerini alan yüksek verimli soylar kullanılamaz. Verimli topraklarda yağış az, büyüme mevsimi kısa, mevsimler arası sıcaklık farkı fazla ve kışın don aşırıdır. Dolayısıyla ne kışlık ne de yazlık buğday için uygundur. Bir mısır kuşağı yoktur. (1) En önemli olumsuzluk ise, yıldan yıla çok büyük farklılıklar görülmesi ve sık yaşanan kuraklık ya da donların yol açtığı açlık felaketleridir. Bu zor ve belirsiz koşullar altında Sovyet tarım politikasının yönlendirici gücü, her an ortaya çıkabilecek bir tarımsal felaket tehdidi olmuştur. **Lisenko** yanlısı öneriler, bu aşırı çevre koşullarıyla başa çıkmak amacında oldukları için yaygın ilgi gördüler.

Deney ve değerlendirme sorunları: Bitki soylarının değerlendirilmesinde kullanılan normal Amerikan yöntemi, bir kaç soyun birçok yıl boyunca birçok yörede ekilmesi, yıllara ve yörelere göre ortalama en yüksek verimi gösteren soyun seçilmesidir. Ortalama verimlerin yakın değerlerde olması durumunda ise, yıllar ve yerler arasındaki varyasyon gözönüne alınır. Bu, deneysel bilimdeki tüm istatistiksel analizlerin dayandırıldığı modeldir. Olayların düzenli olduğu ve homojen bir dağılım gösterdiği varsayılır. Oysa hava koşulları buna uymaz. Genellikle, bir dizi "normal" yılı, bir ya da daha fazla "aşırı" yıl izler. Bu durumda ortalamaların fazla bir öngörüsel değeri olamaz çünkü varyasyon katsayısı çok yüksek olacaktır.

İstatistikte sistemin kontrol altına alınmasına kadar geçen süre boyunca elde

edilen veriler sonuçlara katılmaz. Lisenkocular, kendilerinden önceki Sovyet tarımcılarının da yaptığı gibi bu yöntemi kullandılar ve dönüm başına verimi hesaplarken bazı sonuçları hesaba katmadılar. Elbette hangi durumların "normal" ya da "aykırı" olduğuna karar verilmesi için objektif yöntemler olmaması nedeniyle bu "patalojik" modelin kötüye kullanıldığı hiç şüphe götürmez. Ancak bu kadar aşırı iklim değişiklikleri karşısında, tüm verilerin ortalamaya sokulması da amaca hizmet etmezdi. Burada gerekli olan, belirsizliklerle başa çıkabilecek bir yöntemdir. Belki böylesine kaprisli bir doğa karşısında *maximin* ve *maximax* çözümleri kullanılabilir. Bu durum büyük bir ironidir, çünkü bu tür çözümlemeleri öneren oyun teorisi tamamen burjuva ekonomisinin geliştirdiği bir teoridir.

Genetik teorinin durumu: Lamarck'ın teorisine göre organizma, yaşamı boyunca çevresel etkilere karşı geliştirdiği bazı özellikleri bir sonraki kuşağa aktarabilir. 1930'larda Lisenko ve yandaşları kalıtımı yönlendirme iddiaları ile ortaya çıktıkları sıralarda, genetikçiler tarafından reddedilmiş olmasına karşın Lamarck'ın görüşleri özellikle paleantoloji ve bahçe tarımında geçerliliğini koruyordu. Bu ve diğer alanlarda, hiçbir zaman yanlışlanmamış olan deney sonuçları içeren kapsamlı bir literatür tarafından destekleniyordu. (2) Aslında genetikçiler Lamarckcı gelenekten fazla haberdar değildiler ve karşılaştıkları zaman reddediyorlardı, çünkü kullanılan organizmalar iyi tanımlanmamıştı, değiştirildiği iddia edilen özellikler sirke sineği mutantları gibi kesin fenotipler değildi ve sofistike istatistiksel yöntemler kullanılmamıştı. Weismann'ın birkaç kuşak boyunca farelerin kuyruklarını kesmesi ve sonuçta kısa kuyruklu fareler üretememesi, Lamarck'ın hipotezi açısından anlamsızdı, çünkü Lamarck'ın iddiası, aktif uyumsal tepkilerin aktarılması yönündeydi. Dolayısıyla Lamarckcı görüşe destek veren deneysel sonuçlar hiçbir zaman yanlışlanmamış, yalnızca Mendel genetiği ve kromozom teorisinin başarısı karşısında bu sonuçların irdelenmesi gereksiz görülmüştü.

Bu arada genetiğin kendisinde de, henüz teoriyle tam olarak bağdaştırılamayan gelişmeler oluyordu. Mikroorganizmalarda yirmi jenerasyona kadar azalarak etkisini gösterebilen değişiklikler oluşturulabiliyordu (dauermodification). Çekirdek dışında yer alan kalıtsal yapılardan söz ediliyor, lineer bir gen dizilimi olması gereken kromozomlar, binlece ilmeği olan yapılar olarak görülebiliyordu. Çok uzun zamandır bilinen erken aşılama yöntemleriyle ya da polen karışımları kullanılarak bitkilerde verimli hibridler elde ediliyordu.

Griffith'in deneylerinin etkileri (1928), iki karşıt paradigmanın da aynı deneyimden nasıl güçlenerek çıkabileceğini gösteren iyi bir örnektir. **Griffith**; canlı bir Pneumococcus (bir bakteri cinsi) soyunun, içinde bulunduğu konak hayvana enjekte edilen başka bir ölü Pneumoccoccus soyunun özelliklerini kazandığını gözlemlemişti. Genetik açısından bu gözlem, nükleik asidin genetik materyal olarak tanımlanması yönünde önemli bir adım oluşturuyordu. Lisenkocu görüş açısından ise, bir bakteri soyunun kalıtımı, belli çevresel koşullara maruz bırakılarak değiştirilmişti. Aslında temelde bu görüş doğruydu, ama bu doğruluk deneyin bilimsel öneminin tamamen gözden kaçırılmasına neden oldu. Aynı sorun, Lisenko yanlılarının genetik ve sitoloji alanındaki çelişkileri değerlendirmelerinde de görülür. Yeni olguların bulunmasıyla açılabilecek yeni ufuklar, "Bu olay edinilen özelliklerin kalıtımı mıdır, değil midir?", "Bu olay çekirdek dışı kalıtımı gösterir mi, göstermez mi?" türü sorularla bulandırıldı.

Genetiğin sosyal ve ideolojik sonuçları: Mendel genetiğinin öz yapısı, Mendel yasaları ve Weismann ilkesidir (davranışları Mendel yasalarıyla tanımlanan madde, çevre etkileri tarafından yönlendirilemez ve uyum gösteremez). Bu teori üstüne kurulan üstyapı, genetik "potansiyelin" fenotipe koyduğu "limitler", kalıtımsal olanın kesinlikle değişmez olduğu, organizmayı genlerin "belirlediği" şeklinde nosyonlar içeriyordu. Bu üst yapıyı genetiğin özü olarak yansıtan genetikçiler, özün kendisi konusunda yersiz tartışmalar doğmasına yolaçtılar. 1920'lerin ortalarında Batılı ve Sovyet genetikçilerin çoğunluğu, ırkçı ve elitist bir öjenik ideolojisi yayıyorlardı. **Koltsov** ve **Filipçenko** da dahil olmak üzere bu genetikçiler, üstün insan üretme olasılıklarını tartışıyorlardı. Bu tür naif genetik determinizm yaklaşımları, doğal olarak ideolojik saldırıları davet ediyordu.

Köylülerin kolektivizasyona tepkileri: Bolşevik devriminin dayanağı politik ve devrimci köylüler değildi, dolayısıyla köylüler, rasyonel bir sosyalist ekonominin gerektirdiği kolektivizasyona hazır değildiler. Ancak, şehirde çalışan kesimin doyurulması zorunluluğu, kolektivizasyonun, kırsal kesimindeki politik koşulların kaldırabileceğinden daha hızlı yürütülmesini gerektirdi. Bu da tepki ve sabotajlara yol açtı. Tarımsal üretim, ürünlerin sökülmesi, dikim ve toplamanın reddedilmesi ve hayvanların toptan öldürülmesiyle zarara uğratıldı, tarım görevlilerine saldırılar yapıldı. Bu zararlara karşı devlet daha fazla ve daha korkunç kuvvet kullanımında bulundu. Sonunda kolektivizasyon kazandı, ama can ve maddi zenginlik kaybı çok yüksek oldu. 1929-30 yıllarında üretim, kolektivizasyon öncesi üretimin yüzde 15-20 altındaydı ve ilk beş yıllık planda öngörülenden çok daha azdı.

Kolektivizasyon karşıtı yazarlar bu kayıpların nedeni olan sabotajları gözardı ederek, azalmayı kolektivizasyon programına bağladılar. Doğal olarak işin içinde olan tarım yetkilileri, daha sonra yöntemlerinin başarısızlığa uğradığı durumlarda sabotajları bahane eden Lisenko yanlılarına inandılar. Çünkü bu yöntemler gerçekten de bazı yıllar bazı yerlerde başarıya ulaşıyordu. Acı deneyimlere dayanan bu düşmanlık ve güvensizlik ortamı, devletin tarım organlarıyla çiftçiler arasındaki ilişkilere hakim oldu.

Bilim insanları ve ziraatçilerin sınıfsal kökenleri: 1930'lardaki kıdemli bilim adamlarının çoğunluğu devrim öncesi Rus orta sınıf entelektüel kesiminden geliyorlardı. Vavilov gibi yeni toplumun açtığı bilimsel ve tarımsal ufukları heyecanla kucaklayan istisnalar dışında, Bolşeviklere karşıydılar. Bu ise, hükümet ve partide onlara karşı güvensizlik doğuruyordu. Öte yandan Lisenko köylüydü ve çalışan çiftçiyi temsil ediyordu. Lisenko yanlıları ile Lisenko karşıtları arasındaki tatışmalarda bu karşıtlık pek çok kez vurgulanmıştır. Tarımdaki çelişki ise her yönüyle devrimci bir çelişkiydi. Çünkü, eski orta sınıfın

☞

Lisenko yanlılarının bilimsel iddiaları

Lisenko yanlısı araştırmaların temel yönü, bitki soylarının yönlendirilmiş transformasyonu idi ve bu çalışma doğrudan doğruya Mendel genetiği ile çelişiyordu. Araştırmaların ikinci bir yönü ise fizyolojik olaylara ağırlık veriyordu. Bu çalışmalar Mendel genetiğiyle uyumsuz olmamasına karşın, onun ruhuna yabancı oldukları için genetikçiler tarafından gözardı edildiler. Lisenkoizmin temel teorik yapısı şu şekildedir:

1) Kalıtım fizyolojik bir olaydır. Organizma ve çevrenin bir yaşam boyu süren karşılıklı ilişkisinin bir sonucudur.

2) Organizmanın çevresel koşulları asimilasyonu, kendi kalıtımı ile uyum içinde gerçekleşir. Çevrenin uygun olan özellikleri seçilir ve transformasyona uğrar, uyum olmayan yanları ise dışlanır. Organizmanın gelişimi sırasında kalıtım programı kurulu bir zemberek gibi açılır ve aynı zamanda zemberek, gelecek kuşak için tekrar kurulur.

3) Eğer çevre, organizmanın kalıtımının olağan bir şekilde ifade edilmesine uygunsa, aynı kalıtım üreme hücrelerinde tekrarlanır. Eğer çevre olağan ifadeye izin vermiyorsa, bir sonraki kuşağın üretiminde de değişikliğe neden olur.

4) Kalıtımı destabilize eden ve değişmesine izin veren faktörler şunlardır:

a) Değişmiş fiziksel çevre (ör. vernalizasyon*).

b) Gelişmenin erken evrelerinde yapılan ve kalemin yaprakları alınarak amaca bağımlı hale getirildiği aşılamalar.

c) Hibridizasyon.

5) Organizmanın dış çevreyi ve besinleri asimilasyonu, kalıtım yapısı tarafından belirlenir. Ancak seksüel üreme sırasında her bir gamet diğerinin çevresini oluşturur. Bu nedenle döllenme farklı kalıtımların karşılıklı asimilasyonudur ve ortaya çıkacak sonuç çevresel etkilere çok açıktır.

6) Değişmiş kalıtım ya da yeni varyeteler oluşturan nedenler (eski kalıtımla uyumlu olarak asimile edilemeyen çevre koşullarına maruz bırakılma) aynı zamanda yeni türlerin ortaya çıkmasından da sorumludurlar. Diğer bir deyişle türleşme bir populasyon olgusu değil, bireysel gelişim fizyolojisinin ifadesidir. Bu da Lamarck'cı görüşe uygundur.

* Yaz yağmurlarının az olduğu bölgelerde baharda ekilen tohumlar kurak mevsimden önce yeterince büyümezler. Bu nedenle bazı ürünler, özellikle de buğday için "kış" varyeteleri geliştirilmiştir. Tohumlar sonbaharda ekilir, kışı filiz olarak geçirir ve baharda hemen büyümeye başlar. Ancak kış varyeteleri, çok soğuk kışlarda büyük kayıplar verirler. Vernalizasyon, bu kış varyetelerinin soğutulup ıslatılması ve baharda ekilmesi işlemidir. Bu yöntem 19. yüzyılda biliniyordu ama Lisenko tarafından bir çok durum ve ürüne uygulandı. İlk yaygın vernalizasyon denemelerinin, aşırı soğukta 13 milyon hektar kış buğdayının kaybedildiği 1927-28 ve 1928-29 kışlarından sonra yapılması bir rastlantı değildir.

Lisenko olayı Sovyet tarımını etkiledi mi?

Lisenkocu tarım yöntemlerinin tarımsal üretimi ciddi bir biçimde etkilediği varsayılır. Ancak, Lisenko olmasaydı tarımsal üretim miktarı ne olurdu, bunu bilemeyiz. Dolayısıyla bu konuda karar verebilmek için, Sovyet tarım tarihinin, aynı dönem için Amerikan tarım tarihi ile karşılaştırılması aydınlatıcı olabilir. Buğday üretimi Lisenko hareketi ile özdeşleştiği için, bu karşılaştırmaya buğday verimleri ile başlamak uygun olur.

Tablo: 1926-1928 yılları temel alınarak göreli buğday verimi

Yıllar	ABD	SSCB
1926-28	100*	100**
1929-31	98	104
1932-34	82	93
1935-37	87	97
1938-40	96	113
1941-44	118	-
1945-47	118	72
1948-50	116	106
1951-53	116	135
1954-56	128	130
1957-59	159	172
1960-62	169	184
1963-65	175	162
1966-68	181	213
1969-70	207	236

Kaynak: Tarihsel İstatistikler (ABD Sayım Bürosu 1975)

*14.83 bu/ac **6.69 bu/ac (1 bu = 30.5lt, 1 ac = 0.45 hektar)

1940'lara kadar SB'de verim tahminlerden yaklaşık olarak hesaplanıyordu. Dolayısıyla tabloda bu yıllar için verilen verimler gerçek değerlerin yüzde 20 kadar üstünde olabilir. 1930'larda, ABD'de ekonomik bunalım, SB'de ise politik sorunlar yüzünden verimde azalma görülüyor. Savaş yıllarında ise SB çok önemli verim kaybına uğrarken ABD'de verim iyileşme gösteriyor. Bu nu izleyen yıllarda her iki ülkede de buğday verimi düzenli bir hızla artıyor. Lisenko hegemonyası olan 1948-62 yılları ise, dönüm başına en hızlı artışın görüldüğü yıllar oluyor. Ayrıca bu yıllarda ABD'de buğday ekilen alan 60 milyon hektardan 85 milyon hektara düşerken, SB'de 30 milyon hektardan 70 milyon hektara yükseldi. Diğer bir deyişle, SB'de çok miktarda yeni ve marjinal arazinin tarıma açılmasına karşın, hektar başına üretim artış gösterdi.

Bu verilere bakarak Lisenko olayının, bazı ürünler için ya da bazı spesifik sorunların (ör. hastalığa karşı dirençsizlik) çözüme engel oluşturmuş olsa bile, Sovyet tarımına büyük zararlar verdiği sonucuna varamayız. Verim, ileri teknolojinin uygulandığı diğer alanlar gibi, aynı artış grafiğini izledi. Bu da temelde, pestisit, gübre ve çiftlik makinelerinin kullanımıyla oldu.

ilgisiz, seçkin, teorik, saf bilimsel, eğitilmiş değerleri ile hakimiyeti yeni eline geçirmiş olanların ilgili, istekli, pratik, uygulamalı, kendi kendine öğrenilmiş değerlerini karşı karşıya getiriyordu. Bu açıdan Lisenkoculuk bir kültür devrimi denemesiydi.

Kültür devriminin bir unsuru da terördür. Muhalif yazalardan **Joravsky** (1979) kapsamlı incelemesi sonucunda, "Ne yandan bakılırsa bakılsın, kayıtlar, Lisenkocuların amaçlarını gerçekleştimek için bilinçli ve sistemli olarak terörü kullandıkları yolundaki yaygın inancı desteklemez" der ve genetikçiler ile **Lisenko** yanlıları arasındaki sınıf farklılığı nedeniyle, ne olursa olsun **Lisenko** yanlılarına göre daha fazla sayıda genetikçinin devrimci terörün hedefi olacağına işaret eder. Ancak, genetikçiler ile **Lisenko** yanlıları arasında bir sınıf farklılığı olmasaydı, devrimci terörün ne şekilde işleyeceği konusundaki spekülasyonlar, savaşımın gerçekten de büyük ölçüde sınıf çelişkisinden kaynaklandığı gerçeğini gözden kaçırır.

Bitki yetiştiricileri ile genetikçiler arasındaki bir tartışma her zaman milli bir tartışmaya dönüşmez, ama 1930'ların Sovyet koşullarında kısa sürede toplumsal bir konu haline geldi. O dönemde, dünya klasikleri, bilimsel çalışmalar, şiir ve politik yazılar, ucuz baskılar halinde ve çok büyük sayılarda yayımlanıyordu. Bu genel okumuşluk düzeyi içinde bilimin özel bir yeri vardı.

SB'nin göreli geri kalmışlığı ve bilim aracılığıyla yapılacak teknolojik ilerlemelerin gerekliliği konusunda yoğun bir bilinçlenme vardı ve bu, dünyanın daha iyi yönde değiştirilmesi için bilimsel bir anlayışın gerekli olduğu şeklindeki geleneksel sosyalist görüşle bütünleşiyordu. Özellikle büyük ölçekli teoriler heyecan yaratıyordu. Bilime olan bu ilgi ve genel bilgi düzeyi, tarım ve besin kaynaklarıyla ilgili pratik sorunlar tarafından da besleniyordu. Bu koşullar altında, **Lisenko** avantajlı durumdaydı. Muhalifti ve genetikçilerin temkinli olmayı önerdiği noktalarda ilerleme vaadlerinde bulunuyordu. Devrimin ilk yıllarında elde edilen başarıların verdiği heyecan, **Stalin**'in algıladığı, tanımladığı ve yerdiği, ancak kendisinin de içine düşmekten kaçınamadığı bir özgüven, imkansızı deneme ve şüphecilere tahammülsüzlük duygusu doğurmuştu.

Diyalektik bir bakış açısının biyolojiye önemli katkıları olabilir. Marksizmin yapı ve süreç birliğini vurgulaması, hem organizma ile çevresinin bütünlüğünün hem de organizmanın kendi iç bütünlüğünün üzerinde durması, farklı organizasyon düzeylerindeki olguların iç içe geçtiğini vurgulaması, biyolojideki birçok sorunun çözümüne yardımcı olabilecek yaklaşımlardır.

Yabancı korkusu (xenophobia): İlk zamanlar **Lisenko** yanlılarının Sovyet ve yabancı genetikçilere karşı güvensizliği, toplumun diğer kesimlerinin de paylaştığ ikonoklastik ve anti-elitist duyguların bir parçasıydı. Daha sonra, bir insanın genetikteki bakış açısı ile politik görüşü arasında bire bir ilişki kuran naif bir yaklaşım, **Lisenko** yanlılarının, genetikçilerin anti-Sovyet ve ırkçı yaklaşımlarını, onların bilimini yermek için kullanmalarına yol açtı. Giderek, genetikçilerin bakış açısına yakınlık, yabancı politikalara yakınlık olarak algılandı. Sağlıklı bir istek olan Sovyet entelektüel bağımsızlık isteği, kısa bir süre içerisinde güçlü bir yabancı korkusuna dönüştü. **Lisenko** karşıtları politik baskı altında kaldı. Bunlardan en iyi bilineni, 1940 yılında tutuklanıp askeri mahkemece ölüm cezasına çarptırılan, daha sonra cezası on yıl hapse çevrilip 1943 yılında cezaevinde ölen **N. I. Vavilov**'dur.

Lisenko yanlıları açısından bu vatan hainliği iddiaları, kendi karşıtlarından kurtulmalarını sağlıyor, eleştirileri susturuyordu, ama polis teşkilatı açısından kurbanın bilimsel görüşleri ve uluslararası ilişkileri yalnızca onun anti-Sovyet eylemlerinin bir delili oluyordu.

Soğuk savaş yıllarında Batı dünyası **Lisenko** yanlısı çalışmaların bilimsel yönüyle hiç ilgilenmedi. Hatta Oregano Devlet Üniversitesinde kimya profesörü olan **Ralph Spitzer**, **Lisenko**'nun çalışmalarının incelenmesini önerdiği için işini kaybetti. Öte yandan bir çok Batılı ülkede, **Lisenko**'yu yeren ya da partilerinin **Lisenko**'yu desteklemesine karşı çıkan bazı önemli biyologlar Komünist Partilerinden atıldılar. Soğuk savaş ve "iki kamp" doktrini koşullarında **Lisenko** yanlıları giderek daha oportünist ve iddialı oldular. Önceleri kalıtımın değiştirilmesinin hiç de kolay olmadığını vurgulayan ve ortalama tepkinin genellikle gözlemlenemeyecek kadar az olduğunu savunan Lisenko yanlıları, daha sonra tek bir adımda buğdayı çavdara dönüştürdüklerini iddia etmeye başladılar.

MARKSİZMİN BİYOLOJİYE KATKISI

Burjuva kesimde Lisenko olayı, bilinçli ideolojinin bilimsel pratiğe katkısı olamayacağının ve "bilimde ideolojiye yer olmadığının" eşsiz bir örneği olarak anlatılır. Öte yandan, şimdi bile bazı yazarlar, diyalektik materyalizmin prensiplerinin genetik ile çeliştiğine inandıkları için **Lisenko** yanlısı konumlarını koruyorlar. Her iki yaklaşım da, birincisinde bilinçli düşmanlık, ikincisinde ise bilgisizlik sonucu Marksizmin vulgarizasyonundan kaynaklanıyor.

Lisenko yanlısı iddiaların yanılgısı, diyalektik analizi fiziksel sorunlara yanlış bir şekilde uygulamalarından kaynaklanıyor. Diyalektik materyalizm, bir takım fiziksel problemlerin çözülmesi için bir yöntem değildir, hiçbir zaman da olmamıştır. Diyalektik analiz genel bir görüş sunar. Dogmatizmin ve dar görüşlülüğün belli formlarına karşı uyarılar getirir. Bize şöyle söyler: "Unutma ki tarih önemli izler bırakabilir. Unutma ki olum (being) ve olma (becoming) doğanın iki yönüdür. Unutma ki koşullar değişir ve bir sürecin başlaması için gerekli olan koşullar, o sürecin kendisi tarafından yok edilebilir. Zaman ve uzay içindeki gerçek objelere önem vermeyi ve idealize soyutlamalarla onları gözden kaçırmamayı unutma. Unutma ki, olgular birbirlerinden yalıtıldıkları zaman, karşılıklı ilişkinin ve bağlamın getirdiği niteliksel etkilerini kaybederler." Ve en önemlisi; "Unutma ki bütün diğer uyarılar, gerçek dünyanın değişik koşullarına uygulanma biçimi öngörülemeyen anımsatma ve uyarma işaretleridir."

Daha fazlasını yapmaya kalkışmak, çelişkileri göstererek fiziksel olgularla ilgili bir teorinin geçersizliğini göstermeye çalışmak, boş bir uğraştır. Genetikte, diyalektik materyalizm ile çeliştiği söylenen her nokta için, tersine, kesin dayanaklar olduğunu gösterebiliriz. Diyalektik bir bakış açısının biyolojiye önemli katkıları olabilir. (3) Marksizmin yapı ve süreç birliğini vurgulaması, hem organizma ile çevresinin bütünlüğünün hem de organizmanın kendi iç bütünlüğünün üzerinde durması, farklı organizasyon düzeylerindeki olguların iç içe geçtiğini vurgulaması, rastlantısal olmak ve rastlantısal olmamak arasındaki yakın ilişkiden sözetmesi, biyolojideki birçok sorunun çözümüne yardımcı olabilecek yaklaşımlardır. Örneğin evrimsel genetikte, tür içi genetik varyasyon konusundaki gözlemler ile standart açıklamalar arasında ciddi çelişkiler var. Hepsi de kalıcı durum (steady state) ve denge teorileri olup, tarihsel süreçleri gözardı eden bu açıklamalar, genomun tümü yerine tek tek genleri temel alır. Karmaşık genetik sistemler analiz edildiğinde ve denge varsayımları gevşetildiğinde, bu tür çelişkiler kaybolur (**Lewontin**, 1974). Ayrıca Marksizm, analitik Kartezyen yönteme karşı alternatif bir paradigmayı da destekleyebilir. Bu tür bir alternatif, incelemede sistem özelliklerine *birincil* önemi verir. Oysa geleneksel yaklaşımda tek tek elemanlar vurgulanır ve ikincil olarak bunlara aralarındaki ilişkiler eklenir. Bir ölçüde Marksist dünya görüşünün bilinçli bir uygulamasından doğan ve komünite matrisi ile türler arası ilişkilere ağırlık veren komünite ekolojisi, karmaşık sistem analizinin önemli bir başarısı olmuştur (**Levins**, 1968).

İki kamp modelinin, burjuva ve sosyalist bilimlerinin karşılaşmasını zafer ya da yenilgiyle sonuçlanacak bir savaş olarak gören yorumu, felsefe ile bilim arasında tek yönlü bir ilişki gelişmesine neden oldu. Felsefe belli bilimsel görüşleri yorumladı ve yüceltti ya da mahkum etti, ama bilimsel ilerlemeler hiçbir zaman Marksizmin teorik zenginliğini geliştirmedi. Umuyoruz ki Lisenko hareketinin tarihi konusunda doğru bir anlayış, Marksizmin derin öngörüsünü bilimsel pratiğe kazandırır.

DİPNOTLAR

(1) **Lisenko**'nun hibrit mısır ekimini reddederek yerel koşullara uyum sağlamış olan soylar kullanmakta üstelemesi, bilim karşıtı tutumunun bir örneği olarak verilir. **Kruşçev**'in Amerikan hibrit mısır üretimini kullanması ise övülür. Oysa SB'de hibrit mısın başarılı olmamıştır, çünkü bir mısır kuşağı yoktur. ABD'deki mısır kuşağı dışında kalan bölgelerde de, yerel koşullara uyum sağlamış soylar hibrit mısırlara göre daha çok verim vermiştir.

(2) İngilizce metinde bu çalışmalardan örnekler ve referanslar verilmiştir.

(3) **Levins** ve **Lewontin** İngilizce metinde diyalektik bir bakış açısının biyolojiye hangi konularda pozitif katkılar sağlayabileceğini, Lisenko yanlılarının bu yaklaşımları eksik olarak ya da uygun olmayan düzeylerde kullanmalarının bu katkıları nasıl engellediğini örneklerle tartışıyorlar.

Genetik ve diyalektik materyalizm arasında çelişki var mıdır? (*)

Lisenko yanlıları, Mendelizmin idealist ve biçimci olduğunu iddia ediyorlardı. Oysa biz tersini söyleyebiliriz. **Mendel**, sonuçları tek bir ideal tanımla özetlemeye çalışmak yerine, döller arasındaki gerçek varyasyon üzerinde durduğu için, kalıtım sorununu çözebildi. Kalıtım ve varyasyon gibi birbirleriyle çelişen iki etkeni, aynı olgunun iki yanı olarak görebilmesi, diyalektik düşüncenin zaferidir. **Mendel**, gerçek varyasyonun bazı çeşitlerini göz önüne almayarak bir miktar soyutlama yapmıştır elbette. Ama *Kapital*'deki üretim biçimleri de soyutlamalardır: Soyutlamanın derecesi soruna göre değişir ve sorunu bulandırmaz.

Lisenko yanlıları genlerin değişmez yapılar olarak tanımlanmasına karşı çıkıyorlardı. Oysa tersine, genlerin varyasyonu ve mutasyona uğrayabilmesi genetiğin (essential) özelliğidir. Genlerde mutasyon olmasaydı genetik çalışılamazdı, çünkü kalıtsal varyasyon olmazdı.

Lisenko yanlıları, **Weismann**'ın teorilerine bakılırsa ilk genlerin tanrı tarafından yaratılmış olması gerektiğini iddia ediyorlardı. Oysa, "Bir sürecin başlaması için gerekli olan koşullar, o sürecin kendisi tarafından yok edilebilir". Gerçekten de, yaşam öncesi evrim ve yaşamı oluşturan koşullar konusundaki bilgilerimiz, şimdi yeni bir yaşam (abiogenesis) olamayacağını gösterir. Yaşamın evrimi, kendisinin oluşmasına olanak veren koşulları yoketmiştir.

Lisenko yanlıları, genetiğin gen, soma ve çevre arasına engeller koyduğunu iddia ediyorlardı. Bunu, diyalektik materyalizmin karşılıklı etkileşim ilkesi ile çelişkili buluyorlardı. Oysa tersine, moleküler genetik çalışmalar sayesinde maddelerin gen ve çevre arasında izledikleri yol konusunda bilgimiz var. Protein sentezi, DNA'dan proteine ve oradan da çevreye olan etki; gen represyonu ve indüksiyon ise çevreden proteine ve oradan DNA'ya olan etkidir. Bu etkileşim zincirinde DNA'nın çevre koşulları tarafından yönlendirilmiş değişimlerine yer yoktur çünkü bu tip bir değişimin maddi koşulları yoktur. Maddi koşulları olmayan bir etkileşimin varlığında üstelemek, metafizik bir iddiadır. Diyalektik materyalist ilkelerin, olası ilişkilerin heç biçimini gerektirdiğini iddia etmek ise, tamamen idealist bir yaklaşımdır.

Genetiğin, değişimin içsel ve dışsal koşullarını yanlış bir bakış açısıyla değerlendiği iddiasını, **Mao**'nun *Çelişkiler*'inden bir metafor'u ile yanıtlayabiliriz: Doğru sıcaklıkta saklanmayan yumurtadan civciv çıkmaz ama bir taş hiçbir sıcaklıkta civcive dönüşmez. Bu tümce, gelişimsel genetiğin bakış açısını tam olarak yansıtır. Bu bakış açısına göre belli bir fenotip, ancak genlerin uygun bir ortamda bulunmaları sonucu oluşabilir. Ama ortam ne olursa olsun, ancak bazı genotipler bu sonucu verebilir.

(*) **Levins** ve **Lewontin** bu çelişkilerin gerçek olmadığı tartışmasını yaparken diyalektik materyalist ilkeleri genetiği doğrulamak için kullanmayı amaçlamıyorlar. Tersine, bu ilkelerin tek tek fiziksel sorunları çözmek için ya da iki karşıt teoriden birini seçmek için kullanılmasının boş bir uğraş olduğunu göstermek istiyorlar.

Lisenko tartışması üzerine

Prof. Dr. A. Nihat BOZCUK (•)

Odun yığınlarına gönderileceğiz, yanacağız
Fakat inançlarımızdan vazgeçmeyeceğiz -N. I. Vavilov-

"Köylü ve işçi kitlelerinin yaşam standartının yükseltilmesi için kendini adamış bir ülkede, cahil ve fanatik bir şarlatanın hem biyolojide hem de uygulamalı tarımdaki araştırmalarda mutlak bir diktatörlük ve kontrol sağlamasına izin verilmiştir. Bu olay yalnız (.... de) bilimin gelişmesini boğmakla kalmamış ayrıca ulusal ekonomi üzerinde çok derin ve yıkıcı etkiler yapmıştır."

Bu "tırnak-içi" alıntıyı okuyanlarımız hemen kendi ülkemizden (!) ve yüksek öğretimi düzenlemekle yükümlü bir merkezi kurumdan söz edildiği kanısına kapılmasınlar. Söz konusu ülke şimdi dağılmış olan Sovyetler Birliği'dir. Çağdaş bilim tarihi içinde 1937-1964 arası dönem, Sovyet genetiğinin çok garip ve acılı bir bölümüdür. Ne olmuştur, neler yaşanmıştır bu dönemde? Türk okuyucular bu öyküyü ya çok az bilirler ya da üstün körü duymuşlardır. Ülkemizde bu olayın ayrıntılı tarzda tartışılmasının sırası çoktan gelip geçmiştir. Belki 1980'den önce alınıp tartışılsaydı, üniversitelerimiz ve diğer bilimsel kuruluşlarımız bugünkü durumda değil de çok daha üst düzeyli bir konumda olacaklardı (kim bilir?). O dönemde yurdumuzda bu alanda ulaşılan kaynakların yetersiz ve yabancı dilde yazılmış olmaları, o zamanlar Sovyetler Birliği'nin ABD gibi bir süper güçle nükleer alanda boy ölçüşecek konumda bulunması ve ülkemizde Marksizmin ve Stalin döneminin pozitif bilim açısından objektif olarak tartışılmasının güçlükleri nedeniyle bu konuya el atılması epeyce gecikmiştir.

BİR KİTAP VE BİR İKİ ANI

Bu alanda yazılmış ayrıntılı ve değerli bir yapıtı (2) 1974'de okumuş ve kendi adıma özetini çıkarmıştım. Fakat o zaman çok gerektiği halde **Lisenko**'nun trajik öyküsünü bir fırsat bulup yayımlayamamıştım. Hatta kitapla ilgili olarak yazdığım notlarımda bile -kimbilir belki ele geçer korkusu ile- Rusça için (R.), kitabın yazarı **Medvedev** için (M.), Sovyet için (S.), **Stalin** için (S), Marksizm için (M.izm) ve **Lisenko** için (L) gibi kısaltmaları kullandığımı yirmi yıl sonra bugün hayretle ve hüzünle saptadım. Ayrıca, yine bugün de tanık olduğumuz gibi o yıllar çok önemli bir konuda bile kavram kargaşası yaygındı. Örneğin 1970'li yıllarda yayın yapan TRT televizyonunda "Çağımızı Sarsan Olaylar" adı altında bir program yayınlanmıştı. Şu anda tarihini (kaydetmediğim için) saptayamadığım iki ayrı gazete küpürü, saat 22.10'da BBC'nin kültür dizisinden alınan Lisenko Olayı'nın yayınlayacağını duyuruyor ve kısaca tanıtımını yapıyordu. Bu iki gazete küpürünü, birgün bir yerde ele alıp değerlendirebilirim diye saklamıştım. Bilimsel ve ekonomik içerikli, tarihi bir olayın tanıtımında basınımızın nasıl yanıldığını ve okuyucuları yanlış bilgilendirdiğini göstermesi bakımından ne denli ilginçtir.

Bunlardan birincisi aynen şöyle yazıyor: "BBC'nin kültür dizisinin Lisenko Olayı yayınlanacak, elli yıl önce Sovyet Rusya'da Tarım Bakanlığı'na getirilen ve biyolojik kuralları hiçe sayarak yeni bir yöntem bulduğunu iddia eden ve Rusya'nın bugün dahi dünyanın her yerinden buğday ithal etmesine sebep olan **Lisenko**'nun öyküsü yansıtılıyor."

İkincisinde yazılanlar ise şunlar: "... **Lisenko**, yarım asır önce Sovyet Rusya'da Tarım Bakanlığına getirilmiş ve bu arada 'buğday ekimi' konusunda yepyeni bir yöntem bulduğunu iddia etmişti. Önceleri bu iddialar ciddiye alınmamış, fakat daha sonraları **Lisenko**, yeni yöntemini herkese kabul ettirmişti. **Lisenko**, Rusya'yı 'buğday ihracatçısı ülke' haline getiren kişi olmuştur."

Gerçek, bunlardan birincisine pek tabii daha çok uymaktadır. Eğer bugüne dek bu konuyu okuyucularımız doğru olarak öğrenmediyse kusur bizlerdedir. Yazamamak ve yazmamaktan ötürü. Ama ben 1974'den beri genetik dersimin girişinde öğrencilerime kısaca Lisenko olayını anlatırım: Zaten Bilim ve Ütopya'nın 6. sayısında bu olaya iki cümle ile değinmiştim. (1)

Medvedev.

Evet bu yazımızda; **Z. A. Medvedev**'in yazdığı "The Rise and Fall of T. D. Lisenko" adlı yapıtını (2) ele alarak ve diğer belgelerden de yararlanarak, genetik için "burjuva bilimi" tanımlanmasıyla bilim tarihine ideolojik saplantılı bir şarlatan örneği olarak geçen **Lisenko** ve o dönem Sovyet Rusya'sının genetikçilere ve diğer bilim adamlarına karşı tutumu (tutuklamalar, hapisler, sürgünler ve ölümler) anlatılacaktır.

YAZAR Z. A. MEDVEDEV

Kitabın yazarı **Medvedev** o yıllarda Obnisk'teki Radyobiyoloji laboratuvarında yaşlanma ve genetik konusunda çalışmaktadır (ikiz kardeşi ise bir sosyal bilim akademisyenidir). Kitabı yazmaya başladığında 43 yaşındadır. Benim **Medvedev**'in yaşlanma ile ilgili yayınları ile tanışmam 1967 yılında İngiltere'de doktora eğitimim sırasında oldu. Daha sonra 1981'de Hamburg'ta toplanan Dünya Gerontoloji (Yaşlanma Bilimi) Kongresi'nde aynı yuvarlak masa toplantısında konuşmacı olarak birlikte olmuştuk. 1991'de İtalya'nın Ancona kentinde kendisini son kez Biyomedikal Gerontoloji Kongresi'nde gördüm. Artık yaşlanıyordu.

Kitabın İngilizce çevirmenine (ABD'li Prof. Dr. **I. M. Lerner**) göre kitaptaki üç önemli kısım yazarın üç bakış açısını temsil ediyor. Olayların tanığı olarak, bir tarihçi olarak ve Lisenkoizmin son döneminde aktif bir katılımcı olarak. Kitap yalnız bir tarih değil, aynı zamanda merkezi kontrol altındaki bilim sisteminin apaçık suçlanmasıdır. Buradaki derslerden tümümüz yararlanabiliriz ve yararlanmalıyız.

ÇEVİRMEN I. M. LERNER

İngilizce çevirisini Rusca mikrofilmden yaparak *ABD Columbia University Press*'te 1969'da yayımlayan **I. M. Lerner** bu kitapla ilk ilişkisini şöyle anlatır: 1961'de bir Rus yazar tarafından yazılmış ve eleştirisi *Science*'ta yapılacak olan bir kitap eline geçer. Populasyon genetiği ve evrimle ilgilidir. İyi bir kitaptır ve **Engels** kitapta yalnız bir kez zikredilir. Demagojik değildir, objektif ve bilimsel ruhla yazılmıştır.

Lerner'in eleştirisi "Sovyet genetiğinin açan yüz çiçeği" başlığını taşımaktadır. Eleştirisine yanıt olarak Obninsk'ten bir kart-postal (Moskova'dan 30 km uzaklıkta) gönderilir. Karta eleştirmenin ezbere konuştuğu yazılıdır. Kartta "her açan çiçek için hâlâ yüzlerce yabani ot vardır" ifadesi yer almaktadır. Kartı yazan ise **Medvedev**'dir; yüksek zekâlı, heyecanlı, cesur bir Sovyet yurtseveridir. Medikal radyobiyoloji enstitüsü laboratuvarının şefidir. Gelişim ve yaşlanmanın moleküler özellikleri hakkında yüzlerce makale yayınlamıştır. Uluslararası bilimsel işbirliğinin sosyal yanıyla da ilgilenmektedir.

1965 yılında o zamanki Çekoslovakya'da **Gregor Mendel**'in bulgularının yüzüncü yılı kutlaması yapılıyordu. (**Mendel** genetikle ilgili bulgularını ve adıyla anılan klasik yasalarını 1865'te bu ülkede yayınlamıştı.) **Lerner** ve **Medvedev** karşılaşırlar. **Medvedev**, **Lerner**'e 1961'den beri bir kitap üzerinde çalıştığını söyler ve taslağını gösterir. **Lerner** de ona "eğer SSCB'de yayınlanırsa İngilizceye çevirmek istediğini" belirtir. 1967'de (ki bu yıl Sovyet Devriminin 50. yıldönümüdür) **Medvedev** rejimin kısmi başarısızlığını anlatan bu kitabın yayınlanmasının ertelendiğini **Lerner**'e duyurur. Arkasından 1967 sonbaharında dört Sovyet genetikçi delegasyonu ABD'ye gider (artık **Lisenko** düşmüştür). **Lerner** onlara niye bu çeviriyi yapmak istediğini açıklar, ama delegasyondan bir kişi kitabın manuskriptinin zatan **Lerner**'in elinde olduğunu farzetmektedir. Bu nedenle, SSCB'ye dönüşünde **Medvedev** ve **Lerner**'i kınar. Çevirmen, **Medvedev**'in bir bilimsel Dr. **Jivago** olayını resmi izin almadan yaşamak istemediğini bildiğini, ama buna rağmen ülkesinde böyle bir öykü yaratmaya yeltendiği için suçlandığını kaydeder.

Medvedev, daha sonra, İngilizce yayınlamak amacıyla Sovyet Akademisi Yayınevi'nden izin alması için istekte bulunmasını **Lerner**'den rica eder. **Lerner** telif hakkını dolar olarak ödemek koşuluyla ve yanlışsızlık için garanti vererek isteğini iletir. Birkaç aylık sessizlikten sonra aldığı bir mektupta kitabın SSCB'de yayınlanamayacağı ve bu nedenle bir kopyasının gönderilemeyeceği bildirilir. Buna rağmen resmi olmayan kanallardan daktilo metninin mikrofilmi **Lerner**'in eline ulaştırılır. Tercümesini **Medvedev** göremez (belirgin nedenlerle), ama anılan kitap 1969'da İngilizce olarak yayımlanır. (2) Bilim dünyası, ne yazık ki **Lisenko**'nun şarlatanlık ve çılgınlıklarını ancak kendisi görevinden alındıktan sonra bu kitapla ayrıntılı olarak öğrenebilir.

Kitaptaki çevirmen önsözünde bu vesileyle şöyle bir cümle var: "Bu kitabın bir kopyasını umarım bir gün görecektir" (1970'li yıllarda **Medvedev** Batı dünyasındaki bilimsel kongrelere çağrıldı, güçlükle bazılarına katılabildi. 1970'lerde ünlü *Nature* dergisinde, dünya genetikçileri ve diğer biliminsanları kampanya açıp, SSCB yöneticilerinden **Medvedev**'e seyahat ve bilim özgürlüğü verilmesi için toplu imzalı isteklerde bulundu. Daha sonra **Medvedev** bir yolunu bulup İngiltere'ye iltica etti. Nitekim benim iki kez görüşmem de İngiliz vatandaşı olduğu döneme rastlar. Umarım ABD'deki telif hakkını gerçekten alabilmiştir, soramadım!).

POLİTİK İKLİM VE BİLİMSEL BEKLENTİLER

Kitap, 11 bölümden oluşuyor ve toplam 284 sayfa. Bazı yer ve kişilerin fotoğrafları ayrıca görülmekte. Birinci bölümde tartışmanın tarihi temeli ayrıntılı olarak anlatılıyor. Çelişkilerin binlerce Sovyet bilimcinin kaderini, biyoloji, tarım ve tıpta orta ve yüksek öğretimi doğrudan nasıl etkilediği görülüyor. Binlerce bilimsel çalışma, okul kitabı, popüler yayınların hemen tümü, filozofik çalışmalar ve ansiklopediler, gazeteler, kurgubilim ve hatta sinemalar tartışmaları yansıtmaktadır. Öğrenciler, öğretmenler, filozoflar, çiftçi ortaklıkları, devlet adamı, yazarlar ve gazeteciler tartışmaya katılmak için zorlanmıştır. Lisenko olayı ve kitaptaki diğer bilimsel konular SSCB'nin tarihinden bağımsız olarak anlaşılamaz. Bilindiği gibi o zamanki adıyla büyük Ekim Devrimi yeni bir sosyal düzenin doğmasına yol açmıştı. İşçiler ve köylülerin sosyalist devletinin yaratılmasının başlangıcı yaşanıyordu. Bu yeni devlet büyük **Lenin** tarafından kurulmuştu. Bu modelin, yaratıcılığın tüm alanlarındaki yapıcı sonuçlarının dünyadaki merkezi olması bekleniyordu. İdeolojiye göre model yeni ve gerçek bir demokrasi, sosyal adalet, teknik ve bilimsel ilerleme olmalıydı.

Onlara göre **K. Marx**, **F. Engels** ve **V. I. Lenin** büyük düşünür ve bilimcilerdi ve komünizmi bir bilim olarak, insan toplumunun gelişimi amacıyla yaratmışlardı. Komünist doktrini, tüm insanlığın kabul edeceği eşitlik ve adaleti sağlayıcı, dünyadaki tüm ülkelerin hızla ve dostça gelişi-

☞

nini oluşturacak bir sistem olarak görüyorlardı. Bu üç kişinin bilimsel yöntemi, kanıtlar yöntemi, gerçeklerin analizi yöntemi ve doğruya varma yoluydu. Bu nedenle, ilerici bilimcilerin kafalarını Marksizm her zaman cezbetmiştir.

STALİN DÖNEMİ

Her ne kadar o dönemin Sovyet vatandaşları, sosyalizmin demokratik formunun yaratılmasını beklemişseler de, **Stalin**, o zaman için tek bir sosyalist devlette güçlü bir kişi olarak farklı bir rota tutturdu. **Medvedev**'e göre (2), baskı, kişisel diktatörlük ve rastgele yönetim **Stalin**'in yönetim tarzıydı. Muhalefet partilerinin ve sınıf mücadelesinin eksikliğinde, Sovyet halkını, yasasızlık ve keyfilikler içinde derin bir sıkıntıya ve trajik bir duruma sürükledi. **Stalin**'e "tüm zamanların ve tüm ülkelerin en büyük bilimsel dehası" adı verildi. Pek tabii, gerçekte "dahi değildi, kişi olarak birçok eksi nitelikleri vardı: güce susamışlık, kuşkuculuk, zalimlik, hainlik, parlak kişilerin bağımsız karakterine hoşgörüsüzlük ve megalomanlık" (kaynak 2, s.5).

1935-1937 yıllarında tüm bilim dallarında, sanatta ve edebiyatta tartışmalar başlamıştı. Bilindiği gibi bilimde fikirlerin, yaklaşımların, metodların farklılıkları ve olayların değerlendirilmesi tamamen doğal olgulardır. Gerçek tartışmadan doğar. Ama ne var ki hemen hemen tüm tartışmalar, savunmasını bilimsel yaklaşıma oturtan entelektüel, dürüst ve sakin insanların tarafı için trajik olarak sonuçlandı. Aynı durum ve terslikler genetik ve ıslah alanında da göze çarptı.

GENETİK VE BURJUVA BİLİMİ

SSCB'deki biyolojik çelişkiler, 1929'larda başlamıştı ve giderek artıyordu. "Önce parti" sloganı altında bilimsel cepheye karşı bir sosyalist saldırı başladı. Bazı genç bilimciler "burjuva eğilimler" betimlemesi ile tartışmayı doğal bilimlerin tüm alanlarına yaydılar. "Sınıfsal yaklaşım" yöntemini, en basit şekilde deneysel olarak çözülebilecek bir probleme dahi uygulamaya başladılar. En üst düzeyde bulunan bazı bilimsel ekoller, -ki sonradan Sovyet biliminin gururu olmuştur- kademeli olarak "burjuva, idealist ve anti-Marksist" olarak deklare edildi. Genetik bilimine "burjuva bilimi" adı verildi (sanki 'burjuva kimya, fizik, fizyoloji' varmış gibi). Bunlar arasındaki bazı ünlü psikiyatrist, psikolog ve fizyolog (örneğin **Pavlov**), fizikçi, matematikçi (**Landau, Luzin, Fok** vb.) ve diğerleri "idealist" kategorisine sokuldu. Birçok bilimsel periyodik yayındaki eleştirilerin tonu giderek sertleşti, yaygaracılığa ve bazan da kabalığa ulaştı.

GENETİKÇİ-LAMARCKCI TARTIŞMASI

Biyolojide "edinilen karakterlerin kalıtımı" diye bildiğimiz Lamarck'cı görüşle (1), "kalıtsal madde olarak bilinen gen" gerçeği arasında bir problem çıktı. Sonraki biyolojik tartışmaların ana teması bu oldu. Birinci görüşü ileri sürenler, az sayıdaki Lamarckistler ya da Neo-Lamarckistler olup, bunlar Timiryazev Biyoloji Enstitüsü'nde gruplanmıştı. Bunların karşısındaki biyolog ve genetikçiler de Marksist bilimcilerdi ve Komünist Akademisi'nin Doğal Bilimler Birimi içinde yer alıyorlardı. Her iki taraf da kendi bakış açısını Marksizm ve Diyalektik Materyalizm ile bağdaştırarak geçerli yapmak hevesinde idiler. **Mendel**'in 1865'de ilk kez yayımladığı yasalar, 1900'de tekrar keşfedilip 1920'lerden sonra da hızla deneysel verilerle desteklendikçe, genetikçiler, Lamarcksistlere göre daha güçlü ve inandırıcı konuma gelmişlerdi. Ama Lamarcksistler, **Lamarck**'ın genetik düşüncelerinin yanlışlığı (1) deneysel olarak kanıtlanmadan önce, **Engels**'in ileri sürdüğü şu görüşe hâlâ tutunuyorlardı: "Besin ve ekzersizle (çalışma) edinilen karakterlerin nakli mümkündür."

1931-32'lerde birçok genetikçi, bizzat **Stalin**'in uydurduğu ve filozofça ismini verdiği komik terim "Menşevist idealizm" yakıştırması ile kınanmaya başlandı ve bu nedenle komünist akademiden uzaklaştırıldı. Bu arada ünlü genetikçi **Chetverikov** (deneysel Sovyet Genetiği ekolünün yaratıcısı ve populasyon genetiğinin öncüsüdür), önce Moskova'dan sürülmüş (Kaynak 1, s.8) ve daha sonra bilinmeyen bir şekilde ölmüştür. Onun ismi ve yetiştirdiği öğrenciler populasyon genetiğinde bir heykel gibidir. Bunlardan birisi örneğin **Timofeev-Ressovsky**'dir ki, onun öyküsü ayrıca ele alınmaya değer niteliktedir. **Chetverikov**'un çalışmaları bugün bile değerini korumaktadır ve yüzlerce bilimciyi cezbetmektedir. Lamarkc'cı görüşle olaya sonradan karışan **Prezent** ve **Lisenko**, "halk düşmanı" diye nitelendikleri genetikçilere 1935'lerde birlikte cephe aldılar (oysa **Prezent** 1932'lerde genetikçilerle beraberdir). O yıllarda bir arkadaşına yazdığı mektupta **Lisenko**: "Enstitüde öğrendiğimizin çoğu zararlı-anlamsız şeylerdir. İşlerimizdeki başarımız onları ne hızla unutacağımıza ve kendimizi bu uyuşturuculardan arıtmamıza bağlıdır" der.

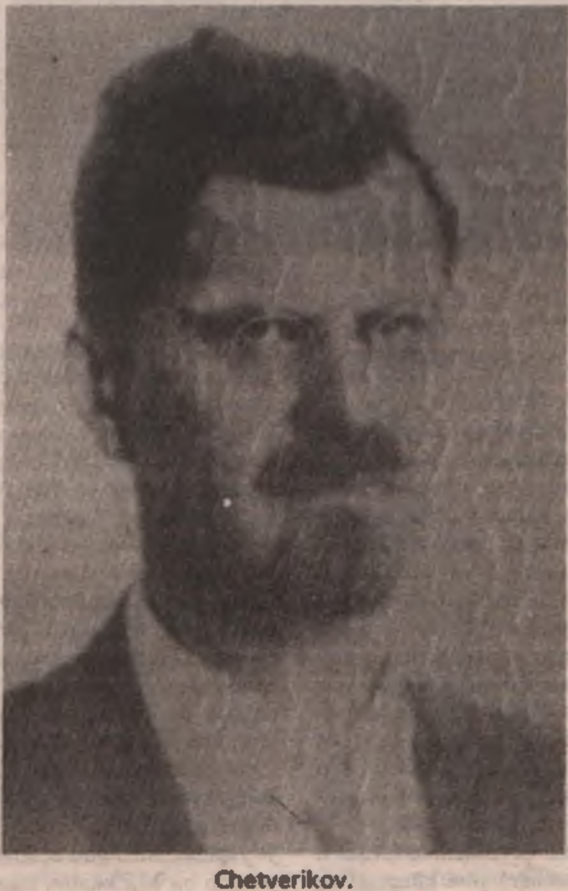

Chetverikov.

T. D. LISENKO

T. D. Lisenko'nun köylü bir aileden köken alıyor olması ona Stalin döneminde prestij sağlıyordu. Lamarckçı fikirleri o zamanki politik (sosyalist) iklime uyuyordu. Tabandaki işçi-köylü kitleleri hızlı bir ilerleme ve atılım beklentisi içindeydi. Onlara yeni umut ve refah vermek gerekliydi. Teorik ve politik olarak felsefeleri şöyle özetlenebilirdi. **Darwin**'in "yaşam için bir mücadele vardır, bu mücadele içinde güçlüler galip gelir ve soylarını sürdürür" derken soyluları, zengin ve güçlüleri koruduğu (tercih ettiği), fakirleri, köylü ve işçileri korumadığı anlaşılıyordu. Bu nedenle **Darwin**, burjuva-kapitalist eğilimi nedeniyle Sosyalist Sovyetler Birliği'ne sevimsiz geliyordu. Oysa **Darwin**'in doğal seçilim kuramı 20. yüzyıl başında Mendel genetiği ve yeni genetik verilerle matematik bir temele oturmakta ve bilimsel ağırlığını tüm alanlarda hissettirmeye başlamaktaydı. (1,3) Öte yandan **Lamarck**'ın doktrini daha önce **Engels** tarafından "besin ve çalışma ile elde edinilen karekterler nakledilir" şeklinde ifade edilmişti. Sovyet rejiminin 1920-30'lardaki politik liderleri (başta **Stalin**) de bunu benimsiyordu. Eğer çok şeyler vaadedilen ve hakim sınıf olacağı propagandası yapılan işçi ve köylüler rejimin başarısıyla bir kez üstün konuma geçerlerse, bu karakterleri katılım ile yavru döllerine nakledilecekti (!). Böylece sosyo-politik birlik sağlanıyor, umut veriliyor ve zaten fakir ve çaresiz olan halkların dayanılmaz özverilere katlanması bekleniyordu.

Diğer yandan **Lisenko**, uygulamalı olarak tarıma katkı yapan birkaç basit bulguyu yayınlamış ve bunların propagandası devletin denetimi altındaki basın tarafından yapılmıştı (zaten birçok yabancı gazete, bilimsel periyodik, kitap alımı yasaklanmıştı). Kısaca şunları yayınlamıştı **Lisenko**: 1) "Tahıl ürünlerinin hızla ıslahı mümkündür." Bunu bilimsel olarak kanıtlayamadı, fakat bu cümleden olarak: a) bitkilerde gelişim sürecine sıcaklığın etkisi konusunda bir makalesi yayınlanmıştı (orijinal bir bulgu değildir). b) "Kış tahıllarını bahar tahıllarına dönüştürmek mümkündür" (Bazı vernalizasyon (soğuklama, kışlama) çalışmaları orijinaldir). "Kış

Marx: Darwin'in kitabı, benim kuramıma doğa biliminde bir dayanak noktası

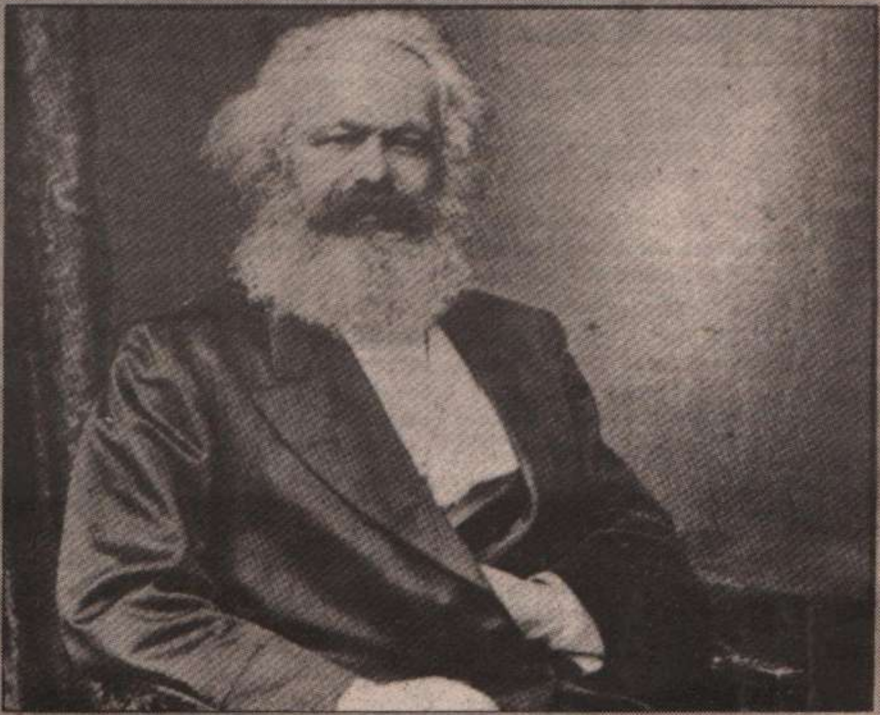

Bilimsel Sosyalist teorinin kurucuları **Karl Marx** ve **Friedrich Engels** ile daha sonraki Marksistler, **Darwin**'in Evrim Kuramı'nın önemini ilk kavrayanlar ve savunanlar arasında oldular. Hatta **Marx** ve **Engels**; Evrim Kuramı'nın, kurdukları bilimsel tarih kuramına doğa bilimlerinden gelen temel bir dayanak olduğunu söylediler. **J. D. Bernal**'ın "Marks ve Bilim" adlı kitabından (Bilim ve Sosyalizm Yayınları, birinci baskı, Mayıs 1965, s.18-19 ve 52) aktardığımız aşağıdaki pasajlar, **Marx** ve **Engels**'in konu hakkındaki fikirlerine örnektir.

Marx'tan Engels'e (Aralık 1860):

"Son dört haftalık sınavım (karısının tehlikeli bir hastalığında ona bakmıştı) sırasında her çeşit şey okudum. Bu arada **Darwin**'in 'tabii ayıklanma' üzerine kitabı da var. Kaba İngiliz üslubunda geliştirilmiş olmasına rağmen, bu bizim görüşümüz için tabiat tarihinin temelini taşıyan kitaptır."

Marx'tan Lasalle'a (1861):

"**Darwin**'in kitabı çok önemli; bana tarihte sınıf mücadelesi için tabiat biliminde bir dayanak noktası olarak yardım ediyor. Şüphesiz, kaba İngiliz yöntemine alışmak gerek. Bütün yetersizliğine rağmen, sadece tabiat bilimlerindeki, kainatta hakim bir amaç bulunduğuna dair düşünceleri (teleolojiyi) yıkmakla kalmıyor, bu düşüncelerin mantıki anlamlarını da deneyle açıklıyor."

Engels'in Marx'ın mezarı başındaki konuşmasından:

"Tıpkı **Darwin**'in organik tabiatta gelişim kanununu keşfetmesi gibi, Marx da insan tarihinde gelişim kanununu keşfetti..."

formları, sonbahar yerine ilkbaharda tohumlar ilkönce soğuklatılarak ekilirse başak verir" (genetikten çok fizyolojik bir olgudur). 2) "Patateslerin tüm yumrusu yerine, gözler kesilerek ekilirse bir yerine birkaç patates ekimi yapılabilir ve ekonomi sağlanabilir" (bunu zaten uzun yıllardır Rus köylüleri uygulamakta idiler). 3) "Tür içi (çeşit) ya da arıdöl çaprazları verimi artırır". **Medvedev** bunu genetik açıdan "komik" olarak nitelemektedir. (s.43)

Lisenko'nun yukarıdaki (1b) maddesine ilişkin bir ortak bildirisi Ocak 1929'da Leningrad'da düzenlenen bir kongrede sunulunca, Pravda gazetesi "Sovyet biliminin başarısı" diye sürmanşet atıyordu. Oysa bu "All-Union Congress of Genetics Selection, Plant and Animal Breeding" (Genetik, Seçilim, Bitki ve Hayvan Islahı Birlik Kongresi) adlı kongrede toplam 300 bildiri sunulmuştu. Kongre başkanı ise **N. I. Vavilov**'du. Bu kongredeki çok önemli tebliğlere değinilmemiş ama sansasyon konusu vernalizasyon olmuştur. Ayrıca bu kongreden sonra **Lisenko**: "Benim keşfim **Mendel** ve **Morgan**'ın dogmatik takipçilerinin hiçbir işine yaramadı" diye kaydetmiştir (Amerikalı genetikçi **Morgan** kalıtımın kromozom temelini kurmuştur). Bu kongrenin ikincisi düzenlendiğinde **Lisenko**, **Stalin**'in önünde aynen şunları övünçlü bir tavırla haykırıyordu: "Gerçekten yoldaşlar, vernalizasyon ... sınıf düşmanının saldırısına uğradıysa (onlar birden daha çoktur) yapılacak çok şey vardır. Söyleyin bana, yoldaşlar vernalizasyon cephesinde bir sınıf savaşı olmadı mı? Kolektif çiftliklerde bazı hainler ve taraftarları (bunu her sınıf düşmanı yapmıştır) çiftçilerin kulaklarına 'tohumları suya sokmayın, onu bozarsınız' demediler mi? Sabotajcılar çiftçilere yardım edeceklerine bozguncu işlerini hem bilimde ve hem de onun dışında yaptılar. Bir sınıf düşmanı her zaman sınıf düşmanıdır, bilim adamı olsa da olmasa da." **Lisenko**'nun bu konuşmasını memnuniyetle izleyen **Stalin**, konuşma bitince haykırıyordu: "Bravo, yoldaş **Lisenko**, bravo".

Lisenko'nun bilimsel makaleleri zayıftı, 1934'e kadar biyolojinin teorik problemlerindeki eksikliği, sürekli olarak **Prezent**'in etkisi altında kalmasıyla anlaşılıyordu. Hatta bir kez (kendisi de bunun ayırdında olduğundan): "Bazen **Darwin**, **Timiryazef** ve **Michurin**'i okurum. Bunları okurken benim kollaboratorüm **Present**'ten yardım alırım. Kendisinin bana gösterdiğine göre, yaptığım çalışmaların kökü **Darwin**'de yatar ve ben yoldaşlar burada **Stalin** önünde, dürüstçe ifşa etmeliyim ki, benim ayıbım olarak **Darwin**'i uygun şekilde incelemedim."

Ayrıca **Lisenko**'nun birçok deneyi bilimsel olarak ele alınamazdı. Çünkü, deney tek bir bitki, tek bir bireyin yavru dölü ve tek bir tohumla yapılmıştı. Replikasyonsuz deney, bilimsel bir deney değildir. Tek bir tohum, melez, mutant ya da kontamitant olabilirdi. Ama **Stalin**'in bilimsel topluluk önünde "Bravo, yoldaş **Lisenko**, bravo" diyerek alkışlaması, Lisenkoistlerin **Vavilov** gibi bilimsel değeri dünya çapında takdir edilen büyük ismi hedef seçmesini (ne yazık ki) kolaylaştırmıştı.

Ayrıca **Lisenko**, hiçbir teorik kanıt vermeden soyaçekimin klasik kavramlarına karşı çıkıyordu. "Kromozomların kalıtsal maddeyi taşıdığına ait temel varsayımı bile (o gün ve bugün salt gerçektir), genetikçilerin uydurduğunu" yazıyordu. Ayrıca "... hücrede tek bir tanecik bile evrimsel değişime tabi değildir" diyerek, **Mendel**, **Darwin**, **Morgan**, **Müller**, **Vavilov**, **Karpechenko**, **Chetverikov** ve **Pavlov** vb. gibi birçok biyolog ve genetikçileri "burjuva bilimcileri" ve genetiği de "burjuva bilimi" olarak tanımlıyordu. "Geni kim görmüş" diye alay ediyordu.

Lisenko, **Stalin**'den madalya almış; ikisinin birlikte bronz heykeli Ukrayna'da 1950'de dikilmiş, 1961'de kaldırılmıştır. **Karpechenko**, turp (raphanus) ve lahana (Brassica)'yı melezleyip "raphanobrassica" diye bildiğimiz melez cins olan Allopoliploit turplahana'yı geliştiren ünlü bilim adamıdır. Bugün dahi genetik ve evrimde önemli bir örnek olarak derslerde anlatılmaktadır.

N. I. VAVİLOV VE ONURLU BİLİM SAVAŞI

Nikolai İvanivitch Vavilov, zengin bir aileden gelen dünyaca ünlü bir genetikçi, bitki patologu ve bitki ıslahcısı olup, bu alandaki Sovyet bilimi ve uygulamaları ile yakından ilgilidir. (2, 4) UAAS'ın uzun süreli başkanı, Genetik Enstitüsü ile AIPB'nin direktörlüğünü yapmıştır. Emrinde bir zamanlar 20.000 kişi çalışıyordu. Daha sonra tıpta Nobel ödülü alan radyasyon genetiği ve mutasyon uzmanı ABD'li **Muller**, 1933-1937 yıllarında **Vavilov**'un enstitüsüne büyük umutlarla genetik bir araştırma programı için gider ama tümüyle cesareti kırılmış olarak İspanya'ya döner. Çünkü daha önce anlattığımız bilimsel ve politik zıtlaşmalar nedeniyle ve **Lisenko**'nun şarlatanlığının yol açtığı temizlik harekatı ile, **Vavilov**'un enstitüsündeki 18 yetişmiş akademisyen 1934-1940 yılları arasında tutuklanır. ABD-SSCB işbirliğini (o yıllar iki ülke müttefikti) bozabilir çekingenliği içinde bu konuyu fazla yazmıyordu ama, özel olarak anlatıyordu. Savaştan sonra (1945) **Lisenko** fiyaskosunun eleştirisini açık şekilde yapmaya başladı. **Muller**'e göre (2, 4) **Vavilov** çok enerjik, çekici, heyecanlı, güçlü belleği olan, ansiklopedik kültürlü, tüm Avrupa'nın ana dillerini konuşabilen bir yetenekti. Günde 4-5 saat uyurdu, seyahatteyken bile makaleler yazardı. Yazdığı makale ve kitap sayısı 350'den çoktu. Tüm dünyada ödüller kazanmış, 1942'de zindanda iken bile İngiliz Kraliyet Birliği'ne üye seçilmiş, ama bu da onu ölüm cezasından kurtaramamıştı. **Vavilov** kısa sürede tarımsal ürünü arttıramadığı için eleştirilmiştir. Doğal formları tüm dünyadan toplamak, yavaş ama belirli bir ilerleme sağlıyordu. Oysa **Lisenko** hızlı sonuçları, zayıf Lamarckcı görüşlerle elde etmek istiyordu. Kötü çevre (ki o **Lamarck**'ın yorumuna göre genetik gücü bozardı) koşullarına fakir nesiller katlanırken, proleter devrim için hangi umut olduğunu hep sorardı.

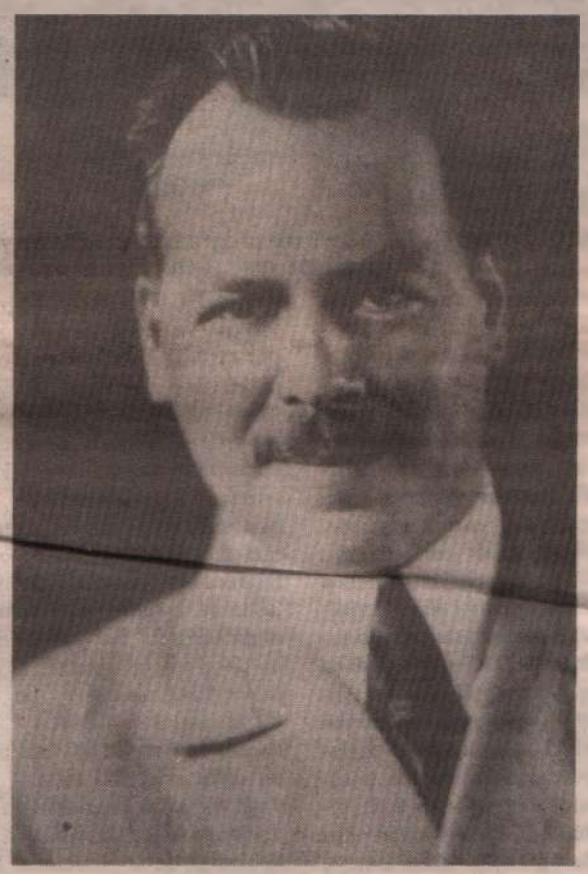
Vavilov.

Vavilov ayrıca "faşist yabancı bilime" fazla önem verdiği için kınanıyordu. Hükümet parasını boşa harcadığı, gereksiz geziler yaptığı ve idealist Mendelian teorileri desteklediği için eleştiriliyordu. **Vavilov**'a karşı bir kampanya, devlet ve şarlatan **Lisenko** tarafından "halk düşmanı" sloganı ile başlatılmıştı bile. Bir prezidyum toplantısında yaşanan, **Lisenko** ve **Vavilov** arasındaki tartışma (daha doğrusu yüzyüze savaş), tarihe geçmiş bir ibret belgesidir (kaynak 2, s.59-63). **Lisenko** ve rejimin destekçileri "Marksizmin bayrağı altında" adlı bir dergide 1939'da bir tartışma düzenleyip yine **Vavilov**'a saldırdılar. Merkezi İcra Komitesi'nden 1935'de uzaklaştırılan **Vavilov**'un halefi **Muralov** 1937'de, onun halefi **Meister** 1938'de tutuklanmıştır. Sonra da bu görevi **Lisenko** devralmıştır. 1939'da Edinburgh'ta düzenlenen VII. Dünya Genetik Kongresine - başkanı olmasına rağmen- katılamayan **Vavilov** kendisi hakkında söylenen övücü sözleri hiçbir zaman duyamadan ölüme sürüklenmiştir. **Lisenko**'nun temelsiz politik teorilerine hiçbir zaman katılmamış, ileride başına gelecekleri bilmesine rağmen, bilimsel tavrından hiçbir ödün vermemiştir. O sırada **Muller**'e Rusya'yı terketmesini salık verdi (4) ve **Muller** İspanya'da bir kan bankasında çalışmak üzere Rusya'yı terketti. **Muller** ayrıca, **Vavilov**'un **Timofeev-Ressovsky**'ye Almanya'da kalmasını öğütleyen gizli mesajını götürdü. Yurduna herşeye rağmen dönünce o da hapise atıldı.

Vavilov, 6 Ağustos 1940'da Ukrayna'da öğrencileri ile beraber bir bitki toplama bilimsel gezisi sırasında tutuklandı (2,4). Mahkemesi yapıldı, ölüme mahkum edildi. Suçlarının bir kısmı ise şunlardı: Sağcı bir organizasyonda bulunma, İngiltere için casusluk, tarım için sabotajlama ve göçmenlerle ilişki kurma. Kısa bir süre Moskova'da hapis yattıktan sonra 1941'de Almanların ilerlemesi ile ilgili olarak yaklaşık 700 km'lik bir uzaklıktaki Saratov'a yani 20 yıl önce ilk profesörlüğe atandığı Saratov Üniversitesi'nin olduğu kente gönderildi. Bodrum katta, penceresiz bir ölüm hücresine kondu. Britanya Kraliyet Birliği son bir ümitle onu üyeliğe seçti ama yararı olmadı. Taraftarları kampanyalarla, çoğunlukla ülke dışından savunmaya geçtiler; kardeşi ve daha sonra Sovyet Bilim Akademesi Başkanı olacak olan **Sergei** de yardım etmek istedi ama olmadı. Hapiste iken bile bir düzen sağladı, mahpuslara sevinç ve umut verdi. Düşük sesle, fısıltılarla konuşurlardı, çünkü gardiyan duyabilirdi. **Vavilov**'un mahpus hayatının son günleri çok iyi bilinmese de, genel bir koğuşa malnutrisyon bulguları ile getirildiği ve kendisini şöyle tanıttığı biliniyor: "Karşınızda gördüğünüz kişi geçmişte bir akademisyen olan, fakat şimdiki araştırıcıların aklına göre bir gübreden başka birşey olmayan **Vavilov**'dur" (s.74). Karısı ve oğlu Leningrad'tan Saratov'a zorunlu ikamete gönderilmişti. Ama onlar 2-3 km uzakta **Vavilov**'un hapiste açlıktan ölmekte olduğundan habersiz bırakıldı.

Öldüğünde **Vavilov** 55 yaşındaydı. Kariyerinin en önemli dönemi olacakken fikirleri, bilimsel direnişi ve bilim ahlakı nedeniyle birçokları gibi ölüyordu (26 Ocak 1943). **Bruno** gibi yakılmasa da sonları çok benzeşiyor.

Ölümünün 50. yıldönümü nedeniyle, 1993'te Amerikan Genetik Birliği'nde ve *Genetics* adlı dergide anıldı. Bu trajik öyküyü kaleme almak ülkemizde bilim adına gecikmiş bir görevdir.

"**Lisenko**'nun Yükselişi ve Düşüşü" adlı kitabının "Bu nasıl oldu" adlı son bölümünde yazar, olayın nasıl ortaya çıktığını ve **Lisenko**'nun düşüşünün gecikme nedenlerini açıklamaktadır. Bu ideolojik (bilimsel) terörizm, yaklaşık 30 yıl sonra, Sovyet tarımındaki olumsuzluklar baş gösterince ve moleküler biyolojinin doğuşu ile birlikte Sovyet rejiminin **Lisenko**'nun iflasını resmen açıklamasıyla son buldu. 1965 yılında (ancak) tüm görevlerinden alındı. Medvedev, kitabında, Sovyet biyolojik ve tarımsal bilimlerinin ve özellikle genetiğin dünya bilimi düzeyine ulaşmasının yıllar ve yıllar alacağını hüzünle kaydeder (kaynak 2, s.230). **James E. Crow** ise bu öykünün Sovyetler Birliğini bir nesil geride bıraktığını söyler (4).

SONUÇ

Kanımızca buradaki olay doğrudan doğruya baskıcı bir yönetimin bir sonucudur ve **Lisenko** sadece bir kukladır. Totaliter ya da otoriter rejimlerde düşünce özgürlüğü, kişisel özgürlükler ve demokratik insan hakları kısıtlanır. Dolayısıyla biliminsanının düşünce ve akademik özgürlükleri kaçınılmaz olarak baskılanacaktır. Akademik özgürlük yok olursa bilim de olmaz. Merkezi ya da siyasal otorite ise özgür araştırma ruhunu söndürür. Doğruyu, gerçeği bulma hevesini yok eder. Ülkeye kutup yıldızı gibi yön göstermesi gereken biliminsanları (ya da üniversiteler) bilimsel iklime kavuşamaz ve böylece bulanık bir ortamda pusulayı şaşırırlar (her nedense 1986'daki Çernobil olayından sonra Atom Enerjisi Kurumu ve diğer yöneticilerimizin açıklamaları aklıma geldi burada!). Gariptir ama; SSCB'de **Stalin-Lisenko** döneminde Darwinizm komünist rejim tarafından aforoz edilmişti. Son dönemde ise ülkemizde **Darwin**'i (ve evrimi) savunanlar belirli çevreler tarafından komünist olmakla suçlanmaktalar.

Vavilov'un sıkça kullandığı ve bir tecelli olarak gerçekleşen sözünü anarak yazımızı bitirelim: "Hayat kısa, acele edin".

(*) Hacettepe Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü.

KAYNAKLAR

(1) Bozcuk, A. N., Evrim Teorisinin Doğuşu, Bilim ve Ütopya, Sayı 6, s.6-9, Aralık 1994.
(2) The Rise and Fall of T. D. Lysenko, Z. A. Medvedev-I. M. Lerner, Columbia Univ. Press, 1969.
(3) Kence, A., Evrim Kuramının Kalıtsal Temelleri, Bilim ve Ütopya, Sayı 6, s.12-14.
(4) James, F. Crow, Genetics, 134: 1-4 (May 1993), Genetics Society of America.
(5) İdeolojik Saplantı, Yoldaş Lisenko'nun Genetik Çılgınlıkları, Focus, Ocak 1995.

BİLİM VE ÜTOPYA
Mayıs 1995

Bilim ve eğitim

Prof. Dr. Cemal YILDIRIM

Uygar yaşam açısından önemi giderek artan bilim ile eğitimin ilişkisi nedir, ya da nasıl olmalıdır? Denebilir ki, bugün ulaşılan aşamada birini öbürünün dışında düşünmeye olanak yoktur: Belli bir eğitime dayanmayan bilimden söz edilemeyeceği gibi, bilimi bir bilgi birikimi, daha da önemlisi, bir düşünme ve araştırma yöntemi olarak özümsememiş bir eğitimin yeterliliğinden de söz edilemez! Doğrudur. Ne var ki, söz konusu ilişkinin ne olduğu, ne olması gerektiği sorusu ya belirsiz kalmakta, ya da çoğu kez olduğu gibi, içeriksiz, düzmece yanıtlarla geçiştirilmektedir. Oysa, özellikle eğitimcilerle bilimadamlarının, genelde ise hepimizin bu konuda tam açıklık içinde olması gözardı edemeyeceğimiz bir gereksinmedir. Sorun yaşamsaldır: Alışık olduğumuz kalıplar içinde sürdürülen bir eğitim çağın gereklerini karşılayamaz; öte yandan kültürel etkinliklerle işlevsel etkileşim içine girmeyen bilim ise belli bir çevreye özgü kapalı bir uğraş olmaktan ileri geçemez. Bu yargıya açıklık getirmek bakımından öncelikle "eğitim" ve "bilim" terimlerinden ne anladığımızı kısaca belirtmeliyiz.

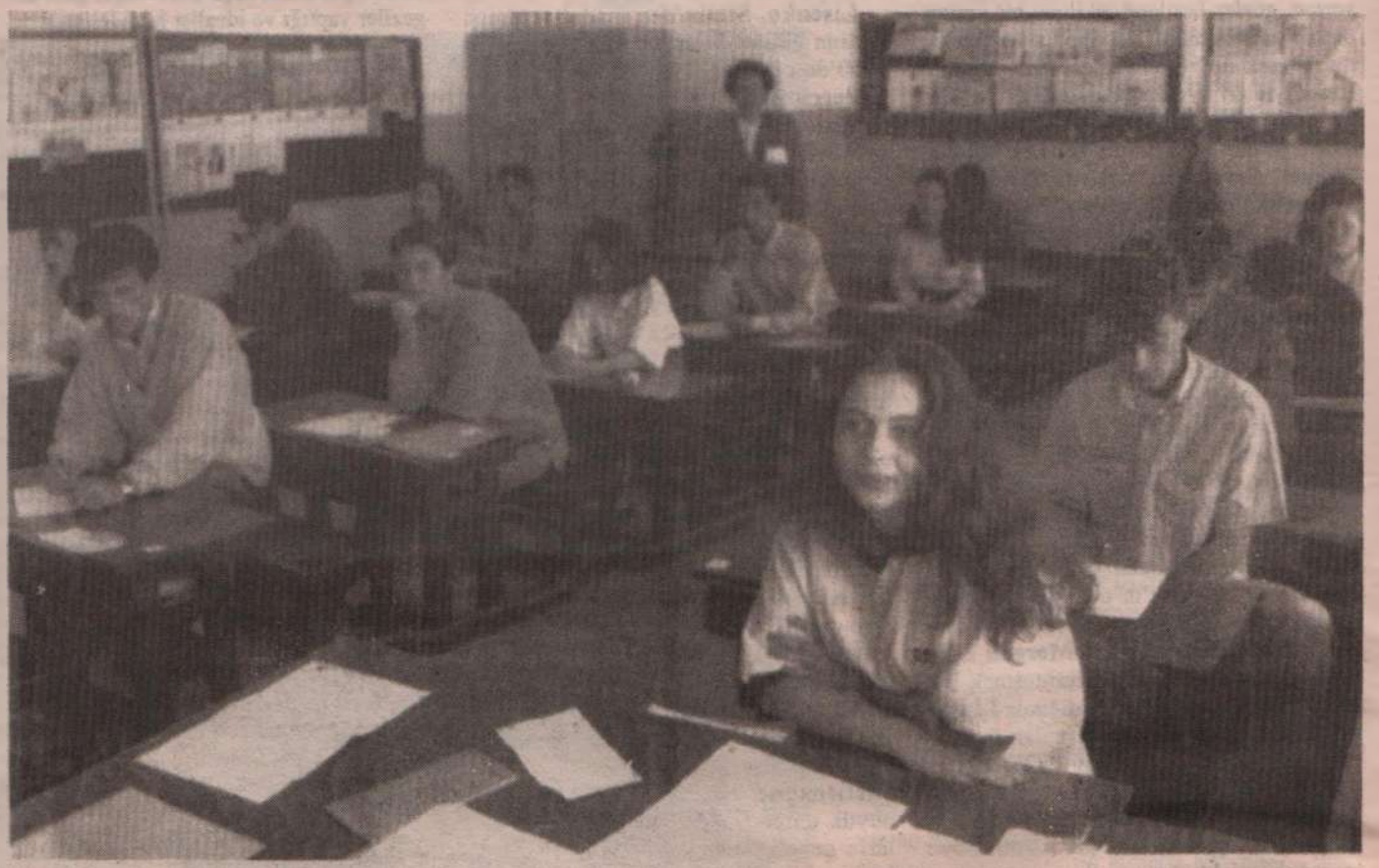

Eğitim deyince çoğunluk aklımıza belli bir program çerçevesinde yürütülen öğretim etkinliği gelir. Bu eğitime son derece dar bir açıdan bakmaktır. Eğitim okul etkiniliğiyle sınırlı tutulamaz.

EĞİTİM, ÖĞRETİMLE ÖZDEŞ DEĞİL

"Eğitim" deyince çoğunluk aklımıza okulda çocuklara yönelik belli bir program çerçevesinde yürütülen öğretim etkinliği gelir. Yaşamın ilk yirmi yıllık döneminde bu süreçten geçmiş, diplomasını almış kişi eğitimlidir; sürecin dışında kalmış kişi, uğraş alanındaki performansı ne olursa olsun eğitimsizdir! Bu, eğitime son derecede dar bir açıdan bakmaktır. Bir kez eğitim belli bir yaş dönemine özgü okul etkinliğiyle sınırlı tutulamaz. Kişi yaşamının her döneminde ilgi, yetenek ve diğer kişilik özelliklerinde yeni oluşumlara az ya da çok açıktır; giderek zenginleşen deneyimleriyle gelişmesini sürdürebilir. Sonra, eğitimi programlı öğretimle özdeş görmek yanlıştır. Eğitim, öğretimi içermekle birlikte onu aşan daha kapsamlı bir kavramdır; kişinin bilgi ve beceri edinmesinin yanı sıra, belli davranış biçimlerini kazanmasını, dünyaya bakış ve sorunlara yaklaşımda daha nesnel, ussal ve imgesel bir perspektife ulaşmasını öngören çok yanlı bir süreçtir. Başka bir deyişle, eğitime salt bilgi veya beceri kazandırma etkinliği olarak bakmak çok boyutlu bir etkinliği tek boyuta indirgemek olur. Kaldı ki, eğitimin bir de çoğunluk farkında olmadığımız "yeraltı" diyebileceğimiz bir işleyişi vardır. Bu, kişinin doğrudan yaşam ortamındaki kültürel etkiler ve normlar doğrultusunda yetişme ve biçimlenme olayıdır. Öyle ki, yaşamı aile ya da oba türünden dar bir kültür çevresiyle sınırlı da kalsa kişinin bir eğitim sürecinden geçmesi kaçınılmazdır. "Yaygın eğitim" denen bu süreç ilkel ya da uygar tüm toplumlarda yürürlüktedir. Ancak, uygarlığa yönelik hiçbir toplumun öyle bir eğitimle yetinebileceği söylenemez. Uygarlık yolunda ilerlemenin başlıca koşulu amaç ve araçları çağın gereksinimlerini karşılamaya yeterli, ama aynı zamanda, bireyin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda gelişmesine elveren programlı eğitimdir.

"TALİM VE TERBİYE"CİLİK

Bugün eğitimde karşılaştığımız en temel sorun dar anlamdaki eğitim anlayışına dayanan geleneksel tutumdan kaynaklanmaktadır. Geçmişte, "medrese" diye bilinen okullar bu dar anlayışın yetkin kurumlarıydı. Medreseler program içeriği yönünden "dinsel öğretiler" diye bilinen kelam, fıkıh, hadis, kıraat, tefsir türünden çalışmalarla yüklüydü; yöntem yönünden ise, büyük ölçüde, ezber ve tekrara dayanan, yeni arayışlara kapalı, bir körletmeydi. Bugün okullarımızın bir çok yönden daha ileri düzeyde olduğu söylenebilir, kuşkusuz. Özellikle müfredat programlarının sanat, yazın, felsefe ve fen konularında daha zengin ve çağdaş olduğu yadsınamaz. Ancak öğretim yöntemi bakımından bugünkü uygulamanın fazla farklı olduğunu söylemek güçtür. Bir kez okullarımızda görünümde daha esnek de olsa bir tür kışla disiplininin yürürlükte olduğu söylenebilir. Sonra, öğretimde öğrenciyi ezberlemeye zorlayan yoğun bir bilgi aktarımı sürüp gitmektedir (İlginçtir, eğitimin ilke ve içeriğini dahası ders kitaplarını belirleyen resmi kuruluşun adı 'Talim ve Terbiye Dairesi' henüz yeterince kıramadığımız medrese geleneğini çağrıştırmaktadır!). Gerçekten, yerleşik tutum ve davranışları değiştirmek kolay değildir. Medrese için geçmişte kalan bir kurum diyoruz; ama sorulabilir: Medrese öğretim yönteminin günümüzde de belli belirsiz yürürlükte olduğu kolayca yadsınabilir mi?

EĞİTİM ANLAYIŞI

Bu değinmeler yüzeysel de olsa eğitim anlayışımızı belirlemektedir. Kısaca demek gerekirse, eğitim bireyin belli amaçlara yönelik bilgi, beceri ve davranışlar kazanmasına, potansiyelinin elverdiği ölçüde ve yönde gelişmesine, evrensel değerlere bağlı bir yaşam ve dünya görüşü oluşturmasına olanak sağlayan kültürel bir etkinliktir. Bu tanım elbette yürürlükteki eğitimi değil, öngörülen eğitimi dile getirmektedir. Burada vurgulanması gereken iki nokta vardır: 1) Eğitim bir koşullandırma düzeneği değil, belli ilkeler doğrultusunda bireyin ilgi ve yeteneklerinin gelişmesine, özgür kişiliğinin oluşmasına olanak sağlayan dizgeli bir etkinliktir. 2) Eğitimin ilke ve içeriği toplumun uygarlık yolundaki ilerleme özlem ve istencini, ortak kültürel değerlerini yansıtmalı, çağın koşullarına göre işlenmeye açık olmalıdır. Birinci nokta eğitimin işlevini birey açısından, ikinci nokta toplum açısından belirtmektedir. Sağlıklı bir eğitim politikası iki işlevin uzlaşımına, birbirlerini tamamlayıcı kaynaşımına bağlıdır. Ne var ki, ne günümüzde, ne de geçmişte öyle bir kaynaşıma iyi bir örnek göstermek kolay değildir. Tarih boyu tutuculukla birleşen dinsel bağnazlık derece farklarıyla her toplumda bireyi sıkı bir disiplin altında tutmuş, norm dışı arayışlara olanak tanımamıştır. Ancak hiçbir dönemde kişisel atılımların tümüyle önlenebildiği de söylenemez. Batı'da Rönesans'la başlayan açılma başta sanat, felsefe ve bilim olmak üzere hemen her alanda giderek artan bir ivme kazanır; Aydınlık Çağı ve onu izleyen "bırak yapsın, bırak geçsin" liberalizmiyle kırılan toplumsal baskı yerini aşırı bireyciliğe bırakır. Ne ki, yerleşik dengeleri sarsan, dahası yer yer altüst eden bu gelişme yeni tepkiler doğurmakta gecikmez; bireycilik ve laissez-faire kapitalizmine karşıt yeni öğretiler, bu öğretilere bağlı militan akımlar ortaya çıkar. Sosyalist ve daha sonra ortaya çıkan faşist ideolojilerle günümüzde etkinlik kazanan köktendincilik bu tepkinin birer ürünüdür, misyonları değişik de olsa, temelde bireysel inisiyatif ve özgür etkinlikleri kısıtlayan totaliter akımlardır. Türü ne olursa olsun totaliter rejimlerde bireyin kendi içinde bir değeri yoktur; ona sistemin bir aracı gözüyle bakılır. Öyle bir ortamda eğitimin bireysel işlevinden söz edilemez, elbet; tek amaç bireyleri sindirmek, öngörülen düzene koşullandırmaktır.

Ama yüzyılımızın ikinci yarısında olup bitenler totaliter sistemlerin de kalıcı olmadığını gösterdi. Şimdi sorun, özellikle uygarlaşma sürecinde geri kalmış toplumlar için, birey-toplum barışıklığına dayanan özgürlükçü düzene yönelmek; bireyde sosyal sorumluluk duygusunun, toplumda bireysel atılım ve arayışlara elveren hoşgörü ortamının oluşmasını temel amaç alan eğitim anlayışını işlemek, yürürlüğe koymaktır.

ÇAĞDAŞ BİR EĞİTİMİN KOŞULLARI

Bireyi yaratılış özelliklerine, toplumun uygarlığa yönelik gereksinim ve değerlerine göre bilgi, beceri ve davranışlarla donatma, dünyayı gerçekçi bir bakışla kavramaya yöneltme etkinliği olarak niteleğimiz eğitim, uygulamada bu ideale yaklaştığı ölçüde başarılı sayılacaktır, kuşkusuz. Şimdi sorulabilir: Eğitimin belirtilen amaçlar doğrultusunda gerçekleşmesinin başlıca koşulları nedir, bu süreçte bilimin katkısı ne olabilir?

Koşulları dört ana noktada toplayabiliriz:

1) Eğitimin her düzeyde, çağdaş gelişmeler doğrultusunda, toplumsal ve bireysel beklentileri karşılamaya elveren müfredat programları;

2) Konusunda yeterli bilgi ve deneyim birikimine sahip, evrensel eğitim ilkelerini özümsemiş öğretmenler;

3) Derslik, kitaplık, labaratuvar donatımı yeterli, araştırma, tartışma sanat ve oyun etkinliklerine olanak sağlayan okullar;

4) Eğitime kucak açmış toplumsal bir ortam.

Hemen belirtmeliyiz: Bu koşulların tümüyle ve istenilen düzeyde karşılanması son derece güçtür; toplumun kültürel ve ekonomik olanaklarına, istenç ve özverisine, en başta da uygarlık anlayışına bağlıdır.

EĞİTİM ALANINDA BİLİMİN İŞLEVİ

Şimdi yukarıdaki belirlemeler ışığında bilimin eğitim için öngördüğümüz işlevi-

ne daha yakından bakabiliriz.

Bilimi bir yanıyla giderek genişleyen bir bilgi birikimi sayabiliriz. Daha önemli gördüğümüz bir başka yanıyla bilim, gerçeği bulmaya yönelik bir araştırma yöntemidir. Bir bilgi birikimi olarak bilimin eğitim için önemi müfredat programlarının içerik yönünden seçim ve düzenlenmesinde yatmaktadır. Bilime uzak duran, ya da içeriğinde bilimsel ölçütlere ters düşen bir program çağ dışıdır, hiçbir toplumun uygarlık gereksinmelerini karşılayamaz. Okul türü ve amacı ne olursa olsun, günümüzde uygulamaya konan her okul programı, bilimin ortaya koyduğu sonuçlara, getirdiği açıklama veya çözümlere, araştırma konusu problemlere az ya da çok yer vermek; yeni gelişmelere açık tutulmak zorundadır. Bu zorunluk, okul ve öğretmenlerin bilim çevreleriyle ilişki içinde olmasını, bilimadamlarının da eğitime yakın ilgi göstermelerini gerektirir. Ne yazık ki, öyle bir ilişkinin eğitim dünyamızda kurulduğundan henüz söz etmek güçtür.

Bilimin bir araştırma yöntemi olarak eğitim için işlevine gelince, burada daha önemli bir sorunla karşılaşmaktayız. Bir kez, daha önce de değindiğimiz gibi, öğretimde yüzyılların uygulamasında pekişen tutumu kırmak kolay değildir. Sonra, "bilimsel yöntem" dediğimiz yaklaşım biçimini öğretmenlerin davranışına sindirmek uzun dönemli bir yeniden eğitilmeyi gerektirir. Ama bu yönde ilk adım olarak "bilimsel yaklaşım"dan ne anladığımızı belirtmekle yetineceğiz.

Yöntem açısından bakıldığında bilimi doğada (ve de toplumda) olup bitenleri açıklama, evrenin yapı ve işleyişini anlama etkinliği olarak tanımlayabiliriz. Bilim adamı gözlem ya da deney yoluyla ilgi alanındaki olguları betimleme, hipotez ya da kuram aracılığıyla belirlenen olguları nesnel bir yaklaşımla açıklama yoluna gider. Bu açıdan bilim gerçeği öğrenmeye, doğruyu bulmaya yönelik bir etkinliktir, büyük ölçüde bilim adamının salt anlama tutkusundan kaynaklanır. Ne var ki, bilimadamı araştırmasına ne düpedüz olgu toplama, ne de olgusal içerikten yoksun varsayımlarla başlar. Bilimadamı işe beklentiye ters düşen bir gözlem, açıklama gerektiren bir problemle koyulur; olgu-kuram bağlamında bir çözüm arayışına girer. Probleme ilk aşamada getirilen çözüm çoğu kez bir tahmin olmaktan ileri geçmez. Çözümün geçerli olup olmadığı gözlem ya da deney sonuçlarına başvurularak saptanır. Olgusal yoklanmaya elvermeyen hiçbir çözüme (duygusal olarak ya da yerleşik önyargılar bakımından ne denli doyurucu olursa olsun) bilimde yer yoktur. Bir tür "sınamayanılma-yanılgıyı ayıklama" düzeneğini içeren bu yaklaşım bilimadamını sürekli daha güvenilir ve kapsamlı çözüm arayışlarına yönelten, bilimde ilerleme ve atılımları besleyen iç dinamizmin kaynaklandığı bir yaklaşımdır.

Bilimin eğitimdeki işlevinden söz ederken sanat, yazın, tarih, felsefe vb. etkinliklerin önemini gözardı ettiğimiz, eğitimi içerik veya yöntem bakımından tümüyle bilimin tekeline almak istediğimiz anlamı çıkarılmamalıdır. Bilim giderek artan yaşamsal önemine karşın eğitimin ilgi alanlarından yalnızca biridir; eğitimi salt bilimle sınırlı tutmak, dinle sınırlı tutulan medrese türü okullara dönüş olur. Bilimciliğin Batı'da neredeyse dinsel bir ideolojiye dönüştüğü 19. yüzyılda bile eğitimde bilime öyle bir egemenlik tanınmamıştır. Burada işlemeye çalıştığımız nokta bilimsel yaklaşımın özellikle nesnel, ussal ve eleştirel boyutlarında eğitime sağlayacağı katkıdır. Ünlü bilim tarihçisi **George Sarton**'un şu sözlerinde de aynı noktanın vurgulandığını görmekteyiz:

"Sıradan bir kimsenin yeni bulunan bir hormonu ya da evrene ilişkin en son kuramı bilmesi o kadar önemli değildir. Onun için ve de hepimiz için gerekli olan bilimin amaç ve yöntemini olası açıklıkla kavramaktır. Bu anlayışı sağlamak yalnız üniversitelerimizin değil, her düzeydeki okullarımıza düşen bir görevdir." (1)

Okullara düşen bu görevin giderek bir yaptırım niteliği kazandığı yadsınamaz. Ancak, okulların bu görevi bugünkü koşullarda (hiç değilse ülkemizde) yerine getirilmesi beklenebilir mi? Bilimsel yöntem, daha önce de belirttiğimiz üzere, eleştiriye açık, ussal ve nesnel bir yaklaşım içerir. Temelde hoşgörüden yoksun, eleştiriye kapalı bir ortamda; özellikle işlevini bilgi aktarma ve yetke (otorite) sergilemek olarak algılayan "talim ve terbiyeci"lerin güdümünde öyle bir yaklaşımın oluşumuna olanak var mıdır? Bilimin bilgi birikimini genç kuşaklara ulaştırmak öğretmenin başta gelen görevlerinden biridir, kuşkusuz. Ama bilginin hazır kalıplar içinde belleğe yüklenmesi beklenen sonucu vermek bir yana, bireyin öğrenme merakını, bilinmeyene açılma, bulma dürtüsünü, yaratıcı düşünme gücünü körletme işlemi olmaktan ileri geçmez. Fen dersleriyle yüklü ama bilimsel yaklaşıma yabancı kalan müfredat programı ve ona bağlı öğretim bir bakıma aldatıcıdır, yarattığı beklentiyi karşılayamaz. Çağın gereksinimlerine duyarlı etkili bir öğretim, öğrencilerin araştırma etkinliği içine girme, gerektiğinde dokunulmaz da sayılsa yerleşik saplantı ve dogmaları özgürce sorgulama olanağı bulduğu bir öğretimdir; bu ise öncelikle öğretmenlerin bilimsel yaklaşımı davranışlarına sindirmiş olmalarıyla sağlanır. Eğitimde reform, buna elveren bir kültür ortamında öğretmenlerin yerleşik tutumlarının kırılmasıyla başlar. Bu yönde istenilen değişim gerçekleşmedikçe, eğitim içine düştüğü kısır döngüden kurtulamaz. (2)

DİPNOTLAR

1) George Saton, The School Review, Vol. 7, No.1, 1962.
2) Cemal Yıldırım, Eğitim Felsefesi, Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No:85, 1987, s.53-55.

Düşten Düşünceye

Bilim, sanat ve felsefe

Ahmet İNAM

"Bilim" (Science, Wissenschaft) sözcüğünün kullanımı oldukça yenidir. Bir anlamıyla **Aristo**'nun, hatta **Platon**'un, **Sokrat** öncesi filozofların bile tam şimdiki anlamıyla olmasa da belli bir "bilim" anlayışları vardır. İşte bu en geniş anlamıyla bilimden beklentilerimizin tarihine baktığımızda genel çizgileriyle şu özelikleri yakalayabiliriz:

BİLİMDEN BEKLENENLER

1) Bilim bizi hakikate ulaştırır. Varlığın gizini onunla çözebiliriz. Bir şeyin "neyse o" olduğunu ancak bilim verebilir. Bu beklentiye *ontolojik beklenti* diyelim.

2) Olup bitmişleri, olup bitenleri, olup bitecekleri en *güvenilir* biçimde, *anlama, açıklama, tahmin etme* yolu bilimdir. Bilimsel bilgi, kesin, mutlak, sağın (exact) bilgidir. (*Epistemolojik beklenti*)

3) Akla en uygun, yanılma payı en az düşünme yolu, bilimsel düşünmedir. Bilimsel düşünme, bir yöntem olarak, insan düşüncesinin erişebildiği en sağlam düşünme tarzıdır. (*Düşünme ile ilgili beklenti*)

4) Bilim bizi kurtuluşa ulaştıracaktır. Nasıl? Sorunlarımızı en az sıkıntıyla, en yüksek güvenilirlilik ve verimlilik derecesiyle çözerek. Toplumların en uygun yönetim biçimlerini bulmada yardımcı olacak, teknoloji yoluyla refah düzeylerini arttıracak, iletişim sorunlarımızı ortadan kaldıracaktır. (Tıbbı da içine katarak, *teknoloji-ahlak* ağırlıklı beklenti!)

5) Bilim manevi hayatımızı, değerlerimizi, inançlarımızı, gönül boyutumuzu, iç derinliğimizi güçlendirmede eşi olmayan yöntemler, yollar önerecektir bize. (*Manevi beklenti*)

6) Bilim dünyayı anlamada bize estetik boyutu da olan şık, basit, simetrik... özellikler taşıyan kuramlarla, görüşler ileri sürecektir. (*Estetik beklenti*)

İşte, bilimden bu beklentilerimizin bizi düş kırıklığına uğratmaması, daha zengin, doğanın, insanın, bütüncül yapısına daha yakışan evren ve insan anlayışlarına ulaşabilmek için, sanat destekli felsefe ışığında tartışılması gerekiyor. Önce sanat ve felsefeden ne anladığımızı belirlemek gerekiyor.

SANAT VE FELSEFE

Sanattan da bilimden beklediklerimizi beklemek olanağı vardır. O da, belli sanat görüşleri çerçevesinde, ontolojik, epistemolojik, düşünme ile ilgili, teknolojik-ahlaksal (sanatla tedavi, sanatla daha sağlıklı, daha uyumlu yaşamal), manevi, estetik beklentilere olanak sağlayacak özellikler taşıyabilir. Aynı şeyi felsefe için de söyleyebiliriz. Demek ki, hiç değilse bu açıdan, bilim, sanat ve felsefe arasında bir ortaklık söz konusudur.

Bu yazıdaki amacım, bu ortaklığı vurgulamaktan çok, bilime bakışımızda sanat ve felsefeye uzak düşüldüğünde ortaya çıkabilecek sorunlar üzerine düşünmektir.

Sanatı, bilim ve felsefeden ayıran en belirgin özelliklerden biri, onun bir düşünme, düşünce, hesaplaşma, açıklama, tartışma yolu değil de, belki bütün bunları da içine alan bir *duyumsatma*, hissettirme, yolu oluşudur. Elbette, sanatta, düşünce tartışma yok değildir. Sanatın, bilimin soyutlayıcı, ilgi alanı dışında kalanları kendinden yalıtan, genelleştiren yanları karşısında, güzeli arayan, coşkulu, abartıcı, çarpıcı anlatımı yeğleyen yoluna dikkat edilsin. Sanatın, görme, algılama, yaratma, oluşturma *inceliğini* aradığını düşünüyorum. Sanatın duyumsatma, hissettirme yoluyla incelikleri yakalamaya çabaladığını söyleyebilirim. (Olağan ki bilim, sanat, felsefe gibi insanın oldukça karmaşık etkinliklerini böylesi kısa bir yazıda çok kalın çizgileriyle betimlemeye çalışmanın zorluklarından biri de, bu *incelikleri* ve birazdan anacağım *duyarlılıkları* kabaca anıp geçmek zorunluluğudur.) Coşku, ironi, mizah, trajedi, çarpıcılık, abartıcılık... daha nicesini sayabileceğimiz, *gerçekliği kavrama incelikleri*, sıradanlığı, yüzeyselliği, darbakışı, bir örnekliği ortadan kaldırmaya yöneliktir. Duyguda incelik, duyumsamada, düşüncede, davranışta, insan olmada incelik... Nesnelere bakışı özgürce düşlerle yoğurabilme yürekliliğinin sağladığı farkedilmemiş ayrıntıları yaşantılarımıza katabilmeyi sağlayan incelik...

Sanatın inceliği vurgulayan özelliklerini, bu yazımda yaptığım yorumlama açısından felsefenin kazandırabileceği *duyarlılıkla* bütünlemek istiyorum. Felsefe yalnızca düşüncede, düşünmede değil, duyuşta ve eylemde de eleştirici, bütünleyici, ilişkileri yakalayıcı, kavramlar kurdurucu duyarlılığı geliştirir, diri tutar. Felsefe, sanatla birleştiğinde kazandırdığı duyarlılığa, inceliği katar.

Savım şudur: Bilimin sorunlarını çözmeye yönelmiş, çok "teknik" yollarda yürüyen bir bilim insanının kendini sanatın inceliği, felsefenin duyarlılığı donatabilir. Böylesi incelik ve duyarlılık onun yapacağı çalışmalarda yaratıcı olmasını, farkedilmemiş ilişkileri görüp denemesini, denenmemiş birleştirmeleri, ayırmaları gerçekleştirmesini sağlayabilir.

BİLİME BAKAN GÖZLERE SANAT VE FELSEFE IŞIĞI

Bilimden beklenenlere yeniden dönelim. "Gerçekçi" buluyor musunuz onları? Örneğin "hakikati" buldurur mu bilim? Hakikat, benim gözümde, yalnızca uzaktan görülebilecek (bir gökcismininin teleskopla görülmesi gibi!) bir "şey" değil. Aynı zamanda duyumsanacak, yaşanacak bir şey. Bilim hakikate (neyse o!) ışık tutabilir; onun farklı yüzleri olabileceği, giderek hakikat olamayabileceği, duyumsanıp, yaşanabileceği, sanat ve felsefe inceliği ve duyarlılığı içinde anlaşılabilir. İnsan yalnızca bilen biri değildir. Tekrar edeyim; Duyar, yaşar, ister, isyan eder, sapıtır da. "O kendi sorunu, bilimin sorunu değil" diyebilirsiniz. Nasıl diyebiliyorsunuz bunu? Bilim araştırdığından sorumlu değil mi? "Ben, insanın yalnız şurasıyla, şu kadarıyla, şu koşullar altında, şu model ve kuramıyla ilgileniyorum" diyebilirsiniz. Anlayabilirim. Bu bir haddini bilmedir ve gereklidir. Ama bu titizlik ve bilimsel namus, bir duyarsızlığa ve kabalığa yol açmamalı. Bilimenin farklı biçimleri vardır. Bilimin bilgisi bunlardan biridir. İşte bilim kendi bilgisinin yerini görüp, kendini anlayabilmek için sanat ve felsefeyle bütünleşmelidir. Giderek dallanıp budaklanan uzmanlık alanları, teknolojiyle olan sıkı bağ, bilim adamlarını yalnızca uğraştıkları dar alanları "bilen" insanlar haline getirmemelidir. Bilim eğitiminde kazandırılabilecek sanatsal incelik, felsefe duyarlılığı, bu kütlüğü, sığlığı, darlığı, kabalığı aşmaya yardımcı olabilir. Böylece bilim insanı, bilgisinde, duygusunda, eylemlerinde daha dikkatli olur; ufkunu genişletir, kendini insan yapan diğer özelliklerinden, sanatı ve felsefeyi sevme yeteneğinden uzaklaşmamış olur.

Bu yazı, bilim insanlarımıza çok kısa da olsa, sanattan ve felsefeden, hatta bilimin kendi içinden gelen uyarıların bir özetidir. Sevgi, saygı ve umutla duyurulur...

Aile Kurumu'nu özelleştirme gerekliliği üzerine

Prof. Dr. Şenel ERGİN

Feminizm Öğretisi içinde nikaha oturan evlilik temelli Aile Kurumu'na yöneltilen eleştirilerin çok haklı ve tutarlı nedenleri vardır. Burada üzerinde duracağımız konu, kurum içi ilişkilerin gerçek ilişkiler olamaması durumudur.

Bilindiği gibi Aile Kurumu kültürel/ideolojik yapı olan örgütlü toplumun/devletin bir kurumudur ve kurumiçi insanlararası ilişkiler de bütün toplumsal ilişkiler gibi kavramsal ilişkilerdir. Kavramsal ilişkilerin tanımlayıcı özelliği ise kişilerden bağımsız, ilişki olarak varolmalarıdır; yani toplumda "karılar" ve "kocalar" yoktur, sadece "karı ve koca ilişkileri" vardır. Kadın ve erkeğin "karı" ve "koca" olabilmesi için bu ilişki düzeneğine girmeleri gerekmektedir. Bunlar düzenlenmiş toplumsal bütünlük bağlamında işlevsel ilişkilerdir, bunun için de kişiler arası gerçek ilişkiler olmayıp, kavramsal ilişkilerdir. En geniş anlamda da Hukuk İlişkileri'dir. Aile Hukuku da "karı" olan kadın ile "koca" olan erkeğin kurum içi ilişkilerinin nasıl seyretmesi gerektiğini onlara dikte eder. Yani hukuk yoluyla kavramsal ilişkiler *meşruiyet* kazanmaktadır.

YENİDEN ÜRETİM HÜCRESİ

Bu durum örgütlü kurumsal bütünlük olan devlet içinde Aile Kurumu'nun ontolojik olarak kabulu anlamına gelmekte, ontolojik yapı içinde onu mutlaklaştırarak, tek ve biricik olduğu gerçeğini yasallaştırmaktadır. Aile kimine göre örgütlü toplumsal yapının çekirdek kurumu, kimine göre organizmaya benzetilen devletin hücresi, ancak oy birliği ile temel bir kurumdur. Elbette her toplumsal kurum gibi, temel bir kurum olan Aile'nin de belirlenmiş görevleri vardır; Aile kültürel/ideolojik yapının (organizmanın) bir üretim ve yeniden üretim hücresidir. Aile Kurumu üzerinden öncelikle organizmanın/yapının yeniden üretimi sağlanır ki, kurum bunu sistemin düşünsel olarak yeniden üretimi (nesilin ve işgücünün yeniden üretimi) ile gerçekleştirir. Eşzamanlı olarak tarım, endüstri ve hizmet sektörlerinde meta üretimi de yapılmaktadır.

Aile'nin, cinsiyet bazında kurulan kavramsal ilişkilere Hukuk Kurumu üzerinden meşruiyet kazandırıldığı temel bir kurum olduğu ve kurumiçi cinsiyet bazlı ilişkilerin *arızasız* işlerliği için de cinsiyetler arasında bir hiyerarşi kurulmasının gerektiği açıktır. Yine Hukuk yoluyla meşruiyet kazandırılan cinsiyetlerarası hiyerarşi bize *toplumsal cinsiyet* kavramını kazandırmıştır. Bir toplum içinde yaşayan her insanın biyolojik cinsiyetin ötesinde ve ondan çok daha belirleyici olan bir toplumsal cinsiyeti bulunmaktadır. Kadının Aile Kurumu içindeki "karı" olma durumu, onun toplumsal cinsiyetinin anlatımıdır.

Bence Eril Kültür, işte bu toplumsal cinsiyetlerarası ilişki örüntüsünün zaman gerçekliği içindeki öyküsüdür. Erkek ve kadın, gerçek hiçbir kişi bu öykünün dışında toplumsal olarak varolamaz. Çünkü ontolojik olarak Devlet Kurumu bu öyküyle içiçe oluşmuştur. Erişkin erkek ve kadınlar kendi özgür seçimleriyle, çekirdek aile denilen evlilik düzeneğinin içine girmemiş olanlar bile, toplum içinde "koca " ve "karı" normlarına göre değer alırlar. Bu öykü işte bu nedenle özellikle kadınlar için çok acıklı bir öyküdür. Kurum içinde "karılar" ve "kocalar" sürekli olarak ve birbirine endekslenerek, sanki gerçek kişilermiş gibi üretilirler. Aslında üretilen ise, gerçek kişilerin hiç sorgulamaksızın kabullendiği toplumsal cinsiyet bazlı rolleridir.

Kısaca; nikaha oturan evlilik temelli aile, halihazır işleyiş biçimi ile gerçek kişileri dolayısıyla gerçek ilişkileri değil, kişiler için tanımlanan kavramsal ilişkileri esas almaktadır. Aile Kurumu için önemli olan, gerçek kişiler olarak kadın ve erkek değil, onların "karı" ve "koca" olma durumlarıdır. Mutlaklaştırdığı ilişkiler de bu "karı" ve "koca" olma durumlarının ilişkisidir.

Aile Kurumu'nun özneleri/bireyleri/gerçek kişileri esas alması durumunda, cinsiyetlerin ötesinde öznelliklerarası farklılaşmaların gündeme getirilmesi gerekecekti. Bu ise toplumsal yaşamda zorunlu olarak gerçek kişiler arasında gerçek ilişkilerin varsıllaşmasına neden olacaktır. Bu ilişki varsıllığına meşruiyet kazandıracak olan Aile hukuku da zorunlu olarak bir *çerçeve hukuk* niteliğini kazanacaktır.

NİKAHSIZ OLMAK..

Şimdi hep birlikte, şu sorunun yanıtını düşünmek zorundayız. Aile Hukuku'nun dayattığı "karı" ve "koca"olma durumları/rolleri fiilen alınmadan, gerçek kişiler olarak kadın ve erkekler, *birlikte yaşam birimlerini/ünitelerini* kurabilirler. Bunun için çerçeve hukuk niteliğinde yeni bir aile hukuku yaratılması zorunlu mudur..

Özellikle çocuk konusunun gündemde olmadığı ikinci evlilik durumlarında ekonomik nedenlerden ötürü kadının, ilk kocasından veya babasından aldığı aylığı yitirmemesi için, resmi nikah olmadan evlilik yaşamı sürdüren insanların varlığı biliniyor olmalı. Bu tür birlikteliğin konumuz açısından bir önemi yoktur. Çünkü bu evlilik içinde, nikahtan başka her şey yerli yerindedir; bu durumda nikahın kendisi de, çünkü tek işlevi bu yerli yerinde olma durumunu sağlama olduğundan, önemsizleşir.

Sorumuz açısından önemli olan nikahsız evlilik yaşamının "özgür" seçimle gerçekleştirilmiş olma durumudur. Nikahsızlık kendi adına, kendisi için var olmalıdır. Nikahsız olma durumu, nedensiz olmak durumundadır. Böyle bir evlilik yaşamında düz mantıkla değerlendirildiğinde, Hukuk'un koruyuculuğundaki (zorbalığındaki) kavramsal ilişkilerin kurulması gerekmeyeceğinden, öznelliklerarası farklılaşmaların insan/toplum yaşamına katacağı varsıllıkların ayrımına varılacağı bir ortam da oluşacak demektir. Ama.. Şu toplumsallaşma denen koşullanma süreci yaşanmamış olsa..

Bugün için "özgür" iradeleriyle seçtikleri bir yaşama biçimi olarak, nikahsız birarada yaşayan çiftlerin varlığı da biliniyor olmalı. Bu çiftlerin yaşamları izlendiğinde görülen ilk şey, kan bağından bağımsız olarak nikahın kurduğu akrabalık-hısımlık iletişim düzleminde yaşıyor oldukları halde (bu fiili duruma karşın), bunun bilincinde varamamış olmalarıdır. Size kayınvalidelerinden sözederler, eltilerinden yakınırlar ve kayınbiraderlerini tanıştırabilirler; ve bütün bunlar büyük bir doğallık içinde yapılır.

Kimi zaman da kadın ve erkek ne yaptıklarının bilincinde oldukları halde, her iki tarafın yakınları, onlar adına onların toplum içinde taşımak zorunda oldukları toplumsal cinsiyetlerini benimseyen ve koruyan bir davranış içine girerler. Çoğunlukla da kayınvalide ve kayınpeder konumundaki kadın ve erkek, gelinleri konumunda olduğunu varsaydıkları kadına karşı, oğulun toplumsal cinsiyeti olan "koca" olma durumunu temsilen, cinsiyet hiyerarşisi içinde ikinci konumdaki kadını sürekli olarak aşağılarlar. Bu durum, kadını tüketen, kendine olan güvenini yok eden fiili bir durum olur.

Nikah'ın bilinçle devre dışı bırakıldığı durumlarda bile, bir örnek toplumsallaşma süreci yaşamış toplum bireylerini, nikah olgusunun yarattığı fiili durumların bilinçaltındaki kalıntılarından korumak kolay olmamaktadır. İşte bu nedenle akrabalık-hısımlık iletişim düzlemi, nikahın kendisinden çok daha etkili olduğundan, çok daha önemlidir; ve devre dışı bırakılması gereken bir iletişim düzlemidir. Kadın ve erkek birbirlerine arkadaş (arka çıkan) ve yoldaş (aynı yolu sevgili ve dostça yürüyen) olmalıdırlar. Akrabalık denen büyük gruplar arasında bu sıcaklık kurulamaz. Yeni nesiller için alternatif toplumsallaşma sürecinin yaşanacağı meşru toplumsal koşullar yaratılmalıdır. İşte tartışma gündemine getirilen çerçeve aile hukuku bu potansiyeli içeriyor görünmektedir.

YENİ BİR BİRLİKTE YAŞAMA ETİĞİ

Üzerinde düşünülmesi gereken başka bir soru, Hukuk alanında kusursuz oluşturulan bir çerçeve aile yasasının günümüz toplumu içinde yaşama şansının ne olduğudur.

Bu konu öncelikle etik alanda çözümlenmelidir ve öznel sözleşmeler günümüz yürüyen Hukuk Sistemi'ne entegre olabilme özelliğinde olmalıdır.

Çerçeve aile hukukunun en hassas noktası çocuk konusundadır. Genç insanların kendi fiili durumlarına, gereksinim ve isteklerine uyumlu ve çerçeve aile hukuku içinde kalan, ancak öznelliklerarası farklılığı esas alan sözleşmeleri üzerine kurulu birlikte yaşam ünitelerinde çocuklar yetiştirilecektir. Çocukların toplumsal kaynak olma nitelikleri yadsınamaz; sağlıklı gelişmeleri ve eğitimleri garanti altına alınmalıdır.

Bu konu Hukuk Alanı'nda ele alınması gereken bir konudur ve ayrıntılı açıklamalar da hukukçulara bırakılmaktadır. Ama.. konuyla ilgilenen bir hukukçu dostla yapılan sohbette, çocuğa karşı ana-baba sorumluluğu garantisinin sağlanması konusunun, yürüyen Hukuk Sistemi'ne entegrasyonunun mümkün olduğunun bilgisi edinilmiştir.

Öte yandan, çerçeve aile hukuku önerisi, insanlararası ilişkilerde değerleri, toplumsal değerleri, iyi ve kötü günde insanları birbirine yakın tutan gelenek ve göreneklere ilişkin değerleri dışlayan, kısaca etik'i olmayan bir düşüncenin ürünü değildir; aksine yerleşik "Aile Ahlakı", hani şu sık sık söylenip de ne anlama geldiği pek bilinmeyen, "kendini gerçekleştirmek" için gerekli ve yeterli koşulların oluşmasına engel olduğundan, taraflar arasında yeni bir birlikte yaşam etiğinin gerekliliğine inanan bir düşüncenin ürünüdür.

Öznel bir sözleşmeye dayanan birlikte yaşam ünitesi'nde taraflar birbirlerine karşı toplumsal ve cinsel bir sorumsuzluk içinde olmayacaklardır. Hatta cinsel sadakatsizliğin yaptırıma tabi tutulduğu sözleşmeler hazırlanabilecektir.

Çerçeve aile hukuk ile önerilen, birlikte yaşamın başlama-sürme-bitme koşullarının oluşturulmasında kadın ve erkek gerçek kişilerin öznellikleri içinde belirleyici olma durumlarını yaratma düşüncesine meşruiyet kazandırılması yöntemidir.

Bütünüyle değerlendirildiğinde ise, çerçeve aile hukuku'nun kendisi, yeni bir kültürel/ideolojik yapıya doğru bir geçiş etiğini oluşturacaktır.

Bu bağlamda önemli olabilecek başka bir soru, çerçeve aile hukuku önerisinin temeline oturtulan öznelliklerarası farklılıkların korunması konusunun neden bu kadar önemli olduğudur.

Evrimleşme süreci içinde her canlı mekansal nitelik ve belli bir zamansal gerçeklik içinde varolabiliyor; kendi belirli yaşam sürecinde de mekan ve zamanla öznel bir ilişki kuruyor. Her canlının kendisi gibi olabilmesi, her boyuttaki sınırlarına erişmesi, özellikle birey söz konusu olduğunda, "kendini gerçekleştirmesi", mekansal ve zamansal öznelliğin (biricikliğin) ayrımına varması, bunu toplumsal bütünlükle ilintilendirerek algılayabilmesi ve değerlendirebilmesine bağlıdır.

Bugün için üç oda bir salonlu bir konutta yaşayan çekirdek aileye baktığımızda, özellikle kadının kendi mekansal ve zamansal öznelliğinin ayrımına varmasını bir kenara bırakın, fiilen kendisine ayıracağı saatsel bir zamanı ve kendine ait bir mekan parçası bile yoktur. Çocuklarımızın çerçeve aile hukuku'na doğru yönelen toplumsallaşma süreci, onlara "öznelliklerarası mekan ve zaman" gerçekliği konularını tanıştıracaktır. Böylece canlılığın zaman ve mekana, daha doğru bir anlatımla ortamın bu iki yüzüne bağlı olarak nasıl çeşitlendiğinin ayrımına varacaklar; kendi insan varlıklarındaki önemini kavrayacaklar; bu kavrayış onları kendi varlık sınırları içinde çoğaltacak; iki ayrı insanın yaşamın zaman ve mekan gerçekliğinde birbiriyle örtüşen *süreli bir birliktelik* kurabilmelerinin, insani varlık bütünlüğü için ne denli yapıcı olduğunun ayrımına varma şansına sahip olacaklar. Bu yolla, insanın hiç eskimeyeceğini, yaşlanmayacağını, ölüme doğru değil sonsuzluğa doğru yol almakta olduğunu, sürekli gelişmenin ne denli haz verdiğini öğrenecekler. Her insanın kendi öznelliği içinde bunları öğrenme şansı olmalıdır. Oysa günümüzde çekirdek ailenin yaşadığı konutlarda zaman ve mekanın kendi başına bir değer olduğunun ayrımına bile varılmaz. Birbirinden çok farklı bir kaç insan zaman ve mekanı algılama özellikleri ve buna bağlı olarak bilinçleri bir olmadığı halde, tek normlu mekanı tek seyirli zaman içinde birlikte yaşamak zorundadır. Bu hapis yaşamının en zavallı üyesi de, bir de ötekilerin hizmetinde olan ka-

dındır. Neyi yitirmekte olduğunun bilincine varma şansı bile yoktur.

Aynı zaman ve mekanda sembiyotik bir yaşama girmek istemeyen, zamanı ve mekanı paylaşmak değil, zamansal ve mekansal birliktelikler oluşturmak isteyen kadınlar ve erkekler olabilir. Zamana ve mekana ilişkin bilinç, şahsa özel değerdir. Bu tür bir bilince sahip olan kişi için, zaman ve mekan varolurken kullanılarak tüketilen şeyler değil, varlığın nedenidir, yani yaşamsaldır.

İşte çerçeve aile hukuku, bilinçli kadın ve erkeklere hem birlikte olma, hem de kendi mekansal ve zamansal öznelliklerini yaşama olanağını verecektir.

Şimdi dikkatli okurun beyninde şu sorular oluşacaktır: önerilen çözümün mantıksal yapısında resmi nikaha temellenen evlilik yaşamı ortadan tamamen kaldırılacak mı.. Kaldırılması gerekli mi..

Hayır, kaldırılmayacak ve kaldırılması önerilen çerçeve aile hukuku'nun oluşturulması açısından gerekli değil. Nasıl ki, medeni nikahın imam nikahına kıyasla kadın-erkek birlekteliğini nitel açıdan korumaya yönelik değer üstünlüğü varsa, bu kez çerçeve aile kapsamında yapılacak olan birlikte yaşam sözleşmesinin aynı açıdan medeni nikaha kıyasla değer üstünlüğü bulunmaktadır.

Bu bağlamda kavranması gereken şey, kadın-erkek birlikteliğinin yaşamın kendisi olan canlılıkla birlikte evrimleşmekte olduğu gerçeğidir. Yürürlükteki Aile Hukuku'na temellenen Resmi Nikah, kadın-erkek birlikteliğindeki niteliğin evrimleşmesinin özüne bağlı olduğu gerçeğini yadsıyarak, bütün özellikleri bütün zamanlar için tek tip birliktelik örneğine bağlamaktadır. Bu bir zorbalıktır ve bu zorbalığın, başka tür zorbalıkları yaşatmaktan öte bir önemi ve anlamı yoktur.

Yasallık durumları farklı olan kadın-erkek birliktelikleri toplumsal yapıda yeni bir ikili oluşturmayacak mı..

Şu anda toplumda kadın-erkek birlikteliği açısından, fiilen çoklu bir yapı vardır. Egemen ideolojik yapı medeni nikaha dayalı kadın-erkek birlikteliğini öteki tip birliktelikler arasından yasallaştırma marifetiyle öne çıkararak, topluma, geçerli kadın-erkek birlikteliği olarak dayatmaktadır. Bu çerçevede yeni bir ikili yapı oluşumu savı, üzerinde hayli tartışılması gereken bir konudur.

O halde, çerçeve aile hukuku ve bu hukuk çerçevesinde yapılacak birlikte yaşam sözleşmeleri düşüncesi, kadın gelişiminin evlilik yoluyla engellendiği gerçeğinden hareketle özellikle kadınlar için olgunlaştırıldığına göre, toplumsal yaşamdaki kadın nüfusun tümü için geçerli olacak mıdır..

Düşünce öncelikle kadınlar için geliştirildiği halde, kadınların tümü için geçerli ve değerli olamayacağı da bilinmektedir. Öte yandan bu durumun öneri için bir değer sorunu yaratmadığı inancı da vardır.

Konu üzerinde düşünme ve yazmayı sürdürme isteğimle birlikte, öneriyi bu haliyle eleştiri düzlemine bırakıyorum.

Küçük Kağıtlarda

Devletler düşünceden korkar

Şükrü GÜNBULUT

KİTAP YASAĞI: Kültür Bakanlığı'nın kereste deposunda 25 bin cilt kitap bulundu. "Zararlıymışlar". İmha için konmuşlar.

Milli Kütüphanemizde 250 bin kitabın üstüne "YK" (yasak kitap) damgası varmış. Ayrı bir depoda kilitlenen bu kitapları okuyucuya vermezlermiş. Milli Kütüphane'deki bu yasak, 29 Haziran 1953 gün ve 4-1004 sayılı C. Bayar imzalı belge ile konulmuş. Bize özgü burjuva demokrasisi ile düşünce yasağı nasıl da uyuşuyor.

MİLLİ KÜTÜPHANE MÜDÜRÜYLE TARTIŞMA: 19 yaşındaydım. *Manifesto*'yu istemiştim. "YK" damgalıymış. Uzun çabalarla kütüphanenin yöneticisi olan Milli Kütüphane Genel Müdürü'ne çıkışım. Alay ederek "Almanca öğren. Marx'ı ancak Almancadan okursun" deyişi. Birden patlayışım. "Lisede Fransızca okudum. Türkçenin dışında herhangi bir dil, özgürlüğe açılmak için yeterli" deyişim. "Sen Türk değil misin bu dili nasıl küçümsersin" deyişi. "Bu dili ben değil, sizin gibi yasakçılar küçümsüyor, küçültüyor" deyişim. "Küstahlık yapma" deyişi. "Küstahı doğru söyleyen anlamında kullanıyorsunuz sanırım. Oysa ben aynı sözcüğü, daha çok, kendini bilmez, cahil yöneticiler için kullanmayı severim" deyişim..

BOĞA GÜREŞİ: Kocaman, simsiyah boğa. Omuzbaşlarında üç uzun mızrak saplı. Kafası öne eğik. Uzaktan resmine bakıyorum. Kurtulmaz zulüm evreninde. Bir ayağı sendelemiş belli... Tozlara gömülmüş. Celladı kılıcını çekmiş, önüne kırmızı bir şeyler tutarak onu kandırıyor. Seyirci sıralarında bir kara gözlüklü adam, onun yanında gür saçlı şişman kızıl enseli biri gülüyor. Yanında gözlüklü orta yaşlı ciddi suratlı bir iş adamı, yanında yakışıklı genç bir entelektüel, yanında beyaz şapkalı çok hoş bir kadın ,sonra feodal ağa kılıklı birisi... Bunlar mutlaka "sağduyu" kesiminden. Devletin, düzenin ve mukaddesatın sahipleri. Ahlakımızın dik bekçileri... Buraya, her yanı çelik duvarlarla kapatılmış boğanın zulme çaresizliğini görmeye gelmişler.

Eğer ben "Büyük Ruh" olsaydım boğamı bu zulme yedirir miydim. Bütün bu arenayı, seyircisi, matadoru, pikadoru, obseratörü, biletçisi, işçisi ve patronuyla yok ederdim. Ortada o güzelim boğa kalırdı sağ ve salim.

Kefides diye bir protezcinin bekleme salonundaydık. Küçüklüğümün ayak protezlerinden birini yaptırıyorduk. "Bak baba" dedim, "ne güzel ötüyor". Babam başını kaldırdı, yukarı köşedeki kafese uzun uzun baktı, büyük bir acımayla kendi kendine konuştu. "Kalir herif, kuşu nasıl hapsetmiş!"

Babam, bırakın Türk milliyetçiliğini, insancıl bile değildi. İnsanla hayvan karşılaştığında ve insan haksız olduğunda hayvanın yanındaydı. Türk "gavur" karşılaştığında da aynıydı. Fransızları bunun için sevmem. Bir Fransız, isterse aydın olsun hep Fransa'nın yanındadır. Oysa Türkmen babam Türkmenin yanında değildi. Gönlündeki "Yüce değer'in yanındaydı. Bu değer onun, çoğu zaman Türkmenin ya da hatta insanın yanında olmamasını gerektirirdi. O da büyük bir saflık ve sıcaklık içinde tarafını tutardı. Evrende adaletli bir "Büyük Ruh"a inanırdı. Ortadoğu Büyük Ruh'una benzemeyen bir adil ve tarafsız "Büyük Ruh"tu bu. Zulme karşı bu denli nefret, bende belki, bu babadan kalma genetik bir özellik.

KORKULARIMIN İÇİNE: Bulgaristan'da Politik Türküler Şenliği'ne katılmış Ruhi Su. Bu şenlikten Türkiye'ye dönüşü için şunları söylüyor. "Döndüm geldim, korkularımın içine" (*Ezgili Yürek* 1985:85) Bir türkücüyü, türkülerin anavatanından bu denli korkutan nedir ki. Bu, bir sanatçıya bir de düşünene malumdur. Hırsız bir iş adamı ve yalancı politikacı bilmez bunu.. Suda balıktır onlar. Düzen onların düzenidir.

KAHBE MAKAROS: -28 Ocak 1980- Araştırmayı severim. Bir tek olayın hangi tarihte

Her zaman matador kazanmaz.

geçtiğini öğrenmek için Milli Kütüphane'ye gitliğim olur. Yine de renklerini öğrenmek için zaman veremediğim bir futbol takımının televizyondaki yazısı ilgimi çekti: *"Aşığız rengine, Feda olsun canımız"* Kocaman kocaman yazmışlar basketbol alanının yanlarına. Tribünlerde binlerce insan.

Demek, bir renge aşık ettiriliyor insanlar. Feda ettiriliyor canlar. İnsanoğlunu koyunlaştıran bunca propaganda ve şartlama karşısında irkildim. Acaba tüm bayrakların rengine aşık mı ettirilmiş "uluslar." Uğruna canlarını feda ettirmek için.

Bir zamanlar, biz, 17 yaşındayken bağırırdık. *"Kıbrıs bizim şanımız, feda olsun canımız"* Tam bağırmıştık kalabalığın üstüne hoparlörlerden ezan okunmaya başlardı. *"Allah, Allah!"* sesleriyle diken gibi olurduk. Tekbir, ezan, Allah, kan, can... bağırtıları geçerdik kendimizden. "Kahbe Makaros"un üstüne seferlere varırdık. Aldatılıyorduk, güdülüyorduk koyunlar gibi. Amerikan başkanı bir mektubuyla bizim başkanın elini ayağını bağladığında bunu sakladılar bizden. Çünkü "sürü"nün Amerika'ya karşı olması istenmiyordu. Amerika "dost ve müttefikimiz"di. Oysa işte o Amerika "Kahbe Makaros"un ardındaydı.

MATEMATİK: Liseye ilk başladığımda cebir derslerinde (+) ve (-)'nin anlamını düşünürdüm. (-), düz bir kayaya açılmış bir kovuk; (+) bir çıkıntı. İşin özünü anlayarak gitmeye çalışıyordum.

Matematikte başarılı olan arkadaşların ise böyle bir kaygıları yoktu. Formel olarak (+) ve (-)'nin kullanılış biçimlerini ezber ediyorlardı. Cebir, anlamadan, yöntem izleme sonucu ip gibi çözülüp geliyordu kalemlerinin ucuna. Benimle konuşarak cebir çözerlerdi. Nalbantın konuşarak nal çakması gibi. Sıkı sıkıya yönteme bağlıydılar. Problemin sonucu, yöntem sayesinde Allah ne verdiyse o çıkardı.

Bu durumu kavrayınca iş kolaylaştı. Örneğin lise birde birinci dönem cebirden üç almışken, ikinci dönem salt bu işin kafayla değil de ezberle yapıldığını sezdiğim için on üstünden on aldım. Çok daha az çalışarak.

Üniversitede yüksek matematikten artık hiç takıntıya uğramadan geçtim. O sırada lise sonda olan kardeşim İhsan'a matematik dersleri veriyordum. Tanığım odur. Hiçbir ön anlatıma gerek duymadan, doğrudan problemlere geçerdim. "Bu tür problem böyle çözülür, şu tür problem şöyle çözülür, yolu yordamı budur. Aman kafa mafa çalıştırayım deme. Kafayı, biyoloji dersinde, tarihte, felsefede, sosyolojide ve benzer derslerde kullanınız" derdim. Yalnızca bir pazar birlikte çalışarak yazılıdan on alırdı. Arkadaşları sormış "Yahu sen bir ay birşey bilmiyorsun ay sonunda gelip on alıyorsun."

Şimdi de öyledir. Matematik dersi verdiğim öğrencinin başarısızlığı olanaksızdır. Kaparım önce aklını fikrini. Robot yaparım onu. Veririm sonra o robota bu tür problemin nasıl çözüleceğinin bilgisini. Çözüverir kolayca. Robotların, bilgisayarların işe önce matematiksel çözümlerle başlamaları rastlantı değil. El kadar elektronik hesap makinaları liselerde sorulan denklemleri tek düğmeye basarak çözüyor. Ama hiçbiri, bir biyoloji sorununu, bir tarih, folklor, sanat, yazın, müzik, resim, antropoloji, felsefe, sosyoloji sorununu çözemiyor. Bu sorunların matematikle ilgili sayım meselelerine biraz yanaşıyor o kadar.

Matematiğin akıl dışında, bir tür mekanik el hareketleriyle yapıldığını anlayınca lisede fen şubesine gittim. Ordan da mimarlık öğrenimine.. İki yıl yüksek matematik okudum üniversitede. Kapattım aklımı, verdim robot yanımı, rahata erdim.

Matematik bize bir dünya görüşü vermiyor. Biyolojide olduğu gibi canlılar ve evren üstüne geniş ufuklar açan felsefi bilgiler yok matematikte. Matematik bilgininin evren üstüne hiçbir bilgisi olmayabilir. Yağmuru gökten Mikail'in elleriyle attığına inanabilir. Hz. Muhammed'in ay'ı parmağıyla ikiye ayırdığına, dünyanın öküz boynuzunda durduğuna inanabilir. Matematiğin özünde, bu inançlardan kişiyi koruyacak bir görüş yoktur. Hatta, serbest düşünceyi yok edici, kalıpsal eylemiyle, yöntemine alıştırdığı kişilerde ahmaklığı ve dar kafalılığı geliştirerek, yukarda saydığımız inançların savunucusu yapar onları. Büyük cahillerin büyük matematikçiler arasından bol bol çıkışı bu nedenlerledir.

Bütün bu söylediklerimizi çok iyi bilen, sezen tutucu iktidarların milli eğitimleri de bu "zararsız", bu sudan sabundan habersiz, bu gölgesiz, bu ne kokar ne bulaşır "bilimi" bol bol öğretirler çocuklara. Genç yaşta onların kafalarını etleştirmek için... Herbiri elinde kalem, papağan gibi "cayır cayır" matematik problemi çözer. Onlara gerçek düşüncenin heyecanlı, tutkulu geniş ve atılımlı evrenlerini kapayıp el altında kuru bir bilgisayar durumunda tutmak için. Felsefe, sosyoloji gibi dersler niye hep azaltılmaya gayret edilir de matematiğe yüklenilir. Üniversite girişlerinde neden hep matematik önemlidir. Çünkü egemenlerimiz, milli eğitimimiz ve devletler düşünceden korkar. Matematiğin ve "matematik kafasının" bu açıdan korkulacak tarafı yoktur. İllerde başına bela olmasın diye, okutup yükseltmek için, koyun eğilimlileri seçer. Felsefe, sosyoloji, tarih ve sanata düşkünlük gibi özgür düşünceyle, dikbaşlılıkla birlikte görülen eğilimleri eler.

'İki basit oyun' sorusunun yanıtı

ALİ NESİN

Geçen ay iki basit oyun göstermiştik. Bu oyunlardan herbirinde hangi oyuncunun hangi stratejiyle/yöntemle oynadığında oyunu kazanacağını bulmak gerekiyordu. Önce oyunları anımsatacağız. Sonra yanıtı verip yanıtın neden doğru olduğunu açıklayacağız.

BİRİNCİ OYUN

Oyunumuz iki kişi arasında oynanıyor. Belli bir sayıda çakıl taşı koyun ortaya. Her oyuncu sırası geldiğinde bu çakıl taşı kümesinden ya 1 ya 2 ya da 3 taş alacak. Oynamayan, yani yapacak hamle bulamayan ilk oyuncu oyunu kaybeder. Bir başka deyişle, kümede taş bırakmayan oyuncu oyunu kazanır. Birinci oyuncu kaç taşlı oyunları kazanır? Yani oyunda kaç taş olmalıdır ki, ikinci oyuncunun hamleleri ne olursa olsun, birinci oyuncu hep kazanacak hamleleri bulabilsin? (1)

Birinci Oyunun Stratejisi. Hemen yanıtı vereyim: Eğer kümedeki taş sayısı dörde bölünmüyorsa birinci oyuncu (iyi oynarsa elbet) kazanır. Eğer kümedeki taş sayısı dörde bölünüyorsa oyunu ikinci oyuncu (iyi oynarsa) kazanır. Örneğin 25, 26, 27 taşlık oyunları birinci oyuncu kazanır. 24, 28, 32 taşlık oyunlarıysa ikinci oyuncu kazanır.

Neden? Ve nasıl?

Kümede 1, 2, ya da 3 taş varsa, oyunu oyuna başlaşan oyuncu kazanır: taşların hepsini birden alır; ortada taş kalmadığından ikinci oyuncu oynayamaz ve oyunu kaybeder.

Eğer kümede 4 taş varsa, oyuna başlayan oyuncu oyunu kaybedecektir. Çünkü birinci oyuncu öbür oyuncuya, ya 1, ya 2 ya da 3 taşlık bir oyun sunmak zorundadır. Bu oyuncu bütün taşları toplayabilir ve kümede taş bırakmaz.

Eğer kümede 5, 6 ya da 7 taş varsa, oyuna başlayan oyuncu oyunu kazanır. Çünkü bu oyuncu, gerektiği kadar taş alıp, oyunu 4 taşlık bir oyuna dönüştürebilir. Öbür oyuncu 4 taşlık bir oyunun birinci oyuncusu olmak zorunda ve yukarda gördüğümüz gibi oyunu kaybeder.

Eğer kümede 8 taş varsa oyuna başlayan oyuncu oyunu 5, 6 ya da 7 taşlık bir oyuna dönüştürmek zorundadır. Öbür oyuncu bu 5, 6 ya da 7 taşlık oyunun birinci oyuncusu olacak ve dolayısıyla -iyi oynayarak- kazanacaktır. Yukarda da açıkladığımız gibi, öbür oyuncu kendisine sunulan bu oyunu 4 taşlı bir oyuna dönüştürecektir (başka türlü oynarsa kaybeder). Demek ki 8 taşlı oyunu birinci oyuncu kaybeder.

Artık oyunu kimin ve nasıl kazanacağı belli olmuştur sanırım. Oyunda hep dörde bölünen bir sayıda taş bırakmaya çalışalım. Bunu başarabilirsek oyunu kazanırız. Örneğin 27 taşlı bir oyun oynuyorsak ve sıra bizdeyse 3 taş almalıyız. Eğer sıra bizde değilse, öbür oyuncunun hata yapmasını ummaktan başka çaremiz yok. Diyelim sıra bizdeydi ve 3 taş aldık. Öbür oyuncuya 24 taş kaldı. O oyuncu kaç taş alırsa alsın, sıra bize geldiğinde oyunu 20 taşlık bir oyuna çevirmeliyiz. Bir sonraki oyunumuzda da oyunu 16 taşlık bir oyuna çevirmeliyiz. Böyle gide gide öbür oyuncuya 12, 8, 4 ve 0 taşlık oyunlar kalır.

Eğer önünüze dörde bölünen sayılar gelmişse, 1 taş alın ki, taş sayısı fazla azalmasın, böylece öbür oyuncunun hata yapma olasılığı arttırmış olursunuz.

Biraz Sohbet. Bu oyunu çözümlemek için, her hamleden sonra oyunun bir başka oyuna dönüştüğü olgusunu kullandık. Örneğin 27 taşlık bir oyun, bir sonraki hamlede 26, 25 ya da 24 taşlık bir oyuna dönüşür. Ama 27 taşlık oyunun birinci oyuncusu bir sonraki oyunun ikinci oyuncusu olacaktır.

Eğer *A* oyununu oynuyorsak ve sıra bizdeyse, yapabileceğimiz hamlelere bakalım. Diyelim yapabileceğimiz beş hamle var. Her hamlemizden sonra oyun bir başka oyuna dönüşecektir. Bu oyunlara, B_1, B_2, B_3, B_4 ve B_5 oyunları diyelim. Öbür oyuncuya bu oyunlardan birini sunacağız ve öbür oyuncu kendisine sunulan bu oyunun birinci oyuncusu olacak. Eğer B_1, B_2, B_3, B_4, B_5 oyunlarından birinde ikinci oyuncu kazanıyorsa, A oyununu bu oyuna dönüştürecek hamleyi yapmalıyız.

Yukarıdaki örnekte *A* 27 taşlı oyun. Yapabileceğimiz üç hamle var: 1, 2 ya da 3 taş alabiliriz. B_1, B_2, B_3 sırasıyla 26, 25 ve 24 taşlı oyunları simgelesin. B_3 oyununda ikinci oyuncu kazandığından, 3 taş almalıyız.

Sihirbazlık kitaplarında yeni yetme sihirbazlara şu öğüt verilir: Bir sihirbazlığı iki kez üstüste aynı topluluk önünde yapmayın. "Buna çok benzer bir sihirbazlık daha biliyorum" deyip bir başka sihirbazlık gösterin yoksa foyanız ortaya çıkabilir.

Aynı öğüdü ben de vereceğim. Bu oyunu birkaç kez üstüste aynı kişiyle oynarsanız, öbür oyuncu bir süre sonra yönteminizi anlayabilir. Onun için oyunu değiştirin. Örneğin aşağıdaki oyunlardan birini önerin.

a) Aynı oyun, ama bu kez her oyuncu 1, 2, 3 ya da 4 taş alabilir.

b) Aynı oyun, ama bu kez her oyuncu 2, 3, ya da 4 taş alabilir. Bu oyunda 1 taş bırakan oyuncu oyunu kazanır, çünkü öbür oyuncunun yasal hamlesi kalmamıştır.

c) Aynı oyun ama bu kez her oyuncu 1, 3 ya da 5 taş alabilir.

ç) Aynı oyun ama bu kez her oyuncu 2, 4 ya da 6 taş alabilir.

d) Aynı oyun ama bu kez her oyuncu 1, 2 ya da 4 taş alabilir.

Söylemeye gerek var mı? Bu oyunları önermeden önce nasıl kazanacağınızı bulmalısınız.

İKİNCİ OYUN

Bu oyun da yukarıdaki oyun gibi, bir değişiklikle... Oyuncular bir önceki oyuncunun aldığı kadar taş alamazlar. Oyuna başlayan oyuncu için böyle bir kısıtlama yoktur elbet. Bu oyunu hangi oyuncu ve nasıl oynarsa kazanır?

İkinci Oyunun Stratejisi. Bu oyunun da yanıtı yukardaki yanıt gibi: Taş sayısı dörde bölünmüyorsa oyunu birinci oyuncu kazanır, taş sayısı dörde bölünüyorsa oyunu ikinci oyuncu kazanır! Ve şaşılacak şey, bu oyunun yöntemi de aynı yukarıdaki oyunun yöntemi gibidir, hatta daha kolaydır!

4 taşlı oyunu birinci oyuncu kaybeder. 1 taş alsa, ikinci oyuncu kalan 3 taşı alır. 3 taş alsa, ikinci oyuncu kalan taşı alır. 2 taş alsa, ikinci oyuncu 2 taş alamaz ama 1 taş alabilir ve hatta 1 taş almak zorundadır. Birinci oyuncuya 1 kalır. Ama birinci oyuncu bu taşı alamaz, çünkü bir önceki hamlesinde ikinci oyuncu 1 taş almıştı. Birinci oyuncu oynayamadığından oyunu kaybeder.

Bu oyunu kazanmak için yukardaki yöntemin hemen hemen aynısını uygulamalıyız.

Diyelim 27 taşlı bir oyunda birinci oyuncuyuz. İlk oyundaki gibi 3 taş alalım ve öbür oyuncuya 24 taş bırakalım. Eğer öbür oyuncu 1 taş alırsa 3 taş alalım ve oyunu 20 taşa indirgeyelim. Peki ya öbür oyuncu 2 taş alıp oyunu 22 taşa indirgerse ne yapmalıyız? Yukardaki oyunu oynasaydık, bizde 2 taş alıp oyunu 20 taşa indirirdik. Ne yazık ki 2 taş almaya kurallar izin vermiyor. Ya 1 ya 3 taş alacağız. Ne yapmalıyız? 1 taş mı almalıyız 3 taş mı?

Kaç taş alırsak alalım, önemli değil. Çünkü ne oynarsak oynayalım, öbür oyuncu bize dörde bölünen sayıda taş bırakamaz: Diyelim 1 taş aldık ve geriye 21 taş kaldı. Öbür oyuncu 1 taş alamayacağından oyunu 20 taşa indirgeyemez. Diyelim 3 taş alıp oyunu 19 taşa indirgedik. Öbür oyuncu 3 taş alamayacağından oyunu 16 taşa indirgeyemez.

Eğer bu yöntemi uygularsak, her zaman dörde bölünen sayıda taş bırakamayabiliriz ama, öbür oyuncunun bize dörde bölünen sayıda taş bırakmasını engelleriz. Böylece hiçbir zaman dörde bölünen sayıda taş gelmez önümüze. Dolayısıyla hiçbir zaman 0 taşlı bir oyun devralmayız (0 dörde bölünür!) ve taş yokluğundan oyunu kaybedemeyiz. Peki, bu yöntemle oynayarak, önümüze 1 taş gelip de bu taşı alamadığımızdan oyunu kaybettiğimiz

Ödüllü Matematik Bulmacası

Saymak sanattır

ALİ NESİN

Bilindiği gibi iki çeşit insan vardır: Saymasını bilenler ve bilmeyenler. Bakalım siz hangi türdensiniz. Bir odada bulunan topları sayabiliyor musunuz?

Ayşe boş bir odada. Odanın kapısı açık. Murat odanın hemen dışında, kapının eşiğinde. Murat'ın önünde 1, 2, 3, 4,... diye sayılandırılmış sonsuz tane top var. Saat 12'ye 1/2 dakika kala, Murat 1 ve 2 sayılı topları Ayşe'nin bulunduğu odaya atıyor. Ayşe hiç zaman kaybetmeden hemen o anda 1 sayılı topu Murat'a geri gönderiyor. Saat 12'ye 1/4 kala, Murat 3 ve 4 sayılı topları Ayşe'ye atıyor. Ayşe aynı anda 2 sayılı topu Murat'a geri yolluyor. Saat 12'ye 1/8 dakika kala, Murat 5 ve 6 sayılı topları odaya atıyor. Ayşe bu sırada 3 sayılı topu Murat'a geri yolluyor. Saat 12'ye 1/16 dakika kala Murat 7 ve 8 sayılı topları Ayşe'ye atıyor. Ayşe aynı anda 4 sayılı topu Murat'a geri atıyor. Ayşe ve Murat topları böylece birbirlerine atıp duruyorlar.

12'ye 1/2 var	Murat 1 ve 2'yi Ayşe'ye atıyor.	Ayşe 1'i Murat'a geri atıyor	1
12'ye 1/4 var	Murat 3 ve 4'ü Ayşe'ye atıyor.	Ayşe 2'yi Murat'a geri atıyor	2
12'ye 1/8 var	Murat 5 ve 6'yı Ayşe'ye atıyor.	Ayşe 3'ü Murat'a geri atıyor	3
12'ye 1/16 var	Murat 7 ve 8'yi Ayşe'ye atıyor.	Ayşe 4'ü Murat'a geri atıyor	4
12'ye 1/32 var	Murat 9 ve 10'u Ayşe'ye atıyor.	Ayşe 5'i Murat'a geri atıyor	5
⋮	⋮	⋮	⋮
12'ye $1/2^n$ var	Murat $2n-1$ ve $2n$'yi Ayşe'ye atıyor.	Ayşe n'i Murat'a geri atıyor	n
⋮	⋮	⋮	⋮

Soru: Saat tam 12'de odada kaç top vardır?

Ayşe'yle Murat'ın topları gittikçe artan bir hızla birbirlerine atıp atamayacakları sorusuyla ilgilenmeyelim. Fiziksel engelleri ortadan kaldırıp, soruyu soyut düzeyde ele alalım.

Birinci Yanıt: *Saat 12'de odada sonsuz tane top vardır.* Çünkü Murat odaya hep iki top atmaktadır ve Ayşe odadan hep bir top dışarı atmaktadır. Dolayısıyla odadaki top sayısı her an 1 artmaktadır. Yukarıdaki tablonun sağındaki sayılar odadaki top sayısını göstermiyor mu? İşte bu yüzden saat 12'de sonsuz tane top vardır.

İkinci Yanıt: *Saat 12'de odada hiç top yoktur.* Çünkü Ayşe her topu bir zaman sonra Murat'a geri atacaktır. Öyle değil mi? Saat 12'ye $1/2^n$ kala, Ayşe *n* sayılı topu Murat'a geri atacaktır. Dolayısıyla her top bir zaman sonra odadan çıkacaktır ve saat 12'de odada hiç top kalmayacaktır.

Asıl Soru: Yanıtlarımız birbiriyle çelişiyor. Hangi yanıt doğru? Hangi yanıt yanlış? Yoksa iki yanıt da mı yanlış? O zaman doğru yanıt nedir? Ve neden?

Doğru yanıtı en güzel biçimde açıklayacaklar arasında çekilecek kurayı kazanan 5 kişiye "Matematik ve Oyun", "Matematik ve Korku" ve "Önermeler Mantığı" adlı kitaplarımdan biri verilecektir. Yanıtlar en geç 20 Haziran tarihine dek "Bilim ve Ütopya, Ödüllü Matematik Bulmacası, Yol Sok. Polat Celil Ağa İşhanı, Kat 5, Mecidiyeköy/İstanbul" adresine ulaşmalı. İstediğiniz kitabın adını mektubunuzda belirtin. Doğru yanıtlar ve kazananların adları Bilim ve Ütopya'nın Temmuz 1995 tarihli sayısında yayımlanacaktır.

olur mu? Olmaz. Neden olmaz? Çünkü önümüze 1 taş gelmişse ve bu taşı alamıyorsak, bir önceki hamlede öbür oyuncu kümeden 1 taş almış demektir. Demek ki bu oyuncuya 2 taşlı bir oyun devretmişizdir. Öbür oyuncu bu 2 taşı alabilseydi alırdı. Almadığına göre bir önceki hamlemizde 2 taş almışızdır. Demek ki bir önceki oyunda önümüzde 4 taş varmış. Yani önümüze 4 taşlı bir oyun sunulmuş bir an! Ama önümüze dörde bölünen sayıda taş bırakılamayacağını biraz önce kanıtlamıştık. Demek ki böyle de kaybedemeyiz. Demek ki hiçbir türlü kaybedemeyiz. Demek ki bu yöntemle kazanırız.

Sonuç olarak hep dörde bölünen bir sayıda taş bırakmalıyız. Oyunun kuralları bunu engelliyorsa, ne yaparsak yapalım önemli değildir. Bu dediğim pek doğru değil... Eğer önümüze gelen oyunun taş sayısı dörde bölünüyorsa, 2 taş almayalım. Çünkü 2 taş alırsak, öbür oyuncunun yanlış yapmasına olanak yoktur. Ya 1 ya 3 taş alalım.

Bir önceki oyunun yöntemini öbür oyuncu biriki kez oynadıktan sonra kolayca anlayabilir. Bu oyunun yöntemini öbür oyuncunun anlaması daha zordur. Çünkü oyunun bazı aşamalarında ister 1 ister 3 taş alabiliriz. Kimileyin 1, kimileyin 3 taş alarak yöntemimizi uzun zaman oyuncudan gizleyebiliriz.

Doğru Yanıtı Nasıl Buldum? Bu yazıyı az kalsın burda kesecektim. Biraz düşününce, bu yazıyı burada kesmenin yalan söylemek olacağını anladım. Çünkü doğru stratejiyi nasıl bulduğumdan, geçtiğim süreçlerden sözetmedim.

Yukardaki oyunda hangi oyuncunun nasıl oynarsa kazanacağını nasıl buldum? Okur anlattığımı hemen bulduğumu sanıyorsa yanılıyor. Tereyağdan kıl çeker gibi olmadı. Geçtiğim aşamaları teker teker yazayım:

1) Önce oldukça uzun süren hesaplar yaparak oyunu kimin ve hangi stratejiyle kazanacağını buldum. Ama bulduğum strateji yukardaki gibi yalın değildi. Doğru olmasına doğruydu ama karmaşık bir biçimde ifade edilmişti. Stratejinin doğru strateji olduğunun kanıtı da oldukça karışıktı. Hiç de güzel bir kanıt değildi. Hatta öylesine çirkindi ki, bir ara bu yazıyı yazmaktan vazgeçmiştim.

2) Bulduğum stratejiyi birkaç kez gözden geçirince stratejiyi daha yalın bir biçimde ifade edebileceğimi gördüm.

3) Bu yalın ifadeyi gene yalın bir biçimde kanıtlamaya çalıştım. Pek zor olmadı ve yukarıdaki kanıtı buldum. Yazının yukardaki bölümünde 2 ve 3 sayılı aşamaların sonuçlarını okudunuz. Birinci aşamayı sizden gizledim. Yani sonucu bulmak için çektiğim güçlükleri göstermedim. Yazının bundan sonraki bölümünde o ilk aşamayı anlatacağım.

Ancak ilk aşamayı anlatmadan önce şunu söylemeliyim: Birinci aşamayı atlayıp doğrudan ikinci aşamaya geçebilen matematikçiler, hatta öğrenciler vardır. Ama böyle insanlar azınlıktadır. Genellikle matematikçilerin ilk çözümleri oldukça karmaşıktır. Matematikçiler buldukları ilk çözümü açıklamazlar. Nasıl bir ressam tablosuyla birlikte tablosunun eskizlerini sergilemezse, bir matematikçi de kanıtladığı teoremle birlikte önüne çıkan zorlukları sergilemez. Teoremin en kısa, en özlü, en yalın ve en güzel kanıtını açıklamakla yetinir. Bu kuralı bu yazımda bozarak, yazının süreğinde doğru yanıtı bulmak için geçtiğim evreleri açıklayacağım. Kendimi yinelememek için, yukarıdaki oyuna benzer bir oyun ele alacağım. Hep birlikte doğru stratejiyi ve bu stratejinin neden doğru olduğunu bulacağız.

ÜÇÜNCÜ OYUN

Bu oyun da yukardaki oyun gibi, ancak iki oyuncunun peşpeşe aldıkları taş sayısının toplamı 4 olamaz. Yani bir oyuncu 1 taş almışsa sonraki oyuncu 3 taş alamaz, 2 taş almışsa sonraki oyuncu 2 taş alamaz, 3 taş almışsa sonraki oyuncu 1 taş alamaz. Oyunu hangi oyuncu nasıl oynayarak kazanır?

Üçüncü Oyunun Stratejisi. Doğru yanıtı hemen vermeyeceğim. Türlü güçlüklerden geçtikten sonra hep birlikte bulacağız.

Eğer oyunumuzda n taş varsa, oyunumuza A_n oyunu diyelim. A_n oyununu kimin nasıl oynayarak kazandığını bulmaya çalışıyoruz. Eğer n küçük bir sayıysa, yani oyunumuzda az taş varsa, yanıtı bulmaz zor değil. Örneğin, n=1, 2, 3 ise, An oyunlarını birinci oyuncu kazanır. Eğer n=4 ise, gene birinci oyuncu kazanır. Hem de kaç taş alırsa alsın kazanır! Öte yandan eğer n=5 ise oyunu ikinci oyuncu kazanır.

Her oyunun bir değeri olsun. Eğer birinci oyuncunun kazanan bir stratejisi varsa oyunun değeri 1 olsun, birinci oyuncunun böyle bir stratejisi yoksa, yani ikinci oyuncunun böyle bir stratejisi varsa (2) oyunun değeri 0 olsun. Bu tanıma göre, A_1, A_2, A_3 ve A_4 oyunlarının değeri 1. Öte yandan $A5$ oyununun değeri 0. A_n oyununun değerine a_n adını verelim. Dolayısıyla

a_1=1
a_2=1
a_3=1
a_4=1
a_5=0

eşitlikleri doğrudur. a_n sayılarını bulacağız. Bu değeri bulduğumuzda strateji hemen hemen kendiliğinden belli olacak.

Yukarda, her oyunun, her hamleden sonra bir başka oyuna dönüştüğünü söylemiştik. A_n oyunu ilk hamleden sonra hangi oyuna dönüşür? Diyelim A_{27} oyununda birinci oyuncu 1 taş aldı. Şimdi oyunda 26 taş var. Ama bu yeni oyun A_{26} değildir. Çünkü A_{26} oyununun birinci hamlesinde 3 taş alınabilir, oysa A_{27}'nin yolaçtığı oyunun ilk hamlesinde 3 taş alınamaz. Bu yeni oyuna $B_{26,1}$ diyelim. $B_{26,1}$ oyunu A_{26} oyunu gibi, aralarındaki tek ayrım $B_{26,1}$ oyununda birinci oyuncunun 3 taş alamayacağı kuralı.

A_{27} oyununda, birinci oyuncu 1 taş alırsa oyunun $B_{26,1}$ oyununa dönüştüğünü söyledik. Birinci oyuncu 2 taş aldığında ortaya çıkan yeni oyuna $B_{25,2}$ diyelim. Ve birinci oyuncu 3 taş aldığında ortaya çıkan oyuna $B_{24,3}$ diyelim. Görüldüğü gibi, ilk sayı oyundaki taş sayısını gösteriyor. İkinci sayıysa o oyuna kaç taş alınarak gelindiğini gösteriyor.

Genel olarak, A_n oyununda birinci oyuncunun 1, 2 ve 3 taş aldıktan sonra ikinci oyuncuya sunduğu oyunlara sırasıyla

$B_{n-1,1}$, $B_{n-2,2}$ ve $B_{n-3,3}$

diyelim. $B_{n,1}$ oyunuyla A_n oyunu arasındaki tek ayrım, $B_{n,1}$ oyununda birinci oyuncunun 3 taş almasını yasaklayan kural.

Örneğin, $B_{n,1}$ oyununda ilk oyuncu 2 taş alırsa, oyun $B_{n-2,2}$ oyununa dönüşür.

A_n oyununu birinci oyuncu nasıl kazanabilir? Eğer ikinci oyuncuya sunacağı $B_{n-1,1}$, $B_{n-2,2}$, $B_{n-3,3}$ oyunlarından birinde ikinci oyuncu kazanıyorsa, birinci oyuncu 2 taş alarak A_n oyununu $B_{n-2,2}$ oyununa dönüştürür. Dolayısıyla A_n oyununun değerini (yani a_n sayısını) bulmak için $B_{n-1,1}$, $B_{n-2,2}$ ve $B_{n-3,3}$ oyunlarının değerlerini bulmak gerekir. Bu değerlere sırasıyla $b_{n-1,1}$, $b_{n-2,2}$, $b_{n-3,3}$ diyelim. Eğer $B_{n-1,1}$ oyununu birinci oyuncu kazanıyorsa, $b_{n-1,1}$=1'dir, yoksa $b_{n-1,1}$=0'dır.

$b_{n,1}$, $b_{n,2}$ ve $b_{n,3}$ sayılarını küçük n'ler için hesaplamak zor değildir. Örneğin $b_{2,2}$=0'dır, çünkü ortada 2 taş vardır ve birinci oyuncu 2 taş alamaz, 1 taş almak zorundadır. İkinci oyuncu kalan taşı alarak oyunu kazanır.

n= 1, 2, 3 sayılarını bulalım:

n	$b_{n,1}$	$b_{n,2}$	$b_{n,3}$	a_n
1	1	1	0	1
2	1	0	1	1
3	0	1	1	1

n> 3 ise bu sayıları nasıl bulabiliriz?

$B_{n,1}$ oyununun $B_{n-1,1}$ ve $B_{n-2,2}$ oyunlarından birine dönüşeceğini biliyoruz ($B_{n-3,3}$ oyununa dönüşemez). Dolayısıyla bu iki oyundan birinde birinci oyuncu kaybediyorsa, $B_{n,1}$ oyununu birinci oyuncu kazanır. Yani $b_{n,1}$'in 1 olması için gerekli ve yeterli koşul, $b_{n-1,1}$ ve $b_{n-2,2}$ sayılarından birinin 0 olmasıdır. Bunu cebirsel olarak ifade edersek,

$b_{n,1}$=1-$b_{n-1,1}$ $b_{n-2,2}$

eşitliğini buluruz. (Okur biraz düşünsün burda) $b_{n,2}$, $b_{n,3}$ ve a_n için de buna benzer eşitlikler bulmak pek zor değildir.

$b_{n,1}$ = 1-$b_{n-1,1}$ $b_{n-2,2}$
$b_{n,2}$ = 1-$b_{n-1,1}$ $b_{n-3,3}$
$b_{n,3}$ = 1-$b_{n-2,2}$ $b_{n-3,3}$
a_n = 1-$b_{n-1,1}$ $b_{n-2,2}$ $b_{n-3,3}$

Şimdi yukardaki tabloyu n>3 için sürdürebiliriz. Örneğin

$b_{4,1}$=1-$b_{3,1}$ $b_{2,2}$=1

eşitliğini bulabiliriz. İşte tablonun ilk onbeş sırası:

n	$b_{n,1}$	$b_{n,2}$	$b_{n,3}$	a_n
1	1	1	0	1
2	1	0	1	1
3	0	1	1	1
4	1	1	1	1
5	0	0	0	0
6	1	1	0	1
7	1	0	1	1
8	0	1	1	1
9	1	1	1	1
10	0	0	0	0
11	1	1	0	1
12	1	0	1	1
13	0	1	1	1
14	1	1	1	1
15	0	0	0	0

Tabloyu daha fazla sürdürmeye gerek yok çünkü kolayca görülebileceği gibi ilk beş sırayla ikinci beş ve üçüncü beş sıralar birbirinin aynısı. Tablo böylece sonsuza değin sürer.

Yukarıdaki tablodan da kolayca anlaşılacağı gibi, eğer n beşe bölünmezse a_n=1, bölünürse a_n=0'dır. Yani eğer taş sayısı beşe bölünmüyorsa oyunu birinci oyuncu kazanır, bölünüyorsa ikinci oyuncu.

Şimdi sıra stratejiyi bulmaya geldi.

Diyelim oyuna 13 taşlı bir oyunun, yani A_{13}'ün birinci oyuncusuyuz. a_{13}=1 olduğundan, oyunu iyi oynayarak kazanabileceğimizi biliyoruz. Nasıl oynayarak kazanabiliriz? Bu oyunu $B_{12,1}$, $B_{11,2}$, $B_{10,3}$ oyunlarından birine dönüştürebiliriz? Hangisine dönüştürmeliyiz? Bu üç oyunun değerine, yani $b_{12,1}$, $b_{11,2}$, $b_{10,3}$ sayılarına bakalım. Bu sayılardan hangisi 0'dır? Yalnızca $b_{10,3}$ sayısı 0. Dolayısıyla 3 taş alıp oyunu $B_{10,3}$ oyununa dönüştürelim. Sıra öbür oyuncuda. Öbür oyuncu ne oynarsa oynasın, oyunu kazanabileceğimizi biliyoruz. Diyelim öbür oyuncu bir taş alarak oyunu $B_{9,1}$ oyununa dönüştürdü. Biz şimdi ya 2 ya 3 taş alabiliriz. 2 taş alırsak oyunu $B_{7,2}$'e, 3 taş alırsak $B_{6,3}$'e dönüştürürüz. Bu oyunların değerleri olan $b_{7,2}$ ve $b_{6,3}$ sayılarına bakalım. Bu iki sayıdan hangisi 0'dır. Her ikisi de. Demek ister 2 taş alabiliriz, ister 3. Her iki durumda da oyunu iyi oynayarak kazanırız. Oyunu oynamayı böylece sürdürürüz ve sonunda kazanırız.

Sanırım strateji belli olmuştur. Stratejimizi matematiksel olarak ifade edelim. Bunun için yukardaki tablonun birkaç satırını genelleşmiş olarak yazalım:

n	$b_{n,1}$	$b_{n,2}$	$b_{n,3}$	a_n
$5k$-2	0	1	1	1
$5k$-1	1	1	1	1
$5k$	0	0	0	0
$5k$+1	1	1	0	1
$5k$+2	1	0	1	1
$5k$+3	0	1	1	1
$5k$+4	1	1	1	1

Eğer önümüzde $5k$ taşlı bir oyun varsa ve oynama sırası bizdeyse, ne oynarsak oynayalım, öbür oyuncu iyi oynarsa kaybedeceğimizi biliyoruz. Bu durumda kazanan bir strateji yoktur.

Diyelim önümüzde $5k$+1'lik bir oyun var. Eğer $B_{5k+1,1}$ oyunundaysak 1 taş almalıyız. Eğer $B_{5k+1,2}$ oyunundaysak gene 1 taş almalıyız. Her iki durumda da oyunu $5k$'lık bir oyuna dönüştürdük. Eğer $B_{5k+1,3}$ oyunundaysak oyunu öbür oyuncu iyi oynayarak kazanabilir. Dolayısıyla bu durumda kazanan strateji yoktur.

Okur, $5k$+2 ve $5k$+3'lük oyunlara bakarsa, bu oyunlarda $5k$ taş bırakması gerektiğini anlayacaktır.

$5k$+4 taşlı oyunlarda okur istediğini oynayabilir.

Görüldüğü gibi öbür oyuncuya hep beşe bölünen sayıda taş bırakmalıyız. Eğer beşe bölünen sayıda taş bırakamıyorsak, ne yaptığımız önemli değildir pek.

Önünüze gelen oyunun taş sayısı beşe bölünüyorsa, tek umudunuz öbür oyuncunun bir yanlış yapması. Öbür oyuncunun yanlış yapmasına olanak tanımak için 1 taş almayın, çünkü bir taş alırsanız, öbür oyuncunun her hamlesi doğru hamle olacaktır. Bu durumda ya 2 ya 3 taş alın. Alabilirseniz 2 taş alın ki oyundaki taş sayısı çok azalmasın ve öbür oyuncunun yanlış yapma olasılığı arsın.

Bu aşamadan sonra bu stratejinin neden doğru olduğunu *yalın* bir biçimde açıklamak gerekiyor. Bunu okura bırakıyorum.

DİPNOTLAR

(1) Bu oyunun çok benzeri bir oyunu *Matematik ve Korku* adlı kitabımın aynı başlıklı yazısında anlatmıştım.

(2) İki oyuncudan birinin kazanan bir stratejisi olduğu *Matematik ve Korku* adlı kitabımın üçüncü baskısındaki *Nim* yazısında kanıtlanmıştır.

KAZANANLAR

Bilim ve Ütopya'nın Mart sayısında sorduğumuz "İki basit oyun" adlı bulmacamıza gelen doğru yanıtlar arasında çekilen kurada kazanan okurların adları şöyle:

1) **Volkan Dilber** / Söke-Aydın
2) **Mehmet Koyutürk** / Ankara
3) **Hüseyin Kaya** / Elazığ
4) **Semir Oflazoğlu** / Ankara
5) **H. Alper Marasalı** / İzmir

İstedikleri kitaplar adreslerine postalandı.

Rönesans ve matematik

Şafak ALPAY

Edebiyat, plastik sanatlar ve mimarideki görkemli başarılarına karşı bu Rönesans dönemi matematik üretimi açısından başarılı kabul edilmez. Bunun temel nedeni matematik birikiminin sıçrama yapabilecek kritik düzeye ulaşmamasıdır diyebiliriz. 1158 yılında kurulan Bolonya, Paris (1200), Padua (1222), Oxford (1214), Cambridge (1231) gibi ilk üniversitelerin programlarına alınmasına karşı 1400'lü yılların sonlarında bile organize olmuş matematik eğitimi veren tek üniversite Bolonya idi.

Rönesans döneminde antik çağa duyulan ilgi matematiği dolaylı olarak etkilemiştir. Antik çağ yapıtları toplanarak tercümeleri yapılmış, bu arada birçok matematik yapıtı da Avrupa dillerine kazandırılmıştır. 15. yüzyıl başlarında **Öklid**, **Ptolemy**, **Arşimed**, **Apolyanus**, **Pappus** ve **Proclus**'un eserlerinin tercümeleri bitmişti. Bu dönemin en önde gelen bilim adamlarından biri doğduğu şehir Konigsberg'in Latince ismi olan Regiomontaus ile anılan **J. Müller** (1436-1476) idi. Viyana üniversitesinde çalışan **Müller** klasiklerin tercümesinde ve basımında önemli rol almış, **Ptolemy**'nin Algamest, **Apolyanus**'un Konikler kitaplarını tercüme etmişti. 1553 yılında basılan "Der Triangulis Omnimodis" adlı kitabı düzlem geometri hakkında o zamana kadar bilinen her şeyi özetlerken, trigonometrinin yeni bir matematik dalı olarak ortaya çıkışını da sağlamıştır.

Rönesans matematikçileri tercüme edilen kaynaklardaki matematiği anlamağa çalıştılar. 1500'lü yılların başında matematikçilerin yeni katkılar yapmaları artık sadece bir zaman sorunu idi. Bu bakımdan Yunan ve Arap matematikçilerinin çözemediği kübik denklemleri çözmeleri şaşırtıcı olmamıştır. a, b, c, d gerçel sayılar olmak üzere $ax^3 + bx^2 + cx + d = 0$ şeklindeki üçüncü dereceden denklemlere kübik denklemler denir. a, b, c sayılarının gerçel sayılar olduğu ikinci derece denklemler, yani $ax^2 + bx + c = 0$ denklemlerinin bugün bildiğimiz biçimi ile genel çözümleri $x_{1,2} = [(-b \pm \sqrt{(b^2 - 4ac)}]/\ 2a$ yerine a, b, c nin verilen sayılar olduğu özel denklemler çözülüyordu. Özel durumlardan genel ikinci derece denklemlerin çözümlerine varış Fransız matematikçisi **François Vieta** (1540-1603)'nın çalışmaları ile sağlanmıştır. (1)

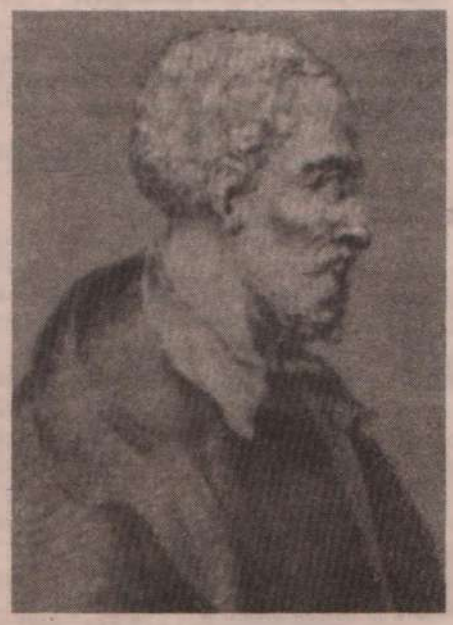

Cardano (1501-1576)

Tartaglia (1499-1557)

1500'lü yılların önde gelen İtalyan matematikçileri **del Ferro**, **Tartaglia**, **Ferrari** ve **Bombelli**'dir. Onların çalışmaları denklemler hakkındaki genel bilgilerimizi artırırken üçüncü ve dördüncü dereceden denklemlerin çözümüne ulaşılmıştır. Kübik denklemler **Diophantus**'un Arithmetica'sında da vardı. (2) Arithmetica'da altıncı kitabın 17. sorusu: Çevresi bir sayının küpü, alanı ve hipotenüsünün toplamı bir sayının karesi olan dik üçgeni bulmaktır. Bu ise $x^3 + x = 4x^2 + 4$ denklemini çözmekten geçer. 1100'lerde yaşamış **Ömer Hayyam**'ın matematikçi olarak ünü pozitif kökü olan kübik bir denklemi çözdüğünü ileri sürmesinden kaynaklanır. 13. yüzyılda **Palermolu John**'nun **Fibonnaci**'ye $x^3 + 2x^2 + 10x = 20$ denklemini sorduğunu ve Rönesans ile başlayan denklem çözme merakının matematikçileri birkaç yüzyıl uğraştırdığını biliyoruz.

1494'de **Fra Luca Pacioli** yazdığı "Summa da Arithmetica, Geometria" adlı kitapta kübik denklemlerin çözülemeyeceğini ileri sürmüştü. 1502 yılında **del Ferro**'nun p ve q sayıları pozitif iken $x^3 + px = q$ denklemini çözmesi durumu değiştirdi.

O günlerde matematik iki matematikçinin birbirlerine sorular sordukları yarışmalar biçiminde yapılıyordu. Bu nedenle buluşlar saklanırdı. Rakiplerine avantaj vermek istemeyen **Ferro** da çözümünü sadece öğrencisi **Antonio Fiore**'ye söylemişti. Balistik çalışmalarının da öncüsü sayılan **Nicole Tartaglia** 1535'de $x^3 + px^2 = q$ şeklindeki denklemleri çözdüğünü ileri sürünce, ona inanmayan **Fiore Tartaglia**'yı çözümlerin 50 günde verileceği karşılıklı 30'ar sorunun sorulduğu bir yarışmaya davet etmiştir. **Tartaglia** hem $x^3 + px = q$ hem de $x^3 + px^2 = q$ şeklindeki denklemleri çözebildiğinden yarışmayı kazanır ve **Cardano** (1501-1576)'nın ilgisini çeker.

Çeşitli üniversitelerdeki işlerini skandalları ile kaybeden ve kamu mekanlarında konuşması bile yasaklanan **Cardano** yazmayı düşündüğü "Practica Arithmetica"da (1539) kullanılmak üzere **Tartaglia**'dan kanıtları ister. **Tartaglia**'yı ikna eden **Cardano**'nun kitabında krediyi kendisinin alması ve **Tartaglia**'dan söz etmemesi aralarında yıllarca süren bir kavga başlatmıştır.

Cardano öldüğünde 131 tanesi basılmış, 111 tanesi basılmaya hazır eser bırakmış üretken bir yazardı. 1663'de basılan "Şans Oyunları" adlı kitabı onun olasılık teorisinin babaları **Fermat** ve **Pascal**'dan elli yıl önce olasılık teorisi ile ilgilendiğini ortaya koymuştur. **Cardano**'nun yapıtları arasında en önemlisinin 1545 yılında basılan "Ars Magna" adlı yapıtı olduğu kabul edilir. Negatif sayılar Arap yazarlar tarafından çok daha önceleri ele alınmalarına karşın Avrupalı matematikçiler arasında negatif sayıları anlıyanlardan ilki **Cardano** olmuştur. Çözümleri bir yana bırakırsak, verilen denklemlerde bile negatif katsayı yazmama kısıtı, birbirinden farklı gözüken, onüç tane kübik denklem ortaya çıkarmıştı. **Tartaglia**'nın $x^3 + px = q$ tipindeki denklemler için verdiği çözümü **Cardano** tüm durumlara genişletmiştir. Kübik denklemlerin üç tane çözümü olması gerektiğini ileri sürerek Cebir Temel Teoreminin (3) de müjdecisi olmuştur denebilir. Hatta "Ars Magna"da yer alan bir problemin çözümünde sanal sayılar bile düşünülmüştür.

Cardano'nun $x^3 + ax^2 + bx + c = 0$ şeklindeki kübik denklemi x^2'li terim içermeyen bir denkleme dönüştürme hilesi şöyledir: Denklemde $x = y - (a/3)$ alarak

$0 = (y - a/3)^3 + a(y - a/3)^2 + b(y - a/3) + c = y^3 + (b - a^2/3)y + (2a^3/27 - ab/3 + c)$

buluruz. $p = b - (a^2/3)$, $q = -(2a^3/27 - ab/3 + c)$ alınırsa $y^3 + py = q$ elde edilir. Örneğin $x^3 + 20x = 6x^2 + 33$ denkleminde $x = y - (-6/3) = y + 2$ koyarak elde edilen $y^3 + 8y = 9$ denkleminin hemen görünen çözümü $y = 1$, ilk denklemin çözümü olarak $x = 3$ verir.

Cardano'nun becerilerini daha iyi anlamak için $p>0$, $q>0$ iken $x3 + px = q$ denklemini nasıl çözdüğünü görelim: $(a-b)^3 + 3ab(a-b) = a^3 - b^3$ eşitliğinde a ve b sayıları $3ab = p$, $a^3 - b^3 = q$ eşitliklerini sağlayacak şekilde seçilebilirse $(a-b)^3 + p(a-b) = q$ eşitliği, $x = a - b$ sayısının denklemin çözümü olduğunu gösterir. Dolayısı ile verilen kübik denklemi çözmek

$a^3 - b^3 = q$

$ab = p/3$

sistemini a ve b için çözmeğe indirgenir. Birinci eşitliğin karesi, ikincinin küpü alınıp, taraf tarafa toplayarak $a^3 + b^3 = \sqrt{[q^2 + (4p^3/27]}$ elde ederiz.

$a^3 - b^3 = q$, $a^3 + b^3 = \sqrt{[q^2 + (4p^2/27)]}$ denklemlerinin ortak çözümü olan

$$a = \sqrt[3]{[(q/2) + \sqrt{(q^2/4) + (p^3/27)}]}$$
$$b = \sqrt[3]{[-(q/2) + \sqrt{(q^2/4) + (p^3/27)}]}$$

eşitliklerinden denklemin çözümü $x = a - b$ yi kolaylıkla bulabiliriz. $x = a - b$ çözümünü veren formül, asırlardır onu bulanın adı ile değil, **Cardano** formülü olarak anılıyor.

Okurumuz **Osman Eren**'in "Matrissel Aritmetik" adlı çalışması elimize ulaştı. Dergimiz adına teşekkür eder, çalışmalarının devamını dileriz.

DİPNOTLAR

(1) Cafer Veliev: Vieta Teoreminin problem çözümlerine uygulanması, Matematik Dünyası, Şubat 1993.
(2) Şafak Alpay: İskenderiye Serüveninin sonu ve Arithmetica, Bilim ve Ütopya, Nisan 1995.
(3) Şafak Alpay: Matematiğin Prensi Gauss, Bilim ve Ütopya, Ekim 1994.

Tüm Gençliğe Kıvançla Sunuyoruz!

❶ Kar Canavarının Esrarı ❷ Uzaydan Gelen Yaratıklar ❸ Karanlıklar Ejderhası ❹ Saat 13 Kez Vurunca

Dört Kafadarlar Takımı dizisi 9 yaş ve üstü gençlerin zevkle okuyacağı ve ellerinden bırakamayacağı olağanüstü maceralardan oluşuyor. Tüm gençlerimize okumayı sevdireceğine ve okuma alışkanlığı edindireceğine inandığımız bu sürükleyici, eğitici ve öğretici dizinin anne ve babaların, öğretmenlerin beğenisini kazanacağı da kuşkusuzdur. *Dört Kafadarlar Takımı*'nın kahramanlarının yaşadıkları her öykü gençlerimize çağdaş insanın en üstün niteliklerini, düşünen, soran, sorgulayan, üreten birer insan olmanın coşku ve sevincini de tattıracaktır. Avusturyalı film yönetmeni, senaryo ve radyofonik oyun yazarı Thomas Brezina'nın, "Okumak çocuklar için bir serüven olmalıdır" anlayışıyla kitaplaştırdığı ve çeşitli ülkelerde beş milyonun üzerinde satış yapan 32 kitaplık bu diziyi Türk gençliğine parlak renkli lüks kapak içinde birinci hamur kağıt ve tümüyle resimli baskıyla sunmak da ayrıca gurur kaynağımızdır.

SAY YAYINLARI
Ankara Cad. No: 54
Sirkeci / İSTANBUL
Tel: 512 21 58
528 17 54
Fax: 512 50 80

Bulmaca 47

Ödüllü Sözcük Bulmacası

(Hazırlayan: Levent Uluçer)

Merhaba!

Bu ay hem üzücü hem de sevindirici şeyler var! İlk önce ilk onu yazıyorum;

1) **Sabri Yücel**/ Tokat (895)
2) **Metin Bodur**/ Tokat (871)
3) **Dilek Yılmazer**/ Adana (860)
4) **Reşat Palaz**/ Tokat (857)
5) **Hatice Yücel**/ Edirne (858)
6) **Cem Aydın**/ Ankara (854)
7) **Erkan Turan**/ İzmit (850)
8) **Kerim Tezel**/ İstanbul (848)
9) **Metin Sürmeli**/ Ankara (846)
10) **Vedat Yılmaz**/ Antalya (844)

İlk beş kitap kazandı. İlk önce üzücü şeyler; Ne yazık ki İzmir'den **Aydın Özakın** 896 puanı toplamasına rağmen birinci olamadı, çünkü harf puanlandırmasında Z, Q, W, X harflerini 16 puan üzerinden hesaplamış. Bizde bir hata yok, ben özellikle bu harflere 1 puan verdim ve böylece daha az yabancı kökenli sözcük kullanılsın istedim. Lütfen unutmayın! Kafanıza takılan durumlarda kuşkunuzu gidermek için bizi telefonla arayın. Ne yazık ki elimizden bir şey gelmiyor, başarınız gelecek sayıya. Bu arada **Charles Darwin**'in W harfini kimi okuyucular V harfiyle yazmışlar ve haliyle daha yüksek puana ulaşmışlar. Kimi yapıtlarda "Darwin" yerine "Darvin" de kullanılmış. Bu durumda kurallarımızın 11 nolu maddesine bakıyoruz ve bu okuyucularımıza hak veriyoruz. V yerine W harfini kullananlara ise sabır diliyoruz. Bu sayı gelen yanıtlarda patlama oldu, tam 52 adet, hiç de azımsanacak bir rakam değil! Benim işim de gittikçe zorlaşıyor. Şimdi Tokat'tan **Sabri Yücel**'in yanıtlarını yazıyoruz:

1) SUUD: Mübarek sayılan (yıldızlar) (44)
2) CHARLES DARVIN: (94)
3) TULUY: Bir erkek adı (Okyanus Sözlük, erkek adları dizini) (62)
4) SURF: Salon dansı (42)
5) TKPML: "Türkiye Komünist Partisi-Marksist Leninist" (46)
6) NURSU: Nura benzer (62)
7) ROTÜŞ: Fotoğrafçılıkta resimleri basmadan önce cam üzerinde düzeltme işi (60)
8) VURUŞ: Vurma eylemi (66)
9) SÜRH: Kırmızı (44)
10) URUNÇ: Bir erkek adı (52)
11) LÜTUF: İhsan, iyilik (52)
12) VUZU: Nefsini alçatma (43)
13) STAUT: Fazla şerbetçiotu katılmış İngiliz birası (52)
14) RÜŞT: Erginlik (50)
15) YÜRÜT: Yürütmek eyleminin emir kipi ikinci kişisi (66)
16) DENİZ GEZMİŞ: (60)

Bu arada geçen sayımızda sayın **Gökcan Erus**'un yanıtlarını yazmayı unutmuşuz kendisinden özür diliyoruz. Ama sayın **Erus** bizi utandırmış, sonunculuk yine kendisinin, toplam puanı 403 (bu arada ABAH 13 değil 12, YAFET 34 değil 36 Puan!!). Son üç ise şöyle;

1) **Gökcan Erus**/ Adapazarı (403)
2) **Ergun Adaklı**/ İstanbul (415)
3) **Hatice Yücel**/ Edirne (421)

Görüldüğü gibi Tokatlılar her zamanki gibi ilk beşteler, hatta toplamdaki 52 kişi arasında bile olanlar var, tabii utanıyorum! Neden utanıyorum, onu buraya yazamam! Ama **Kaynak Yayınları** sayın **Yücel**'e kötü bir sürpriz yapmış. Kendisine göndermiş olduğumuz kitap hatalıymış. **Kaynak Yayınları**'na buradan rica ve uyarılarımızı gönderiyoruz (Hakikaten, **Pars Tuğlacı** Tuluy ve Urunç'u nereden bulmuş? Şaka şaka!). Kimi okuyucular hâlâ dereceye girenlere dergi aboneliği yaptığımızı sanıyor, biliyorsunuz geçen sayıda da yazmıştım bundan böyle, herkese kitap! Ankara'dan **A. Barış Yeşilbaş** günlük Aydınlık gazetesinde pazar günleri ek olarak verilen Bilim ve Ütopya'nın eski sayılarına ulaşmak istediğini belirtmiş, nafile. İnanın o sayılara ben de ulaşmak istiyorum ama heyhat! Şu var, tıpkı basımı neden yapılmasın değil mi? Evet, başvurulacak kişi **Ender Helvacıoğlu**. Bu gerçekten önemli bir konu ve bunda tüm okuyucuların ısrarlı olması gerekir, çünkü "olmaz" olur. Kura ile seçtiğimiz kişiler ise; İstanbul'dan **Ergun Adaklı**, Samsun'dan **Zeynep Bıyıklı**, Ağrı'dan **Ahmet Utku Özensoy**. Tüm ödül kazananların kitapları Ütay Yayınları'ndan **Halil Nebiler**'in "Şeriatın Kısa Tarihi". Bu ay vereceğimiz kitap ödülü ise; **Dieter Forte**'nin "Martin Luther ve Thomas Munzer ya da Muhasebenin Başlangıcı" adlı eseri.

Şimdi örneğimizi ve kurallarımızı yeni başlayanlar için tekrarlıyoruz.

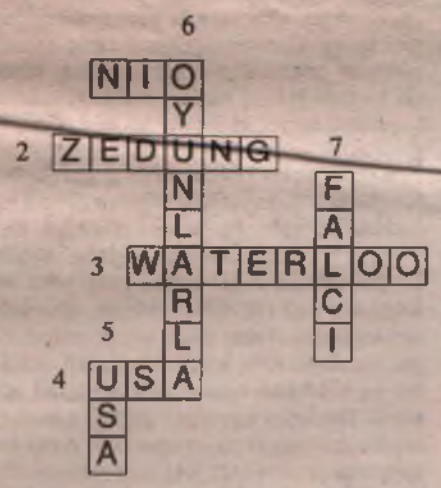

1) **NİO**: İğneada'nın Osmanlı fethinden önceki adı (Kaynak: Resimli Osmanlı Tarihi Ans., İskit Yay. Cilt:4 s.222). **PUAN: 26**

2) **ZEDUNG**: Mao Zedung. **PUAN: 37**

3) **WATERLOO**: Napolyon'un İngilizler ve Prusyalılar'a karşı kaybettiği savaş. **PUAN: 59**

4) **U.S.A.**: John Dos Passos'un üçleme romanı. **PUAN: 28**

5) **U.S.A.**: ABD'nin plakâsı. **PUAN:28**

6) **OYUNLARLA**: "Oyunlarla Yaşayanlar", Oğuz Atay'ın ünlü yapıtı. **PUAN: 80**

7) **FALCI**: Fal bakarak geçimini sağlayan. **PUAN: 22**

GENEL TOPLAM: 26+37+59+28+28+80+22=280

KURALLAR

1) Örneğimizde görüldüğü gibi her harf puanlandırılmıştır. Bulmacada amaç, en çok sayı toplamı getiren sözcüğü kullanarak, genel toplamda en fazla sayıya ulaşabilmektir. Ya da bu harflerin toplamında en az puan toplamına ulaşabilmektir. Harf puanlandırmaları 3-5 ayda bir değiştirilecektir.

a) A, B, C, Ç = 2
b) D, E, F, G = 4
c) Ğ, H, I, İ = 6
d) J, K, L, M = 8
e) N, O, Ö, P = 10
f) R, S, Ş, T = 12
g) U, Ü, V, Y = 14
ğ) Z, Q, W, X = 1

2) Dikey ve yatay sütunlardaki karelere, tüm kareler doldurularak anlamlı birer sözcük yerleştirilmelidir.

3) Sözcük anlamı olan her sözcük kullanılabilir.

4) Sözcükler anlamlı olduğu sürece ek alabilir (Ör: FALCI).

5) Aynı sözcüğün yinelenmesi, ancak değişik anlamları varsa olanaklıdır (Ör: USA).

6)Sözcükler tersinden tanımlanamazlar (BACANAK, KANACAB gibi).

7) İlk önce ok ile gösterilmiş, fotoğraflı soru ya da sorular doğru olarak yapılmalıdır. Tersi durumda yanıtlar değerlendirilmeyecektir.

8) Kişi ad ya da soyadları, ya da her ikisi (Ör: MAO, MAO ZEDUNG, ZEDUNG), yapıt adları (Ör: USA) tümü ya da bölünerek (Ör: OYUNLARLA, YAŞAYANLAR) kullanılabilir.

9) DİSK, ODTÜ, CR, ZA, USA gibi kısaltmalar kullanılabilir.

10) Bilinen ansiklopedi ve sözlüklerin dışında kalan (Ör: Anabritannica, Derleme Sözlüğü, Türk ve Dünya Edebiyatçıları Ans.), eski ya da görece az bilinen kaynaklardan bulunmuş sözcükler, hangi kaynaktan bulunmuşsa kaynağın adı, yayınevi ve sayfa numarası ayraç içinde belirtilmelidir (Ör: NİO).

11) Kimi yabancı kökenli sözcüklerin Türkçe'deki yazılışları farklı olabilir (ZEDUNG, ZEDONG). Yabancı sözcüğün yazılışı hangi kaynaktan alınmışsa kaynağın adı yazılmalıdır. En çok puan getiren sözcüğü kullanmak elbette sizin yararınızadır (ZEDONG: 29, ZEDUNG: 37). Ya da en az puanı almayı hedefliyseniz en az puanı getiren sözcüğü kullanmalısınız.

12) Güllük Dağı, İstanbul Boğazı, İnsuyu Mağarası örneklerindeki Dağı, Boğazı, Mağarası tamlamaları sözcük puanlandırmalarına kabul edilmez. Bu durumda Güllük, İnsuyu gibi tamlanan sözcük kullanılmalıdır.

13) Sütunlar ve sütun yerleştirilmesi rastlantısal seçilmiştir.

14) Yanıtınızın her ayın 23'üne kadar elimize ulaşmış olması gerekmektedir.

15) Her ay en çok toplam puanı alan okurumuzun bulmacası yayımlanacaktır.

16) Derginizi kesmek istemiyorsanız, bulmacayı fotokopi çekerek ya da ayrı bir kağıda yazarak şu adrese gönderiniz: "Bilim ve Ütopya Ödüllü Sözcük Bulmacası, Yol Sokak, Polat Celil Ağa İşhanı, Kat:5, Mecidiyeköy/İstanbul". Postadaki gecikmeleri göz önüne alarak yanıtlarınızı şu numaraya faxlamayı tercih ediniz: 0.212.288 48 05

17) Bulmacadaki her madde ya da kural, okurlardan gelecek tepkilere göre değiştirilebilir ya da eklemeler yapılabilir. Her türlü eleştiri ve önerilerinizi bekliyoruz.

Sıralamada ilk beşe giren okurlarımıza birer kitap armağan edeceğiz. Tüm yanıt yollayanlardan kura ile tespit edeceğimiz 3 kişiye de kitap armağan edeceğiz. Ayrıca genel toplamda en az puanı alana da kitap armağan edeceğiz.

NOT: Lütfen kendi puanlamanızı dikkatli hesaplayınız. Oldukça fazla yanıt geldiğinden ötürü bunları birer birer hesaplamama olanak yok. Eğer ilk beşe giremediyseniz (ki ilk beş sırayı ve sonuncunun yanıtlarını bir bir kontrol ediyorum), sizin puanınız kendiliğinden puanlama dışı kalır.

Kolay gelsin!

İŞTE MAYIS AYI BULMACAMIZ

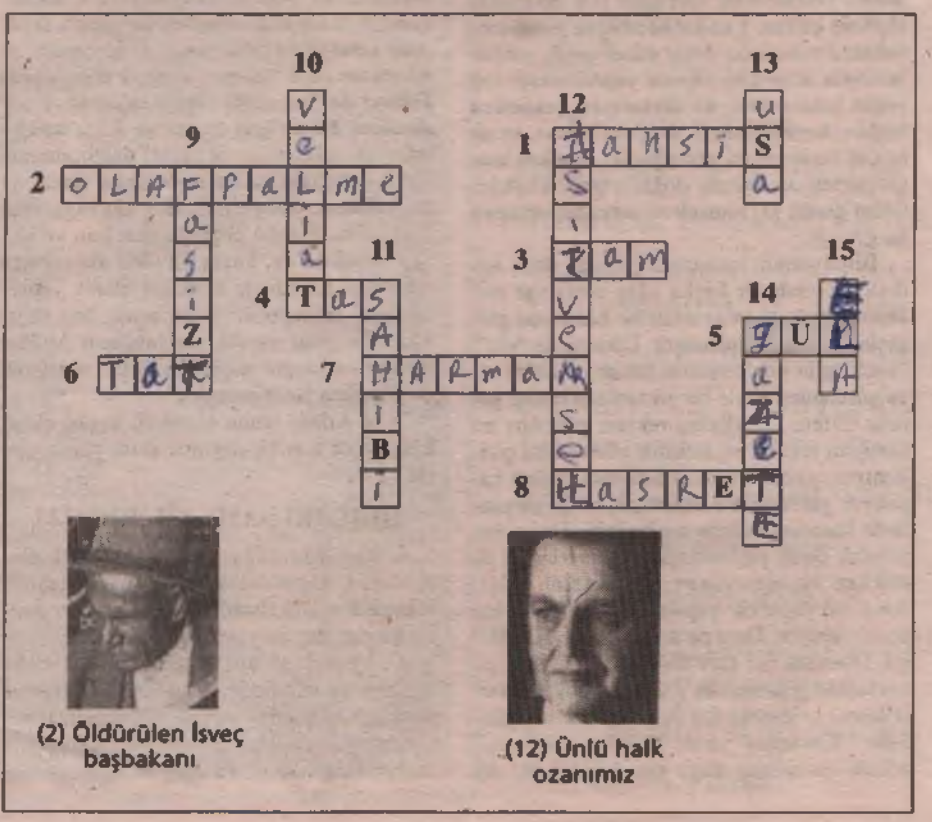

Hey gidi koca çınarlar, akçaağaçlar...

Yücel ÇAĞLAR

Keşke böyle bir diziye başlamasaydım: Deyim uygunsa "kaş yapayım derken göz çıkardım". Bir kez sizlerle tanıştırmayı istediklerimi seçerken nesnel olamadım. Hepsiyle de duygusal ilişkilerim var; nasıl nesnel olabilirim ki? Sonra, tanıştırdıklarımı da kimbilir ne denli eksik anlattım size. Sanırım bu yüzden çoğu kızdı bana; kırıldı. Peki ne olacak şimdi; nasıl gideceğim bu kırgınlıkları? Ne olur, sonunu siz getirin. Bakın **Faik Yaltırık Hoca**'nın "Dendroloji" kitapları yeni baskılar yaptı. Onları edinebilir ve tanışmalarınızı sürdürebilirsiniz; hem de arada ben olmadan. Bu arada ben de kırdığım kalpleri onarabilirim belki, var mısınız? Haydi göreyim sizi.

ÇINARLAR HAYDİ NEYSE...

Bir halk deyimi vardır, bilirsiniz: Kasap züğürtledi mi eski defterleri karıştırırmış. Ama benimki o hesap değil: "Ormancı ve doğa koruması dostların şimdilerde sergiledikleri tutumu ancak böyle anlatabilirim" diye düşünüyorum. Çünkü, bu ağaç cinslerini de artık adam yerine koymaya başladılar. Yıllar yılı çam ve birazcık sedir, daha sonra da göknar, ladin, meşe ve kayın derken çınarları (*Platanus L.*), akçaağaçları (*Acer L.*), huşları (*Betula L.*), dışbudakları (*Franxinus L.*), karaağaçları (*Ulmus L.*), kızılağaçları (*Alnus Mill*), gürgenleri (*Carpinus L.*) ve daha bir çok güzelim türleri neredeyse "yok" saydılar. Haydi ormancılar "mühendis" ve onlara öncelikle "ekonomik" önemi olan türleri önemsettiler. Ama peyzaj mimarlarına hiç mi öğretmiyorlar bu türleri, anlamıyorum. Öyleyse o bol çimli, çiçekli ve de bol paralı projelerini nasıl satabiliyorlar? Nasıl olacak, alıcıları da kafalarını çamlara ve de güllere takmış bir kez; başka bir şey bilmiyorlar ki. Neyse; çeşitli amaçlarla yararlanılabilecek ağaç türleri öylesine çok ki, şaşarsınız. Nasıl olduysa bir çınarın ayırdına varılmış. Sanırım, o da hemen hemen her yerde yetişebilmesi ve kesilse de bir türlü tümüyle öldürülememesinden olsa gerek. Baksanıza İstanbul'daki, Bursa'daki "asırlık çınarlar"a... Başlarına neler geldi yüzlerce yıldır ama hâlâ ayaktalar. Ama, ötekiler biraz nazlı; özel iklim ve toprak koşulları istiyor. Ancak, yine de Ankara bozkırında bile yetişebiliyorlar. Hele huşlar var'ya huşlar (*Betula L.*), kirli havalı, karasal iklimli yöreler için, sözcüğün tam anlamıyla biçilmiş kaftan. Yaz-kış bembeyaz gövdeleri, baharda inanılmaz denli güzel yeşil, sonbahardaysa altın gibi sapsarı yapraklarıyla her yerde istemeseniz de dikkatinizi çekebilen huşları, koyabilirseniz bir yana koyun, en az huşlar denli çekici akçaağaçlar Anadolu'nun gerçekten de önemli doğal varsıllıklarıdır. Gelin görün ki, kimselere anlatamıyorsunuz bu gerçeği.

Bilmiyorum, insanlarla çınarlar denli içli dışlı olabilen bir başka ağaç cinsi var mı? Hemen herkes, en azından bir kez olsun gölgesine oturup serinlemiştir. Ülkemizde "ulu", "koca" gibi nitelemelerle anılan çınarlara reva görülenleri şöyle bir gözünüzün önüne getirin lütfen: Üzerlerine reklam panoları mı asmıyor; telefon ve elektrik tellerini mi çivilemiyor; evimizin, dükkanımızın önünü kapatıyor gerekçesiyle aklımızın estiği zamanlarda kanadını kolunu mu budamıyor; içi boşalacak denli yaşlanmışların içine ev ya da dükkan mı açmıyoruz; daha neler neler. Ama, ne yaparsak yapalım o yaşamını yine de sürdürüyor. Hem de az buz değil, 700-800 yıl. Dünyada 6-7 türü olduğu öne sürelen çınarlardan ülkemizde yalnızca doğu çınarı (*Plantus orientalis L.*) doğal olarak yetişebiliyor. "Kavlağan" ya da "bıladan" gibi yerel adlarla da tanınan doğu çınarları 5-6 m. çap yapabiliyor ve 25-30 m. boylanabiliyor. Doğal olarak çoğunlukla akarsu boylarında yetişebiliyor. Sürgün verme yetisi yüksek olan çınarlar, birazcık da bu özelliği nedeniyle uzun yıllar ayakta kalabiliyor. Çünkü kesildiklerinde ya da herhangi bir nedenle yaralandıklarında buralarında yeni sürgünler oluşabiliyor.

Ülkemizde de çoğunlukla park ve bahçelerde, yol kenarlarında yetiştirilen bir başka çınar türü var: Batı çınarı (*P. occidentalis L.*). İsterseniz, bu türü yaprak loplarının daha az sayıda (çoğunlukla 3) ve daha az derin olması; gövdesinin açık gri rengiyle doğu çınarından kolaylıkla ayırabilirsiniz. Bence ayırın ayırın.

AKÇAAĞAÇLAR

Söyletmem arkadaş: Hem bu denli güzel olacaksın hem de değerini bilmeyecekler, dahası varlığından haberdar bile olmayacaklar; sonra da kalkıp konuşacaklar; olmaz ki! 100 dolayında türü ve en az bu denli alttür ve çeşitleriyle akçaağaçlar (*Acer L.*) tek başlarına varsıllıktır. Doğrusu, hangisinden başlayayım, bilemiyorum. Bakınız **Besalet Pamay**, yalnızca yaprak renklerini temel alarak nasıl bir sınıflandırma yapıyor: Beyaz (*A. negundo "Variegatum"*), sarımsı (*A. negundo "Aureavariegatum"*) ile A.n. "Odessanum" ve A. saccharinum ("Lutescens"); kırmızı [*A. palmatum ("Atropurpureum")*, *A. platanoides ("Fassen's Black")*, *A.p. ("Reitenbachii")*], önce kırmızı sonra yeşil [*A. negleciım ("Annae")* ve *A. platanoides ("Scwedleri")*], gümüşi-gri (*A. saccharinum*).

Pamay, akçaağaçları sonbahar aylarındaki renklerine göre de bir kümelendirme yapıyor. Türkiye, bir "akçaağaç diyarı" sayılabilir. Saptamalara göre ülkemizde tam 10 türü doğal olarak yetişebiliyor: Ova akçaağacı (*A. campestre L.*), Fransız akçaağacı (*A. monspesulanum L.*), dışbudak yapraklı akçaağaç (*A. negundo L.*), çınar yapraklı akçaağaç (*A. platonoides L.*), yalancı çınar yapraklı akçaağaç ya da dağ akçaağacı (*A. pseudoplatanus L.*), beşparmak akçaağacı (*A. dappadocicum Gledisch.*), kayın gövdeli akçaağaç (*A trautvetteri Medw.*) ve benim Türkçe adlarını bilemediğim *A. divergens*, (ki **Meyer**, *A. divergens*'in *A. cappadocicum*'un bir alttürü sayılması gerektiğini belirtiyor.), *A. hyrcanum*, *A. tataricum* ile *A. sempervirens* ve son yıllarda Fethiye'de (Babadağ) varlığı saptanan *A. undalatum*. Bu türlerin toprak ve iklim isteklerinin ve dolayısıyla da yersel dağılımlarının farklı olduğunu ayrıca söylememe gerek var mı bilmem. Sözgelimi, dağ akçaağacının Trakya'da, Fransız akçaağacının Batı ve Kuzey Anadolu'da, kayın gövdeli akçaağacın ise Doğu Karadeniz'de doğal olarak yetişebildiğini söyleyebiliriz. Bu arada, ova akçaağacı ile çınar yapraklı akçaağacın Anadolu'daki en yaygın akçaağacı türleri olduğunu da geçerken belirtivereyim.

Hay Allah, içime sinmedi; keşke akçaağaçları da ayrı bir değini konusu yapsaydım (mı?).

HUŞLARI NASIL BİLİRDİNİZ?

Ülkemizde doğal olarak yetişebilenler için artık ancak böyle bir soru sorulabilir. Hemen hemen kalmadı çünkü. Ormancı dostlarımızın, deyim yerindeyse "kaş yaparken göz çıkardıkları" bir alan da bu. Aralarında huşların da bulunduğu karışık türlü verimsiz ağaçlıklı alanlarda "verimli" (!) ormanlar yetiştirmeye çalışırlarken varlığını bildiğimiz ve bilmediğimiz başka ağaç ve ağaççık cins

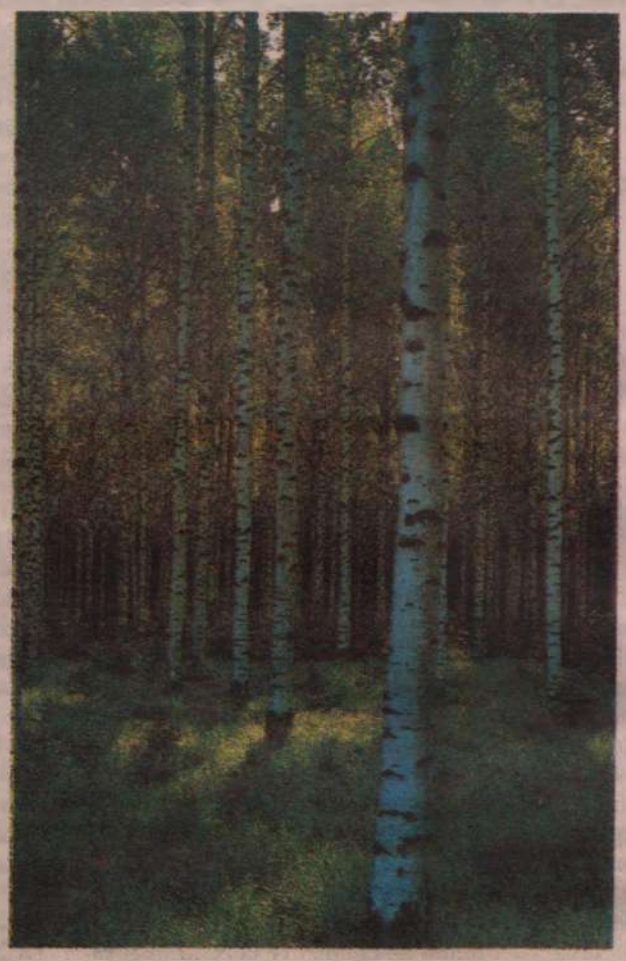

Bir huş ormanı.

ve türlerinin yanı sıra huşları da ortadan kaldırıveriyorlar. Odunu değerli (!) sayılmıyor çünkü. Ama, aklı başında peyzajcılarımızın park bahçe düzenleme çalışmalarında uzunca zamandır taratımlarında yer verdikleri türlerin başında geliyor huşlar (*Betula L.*). Bana sorarsanız az yer veriyorlar ve de yanlış yapıyorlar.

Kızılağaçlar (*Alnus Mill.*), gürgenler (*Carpinus L.*), kayacıklar (*Ostrya Scop.*) ve fındıklar (*Corylus L.*) ile aynı sülaleden, Betulaceae familyasından olan huşların (*Betula L.*) yeryüzünde doğal olarak yetişebilen 40 dolayında türü var. Ülkemizdeyse, eğer kaldıysa yalnızca 4 türü doğal olarak yetişebiliyor. Ilıman ve serin iklimleri bol ışıklı ortamları ve kendisine bırakırsanız derin, iyi süzümlü (drenajlı) toprakları yeğleyen huşlar, benden duymuş olmayın ama taşlı yerler ile kayaların yarıklarında bile yetişebiliyor. En belirgin özelliği çoğu türünde gövdesinin beyaz renkli ve kadife gibi yumuşak olmasıdır. Kuzey yarımküre ülkelerinde kabuklarından elde edilen yağı romatizmal hastalıkların iyileştirilmesinin yanı sıra dericilikte de kullanılabiliyor.

Ülkemizde doğal olarak yetişen huş türlerinin başında nedense çok isimli *salkım/sarkıt/sigilli/akıl/huş* (*Betula pendula* Roth ya da *B. alba L.* yahut *B. verrucosa*) geliyor. Dalları aşağıya sarkık olan bu huş türü 20 m. boylanabiliyor ve Doğu Anadolu'da 2000'li metrelerde doğal olarak yetişebiliyor ve 3000 m. yükseltilere de çıkabiliyor.

Çoruh Vadisi'nde doğal olarak yetişen *hatıla huşu* ya da *kızalağaç yapraklı huş* (*B. medwediewii Regel.*) ise ancak 5-7 m boylanabiliyor. Yaprakları sarkık huştan farklı olarak üçgen değil yumurtamsıdır. Bu biçimiyle kızılağaçların yapraklarını andırır ama onlardan farklı olarak alt yüzeylerinde damarlar boyunca kadife gibi tüyler bulunur.

Tüylü huş ya da *kara huş* yahut da *kafkas huşu* olarak anılan tür de (*B. pubescens* ya da *B. litwinowii* Doluch.) Doğu Anadolu'da 1500-2000 m yüksekliklerde doğal olarak yetişebiliyor ve 20 m boylanabiliyor. Yaltırık'ın belirttiğine göre bu türün gövdesi "pembemsi-beyaz" renkliymiş; valla ben görmedim.

Bence, şimdi, doğal huş ormanlarımız için ağıt yakma zamanıdır; ne yararı olacaksa...

KIZILAĞAÇ-GÜRGEN-DIŞBUDAK

Bana deseniz ki; "*Karadeniz'deki toprak kaymalarını, aşınım ve taşınımını nasıl önler, yöre insanlarının enerji gereksinmesini nasıl karşılarsın?*" diye, tek yanıt veririm size: "*Kızılağaç ormanları yetiştiririm*". Gerçekten de; Karadeniz Bölgesi'nin ekolojik kurtuluşu bence kızılağaçtadır. (*Alnus* Mill.) İnanın abartmıyorum: Bir yandan yapraklarıyla toprağı organik madde yönünden varsıllaştıran, havanın serbest azotunu bağlayarak toprağı azotlu gübre vermişçesine güçlendiren, bir yandan da son derece hızlı büyüyen, odunu kontrplak ve odun kömürü yapımında ve mobilyacılıkta kullanılabilen bir ağaç cinsidir kızılağaç. Anadolu, yeryüzünde 30 dolayında türü bulunan bu ağaç cinsi yönünden de varsıldır ve biri üç alttürlü iki türü doğal olarak yetişmektedir. Üç alttürlü adi kızılağaç (evet, hangi akılevvel böyle nitelemiş bilemiyorum) (*Alnus Glutinosa* (L.) Gaertn.) çoğunlukla Doğu Karadeniz, Marmara ve Trakya Bölgeleri ile Adana-Maraş dolaylarında yetişiyor ve öteki alttürleri "sakallı kızılağaç" (*Alnus glutinosa*. (L.) Baertn. subsp. *barbata* (C.A.Mey.) Yalt.), "toros kızılağacı" (*A.g.* (L.) Gaertn. subsp. *antitaurica* Yalt.) olarak anılıyor. İkinci kızılağaç türü (*A. orientalis* Decne.) doğu kızılağacı ise ülkemizde yalnızca Doğu Akdeniz Bölgesi'nde doğal olarak yetişebiliyor ve 8-10 m boylanabiliyor.

Dünyada 25 dolayında türü bulunan gürgen (*Carpinus L.*) türlerinden birisi olan doğu gürgeni (*carpinus orientalis* Miller.) daha çok Trakya ve Güney Anadolu'da; "adi gürgen/batı gürgeni" ise (*Carpinus betulus L.*) Trakya ve Marmara Bölgelerinin yanı sıra daha çok Karadeniz Bölgesi'nde yetişmektedir. Doğu gürgeni ancak 5-6 m boylanabilirken adi gürgen 25 m boy yapabilmektedir. İki tür de gölgeli ortamlarda "iyi" büyüyebiliyor.

Bu değinide merhabalaştığımız ağaçların bence son derece önemli ortak bir özelliği var: Hepsi de sürgünden yetiştirilebiliyor. Dalını, gövdesini kesseniz ya da yaralasanız da hemen ertesi yıl buradan yeni sürgünler çıkıyor. Ortak sayılabilecek bir başka özellikleri ise, Türkiye'de tek başlarına "orman" sayılabilecek genişliklere ulaşamamaları. Baksanıza, Orman Genel Müdürlüğü'nün saptamalarına göre ülkemizde yalnızca 3528 hektar gürgen, 36189 hektar kızılağaç, 11199 hektar kestane, 3512 hektar dışbudak, 514 hektar karaağaç, 423 hektar çınar "kuru ormanı" varmış. Yani, ülkemizde "orman" sayılan alanların yalnızca yüzde 0.27'sini bu cinsler oluşturuyor. Ancak, bu cinsler ormanlarda, daha çok, öteki türler ile birlikte bulunuyor.

Yazık oldu; söğütler (*Salix L.*), karaağaçlar (*Ulmus L.*), ıhlamurlar (*Tilia*), kestaneler (*Cctanea Mill.*) ve de dışbudaklar kaldı. Kalacak zorunlu olarak. Ama söyledim ya; gerisini siz getireceksiniz. Getireceksiniz değil mi?

NOT: Bu değinilerin hazırlanması sırasında **Besalet Pamay**'ın Bitki Materyali I Ağaç ve Ağaççıklar ve **Faik Yaltırık**'ın Dendroloji Ders Kitabı II Angiospermae (Kapalı Tohumlular) Bölüm 1 adlı kitapları ile F. H. Meyer'in "Turkish Acer Species" adıyla The Karaca Arboretum Magazine'nin Volume 1, Part 3 sayısındaki incelemesinden yararlanılmıştır.